

HÅGKOMSTER FRÅN
FOLKSKOLA OCH
FOLKUNDERVISNING

VII

AV

K. O. BROSTRÖM, S. NYLUND, A. FERB,
G. KARLSSON OCH JOEL SÖDERBERG

TILLÄGG:
KOMMENTAR. URKUNDSAVTRYCK. RECENSIONER.

Z1

STOCKHOLM 1945

DISTRIBUTION: UTGIVAREN (INEDALSGATAN 7 A)

PRIS KRONOR 10:—

UPPSALA UNIVERSITET
PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN
BIBLIOTEKET

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1945] BOKSERIE MED UNDERSTÖD AV [ARG. XXV]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[N:o 71 i serien] UTGIVEN AV B. RUD. HALL [Vol. I i årg.]

HÅGKOMSTER FRÅN FOLKSKOLA OCH FOLKUNDERVISNING

VII

Makuleras

AV

K. O. BROSTRÖM, S. NYLUND, A. FERB,
G. KARLSSON OCH JOEL SÖDERBERG

TILLÄGG:
KOMMENTAR. URKUNDSAVTRYCK. RECENSIONER.

UPPSALA UNIVERSITET
Pedagogiska Institutionen
Biblioteket
Signum Ex Ex

STOCKHOLM 1945
DISTRIBUTION: UTGIVAREN (NEDALSGATAN 7 A)

Institutionen för Pedagogik
UPPSALA UNIVERSITET
Pedagogiska Institutionen
Biblioteket
Signum Em-cik(P) Ex 1

Levnadsminnen från Åtvidaberg, Linköpings seminarium och Stockholms folkskolor.

Av Folkskolläraren *Karl Olof Broström*, Stockholm (1928—1932).

I. Uppväxttid i Åtvidaberg.

Släktens presentation. Min farfars far uppges ha varit skogvaktare på baroniet Adelswärd och haft till uppgift att hålla efter vedtjuvar och krypskyttar. En hans son, Olof, blev smed vid Mormorsgruvan och efterlämnade bland andra barn en son, Olof, som blev salpetersjudare och vars yngsta dotter, Eva, gifte sig först med en bruksarbetare Carlsson och senare med baron E. S. Adelswärd. En bror till Olof d. y. blev far till författaren.

Min far, Anders Gustaf Broström, föddes den 5 febr. 1817. Till följd av moderns tidiga frånfälle gick han förlustig den moderliga omvårdnad, som ett barn så väl behöver. Liksom bröderna måste han tidigt gå till förvärvsarbete, och skolgång var det aldrig tal om, förrän han var färdig att börja konfirmationsskolan. Han var då, så har han själv berättat för mig, så främmande för boklig lärdom, att han ej ens kände bokstäverna i alfabetet, och han fann situationen brydsam. Att bli vägrad konfirmation och nattvardsgång var ju på den tiden liktydigt med förlust av medborgerligt förtroende, och den från konfirmation avvisade betraktades nära nog som en f. d. straffånge. Med ens stod detta klart för honom, och hans ambition vaknade. Han grep till abc-boken, lärde sig bokstavera, stava och lägga ihop och småningom även att läsa innantill, varifrån steget till utanläsning togs jämförelsevis lätt. Lyckligtvis hade han både vilja och energi, egenskaper som sedan följde honom under hela hans liv, och på konfirmationsdagen fick Gustaf Broström en bibel och ett särskilt erkännande för sin flit. — Efter nattvardsläsningen tog han hand om en något äldre kamrat, som var analfabet, och bibragte denne så pass god läsfärdighet, att även han fick »gå fram». — Det är tydligt, att fadern varit likgiltig och försummat taga vård om sonen under dennes barndom.

Sedan fadern dött år 1844, ingick min far äktenskap s. å. med snickardottern Anna Carolina Molander. Att det var fattigt i hennes barndomshem, framgår därav, att hon redan som ung flicka måste taga plats som tjänarinna, först som vallflicka, senare som piga. Tjänstehjonens ställning för hundra år sedan var mångenstädes knappast bättre än trälens under forntiden. De kunde väl icke av husbonden säljas men i övrigt behandlas nära nog efter husbondefolkets gottfinnande. Husagan var

förankrad i lagen och kunde saklöst tillgripas vid minsta verkliga eller förmenta förseelse, och hetlevrade husbönder och matmödrar missbrukade den hänsynslöst. Normalarbetsdag hade man ej hört omtalas, och arbetstidens begränsning bestämdes av husbondens godtycke. Nattarbetet förekom i stor utsträckning: för drängarna på logen så länge tröskningen verkställdes med slaga, för pigorna i bränneriet, så länge hembränning var i lag tillåten. Maten var av billigaste slag, även när den var kvantitativt tillräcklig. Rovor, kokta eller stekta, voro daglig frukost och aftonvardsmat, välling eller »supa» (=soppa med gryn eller ärter i) middagsmat och rågmjölgröt kvällsvard. Bostad var köket. »Sent i säng och tidigt upp» var en levnadsregel, som obönhörligt tillämpades. Lönen var sex å åtta rdr kontant pr år jämte vissa förnödenheter in natura, såsom ull till strumpor, några alnar hemvävt tyg till klänning, kängor och kanske även andra småsaker.

De närmaste åren före sitt giftermål hade min mor innehaft tjänst i Åtvids prästgård; tidigare dels hos bönder, dels i länsmansgården Nelhammar i Ukna. Hennes tjänarinetid hade tagit starkt på hennes krafter, och det slit och släp, som kom på hennes lott i det egna fattiga hemmet, var ej ägnat att stärka hennes hälsa. Hon var sjuklig och måste ofta intaga sängen. Särskilt svårt plågades hon av »håll» i vänstra sidan, och hon blev, då detta onda plötsligt och till synes oförberett kom över henne, så häftigt sjuk, att vi barn fruktade det värsta. När »hållet», som behandlades med varma lock, släppte och hon fått sova någon timme, steg hon åter upp till sina göromål. De ofta återkommande anfallen voro synnerligen plågsamma för den sjuka samt väckte skrämsel och bävan hos barnen. Hon var öm mot de sina, mån om hemmet och arbetade stundom mer än hennes krafter kunde stå ut med. Gladlynt och vänlig vann hon sina barns fulla tillgivenhet, och ingen av ungarna tjurade, när hon utdelade en välförtjänt och handgriplig tillrättavisning för begången odygd. Hon hade ett stort förråd av gamla folkvisor och sjöng sådana gärna under det hon sysslade med arbete inomhus. Hon avled efter en svårartad bröstsjukdom (troligen lungrot).

Min äldsta syster, Charlotta, fick tidigt vara med om att bära dagens tunga. Såsom den äldsta i syskonskaran och emedan hon var flicka, kom det på hennes lott att taga vård om sina yngre bröder särskilt vid tillfällena, då båda föräldrarna voro på arbete utomhus. När hon blivit tillräckligt gammal, dvs. 10 år, måste hon följa modern till »varpet» och biträda i arbetet där och samtidigt hjälpa mor att hålla uppsikt över småpojkar, så de inte gåvo sig ut på egna vägar. Hon hade gott minne och lärde sig utan svårighet läsa innan- och utantill men fick endast en kort tid begagna sig av skolans undervisning. Hon liksom mina bröder och jag växte upp under samma förhållanden som ortens ungdom i övrigt samt delade dess fröjder och missträkningar. Hon blev gift med en skräd-

dare; en hennes son (John Östlund) blev folkskollärare i Risinge. Hon avled 1913.

Så som andra pojkar i gruvsamhället måste August, min äldste bror, vid 10-årsåldern gå ut i kroppsarbete. Efter ett par år blev han biträde åt en smed. August var utsatt för svåra olyckor och långvariga sjukdomar. Men om söndagarna drog han med sin kära klarinett ut i skogen och musicerade för fåglarna. Småningom blev han en anlitad bondspelman och trakterade sin tråpipa vid danstillställningar av skilda anledningar. — Under den långa konvalescensen efter sina många sjukdomar började han syssla med tillverkandet av namnsdags- och födelsedagsgratulationer, som han målade. Han var den ende av syskonen, som visade någon nämnvärd lust för de »sköna konsterna». Avled efter stark förkylning 1871.

Johan, som var närmast före mig i ålder, gick en tid i skolan samtidigt med mig men trivdes icke vidare bra där. Det förargade honom, att han hade en långt driven färdighet att »ge orden öknamn», varigenom hans läsfärdighet blev skäligen osäker. Läxorna voro honom en plåga, och katekesen älskade han icke. Liksom August tyckte han om att utföra vägstycken, ju farligare desto mer lockande. Han arbetade i gruvan tillsammans med en äldre man. Lampan, som lyste dem, behövde olja, och de båda männen gingo till behållaren för att göra påfyllning. Härvid rådde lyset komma för nära oljetanken, och denna stod i ljusan låga. Kamraten kom undan oskadd, men Johan omvärvdes av lågorna. Han kastade sig i en »sump», en cistern, som uppsamlade nedsipprande vatten. Men då började även vattnet brinna. Han kom att tänka på »sjön, som brinner av eld och svavel», och fann belägenheten hemsk. När gasoljan på vattenytan förtärts, upphörde givetvis elden, men J. hade fått svåra brännskador i ansikte och händer, och ärren efter dem hade han kvar, så länge han levde. Johan överflyttade till Amerika men avled i förkylning snart efter framkomsten dit.

Om min yngre bror, Anton, jfr här avdelningen Skolären. Anton fick gå i skola ända tills han var något mer än 14 år. Far var nämligen synnerligen angelägen, att hans pojkar skulle få åtnjuta den skolundervisning, som stod till buds.

Anton följde sin broder Johan till Nordamerika och ådagalade där stor hjälpsamhet mot hans änka och barn. Själv förblev han ogift.

Vi syskon voro starkt fästa vid varandra och vid föräldrarna. Om vi under uppväxtåren gnabbades ibland, så var orsaken därtill endast någon bagatell, som hade betydelse endast för stunden. Vi voro nog häftiga lite var, och det behövdes inte mycket av retsamhet, förrän den ene eller andre brusade upp. Men det låg aldrig groll eller ovilja till grund för konflikten. När sådan någon gång uppstod, var orsaken vanligen den, att någon ville spela den andre ett spratt för att få skrattmuskulerna

i rörelse. Blev skrattet allmänt, så kunde det hända, att den för skämtet utsatte blev arg, om han trodde sig vara föremål för gyckel. Ty ingen av oss kunde lida att vara utsatt för drift. Lyckligtvis försvann vreden nästan lika hastigt som den kom. Och jag är glad att kunna betyga, att den ömsesidiga tillgivenheten varade hos var och en till livets slut. Att stödja och hjälpa varandra, där så behövdes, var för oss en naturlig och självklar sak, som ingen drog sig undan.

[I de närmast följande kapitlen kallar sig författaren Kalle men övergår därefter till att tala i »jag»-formen].

Före skoltiden. När Kalle en gång i sin tidiga barndom vaknade en morgon, fångades hans blick av en flammande brasa i den stora öppna spisen. Då ingen hindrade honom — ty han var ensam i rummet — kravlade han sig ur bädden fram till brasan. Här satt han nu halvnaken och följde med spänd uppmärksamhet de fladdrande lågornas underbara lek och lyssnade förvånad till det ideliga smattrandet, vars orsak han icke gjorde sig besvär att söka utröna. Han satt stilla, hörde, såg och njöt.

Så smällde ett skott. En eldfluga slungades ur ett vedträ, gjorde en sirlig båge och föll mjukt ned på Kalles nakna (högra) ben. Ett illvrål. Det hörde hans mor, som lyckligtvis ej var längre borta än i förstugan. Hon rusade in och avlägsnade eldkolet, vilket Kalle själv icke hade förstånd att göra. Detta var Kalles första tydliga minne, som brände sig in i hans kropp och själ.

En dag något längre fram i tiden satt Kalle utanför stugan och lekte. Det hade regnat, men solen hade genombrutit molnen och sken så varmt och vackert. I en liten grop fann Kalle en smula vatten. Han öste jord däri, rörde omkring med en pinne och fick en deg, som han formade till kakor och lade dem upp att gräddas i solskenet. Så hörde han tunga steg, tittade upp och såg sin far mellan tvenne män, som ledde honom. Röda strimlor färgade faderns ena kind och ett mörkt runt föremål hängde liksom i ett snöre ned på kinden från ögat. Denna syn måtte ha gjort ett starkt intryck på gossen, eftersom han sedan dess kunnat när som helst återkalla den i sitt minne.

Kalle förstod inte, att fadern fått sitt ena öga utslaget. Vid uppstigandet ur gruvan i sällskap med de två arbetskamrater, av vilka den ena gick före och den andra efter honom på stegen, hade han träffats av en nedfallande sten med nämnda sorgliga påföljd. En lycka i olyckan var, att den av stenen träffade icke svimmade. Hade så skett, skulle han fallit och dragit med sig kamraten, som klättrade efter honom på stegen, och båda fått hämtas upp ur gruvan som lemlästade lik.

Olyckan hade svåra följder. Det dröjde länge, innan den skadade husfadern kunde återgå till arbetet. Fattigdomen lade sin tunga hand över hemmet, och nöden blev skriande. Visserligen åtnjöt husfadern någon

sjukhjälp under konvalescenttiden — sjukhusvården var kostnadsfri — men då denna endast uppgick till 18 skilling (= 37½ öre) pr arbetsdag, således icke för sön- och helgdagar, inser man, att det blev mer än knappt med födan för familjens sex medlemmar. För att genom utarbete erhålla någon inkomst måste husmodern överlämna vården av hemmet åt den 9-åriga dottern, det äldsta av barnen, medan hon under dagen satt på »varpet» och bokade malm, varigenom hon kunde förvärva en inkomst av högst 12 skilling (= 25 öre) pr arbetsdag. Så arbetsduglig var hon naturligtvis inte, ty hon var undernärdd och väntade sitt femte barn. När husfadern äntligen fick komma utom hus, gick han dagligen till sjön med sitt metspö och återvände ibland med en knippa fisk. Därjämte uppsamlade han ett icke ringa förråd av enbär. Härav bryggdes ett slags enbärsdricka, som huvudsakligen användes till »grötdopp» i stället för mjölk, som var för dyr, trots att priset ej översteg 8 skilling pr kanna (= 2¾ liter).

När husfadern äntligen återvunnit arbetsförmågan, ansågs han på grund av minskad synförmåga olämplig för gruvarbetet och hänvisades till arbete ovan jord. Detta blev till ekonomisk nackdel. Gruvarbetet hade i regel utförts på ackord och inbragte t. o. m. dubbelt så mycket som arbetet ovan jord. En dagspenning, som växlade mellan 70 och 75 öre — enligt markegångstaxan — skapade sannerligen intet överflöd i en familj om 7 personer, då man betänker, att allt, som behövdes till uppehälle, måste köpas, och att husfadern var den ende, som hade förvärvsarbete. Det ekonomiska trycket var tungt, och den pinade husmodern hade bekymmersamma dagar liksom husfadern.

Familjens huvudsakliga föda utgjordes av rågmjölsgrot, doppad i enbärsdricka eller sirapsvatten; bröd och rågmjölsvälling, någon gång tillsatt med rågrödstärningar, brynta i ister. På hösten fanns det ju lite potatis, som förtärdes med sura, kokta lingon. Ibland doppades potatisen i salt och förtärdes utan annan tillsats. Sill förekom men sparsamt och var nästan det enda sovel, som letade sig väg till familjens torftiga bord. Smör, ost, fläsk, kött och ägg voro där ytterst sällsynta.

Det var lika illa bestämt ifråga om beklädnaden. Far och mor hade ju utom arbetskläderna s. k. söndagsdräkter, kvarlevor från bröllopsdagen. Dessa dräkter användes endast vid kyrkbesök eller någon särskild högtidlighet, såsom bröllop, barndop, begravning, och avlades genast efter hemkomsten. Det dröjde länge, innan Kalle och hans syskon hade dubletter i klädväg. Det var för dem, likasom för deras gelikar, att bära samma paltor söndag och vardag. Om sommarn behövde man varken skor eller strumpor, och det var roligt att gå barfota. Men då hösten kom med frosten, önskade man, ehuru länge förgäves, att få sticka foten både i strumpa och sko. I regel voro skodonen från föregående vintersäsong så utslitna, att de knappast hade något kvar av

bottensulan. Därtill voro de nu för små och voro oböjliga som stålplåt. Det var inte lätt att få in foten i en gammal sko, och kom den äntligen dit, så kände man sannerligen ingen lust att göra krumsprång. Först på »Åtvidsmarknaden», sista söndagen i oktober, var det möjligt att få köpa ovanläder till skodon, emedan den enda handelsbod som fanns i socknen, icke förde sådan vara. Och sen dröjde det långa tider, innan skomakarn, som var ombedd långt förut, behagade infinna sig. Det var nämligen sed, att »ämbetsmännen» (=hantverkare, såsom skraddare, skomakare, snickare, målare) utförde arbetet i resp. familjers hem. Bra var det, när mästern med sina 3 å 4 »drängar» kom, men ändå större glädje, när han gick. Så hade man då sitt par skodon, de bästa och vackraste i världen, och var något till »hörker». Inte alltid räckte lädret åt alla. Vid sådant fall, och det förekom ofta, fingo de yngre syskonen åtnöjas med de äldres urvuxna skor, som nödtorftigt iståndsattes.

Skjorta och kolt utgjorde småbarnsdräkten, och den fingo ungarna länge använda. Sällan gjordes kolten av köptyg. Vanligen användes därtill någon avlagd kjol, ett slitet sängöverkast (vepa) eller annat skynke, som icke kunde till något förnämligare ändamål användas. De något större pojkar hade en kort rock, byxor och väst av tarvligaste slag — med lapp på lapp. »Det är», sade Kalles mor, »ingen skam att ha lappade kläder, men det är skam att vara trasig», och därmed fingo både Kalle och hans syskon nöja sig.

Bostaden var lindrigt sagt mindervärdig. Ett enda litet rum i en halvt förfallen stuga av liggande timmer. Den var gammal, och i den hade ej blott Kalle och hans syskon utan jämväl fadern och hans syskon, ja, till och med deras far sett dagens ljus. Av angivna orsak var fadern starkt fäst vid bostaden trots dess många bristfälligheter. Rummet, som hade dels kalkrappade väggar utan någon utsmyckning, dels tak av vitlimmade bräder på synliga takbjälkar, fick sitt ljus genom ett enda fönster med fyra små rutor. Till vänster om ingången hade spiseln sin plats i ett av de fyra hörnen. Den var stor och öppen, och själva spishällen höjde sig blott några tum över golvet, som blivit något nedsänkt i marken. Stugan hade fyra sådana rum, ett i varje hörn, och varje rum var bostad för en familj med talrik barnskara. Kalles föräldrar disponerade rummet i sydöstra hörnet och hade alltså lyckan att se sol i rummet, vilket väl behövdes.

Bohaget utgjordes av en säng, en utdragssoffa, en byrå, en fällbänk, ett fällbord, en »mattavla», en moraklocka i fodral och några stolar, alla möbler i mörkbrun färg. Till samlingen hörde ock ett klaffskåp med ett överskåp. Vid gaveln mitt emot dörren stod sängen, under fönstret fällbordet, på var sin sida av detta byrån och fällbänken, och vid långväggen mitt emot fönstret soffan, som till närmaste grannar hade klockan på ena och skåpet på andra sidan.

Husgerådet var ytterst torftigt. Det för matlagning avsedda bestod av järngrytor och pannor (jag är ej säker om att de förekommo i pluralis). En kaffekanna på järnfötter och en buktig och bucklig kopparflaska om 3 stop har etsat sig in i Kalles minne, ty han fick tidigt börja att bära vatten i den senare, och den var gement tung. Servisen var av lergods. Varje familjemedlem hade sin tallrik och sin skål. Knivar och gafflar voro hemmagjorda, mycket okonstlade och nöttes inte mycket. Gaffeln var överflödig och begagnades vardagsvis endast för att från potatisfattet upphämta det man ville förse sig med, så att en gaffel räckte till för hela familjen. Med kniven skalade man potatisen, som därpå togs med fingrarna, doppades i saltkaret eller krösamoset och inmundigades. I vardagslag användes endast träskedar, vilka som nya voro ganska sträva.

Det var alltså inte under särdeles lysande förhållanden Kalle och hans syskon framlevde sin barndom. Men de visste icke om något bättre; de togo därför dagen som den kom och voro ej mindre glada än barn i bättre lottade hem.

En juldag fick Kalle följa med far till ottan. Men att han inte hade många år på nacken, framgår av vad han erinrar sig av detta sitt första kyrkobesök efter döelseakten. Efter hemkomsten skulle Kalle tala om för mor och syskon, vad han sett. Han ställde sig då med ryggen mot fällbordet, sträckte armarna åt sidorna, höjde huvudet och sade, att han sett en farbror, som stod så i kyrkan. Han hade fäst sig vid det gamla krucifixet av trä, som hängde över valvbågen, som skilde koret från skeppet.

När Kalle var fyra år, fick han och syskonen en *liten syster*. Varifrån hade hon kommit? Jo, den frågan fick nog svar. Barnen hade en faster, en snäll och mycket anlitad kvinna vid barnsbörd och sjukdomsfall i övrigt. Hon hade på hemväg gått över skogen — Traskmon kallades den — och när hon kom till den stora stenen, fick hon höra barngråt. Hon välte på stenen och fick tag i den lilla flickan, som hon bar hem till Kalles föräldrar. Och saken var klar. Men det fanns nog flera barn under stenen. Det var synd om dem, tyckte Kalle och hans bröder. De kommo överens om att hjälpa de små stackarna. Försedda med störor (=pinnar), som skulle användas som hävstänger, tågade piltarna till »den stora stenen», som var ett flyttblock av aktningsvärda dimensioner, och de gjorde ej många befrielseförsök, förrän de insågo sin vanmakt. Exkursionen var misslyckad. Men synd var det om de små. Pojkarna stannade och lyssnade för att åtminstone få höra någon kvidan. Men ingen hörde ett knyst.

Den lilla systemen bars snart bort i en svart kista.

År 1857 forcerades byggandet av en järnväg mellan Åtvidaberg och Bersbo. Det talades mycket om järnvägen dels därför att arbetarna hade

goda ackord och ovanligt stora månadsförtjänster, dels ock därför att en järnväg var något alldeles nytt ej blott för orten utan jämväl för tiden. Det fanns nämligen i Sverige blott en järnväg, Nora—Ervalla; den öppnades för trafik 1856. *Bansträckan Åtvidaberg—Bersbo* anlades av fideikommissarien till baroniet Adelsnäs friherre Erik Seth Adelswärd utslutande för att transporterera malmen från gruvorna vid Bersbo till hyttorna vid Åtvidaberg. Banan fick en spårvidd, som numera icke förekommer i vårt land: smalare än normaltypen men bredare än någon av nuvarande smalspåriga typer. Avståndet mellan de båda ändstationerna var c:a 10 km., mellan vilka fanns en haltpunkt vid Edshyttan. Två lokomotiv (»Åtvidaberg» och »Bersbo») jämte några malmvagnar utgjorde den rullande materiellen. Allt var ju, jämfört med nutida mobiler, dvärgartat och skulle nu göra sig utmärkt som museiföremål. Lokomotiven eldades med ved; sådan upptogs två gånger under varje resa, vatten en gång. Eftersom banan icke var avsedd för persontrafik, fanns intet stationshus och såldes inga biljetter. Men var och en, som hade lust därtill, fick utan vidare ta plats i en malmvagn, tom eller lastad, och rättigheten utnyttjades — av pojkar. De fröso i vinterkylan men tävlade i konsten att räkna antalet gårdsgårdsstörar.

I regel framfördes tågen blott onsdag och lördag; avgångs- och ankomsttider bestämdes av slumpen, d. v. s. den tid, som åtgick för lastningen. Det hände ej sällan, att tåget gick endast i den ena riktningen till förargelse för dem, som följt med tåget bort men tvungos att gå hem. Snöhinder förekommo ofta, ty det behövdes inte mycket snö för att göra banan ofrafikabel. Loket var för svagt att driva plojen genom en större snöanhopning.

För att hindra bostadsnöden igångsattes 1857 uppförandet av tre arbetarhus vid Mormorsgruvan, vartdera om sex rum.

Kalles föräldrar fingo *flytta* till ett rum i ett av de nya husen. Det var högre i taket, hade större golvyta och två stora fönster samt var försett med järnspis, en modernitet, som man sneglade på med inte så liten skepsis, vilket var förklarligt. Varje arbetare hade fri ved till ett visst mått. För dem, som fått järnspisar i bostadsrummet, inskränktes vedportionen till hälften mot den vanliga, och minskningen kompenenserades med 10 (eller 20) skålpund talgljus, för att de inte skulle behöva sitta i mörker om kvällarna.

Vinsten av flyttningen blev ej stor. De nya husen voro s. k. gjuthus, uppförda av en blandning av sand och kalk, som i formar packades med hjälp av stötar till väggar som ut- och invändigt bekläddes med puts av c:a ½ tums tjocklek. Det fuktade oerhört i de nya husen. När det eldades i järnspisen, stod fukten som en tät dimma och fyllde hela rummet; och vatten sipprade utefter väggarna ned till golvet, där det samlade sig i pölar, som måste undanskaffas. Om vinternätterna frös fukten till is

i vinkeln mellan golv och ytterväggar. Härtill kom ett olidligt golvdrag, som ingalunda höjde trevnaden.

De vitlimmade väggarna voro målade efter schabloner i mönster, som skulle ersätta tapeter. Det dröjde inte länge förrän fukten blandade färgerna till en röra, vars skönhet förhöjdes av de slingrande och pittoreskt oregelbundna linjer, som ett endräktigt samarbete mellan fukt och damm åstadkommit.

Det var gott om *lekkamrater* i det nya huset: 27 barnungar, av olika åldrar, de flesta yngre än Kalle. Det hände inte så sällan, att sämjan mammorna emellan närmade sig bristningsgränsen, då deras telningar råkade i luven på varandra. Men de unga tillämpade på sig oreflekterat Anna Maria Lenngrens ord i Pojkarna: »När örfilen är given etc.», så att samlevnaden icke länge gnisslade i sina gängor.

Det var första söndagen i advent 1858. Dagen var solig och klar och marken torr och fri från snö. »Vill du gå med ut en stund, Kalle?» frågade mamman. Kalle ville, och så gingo de. Stegen styrdes till en större sten strax utanför stugan. »Här sätter vi oss på stenen», sa' mamman, och de gjorde så. Så kom ur klänningsfickan en bok. Det var en *abc-bok* med en arg tupp på sista sidan. Det klumpiga konstverket stod på ett ben och höll i det upplyftade benets klor en bastant risknipa som uppmuntran för nybörjaren. Den första sidan ståtade med rader av stora och små bokstäver av germansk och romersk typ. Och läsningen tog sin början. Alfabetet genomgicks framlänges och baklänges. Mamman pekade på bokstäverna, nämnde dem vid namn, och Kalle sa' efter. Det var Kalles första lektion i läsning mottagen vid 6½ års ålder. Men varför välja för den en sådan plats och en sådan tid? Jo, det var av betydelse. Ville föräldrarna — och det ville de ju — att barnet »skulle få lätt att lära», så borde det börja under gudstjänsttid, helst medan prästen stod i predikstolen, på kyrkoårets första dag. Och för att lärdomen skulle fastna, så borde den första lektionen äga rum på en »jordfast» sten. Det var nog stenen, som Kalle har att tacka för att han erinrar sig den viktiga tilldragelsen.

Donatis komet uppträdde på hösten 1858 samt väckte oro och ängslan hos gamla och unga. Kometen var ett förebud för yttersta domen, som alltså nalkades. Hur pass allvarliga farhågorna voro, undandrar sig mitt bedömande. Men jag minns, att de äldre, som på vanligt sätt skötte sin dagliga gärning, om kvällarna läste psalmboken och nya testamentet. Om jag för egen del oroades, kan jag nu ej erinra mig, men det är sannolikt, ty mor talade rätt ofta om vad som möjligen kunde hända. Far tog saken lugnt. Han visade åtminstone ingen oro. Men kometen tilldrog sig allas intresse liksom allt ovanligt och oförklarligt. Även jag hade svårt att ta mina ögon från den ståtliga uppenbarelsen. Varje afton stod jag vid fönstret och betraktade den där främmande stjärnan; den

var så stor och lyste med mycket starkare sken än de övriga och hade ett annat utseende. Den bestod av en kärna, stor som en medelstor tomat, som höjde sig ett stycke över horisonten i nordväst, och från den utgick mot zenit en strålande svans eller ett långt risknippe av kraftigt lysande ljusstrålar. En ståtlig uppenbarelse var det, och dess like har jag sedan aldrig skådat. När »vagabonden» försvunnit, lades testamentet och psalmboken åter på hyllan.

Skolåren. Så var då tiden inne för Kalle att börja i skolan. Den låg nära intill hans bostad. Huset var avsett till arbetarbostad, men dess bottenvåning användes i stället till snickarverkstad på ena sidan om farstun och till skolsal på den andra. I de båda vindsrummen bodde arbetarfamiljer. Skolsalen, som bestod av två rum, sammanslagna till ett genom mellanväggens bortskaffande, hade fyra fönster och två spisar med bakugn till varje spis. Inga gardiner hindrade ljusfloden att strömma in i rummet. Det saknade alltså icke dager men gjorde likväl ett ogästvänligt intryck med sina nakna gråa väggar i putsens färg. Salens möblering var heller icke ägnad att ge sinnet lyftning. Omålade långbänkar, rankiga av ålder och ovarsam medfart, fläckiga av spillt bläck och gammal smuts, utgjorde det huvudsakliga möblemanget. På en upphöjning i salens ena ände stod lärarens svartmålade bord med en stol och därtill en svart tavla på ett staffli samt en enkel tärtsäng. Ty skolsalen var också lärarens bostad. Annan bestods icke.

Skolsalen fick även tjäna många andra skiftande ändamål. Den begagnades av arbetarfamiljerna till byk- och bagarstuga även under pågående skolarbete. Den användes som gästbudssal vid bröllop och begravingar. Och under sommaren, då läsning ej ägde rum, var den apterad även till likbod.

Skolan var ambulatorisk och flyttade mellan tvenne stationer: Mormorsgruvan, där skolarbetet bedrevs under vintern, och Edshyttan, ett litet samhälle vid banan Ätvidaberg—Bersbo, varest skoltiden var förlagd till sommaren.

Vid Kalles inträde i skolan var läraren en 18-årig yngling utan annan utbildning för lärarkallet än den han förskaffat sig såsom biträde åt en gammal, ambulerande och oexaminerad lärare, som tidigare varit bonde och genom sjukdom blivit lam i båda benen, så att han ej vidare var i stånd att utföra något egentligt kroppsarbete. Den unge läraren var en vänlig, god och välvillig människa men hade felet att vara son av bygden och därtill fattig, varför han icke kom i åtnjutande av nödig auktoritet hos ortsbefolkningen, även om skolbarnen ådagalade tillbörlig respekt.

Skolarbetet var ordnat efter den s. k. Lancastermetoden, enligt vilken de mera försigkomna barnen sattes att undervisa de yngre under lärarens överinseende. I överensstämmelse härmed hänvisades Kalle och en an-

nan nybörjare till en av de större flickorna, som inte syntes vidare trakterad, då hon tog emot sina disciplar. Och dessa kommo snart underfund med att hon ingalunda hyste några som helst sympatier för dem. Hon slogs inte, luggades ej heller men var ovänlig och vresig över hövan. Lyckligtvis, från Kalles synpunkt sett, hade de äldre barnen varannandagsläsning, vilket medförde, att abc-darierna fingo annan monitör den följande dagen. Det var också en flicka. Hon var glad och vänlig och var Kalles kusin. Varannan dag gick pilten glad till skolan, varannan dag dyster och modstulen.

Medan abc-boken småningom genomtraggades, värpte tuppen allt emellanåt. Vanligen var tuppägget en sockerbit, någon gång en pepparkaka eller en karamell, ytterst sällan ett kopparmynt, vilket alltid var av den lägsta valören. »Äggen» voro alltid välkomna, men aldrig trodde Kalle på tuppens värpningsförmåga.

När nu Kalle kunde »läsa rent», d. v. s. läsa någorlunda rätt innantill utan att behöva »stava sig fram», sattes katekesen i hans hand. Det var en benig bok, som måste läras utantill ord för ord och som pilten endast delvis förmådde fatta. Men det var en etapp på lärdomsbanan att få börja med den boken och följaktligen något som borde stimulera till ansträngningar. Dessa skulle dock sannolikt uteblivit, emedan innehållet i boken var till sin väsentliga del ofattbart för pilten, särskilt som varken ord- eller sakförklaringar någonsin meddelades. Endast genom tvånget att slå i sig bestämda läxor för varje dag lärde sig Kalle katekesen ordagrant utantill på jämförelsevis kort tid.

Den första skolterminen hade gått till ända, och Kalle var 7 år. Han borde alltså kunna börja »göra nytta» och bidra — om ock i ringa mån — till sitt uppehälle. Till Mormorsgruvan ledde tre infartsvägar, och vid varje »tull» fanns en grind, som vaktades av i regel orkeslösa gubbar, vilkas huvudsakliga uppgift var att hålla får och fänad utanför det lilla samhällets område. En grindvaktarplats var ledig, och då någon gubbe icke fanns att sätta till den platsen, ansågs Kalle inneha tillräcklig kompetens för denna ansvarsfulla befattning. Så blev han av gruvinspektoren »utnämnd och förordnad» till grindvaktare mot en avlöning av tolv öre om dagen.

Kl. ½5 på morgonen måste Kalle vara vid sin grind även söndagarna och först kl. 8 på aftonen hade han rätt att lämna den. Det blev långa dagar. För att något förkorta dem skickade föräldrarna Kalles 2½ år yngre bror stundom till grinden att hålla Kalle sällskap. Och dagen svann då något hastigare. Men ett par småpojkar ha icke alltid samma mening om vad som är roligt. De börja tvista, och då dröjer det vanligen icke länge, förrän deras nävar leta sig väg till motpartens hår och kinder. Så skedde också här en och annan gång. Kalle var ju den äldre och starkare och avgick i regeln med segern. Men han kände alltid ett styng i

hjärtat efter en batalj. Det sista nappataget har Kalle aldrig kunnat glömma. Pojkarna hade av någon anledning blivit förargade på varandra, och då båda voro häftiga, var slagsmålet snart igång, och de pucklade varandra efter förmåga. Snart såg Kalle blod på broderns kind och blev ängslig. Ingendera hade använt tillhygge, men Kalle hade med nageln gjort en repa i sin brors kind så djup, att blod sipprade fram. Då slog samvetet den skyldige, som kände sig djupt ångerfull och skamsen över att hava behandlat sin lilla bror på ett så upprörande sätt. Det ytliga lilla såret läktes ju snart men efterlämnade för en tid ett knappt märkbart ärr på kinden och ett outplånligt ärr i Kalles hjärta. Detta barnsliga uppträde mellan bröderna, som — om ock oreflekterat — höllo av varandra, hade emellertid det goda med sig att Kalle började — fastän länge utan större framgång — en seg kamp mot sitt häftiga sinne.

Det blev höst, och Kalles »förvärvsarbete» avslutades för året. De första dagarna kände han sig naturligtvis obunden och fri, men hösten hade den tiden och i den bygden ej mycket att bjuda på i fråga om lek. Först när det blev frost och grunda vattensamlingar belagts med is, så att ungarna kunde »slå kana» och åka skridsko, blev det mera fart i leken. Att åka skridsko var emellertid en lek, som Kalle och hans bröder tillsvidare måste avstå ifrån av det enkla men avgörande skälet, att ingen av dem hade stålsko att spanna på fot. Blott när en välvillig, bättre situationerad kamrat erbjöd sina ishästar till låns, fick man tillfälle att »sätta rovor».

Hösten hade dock ett stort och viktigt evenemang. Det var Ätvidsmarknaden, som årligen hölls den sista lördagen i oktober. Denna dag var ett slags festdag, som drog en efter ortens förhållanden oerhörd massa folk till Ätvidaberg, och den var, utan överdrift sagt, minst lika efterlängtd som någonsin julafton, särskilt av ungdomen. Dagen före marknaden — »marknadsaftnen» — anlände till platsen en mängd gård-farihandlare och mindre affärsmän från städer i Östergötlands och Kalmar län och ställde i ordning sina salustånd och bord. Trädgårdsmästare, fiskare och slaktare saknades ej heller, och en myckenhet av hästar, oxar och kor bytte ägare. Det var en dag, då ortsbefolkningen efter råd och lägenhet försåg sig för vinterbehoven, och kommersen var livlig. Marknaden inföll under tjänstefolkets frivecka, deras lagliga semestertid, och drängar och pigor, som nu fått slutlikvid å sina årslöner, omsatte där icke så obetydliga belopp, även om det mesta stannade på värdshuset för »magalla» (= dålig malaga) och kaffe. Positivhalare med eller utan apor, akrobater och vissångare och andra konstens martyrer bidrogo i hög grad till trevnaden. Slagsmålen, som sällan uteblevo, voro likaledes gouterade, och kurrans (= arrestens) gallerfönster drogo med oemotståndlig makt en myckenhet pojkar, som nyfiket och hjärtlost fröjdade sig åt och begabbade de inburade.

Kalle hade fått 6 skilling (= 12½ öre = en dagsinkomst) i marknads-pengar, och de skulle väl omsättas. Men här kom han i valet och kvalet. Det fanns för mycket att välja på. Han köpte en pepparkaka för ett öre och en liten pipa av trä för tre öre. Återstoden, fyra skilling, följde honom hem igen. Detta var Kalles första marknadsbesök. När han 65 år senare kom i tillfälle att besöka marknaden, blev intrycket matt, torftigt, banalt. Han såg nu med andra ögon än den oerfarne sjuårige gossens. Det är inte bara tiderna, som förändras. Poesin hade förvandlats till tarvlig prosa.

I november öppnades skolan åter, och nu skulle ferieläxan förhöras. Då blev Kalle bet. Men han delade skammen med flertalet kamrater, vilket var en lisa. Ty »man är ej sämre, då man är som andra». Ferielättjan hade i alla fall en mindre behaglig följd. Lärarn gav långa läxor, för det gällde ju bara »repetition» — menade *han*. Luthers förklaring till tredje artikeln var en svår nöt att knäcka. Nå, knäckt blev den ju inte, men ordagrant inlärd blev den och styckena i stora katekesen också, men arbete och tårar kostade det. En välgörande lättnad inträdde, då tredje huvudstycket skulle angripas. Det var nytt, och läxorna blevo väsentligt kortare.

Nu var tiden kommen, då Kalle och de andra skulle börja med skrivning. Skolan hade under sommaren 1860 fått nya bänkar och bord av mera ändamålsenlig och solid konstruktion och därtill målade. Bland dessa nya fanns en, som kallades sandbänken. Den liknade de övriga utom däri, att ytan var horisontell, då de andra lutade, och att den hade formen av en 2 à 3 cm. djup låda, som var fylld av fin s. k. mjölsand. Häri skulle nybörjarna göra sina första lärospån i den ädla skrivkonsten. Sedan sanden i lådan jämnats medelst en med handtag försedd skiva av trä, som passade in i lådans falsar, och linjering i sanden samtidigt utförts av en vid skivans bakre ända fäst rulle med inlagda järntrådar av lämplig tjocklek och på sådant sätt placerade, att både horisontal- och lutningslinjer uppdrogos, när skivan med rullen fördes över sandytan, fingo barnen skriva med en träpinne i sanden efter lärarens förskrift på svarta tavlan. På denna upplinjerade läraren ett linjesystem, lika med det i sandlådan befintliga. Därefter utsatte han på linjerna en mängd punkter, som eleverna anmodades att utsätta i lådans linjesystem med noga aktgivande på att punkterna kommo på rätt plats. Genom att sedan föra träpinnen genom de utsatta punkterna erhöill man den åsyftade bokstaven. Dessa förövningar till skrivning voro nöjsamma — ungar tycka ju om att leka i sand — men deras pedagogiska värde var nog högst tvivelaktigt. Detta visade sig också, då eleverna skulle övergå till skrivning på skiffertavla, och den unge läraren fick med all sannolikhet den uppfattningen, att sandlådans roll i undervisningsarbetet var liktydigt med att stjåla tid.

Också skiffertavla och griffel voro långt ifrån idealiska skrivmateriell

för nybörjare. De användes också uteslutande av ekonomiska skäl. Papper var ju dyr vara, och linjerat papper fanns näppeligen att få. Men säkert skulle det för eleverna varit av stor betydelse, om de genast fått börja skriva på papper. De hade därigenom med all sannolikhet fått ett lättare handlag och lärt sig att i framtiden föra pennan med större ledighet. Övningarna voro oerhört långtråkiga. Att sitta två timmar och söka efterbilda den bokstav, som läraren skrivit i början av varje rad, och så, när tavlan var fullskriven, sudda ut det skrivna utom förskriften och börja på nytt igen, är sannerligen ingen upplivande sysselsättning — ens för en sjuåring. Hur tavlan såg ut efter de två timmarna, är kanske lämpligast att titta på.

Allt nog, Kalle lärde sig småningom att forma bokstäverna mer eller mindre valhänt, att skriva ord, ja, meningar, och det blev tid att gå till skrivbok. Det var som att börja på nytt. Man begagnade ännu gåspenna, och den var ju så mjuk i förhållande till griffeln. Den rymde därjämte så mycket bläck. När den vid det fasta greppet om griffeln vanda barnhanden doppat gåspennan i bläckhornet och flyttat den till papperet och klämde till, så blev resultatet i de flesta fall blott en otäck bläckplump, som kom ungen att ta till lipen.

Med räkning började man ungefär samtidigt som med skrivning. Huvudräkning förekom aldrig. Läraren skrev ett additionstal på svarta tavlan och talade något om enheter, tiotal, hundratal o. s. v. — som ingen unge begrep. Men sådant var ju icke heller så viktigt. Det enda viktiga var att få en rätt summa. Och det fick man, såsom läraren visade, genom helt mekanisk uträkning.

Mekaniskt »undervisades» eleverna ej blott i övriga räknesätt utan i så gott som alla ämnen med påföljd, att de mera läroaktiga väl inhämtade en smula färdighet men knappast någon kunskap, om man ej dit vill räkna, vad som lärdes genom den mekaniska utanläsningen, som för de flesta icke var eller blev annat än en död barlast. Kalle fick vid en examen en räknebok som premium och var glad. Det skulle bli roligt att få pröva krafterna. Han hade räknat de fyra räknesätten i hela tal och visste, d. v. s. trodde, att han kunde dem. Men han blev grundligt tillplattad, då han ställdes inför uppgiften att skriftligen lösa följande kvistiga problem: »24 äpplen skola delas lika mellan 4 gossar; hur många få de var?» Svaret var ju lätt — men uppställningen! Den blev han bet på. Han hade förut aldrig räknat andra än s. k. obenämda tal, där uppställningen var given, och han förstod ej bättre, än att den mekaniska räknefärdigheten var ett mål i sig själv. Att den skulle användas för praktiska ändamål, hade han ännu icke förstått.

Eleverna uppdelades i klasser eller cirklar efter kunskaper med var sin monitör. Denne var cirkelns lärare. Skolmästaren övervakade det hela. Efter någon termin blev Kalle monitör för abc-darierna, som skulle läras

att »stava och lägga ihop». Barnen ordnades i en halvcirkel framför en på väggen upphängd tabell med c:a 2 cm. höga bokstäver, frakturstil (germanska bokstäver). Med en lång peksticka, vars övre ände eleverna skulle följa med ögonen, pekades på de bokstäver, som skulle inläras, och hela cirkeln skulle i korus säga bokstavens namn. När hela alfabetet var nötdorftigt inlärt, vilket kontrollerades, därigenom att en elev i sänder anmodades att »läsa» de bokstäver, som utpekades av läraren, var cirkeln mogen att börja med stavningen. (Ljudmetoden var ännu okänd.) Nu upphängdes en annan tabell, och cirkeln stavade, så det rungade *b a ba, b e be, b i bi* o. s. v. med *b* framför var och en av de övriga vokallerna. Sedan man tillräckligt länge gnuggat med stavelser om två bokstäver övergick man till sådana om tre och småningom till flera bokstäver, varefter man grep sig an med två-, tre- och flerstaviga ord under idelig stavning.

Det blev ju i längden enformigt detta ideliga stavande, och hade barnungarna inte fått skrika av hjärtans lust, så hade det också blivit sömngivande. Det var naturligtvis även tröttsamt för de små, som måste stå under hela lektionstiden. Metoden hade emellertid det goda med sig, att småttingarna blevo jämförelsevis ganska säkra i rättstavning.

Småningom förflyttades Kalle som monitör i de högre cirklarna. Där blev uppgiften att förhöra utanläxorna i katekes och biblisk historia. Monitören framställde katekesstyckets fråga, och den tillfrågade rabblade upp stycket, som utgjorde svaret, jämte de bekräftande bibelspråken under stycket. När alla blivit på det sättet förhörda i katekesen, övergick man till bibl. historia, som avverkades på samma sätt. Blev det någon tid över, så utnyttjades den till stavning »utantill» av ord, som monitören hämtade ur den förhörda läxan.

Det var ingalunda ovanligt, att monitören utsattes för utförsök. Ett tarvligt bokmärke, ett stycke rödkrita, ett snöre, ja, t. o. m. ett runstycke (den minsta kopparslantens) smusslades »oförmärkt» i hans hand, och det fordrades en viss grad av karaktär för att stå emot frestelsen att komma i besittning av dylika för en skolpojke lockande dyrgrip. Efter läxförhöret, som var förlagt till kl. 8—10, kom den efterlängta rasten, som skulle räcka en kvart och för den skull kallades »kvarnten», men ej sällan utsträcktes till en halvtimme. Härpå följde innanläsning till kl. 12. Som läsebok användes Nya testamentet. Om lämpligheten av att använda detta till läsebok, är det skäligen överflödigt att yttra sig, i synnerhet som de många olika upplagorna föredro en ytterst skiftande stavning (thet, then, them, pharao, prophet o. s. v.). Även psalmboken fick tjänstgöra som läsebok, och bokstaveringen i dess många upplagor var lika oenhetlig som i bibeln. Genom att läsa dessa båda böcker om och om igen fäste man deras innehåll i minnet, och förf. vill ingalunda förneka, att han senare haft god nytta av den minneskunskap, som

han i barndomen på förenämnda sätt inhämtade. För bibeln och psalmboken hyste man stor vördnad och båda behandlades även av barnen med aktsamhet och pietet.

När kl. slog 12, ringde skolmästaren till middagsrast, cirklarna upplöstes, och barnen ställde sig på *ett* led med ryggen mot väggen. Skolmästaren gick omkring och upptog monitörernas rapporter och gav varje elev läxa, som utprickades i läxboken genom ett snett kors, bildat av ett par korta blyertsstreck. Den syndare, som ej kunnat sin läxa, fick avstå från middagsrasten, och det kändes hårt. Någon större stränghet förekom icke.

Eftermiddagarna voro anslagna till skrivning och räkning för de elever, som voro så försigkomna, att de fått börja öva sig i dessa ämnen. De, som ej hunnit så långt, fingo läsa. Somliga läste läxan till följande dag, andra läste innantill i ovan angivna böcker. Skrivning ansågs av flertalet vara ett jämförelsevis lindrigt ämne. Det bedrevs så, att läraren själv skrev den översta raden på en sida i skrivboken och eleven de följande med skyldighet naturligtvis att på bästa möjliga sätt efterbilda förskriften. Denna lästes nog, men bokstävernans form, som skulle efterbildas, betraktades ytligt, och likheten mellan förskriften och elevens skrift inskränkte sig i regeln till innehållet, orden. Eleverna lade inte huvudvikten på hur väl man skrev utan hur mycket man skrev. Och det blev en behaglig omväxling i arbetet att allt emellanåt få gå fram till lärarens bord, där många stodo väntande, för att få ny förskrift. (Det fanns icke linjerade skrivböcker, utan eleverna hade att själva draga upp linjerna, vilket gick för sig någorlunda bra för den, som var så välbeställd, att han ägde en linjal, men var rätt besvärligt för den, som måste draga linjer efter en skiffertavlas ram.)

I skolan fanns en räknebok, och det var lärarens egen. Men Junckers små räknetabeller, ledsamma i åminnelse, stodo till elevernas disposition.

De nämnda räknetabellerna upptogo en mäktig samling exempel på obenämda tal, ordnade progressivt och av ett visst pedagogiskt värde. Att de det oaktat voro synnerligen tråkiga, berodde dels och kanske förnämligast därpå, att exemplen voro rent överlastade med siffror, så att det tog en oerhörd tid bara att skriva upp dem på tavlan, och hände det så — vilket ingalunda var ovanligt — att det skrevs en orätt siffra, blev den obehagliga följd av detta felsteg, att man måste göra om hela arbetet, dels ock därpå, att barnen ju levde i den föreställningen, att själva den mekaniska räkningen var sitt eget mål.

Endast få elever hunno med att inhämta, d. v. s. mekaniskt räkna, de fyra enkla räknesätten. En och annan, som visade mera fallenhet för ämnet, gick vidare. Men då undervisningen uteslutande bestod däri, att läraren visade barnen hur ett tal skulle ställas upp utan att säga, varför det skulle vara så eller så, blev följd av ovillkorligen den, att man ej kunde

lösa ens de mest enkla praktiska uppgifter. Under Kalles sista skolår besöktes skolan av distriktets folkskoleinspektör, en f. d. lektor i Linköping, sedermera kyrkoherde i Hofs församling i Vadstenatrakten och prost i kontraktet. Han var en blid och vänlig man samt hade ingalunda stora krav. God vän med skolorådets ordförande och försynt till sin natur lät han udda vara jämt. Han skulle förrätta inspektionen. Läraren ropade fram Kalle till inspektörens bord och förelade honom ett fasligt långtrådigt exempel ur Zweigbergks räknebok till lösning. Kalle ställde upp analogien (såsom läraren tidigare lärt honom), men då han tillfrågades, varför han gjorde så och icke så, kunde han ej ge annat svar än »det ska vara så». Inspektören log. Detta var den enda gång som inspektion av skolan ägde rum under Kalles skoltid. Institutionen var ju också ung — tillkom 1861 — och inspektörerna ännu icke varma i kläderna.

När skolbarnen mot aftonen hemförlovades, måste monitörerna stanna kvar en stund för att läsa upp sina läxor för läraren. Det skedde i allmänhet helt smärtfritt.

Utom i ovan nämnda ämnen skulle undervisning meddelas även i geografi, historia, naturlära och geometri. Det blev emellertid endast några av monitörerna, som ansågos värdiga att få del av denna högre bildning, som av flertalet föräldrar betraktades ej blott såsom onyttig utan rent av syndig. Att läsa romaner var ju synd, och då alla böcker med icke religiöst innehåll voro romaner, så voro följaktligen läroböckerna i nyss uppräknade ämnen romaner och alltså syndiga. En och annan fader hotade att bränna upp »romanerna» och skulle kanske satt hotelsen i verket, om han ej fruktat att förgripa sig mot äganderätten, som var helig; böckerna hörde skolan till. Icke alla föräldrar voro dock så trångbröstad utan sågo med tillfredsställelse och gillande, att deras ätteläggar fingo inhämta även annan kunskap än den, katekesen hade att bjuda. Till dessa få hörde dess bättre Kalles föräldrar, och deras pilt kom alltså att få del av den högre visdomen. Hur föga omfattande den blev, är lätt att förstå, om man betänker, under vilka förhållanden skolarbetet bedrevs. Man lärde sig i alla händelser något, som ju var bättre än intet. Den enda av de nya böckerna, som Kalle hade en viss svårighet att förlika sig med, var Wings geografi, som knappast var annat än en namnbok. De tyska storhertig-, hertig- och furstendömena, de franska departementen, de schweiziska kantonerna, de olika staterna i U. S. A., alla med konstiga namn, som skulle uttalas på annat sätt, än de skrevos, voro besvärliga att inlära för Kalle och hans kamrater. Allmän och svensk historia av samme förf. lästes med större intresse, så ock Berlins lärobok i naturlära, varemot Landgrens geometri, så enkel den än var, icke över hövan tilltalade pojkar.

Lancastermetoden, sådan den tillämpades under Kalles skoltid, med

den s. k. fria flyttningen var icke alltid till bättnad för skolan. Den verkade förlöande och försoffande på lärare med avtrubbad pliktkänsla. Den inbjöd till lättja, och mången lärare tackade ja till bjudningen. Tyvärr. Det var ju behagligare att sitta vid sitt bord och syssla med något som intresserade, än att gå omkring till de skilda cirklarna och övervaka deras arbete. Trots verklig tillgivenhet för sin första lärare måste förf. för att vara ärlig medgiva, att denne beklagligtvis hörde till dem, som icke voro lämpliga att handhåva lancastermetoden. Han satt vid sitt bord och var mannen, som gjorde vad han ville. Monitörerna skötte undervisningen utan nämnvärt övervakande. Förmildrande omständigheter förelågo emellertid. Han var ung och saknade utbildning; tillsyn av vederbörande myndighet kom icke ifråga; föräldrarna, okunniga och likgiltiga, trodde det vara bra, som det var. Gruvinspektoren, som var tillsyningsman, satte aldrig sin fot inom skolan annat än vid någon examen, fast han hade god tid och bodde strax intill. I stället lade han hyende under lasten, därigenom att han, själv ansvarslös, överlät det mesta av sina skrivgöromål till den unge läraren, som naturligtvis använde lektionstiden för utförandet av dessa arbeten. Församlingens präster, prosten och komministern, infunno sig vid de årliga examina, eljest icke. De voro båda konservativa, i synnerhet prosten, som högljutt gruvade sig över den myckna lärdomen och uttalade sin fruktan, att den unga generationen skulle komma att förakta kroppsarbetet, söka sig in på det andliga arbetets banor och ge upphov till ett själsarbetarnas proletariat. Den goda prosten var gråtfärdig, då han såg mot framtiden och bävade. Vem skulle väl bruka spaden, plogen, yxan och släggan, när alla skulle göras till herrar! Tiden var ur led och världen upp- och nedvänd. Komministern tog det mindre tragiskt. Han hade upptäckt, att det bland skolans gossar fanns åtminstone ett prästämne och menade, att detta »ämne» borde sättas i »storskolan» i Linköping för att därifrån, när tiden var inne, skickas till Uppsala att »lära till präst». Ungefär så hade han sagt till Kalles föräldrar och ånlytt, att han skulle bearbeta baronen (E. S. Adelswärd) och förmå denne att betala fiolerna. Om detta också endast var ett löst prat, så kom likväl därigenom tanken — och kanske hoppet — att Kalle »skulle få studera», att slå rot i föräldrarnas hjärtan, framförallt i moderns. Det stod emellertid klart för båda, att deras önskan icke kunde realiseras utan att någon offervillig person trädde emellan, och den enda, som kunde tänkas vilja göra det, var baronen. (Mera härom senare.) Föräldrarnas ställning till skolan var i allmänhet den likgiltige betraktarens. Varmare känslor för den hystes likvisst av en och annan, som något vaknat ur den slöhetens dvala, som den tiden låg tung över allmogen i pedagogiskt avseende. Hade man något att säga om skolan, blev det nog mera till klander än till erkännande. »Varför ska ungarna vara tvungna att gå i skolan? Varken min far eller jag ha gått i nå-

gon skola och vi ha fått reda oss ändå. Det kan väl också ungarna göra.» Dessa och dylika yttranden fälldes rätt ofta. Något verkligt motstånd restes dock icke.

En gång under förra hälften av 1860-talet hade skolan ett celebret besök. Det var den framstående pedagogiske skriftställaren och pomologen fil. doktor Olof Eneroth, som gjorde en kort visit. Denne framsynte och vidhjärtade man hyste livligt intresse för allt, som kunde bidra till höjandet av vårt folks andliga nivå, således även för folkskolan. Han hade av fideikommissarien till Adelsnäs mottagit uppdraget att modernisera godsets trädgårds- och parkanläggningar och begagnade vistelsen på Adelsnäs även för att undersöka möjligheterna för uppnående av en vidgad och förbättrad folkundervisning i församlingens skolor. Hans besök i skolan vid Mormorsgruvan stärkte honom säkert i uppfattningen, att en förbättrad undervisning var av behovet kraftigt påkallad. Huruvida Eneroth hade någon del i tillkomsten av de kyrkostämmobeslut som år 1865 åstadkommo en verklig och välbehövlig uppryckning av skolväsendet i församlingen, har sig förf. icke bekant men finner anledning antaga, att han i saken utövat ett visst inflytande på socknens mäktigaste man, baron E. S. Adelswärd, som var ägare till mer än $\frac{2}{3}$ av socknens 49 hemman jämte gruvor, hyttor och bruk samt herre över mer än $\frac{4}{5}$ av församlingens till över 5000 uppskattade själar. Som en följd av förenämnda kyrkostämmobeslut uppfördes under åren 1865—1868 av Åtvids församling tre nya skolhus (alla av samma typ): i Örsäter, Österby och Närstad och samtidigt förändrades de flyttande skolorna till fasta.

Den man, som mer än någon annan inom församlingen intresserade sig för och verksamt deltog i arbetet för de nya skolhusens tillkomst, var fil. doktor P. D. Malmqvist, chef för hyttverksamheten. Det var en enkel, ovanligt flärdlös man, brinnande i anden för allt, som hade till syfte att sprida upplysning och kunskap i de djupa leden, välvillig mot de fattiga och hjälpsam i tysthet. Han anskaffade ett lånbibliotek, stiftade en konsumtionsförening och en föreläsningsförening, besökte ofta skolorna och var lärarnas och barnens vän. Han förmådde skolrådet, av vilket han var medlem, att begära och kyrkostämman att bevilja anslag till mat och kläder åt fattiga skolbarn. Men trots detta och trots hans ivriga bemödanden att hos arbetarna ingjuta en anda av moral, ansvarskänsla och samhällighet var han icke populär bland sina underordnade. Orsakerna därtill är det kanske icke möjligt att exakt angiva, men förf. antar, att den förnämsta anledningen var hans trägna, omutliga krav på nykterhet under arbetstiden. Att stävja dryckenskapen förmådde han icke, särskilt därför att vid bruket fanns en utminuterig med spritdrycks- (=brännvins) försäljning två gånger i veckan, en timme var gång, och över denna hade han ingen myndighet. Men råkade han stöta på någon, som var

onykter under arbetstiden, så fick nog denne sina fiskar varma. En orsak var arbetarnas vanliga misstro till en man i chefsställning, vilken de i regel betraktade som sin naturliga fiende, och på grund därav misstänkte de allt hans görande och låtande. Därtill kom, att han i sitt framträdande var ytterst allvarlig, måhända tungsint, fåordig, karg och lågmäld. Han var av religiös läggning och försummade aldrig gudstjänsten i kyrkan. För förf. står d:r M. som ett mönster av redbarhet, oegennyttja, ärlig vilja att vara sina mindre gynnsamt ställda medmänniskor till gagn, en man, som ledd av rättrådighet och välvilja, gick sin utstakade väg utan att bekymra sig om hopens bifall eller klander men med sitt goda samvetes vittnesbörd såsom enda ledstjärna.

Vad härovan blivit sagt om de tre nya skolhusen och d:r Malmqvists verksamhet hänför sig till tiden efter Kalles avgång från skolan.

Av vad tidigare blivit sagt, framgår, att det i skolan vid Mormorsgruvan rädde synnerligen primitiva förhållanden under Kalles skoltid. Det har sagts, att skolsalen också var lärarens bostad. Själv hade den unge mannen inga anspråk på lämpligare bostad, eller också vågade han icke göra framställning därom. Städerna bekostades dock. Hon infann sig i skolan på morgonen för att elda och sopa och — väcka skolmästarn. Då emellertid detta senare icke alltid lyckades, hände det emellanåt, att läraren låg i sin säng och sov den rättfärdiges sömn, då skolbarnen på morgonen anlände och utan vidare ceremonier gingo direkt in i skolsalen. Avklädningsrum fanns naturligtvis icke. Först när surret blev tillräckligt kraftigt, vaknade sjusovaren, såg sig omornad och en smula generad omkring, steg upp och gjorde toalett. Dessa toalettscener blevo så vanliga, att de icke tilldrogo sig någon uppmärksamhet.

Lärarens kontanta lön — s. k. naturaförmåner hade han icke, om man ej dit vill räkna rättigheten att bo i skolsalen — utgick med 25 riksdaler riksmünt = 25 kronor pr månad. (Huruvida lön utbetalades under ferierna, vågar förf. icke uttala sig om men tror sig ha anledning antaga, att så icke var fallet.) Han var sålunda nödsakad att leva sparsamt. Det gjorde han ock. Han lagade själv sin mat, som dock huvudsakligen bestod av torrskaftning, kistemat, och intog sina måltider i skolsalen. Något umgänge hade han knappast. Gruvinspektoren stod för högt. En och annan arbetare besökte honom om kvällarna. Det var hans böcker, som lockade dem. Och eftersom han visste litet mer än de, så funno de umgänget intressant och angenämt, men till något mera kamratligt eller förtroligt umgänge ledde dessa besök icke. Han hade det nog ganska trist. Att under de långa vinterkvällarna sitta ensam i den torftiga, ogästvänliga skolsalen framkallade sannolikt inga angenäma hemkänslor men möjligen önsknigar att komma i åtnjutande av verklig hemtrevnad.

Någon den stränga ordningens man var han icke, den gode skolmästarn. Arbetet tog ej alltid sin början på det bestämda klockslaget, vilket

vanligen berodde på hans ofta försenade uppstigning. Icke ens vid terminernas början iakttog han inställelse på rätt tid. Särskilt visade han benägenhet för att förlänga jullovet. Fastän han först ändigt eleverna att efter lovet infinna sig i skolan på viss bestämd dag och timme, hände det, att han själv lyste med sin frånvaro till dagen därpå — och ganska sent på dagen. Att ungarna gått förgäves till skolan en dag, eller att de fått vänta på hans ankomst, syntes ej bekymra honom, och hans försummelse i dessa fall tillräknades honom av dem snarare som en förtjänst än ett fel.

Under Kalles senare skolår inträffade det stundom, att läraren tog sig bondpermission, särskilt om eftermiddagarna och gav Kalle i uppdrag att »sköta tjänsten». Ehuru Kalle väl förstod, att läraren härmed visat honom ett stort förtroende, var han föga tilltalad därav. Han kände sig bortkommen och generad att stå inför kamraterna såsom lärarens ställföreträdare i medvetande av att den nödiga respekten saknades. Det gick emellertid utan vidare krångel men fick en påföljd, som Kalle icke på förhand beräknat. Han blev av kamraterna spefullt kallad skolmästarn. Han kände sig djupt kränkt, då någon slungade honom detta förhatliga ord i ansiktet, ty han insåg ju, att det sades uteslutande i avsikt att sticka och såra. Och det gjorde det med besked. Det träffade honom som en giftig pil i hjärtat i synnerhet som intet av de invektiv, skällsord och öknamn, som han bombarderades med, syntes honom tillnärmelsevis ha den effekt och förmåga att såra och reta som det omnämnda ordet. Kalle var häftig och lättretad, och han tålde inte många stickord, förrän han hade sina händer i håret på den, som förfördelat honom. Ibland fick han smörj, ibland gav han, ibland blev striden oavgjord. Men vare sig utgången blev det ena, det andra eller det tredje, var han missnöjd med sig själv efter varje sammandrabbning, vilket likväl icke hindrade, att han gladeligen åter gav sig in i leken, då han blev retad, för att åter gå i »bondånger och självförakt».

Läraren var en älskvärd, välvillig, god och sympatisk man, trots sina ovan påpekade brister som förf. omnämmt icke i någon som helst avsikt att klandra eller nedsätta utan endast och allenast för att, så vitt det varit möjligt, ge en sann skildring av skolförhållandena i hemorten under hans barndom. Gent emot eleverna var han mild, vänlig och förstående men lade ändock ej fingrarna emellan, då han någon gång ansåg sig nödsakad att gripa till allvarligare medel. Det hände nog — dock ytterst sällan — att han klämde till med rottingen. I regel kände sig delinkventen så skuldmedveten, att han icke klagade i hemmet över uppuktelsen och det sannolikt av fruktan för ny bastonad av fadern, eller ock täppte skamkänslan munnen på honom. Dock gick ej varje avbasning spårlöst förbi. Det fanns i samhället familjer med synnerligen osnutna ungar, och dessa senare, som i vått och torrt försvarades av sina mammor, voro sannerligen icke Guds bästa barn. Det behövdes

blott, att läraren gav en sådan telning en allvarlig förmaning, för att mamman, som snarast underrättades därom, skulle infinna sig i skolsalen och i plumpa och råa ordalag utgjuta sin galla över läraren. Hon trätte, skrek och gestikulerade, saliven sprutade om munnen på henne, ögonen gnistrade, håret stod åt alla håll och okvädinsorden kommo i störtfloder. Det var för Kalle och hans kamrater en gåta, varifrån dessa simpla och okunniga käringar hämtade sitt rika ordförråd av grovheter, gemenheter och skällsord. Men de hade dem inombords som upplagrade och funno dem utan sökande eller besvär.

Under sådana utgjutelser förhöll sig läraren synnerligen egendomligt, tyckte Kalle. I stället för att svara och ge lika gott igen eller leda ut käringen satt han vid sitt bord till synes oberörd och lät ragatan ladda ur sig. Metoden var långt ifrån dum, men att han kunde tillämpa den, är mer än Kalle i denna dag kan begripa.

Så vitt förf. kan erinra sig, kom aldrig en karl in i skolsalen och betedde sig på ovan angivet sätt. —

Bland sina skolkamrater fäste sig Kalle starkare endast vid en. Han hette Anders Oskar Novander och var enligt Kalles mening utan gensägelse skolans mest begåvade elev. De två piltarna funno varandra ganska tidigt och trivdes väl tillsammans. Båda voro intresserade av att läsa andra böcker än skolböckerna. Av sådana funnos i Kalles hem endast bibeln, vars apokryfiska böcker tedde sig såsom fantasirika sagor, en gammal postilla, tryckt på 1600-talet och tråkig i åminnelse samt en bönbok. Men Novanders far lånade böcker från församlingsbiblioteket, och dessa fingo vi pojkar stundom läsa. Tidigt på våren, innan Kalle börjat sin grindvaktartjänst, gingo de båda pojkarna om söndagarna ut i skogen, gjorde upp eld i någon bergskreva och läste högt den ena för den andra i tur och ordning ur den medförda boken. Först när skymningen kom, drogo pojkarna hem. De hade haft en trevlig dag. Ett stycke grovt bröd och i askan stekt potatis hade tystat magens rop efter föda.

En av dem satt under deras senare skolår som n:r 1 och en som n:r 2, och det hände, att de vid någon terminsavslutning fingo byta plats, men ej heller detta gav anledning till någon misstämning. Efter skoltiden höllo de lika endräktigt samman. De hade sina arbetsplatser nära varandra och träffades dagligen, de gingo i sällskap den halvmilslånga vägen till och från konfirmationsskolan, och de levde sitt friluftsliv med läsning på söndagseftermiddagarna. I maj 1869 skildes emellertid deras vägar. Anders utvandrade till Amerika, och Kalle gjorde den 28 aug. s. å. sitt inträde på seminariet i Linköping. De underhöllo under de 10 följande åren en livlig korrespondens, vilken emellertid avbröts — av outredd anledning — men åter upptogs 1927.

De båda pojkarna fingo under skoltiden rykte om sig att vara kunniga, fast Gud skall veta, att det var skralt beställt med deras kunska-

per. Men si, de kunde skriva och räkna, och det var inte många, som kunde det på den tiden. De blevo tidigt anlitade att skriva brev av personer, som hade anhöriga i Amerika. Och det gick väl an. Värre var det att skriva kärleksbrev, vartill de också stundom anmodades både av unga män och kvinnor. Av s. k. »brevställare» hade de föga nytta, kärleksaffärer hade de icke varit med om, och uppdragsgivaren visste inte, vad som skulle skrivas. Men det skrevs. —

Under Kalles tidigare skolår var fattigdomen i hemmet lika bister som dessförinnan. Födan var ej blott ytterligt torftig, den var ock synnerligen knapp. Arbetsgivaren tillhandahöll sina arbetare råg och sill. På tillkännagiven dag hade en medlem av varje arbetarfamilj rätt att månatligen infinna sig i »Magasinet» — den byggnad i Ätvidaberg, som nu inrymmer ett avdelningskontor av Östergötlands Enskilda bank — och där för en bokhållare uppgiva, hur stort uttag av råg och sill familjen ansågs behöva för månaden. Familjefadern debiterades för kostnaden, som gick i avräkning på månadslönen. Var hushållet stort och månadsförtjänsten liten — som vanligen var fallet — så återstod på avlöningsdagen att lyfta ett ytterst blygsamt belopp, stundom ingenting. Men man lever ju icke endast av bröd. Kläder och skodon äro ock nödvändighetsvaror i vårt klimat. Men var taga sådant ifrån? Det var en fråga, som sannerligen brydde många hjärnor.

Kalle var 8 år (1860). Det stundade till midsommar. Det skulle som vanligt bli tredagarsfest i gruvsamhället, och Kalles kläder voro bara paltor. Han klagade sin nöd för modern. Överflödigt, ty hon kände den ännu bittrare. Det fanns emellertid en bit grovt grönt tyg av halvulle, som blivit över vid tillverkningen av en vepa (sängöverkast). Det kunde möjligen räcka till ett par byxor. Ett mindre stycke oblekt hemmavävt bomullslärfat påträffades också. Det färgades i bresilja och blev blått. Och Kalle fick gröna byxor och en kort blå rock — utan foder, för det var ju sommar. Han var överlycklig. Väst fick han inte. Han kunde ju ha rocken knäppt. De fina kläderna begagnades endast om söndagarna. Då skolan började på hösten, blevo de emellertid även vardagskläder. Det var en ruskig höst. Snöslask och regn dagligen. Kalle hade inga skor. Han fick övertaga ett par av systemens avlagda kängor, som voro mycket trasiga och mycket för stora. De hade en obehaglig förmåga att samla upp smutsvatten och dy ur de pölar, som en pojke inte kunde låta bli att trampa i. Pilten måste därför varje afton »tvätta» sitt enda par strumpor, och varje morgon voro de styva som horn efter torkningen. Äntligen kom »mäster» med sina drängar. Kalle fick nya kängor och var glad. Att de gröna byxorna och den ofodrade bomullsjackan voro föga lämpliga vinterkläder, i synnerhet som ej underkläder, ej ens ett livstycke, sattes ifråga, fick man ej tänka på. Men Kalle lär på äldre dagar, då reumatismen ansatt honom, frågat sig, om ej den ofull-

ständiga beklädningen i barndomen hade någon del i nämnda sjukdoms kitsliga yttringar.

Kalle hade en eftermiddag, knuffad av en lekkamrat, fallit framstupa i en smutsig pöl. Först då pilten skulle i säng på kvällen, märkte modern, hur skjortan hans såg ut. Av med skjortan och i säng! Det intima plagget tvättades i hast och hängdes upp till torkning. På morgonen var emellertid skjortan, den enda pilten ägde, ännu så fuktig, att det ansågs allt för riskabelt att ta den på sig. Men pilten skulle till skolan. En bomullsschalett, virad om halsen, dolde bristen, och Kalle gick, som den sagoomstrålade ende lycklige mannen, tiggaren utan skjorta. Men lyckan, om den fanns, vilket är tvivelaktigt, blev kortvarig. Under rasten högg en pojke sina klor i halsduken-schaletten, som allt för villigt lät sig lösslitas. »Kom hit, ska ni få si! Kalle har inga skjorta», skrek den kanaljen, skadeglad och lycklig över upptäckten. Kalle var i en pinsam belägenhet. Han kände skammen som en olidlig smärta, som borade sig in i hans själ. Arg var han också och angrep plågoanden men fick mer smörj än han gav. Ända från den stunden har namnet Klaes, så hette angriparen, ljudit obehagligt i Kalles öron, och den här obetydliga episoden står alltid för hans minne, då han hör eller läser ordet Klaes.

Dagsverkspojkar. Det var en oskriven lag inom baroniet Adelswärd, att en pojke skulle gå i dagsverke f. o. m. sommaren det år, under vilket pilten fyllde tio år. Under tidigare regim sattes gossen i förvärsarbete, så snart han ansågs kunna göra någon nytta. Följaktligen var det att anse som ett utslag av humanitet, att åldersgränsen blev satt till 10 år, något som föga värderades av föräldrar, som voro angelägna om att barnen snarast möjligt skulle börja att »dra till huset». Detta kan man knappast förtänka dem, när man besinnar, under vilka eländiga förhållanden arbetarna då för tiden levde.

Med sommarens inträde 1862 sade Kalle farväl till den enformiga och långtråkiga grindvaktarsysslan och enrollerades i dagsverkspojkar-nas led. Det var ju en befördran. Han fick kamrater, och det tyckte han om. Därtill kom en annan fördel: dagspenningen höjdes till 25 öre, dubbelt mot förut. Månadslönen steg alltså till cirka 6:— kr. Arbetsdagen var lång. Kl. 4,30 på morgonen skulle samtliga dagsverkare vara samlade i gruvstugan för att av »fogden» (= rättaren) mottaga order om arbete och arbetsplats. Med avbrott för måltidsraster (frukost 7—7,30, middag 12—1,30, aftonvard 5—5,30) pågick arbetet till kl. 8 på aftonen. (Vid lantbruket var arbetsdagen en timme längre). Det var sannerligen besvärligt för en tio års parvel att trots föregående treåriga träning få sömnen ur ögonen kl. 4 på morgonen. Men det måste gå, och det gick.

Dagsverkspojkar-nas antal höll sig vanligen mellan 12 och 15. En enarmad gubbe, som till tecken av sin höga värdighet städse bar en ba-

stant enpåk i handen för att injaga skräck och bävan, var satt till deras tillsyningsman. Gubben var i det hela taget rätt hygglig. Men pojkarna retade honom — för det var ju ett nöje — och då lät han knölpåken dansa över skyldiga och oskyldiga med påföljd, att de stackars »miss-handlade» anordnade en konsert av illvrål, tjut, skrik och jämmer, så att gubben blev vimmelkantig och lommade av från valplatsen. Först när han ansågs vara utom hörhåll, förbyttes tjutet i skrattsalvor, och arbetet »nedlades». När han om en stund återvände, var han sur och butter; men arbetet var i full gång emedan spejare varskott om hans ankomst. Ej sällan rådde mellan gubben och pojkarna gott samförstånd. Vid sådana tillfällen begärde de senare att få »beting», d. v. s. att få sig förelagt ett visst mått av arbete med rätt att vara fria, så snart arbetet var utfört. I regel bifölls en sådan framställning, och då gick arbetet som en dans, om betinget ansågs förmånligt. Man kunde på så sätt stundom få hela eftermiddagen fri. Var gubben retad, vägrade han att ge beting och arbetsdagen räckte till kl. 8 på kvällen.

Bland arbeten, pojkarna skulle utföra, voro jordschaktning, skogs-röjning och malmplockning de vanligaste. Av dessa var arbetet i skogen det trevligaste. Det utfördes så långt från hemmet, att man fick äta sin middag i skogen invid en sprakande lägereld. Vid vissa tillfällen, som för resten återkommo rätt ofta, beordrades en, två eller flera pojkar allt efter behov att tjänstgöra som hantlangare åt stensprängare, stenhuggare, murare, målare m. fl. Sådant arbete var ibland ett latmansgöra, ibland drygt och allt för tungt för barn. Att från Ätvidaberg hämta posten och utträtta ärenden åt inspektoren var föga ansträngande men ganska tråkigt. Befolkningen passade nämligen på att anmoda budet utträtta en mängd uppdrag i handelsboden, på utminuteringsstället, hos läkaren, på apoteket o. s. v. Det blev mycket att hålla reda på; och hårda ord fick man till tack, om icke allt uträttats enligt uppdragsgivarens önskan. Det var ju meningslöst men mycket vanligt att skicka en tio-årig pojke till läkaren för att begära råd och medicin åt någon sjuk person, som inte var kapabel att något så när beskriva sin sjukdom. Nå, läkaren frågade; budet svarade efter bästa förstånd, och receptet blev skrivet. »Bröstsajt», Hoffmanns droppar, koleradroppar, nervdroppar erhöles på begäran. Det var ju medicin, och det var den som skulle göra't. Varma grötar, kalla omslag, dekokt på morötter voro vanliga ordinationer. Gjorde de ingen nytta, så kunde de åtminstone icke göra någon skada. Läkarevård och medicin hade arbetarna fritt. Läkaren avlönades av arbetsgivaren, som väl icke var över hövan angelägen om allt för höga apoteksräkningar. Sjukbesök i hemmen gjorde läkaren undantagsvis, och vanligen kallades han ej, förrän den sjuke låg i själätaget, alltså när det var för sent.

Kalle trivdes bland kamraterna och var som de, varken bättre eller

sämre. Han var fortfarande häftig; och han tålde icke stickord, måhända därför att han icke lyckades, trots god vilja, hitta ord av tillräckligt sårande och stickande valör. Men ge sig ville han inte. Alltså händerna i rörelse. Motparten gav sig icke han heller, om han ej blev ordentligt omklappad. Blev han det, klagade han stundom för sin pappa och sin mamma, och Kalle fick mycket ovett och löfte om mycket stryk. Men slapp. —

Så länge Kalle gick med dagsverkspojkar i varjehanda grovarbeten, läto föräldrarna honom alltså fortfarande gå i skolan under vintern, ehuru det ej var vanligt, att en pojke som fyllt tio år och »kunde» katekesen, skulle »gå och slå dank». Och det fanns nog personer, som ogillade sådan högfärd, i all synnerhet som pojken lilla månadsförtjänst var mer än välbehövlig såsom bidrag till familjens uppehälle. Föräldrarna läto sig emellertid icke påverkas av det mer eller mindre välmentat pratet, och Kalle fortsatte sin skolgång. År 1865 — vid 13 års ålder — måste han likväl definitivt säga skolan farväl — som elev. — På vintern förenämnda år hade Kalle tillika med en jämnårig pojke kommenderats till hantlangare åt en smed och därmed fått en bestämd sysselsättning. Kalle tyckte om denna kommendering. Ty dels fick han arbeta i skift, ena veckan om dagarna, andra om nätterna, dels fick han arbeta under tak och slapp att knoga ute i ur och skur. Behaget av nattarbetet fördunstade emellertid rätt snart, och instängdheten förlorade ock sitt förmodade behag.

Arbetet i smedjan var mer ansträngande än Kalle väntat. Det bestod huvudsakligen i att vässa (skärpa eggen på) bergborrar, som arbetarna använde i gruvan för borrhningen. Det var hantlangarnas åliggande att forsla borren från gruvöppningen till smedjan och vice versa två gånger pr skift. I smedjan sorterades borrarerna med hänsyn till den behandling, de skulle undergå. Så lades de upp i en trave med eggen vänd mot ässjan. En pojke drog bälgen, en annan passade ässjan och langade borren till smeden. Med sin hammare bearbetade denne det vitglödgade järnets nedre ända till en skarp egg, som gjordes hård genom hastig avkylning i vatten. Sedan alla borrar vässats, hade pojkarerna att åter forsla dem till gruvöppningen, och det blev sannerligen icke många minuter över till rast. »Smedpojken» hade ett tungt och släpigt göra. Naturligtvis förekom stundom även annat grövre smide, såsom att banda pumpstockar, beslå kälkar och hjul till arbetsvagnar o. d. Därvid hade en pojke att föra släggan. Var järnet grovt och smeden en filur, fick pojken tillfälle att träna för uthållighetsprov, ty han måste låta släggan gå, så länge det behagade smeden.

Efter något år blev det ordinarie arbetet i smedjan väsentligen lättare. I st. f. de gamla stålskodda järnborrarna, som kasserades, infördes stålborrar, som voro synnerligen hållbara och mera lätthanterliga. Följakt-

ligen blev arbetet både i gruvan och smedjan mindre tungt än förut. Nattskiftet kunde nu medgiva en paus på c:a fyra timmar från kl. 11 till 3. Var och en gick hem till sitt och kröp till kojs. Det gick lätt men att sedan stiga upp halv 3 var svårare. Kalle vaknade icke av sig själv men litade på sin far, som åtagit sig att väcka. Det gjorde han punktligt men hade nog rätt stort besvär att få pilten vaken. Naturligtvis blev även faderns nattsömn avsevärt störd härav. Det var icke förenat med något större behag att omornad och med sömnen i ögonen traska ensam ut i den ruskiga höstnatten eller den bistra vinternatten, innan spöktimmen ännu gått till ända. Kalle var nämligen, fast han gubevars inte ville vidgå det ens för sig själv, icke absolut främmande för spökrädsla, och särskilt var detta fallet vid de ganska ofta återkommande tillfällena, då han ovillkorligen måste passera uthus, där det »stod lik». Han var emellertid på arbetsplatsen oftast tidigare än smeden med påföljd, att han fick vänta utanför smedjan, till dess »mäster» anlände med nyckeln. Senare hittade han på att praktisera sig in i smedjan genom en utslagen fönsterrutas glugg, och det fick ske utan anmärkning.

Dagskiftet omfattade 6 dagsverken pr vecka, nattskiftet 7. Måndagen före och lördagen efter en arbetsnatt i smedjan måste pojkarerna ut på dagsverke och förrätta diverse grovarbeten. De blevo sannerligen icke försöffade av för mycken sömn. För att styrka detta påstående kan i detta sammanhang nämnas ett långt ifrån enastående exempel på utsträckt arbetstid. En pumpstock skulle bandas. Arbetet tog sin början en fredagsmorgon och pågick »i ett kör» till påföljande söndagsmorgon kl. 8, med avbrott endast för korta matraster två dagar och två nätter i sträck, utan att någon av de i arbetet deltagande fick en blund i sina ögon. Då var Kalle trött. Men då han kom hem, stodo hans båda äldre bröder och några andra ynglingar färdiga att begiva sig till gästgivargården i Örsäter, belägen c:a 7 km nordost om Mormorsgruvan. Där skulle nämligen under söndagen några akrobater visa prov på sina vidunderliga konststycken och därtill inför en häpnadsfylld publik förevisa en dockteater, den förnämsta i världen. En sådan hade Kalle aldrig sett, och det var naturligt, att han inte ville låta tillfället att skåda ett sådant under gå sig ur händerna. Sedan han nödtorftigt tvättat sotet av ansikte och händer samt iklätt sig sina söndagskläder och stoppat ett stycke bröd i fickan till vägkost, slöt han sig till den unga skaran i förhoppning att få skåda något underbart. Och det blev för pojkarerna en upplevelse. Prestationerna voro i deras ögon delvis övernaturliga, och det må ej förtänkas dem, om de stucko häpnadens finger i förvåningens mun och i akrobaterna sågo veritabla trollkarlar. Pojkarerna hade fått valuta för sina pengar och fått något att sysselsätta tankarna med. På natten efter denna minnesrika dag sov Kalle den rättfärdiges lugna sömn.

Den pojke, som var Kalles kamrat i smedjan, var en god, tillgiven

och trofast vän och därtill inte så lite originell. Han tyckte om friluftsliv och vistades gärna på lediga stunder i skogen eller på sjön. Kolar-kojor eller av honom själv uppförda riskojor voro för honom kära tillflyktsorter. En flotte av några trasiga bräder var hans farkost. Med hjälp av krokformigt böjda knappnålar metade han gers (snorlufv), som han tillika med potatis stekte i kojans eldstad, och levde som en Robinson Crusoe (om söndagarna). Dock hade han icke medvetet tagit denne dik-tade storhet till förebild, alldenstund ingendera hade en aning om den andras tillvaro. Endast pojkar, som han obetingat gillade, fingo någon gång följa honom på en söndagsutflykt.

En dag fick Adolf, så hette han, besked, att han skulle sluta i smedjan och gå till arbetet i gruvan. Det var bara att lyda. En annan pojke inträdde på Adolfs plats. Mellan nykomlingen och Kalle uppstod ingen sympati, och orsaken därtill bör väl rätteligen tillskrivas båda. När också denne kamrat om ett år övergick till gruvarbetet, kände Kalle ingen större saknad. Egentligen var det K:s tur att gå till gruvan, men han slapp undan denna gång, emedan den ifrågavarande pojkens far anhållit hos vederbörande, att hans son skulle få gå före, varemot Kalle icke hade något att invända, ej heller hans föräldrar, ehuru det var ekonomiskt fördelaktigare att arbeta i gruvan. Kalle fick alltså en tredje kamrat. Det var en äldre, nästan blind man. Detta ombyte blev för Kalle både till fördel och nackdel. Vid tungt smide skötte den nye kamraten släggan — det var fördelen, men vid annat smide måste Kalle ständigt stå framför ässjan — det var nackdelen. Det ständiga eldskenet och det intensiva ljuset från vitglödande järn verkade ingalunda välgörande på ögonen. Kamraten var hygglig men åldersskillnaden lade hinder i vägen för kamratligt umgänge utanför smedjan. Han kom dock att sätta spår i Kalles livsföring: han lärde honom snusa.

Kolera. Sommaren 1866 rasade i Linköping en förödande koleraepidemi, och man fruktade i Ätvid, att den skulle sprida sig även dit. För att hålla en sådan ovälkommen gäst på avstånd vidtog man vissa skydds-åtgärder, om vars effektivitet förf. saknar förutsättning att fälla saklig dom. På alla platser i socknen, där gruvsdrift förekom, anordnades såsom vid hyttorna s. k. malmrostning, en förberedande procedur till smältningen. På ett lager av stockved uppstaplades malm i form av pyramider, som till sin storlek voro en smula blygsammare än de vittberömda egyptiska. Veden antändes underifrån, och av hettan utpressades det i kopparmalmen inmängda svavlet, som vid den ofullständiga förbränningen spred en intensiv, svavelluktande rök, som retade till hosta och verkade kvävande. En »roste» brann c:a 14 dagar, varefter nya tändes. På det sättet höll man koleran på avstånd. Vid tidigare epidemier hade man använt även andra skyddsmedel. Vid »tullen», infartsvägen från Linköping, var uppförd en koja med eldstad. Varje resande, som kom

den vägen, måste stiga in i kojans. Sedan han här druckit ett visst mått tjärvatten, måste han sitta kvar och under ett fastställt tidsmått inandas och låta sina kläder insuga röken av färskt enris, som massvis kastades på brasan. Nämda åtgärder mot kolerasmittan betraktades av befolkningen med skepsis, om ej rent av som ett otillbörligt ingrepp i försy-nens skickelse.

»Moderna» sjukdomar, såsom difteri och scharlakansfeber, in jagade ingen skräck. Att de voro smittosamma, visste man, men att förhindra smittans spridning genom isolering av de sjuka, som läkaren föreskrev, var ju nästan att sätta sig upp emot Gud. Ty »icke en sparv faller till marken hans vilja förutan».

Nattvardsläsning. Hösten 1866 hade Kalle nått den ålder, då han skulle inskrivas i konfirmationsskolan. Församlingens förutvarande komminister hade på våren tillträtt sitt ämbete som kyrkoherde i Grebo, och till hans efterträdare hade patronus (fideikommissarien till Adels-näs) kallat domkyrkoadjunkten i Linköping G. Fr. Allard, som blev konfirmandernas lärare. Han var en allvarlig, vänlig och intresserad präst — och en storsnusare. Under lektionen, som varade två timmar, från 10 till 12, tömde han två rymliga snusdosor. Icke synnerligen mycket av det aromatiska pulvret kom emellertid hans näsa till godo. En stor del lagrade sig på prästrodden, men det mesta föll på golvet och tillvaratogs av några omtänksamma pojkar efter lektionens slut. Vid jultiden blev pastorn sjuk och nödgades begära tjänstledighet. Som hans vikarie kom en ung präst Andræ. Han var en strängt ortodox präst, predikade värdeliga och fick stort rykte. Han var i sin undervisning mera livlig och en benhård lutheran. Han höll pojkarna vakna, och Kalle tyckte, att hans lektioner voro intressanta. Han var viss om, att vad prästen sade, var Guds oförfalskade ord.

Påskdagen den 21 april 1867 hade prästen kallat konfirmanderna till kyrkan för generalrepetition för konfirmationen, som under högtidliga former ägde rum påföljande dag, annandagen, med nattvardsgång söndagen den 29 april. Varje konfirmand erhöi som gåva en bibel i skinnband.

Kalle hade alltså »gått och läst» och räknades följaktligen som halv karl men fick det oaktat vara kvar i smedjan ännu en tid.

Hem och helg. De ekonomiska förhållandena i Kalles hem hade småningom undergått förändring till det bättre. Familjens alla medlemmar med undantag av husmodern hade efter varandra kommit ut i förvärsarbete, så att de var i sin stad drogo sitt strå till stacken. Följden härav blev lyckligtvis den, att föräldrarnas tunga börda lättades, och att de båda med mindre oro och bekymmer sågo mot morgondagen. Visserligen var födan fortfarande torftig, men ingen behövde numera, såsom det tidigare hände, gå hungrig till sängs, och i fråga om kläder och sko-

don hade nu var och en det nödvändigaste. En del gamla, synnerligen skamfilade möbler ersattes småningom med nya, medan ännu brukbara »moderniserades» genom ommålning »i björk». Att de nya möblerna icke voro särskilt förnämliga, torde framgå av priset: 9 kr. för en utdragssoffa och 11 kr. för en »gustaviansk» säng — båda målade i björk. Men alltjämt hade familjen endast ett rum utan kök till sitt förfogande, och det säger sig självt, att det var trångt om utrymmet. Under sommaren ordnades några liggplatser dels i vindskontoret, dels i uthusboden, men om vintern sovo alla familjens medlemmar i ett och samma rum. I denna trånga och torftiga bostad rådde emellertid en viss förnöjsamhet, sannolikt emedan man där icke hade det sämre än flertalet andra familjer i det lilla samhället, och därför att ingen haft tidigare erfarenheter av en behagligare tillvaro. Vanan är ju halva naturen.

Huvudpersonerna i hemmet voro givetvis »de båda själva», d. v. s. far och mor. Husfaderns myndighet var obestridd, såsom ännu var fallet i de flesta hem i trakten. Far i huset var långt ifrån en hustrann men hade respekt med sig utan att behöva tillgripa brutala medel. Han var ivrig att barnen hans skulle tillgodogöra sig, vad skolan bjöd, och på vinterkvällarna måste alla ungarna sätta sig vid det stora fällbordet och under hans ledning öva sig i innanläsning. Läsebok var nya testamentet, alldeles som i skolan. Söndagarna hölls husandakt. Man samlades kring bordet, och där lästes ur psalm- och evangelii-boken dagens epistel- och evangelietexter jämte syndabekännelsen, litanian samt många andra kyrkoböner och flera psalmer. Och därpå följde en predikan ur en postilla från 1600-talet, lång och svårfattlig och på grund av sitt uråldriga stavningssätt synnerligen svårläst för barn. Med andakten var det hos barnungarna icke så helt beställt. De sågo genom fönstret andra barn leka i frihet, och det må icke förtänkas dem, om de funno postillan tråkig och längtade ut till kamraterna. Dit fingo de emellertid ej komma, förrän programmet var genomgånget, och det tog lång tid. Gick husfadern i kyrkan, skulle den sedvanliga läsningen i hemmet ändå icke inställas. Längre fram, då barnen växt upp och fått någorlunda snygga gångkläder, förlades söndagsandakten till kyrkan för familjens medlemmar med undantag för den, som lagade söndagsmiddagen. Den gamla kyrkan var icke stor och kunde inte alltid rymma den menighet, som på söndagar sökte sig dit. På vintern var den föga inbjudande, enär den aldrig uppvärmdes, men den var i regel fullsatt varje söndag. Anspråken på trevnad och bekvämlighet hade ännu icke stuckit upp sitt huvud. Den råa, obehagliga luften i templet drev församlingen att hålla fötterna i ständig rörelse så, att de upplyftes från det kalla golvet och slogos mot varandra, varigenom uppkom ett oväsen, som nära nog dränkte predikantens röst, och då detta utan uppehåll interfolierades av hostningar, harklingar och spottningar, blev andakten inte särdeles in-

tensiv. Nå, man hade ju i alla fall varit i kyrkan; då man var tunt klädd (överrockar voro ännu sällsynta bland allmogen) och då kyrkan var oeldad, så räknade varken prästen eller Vår Herre det som en synd, om man sökte skydda fötterna mot förkylning. En särskild dragningskraft hade kyrkan julottan, då en större musikkår omväxlande med orgeln ledde psalmsången och avslutade gudstjänsten med »Hosianna». Det hände, att orgeln var stämd $\frac{1}{2}$ ton högre eller lägre än de övriga instrumenten. Ty organisten och kåransföraren voro inte alltid de bästa vänner.

Söndagens skymningsstund var om vintern synnerligen välkommen. Då berättades sagor av var och en, som hade någon att förtälja. Alla voro idel öra, och stämningen var djup och mäktig. Man var medagerande i sagan och levde sagohjältarnas liv. Till sagorna räknades även spökhistorier, varav fanns stort upplag; vidare även rövarhistorier och varjehanda berättelser. Allt mottogs med tacksamhet. Berättare och åhörare njöto i fulla drag; man ryste, frös och frossade. Fantasien var lössläppt och kände inga tyglar, inga gränser, och däri låg den intensiva njutningen. Fantasien var verklighet. När ljus tändes, erfor man det som en brutalitet. De skimrande sagogestalterna voro med ens bortso-pade, den stämmingsfulla andakten var störd och den gråa, vardagliga verkligheten trist och bister.

Kalles äldste bror, August, var den flitigaste sagoberättaren, men även pappan bidrog frikostigt med berättelser, av vilka förf. återfunnit flera i de översättningsövningar, som ännu användas i skolorna.

Husfadern var intresserad av läsning men hade tyvärr ringa tillfälle att tillgodose sitt »litterära» intresse, förrän hans ekonomi blev så god, att han ansåg sig kunna offra 50 öre på församlingens lånbibliotek och en slant till prenumeration i bolag med några andra på »Östgöta Correspondenten». Bibliotekets böcker voro särdeles välkomna gäster, som i hög grad bidrogo till höjande av trevnaden i hemmet under de långa vinterkvällarna. Äventyrsböcker, sagor, historiska romaner och noveller skattades synnerligen högt, och det rådde nog intet missnöje med utbytet av Nya testamentet mot dessa böcker. Vördnaden för bibeln led härav intet avbräck.

Belysningen i de dåtida hemmen erhöll man i regel från spiselbrasan, som matades efter behov. Ved av kådiga tallstubbar (tyre, töre, torrved) spred ett klart och muntert ljus i stugan och i skenet därav utfördes kvällsarbetet runt om spiselhällen. Längre bort från ljuskällan tvangs man att använda andra belysningsmedel. Rovolja, i osande lampor av järnbleck, och talgljus voro de vanligaste. Kalles föräldrar hade jämförelsevis tidigt anskaffat fotogenlampa — en underbar pjäs av brunt glas och med en skärm av på insidan vit, på utsidan grön papp med »konstnärligt» tecknade gubbar. Den väckte stort uppseende, beundrades av grannarna och fick snart efterföljare. Det gick så bra att läsa vid dess

ljus. Och skräddare och skomakare prisade den. Det var annat än den eländiga talgdanken, som ständigt måste snytas.

På lördagskvällen kom helg över hemmet. Veckans arbete var avslutat, arbetskläderna avlagda, nödtorftiga tvagningar undanstökade, söndagskläderna pådragna, och sabbaten vinkade. Lördagskvällens helgstämning kan jag aldrig glömma.

II. Småskollärare.

I februari 1868 — jag minns ej datum — inträdde en omsvängning i min levnadsbana. Den kom både för mig, föräldrar och syskon som en fullständig överraskning. När jag på aftonen kommit hem från arbetet i smedjan och fått av mig träskorna och arbetströjan, meddelade far, att komministern i församlingen gjort ett besök och träffat överenskommelse med far att engagera mig som småskollärare i Ätvidaberg. Ingendera hade ansett nödigt att inhämta min mening. Saken var avgjord.

Det förhöll sig så, att skolväsendet i församlingen stod under omdaning. I st. f. den fasta skolan vid kyrkan upprättades nu fyra fasta skolor, alla med underlag av småskola. För den skull behövdes 4 småskollärarinnor, men endast två kunde erhållas. Till att fylla ut tomrummen ansågos en man på träben — Carlsson hette han — och jag lämpliga. Träbenet hade varit ambulerande skolmästare i många år, men jag, en pojke, ännu ej 16 år, hade ej annan merit än en högeligen otillfredsställande folkskolebildning. På min fråga, varför jag kommit i åtanke, blev svaret, att jag fått goda vitsord av de båda präster, som i konfirmationsskolan föregående år varit mina lärare. Skolrådet hade emellertid insett, att jag likväl hade behov av vidare utbildning för mitt höga kall, och för den skull beslutat, att jag skulle inhämta sådan vid Bersbo skola, den enda folkskola i trakten, som hade småskola till underlag.

Min mor och kanske även min far hade nog en gång i tysthet burit på drömmen att få se mig som präst och hyst ett svagt hopp, att släktskapet med baronen skulle bli den brygga, som ledde över de ekonomiska svårigheterna. Men då från det hållet intet erbjudande kom, medan jag gick i skolan, insåg de, att de byggt på lösan sand, och läto hoppet fara. Skolrådets beslut att göra mig till lärare utan att ens fråga mig därom ansågo de emellertid så hedrande, att det inte kunde bli tal om att säga nej. Själv hade jag aldrig delat deras förhoppningar om min framtid, om än även jag i tysthet önskat, att de skulle uppfyllas. Och då jag nu stod inför valet att antaga eller förkasta erbjudandet, var jag inte så litet villrådig. Gruvarbetet bjöd mig starkt emot, för hantverk trodde jag mig sakna nödiga anlag och delade för övrigt den gängse uppfattningen i bygden att skräddare och skomakare egentligen hade kvinnfolksgöra och således inte borde likställas med manliga arbetare, enär de alltid utförde sitt arbete inne i stugorna och för den skull sågos över

axeln av manfolket. Mot snickaryrket skulle jag ej haft något att invända, om jag haft händighet. Jag ansåg mig icke kunna bli en skicklig smed, därför att jag handskades valhänt med verktygen och därtill saknade det rätta sinnet för formen. Jag insåg, att det yrke, som nu erbjöds mig, ställde krav på sina utövare, och jag rådgjorde med min gode vän Anders, som utan tvekan avrådde. Han skulle för sin del finna det odrägligt att ständigt vara omgiven av en skara skrikiga och bråkiga ungar och därtill avspisas med en eländigt liten lön utan utsikt till någon avsevärd förbättring. Jag tyckte nog, att han talade förståndigt, men vill ej förneka, att jag kände en viss dragning mot skolmästarbanan. Och då jag var på det klara med mina föräldrars önskan, beslöt jag antaga anbudet.

Så begåvo vi oss till Bersbo, far och jag. Först uppvaktade vi skolmästarn, som mottog oss avmått vänligt, varefter vi vandrade ut i samhället för att skaffa mig inackordering. Sådan erhöll jag också hos en arbetarfamilj mot tio (10) riksdaler pr månad. Och följande dag blev jag skolmästarlärning.

Jag delade min tid mellan folkskolan, där jag var elev, och småskolan, där jag först var auskultant, senare biträde. Läraren i folkskolan var en gemytlig man med ett stänk av spydighet och ironi. Eleverna liksom befolkningen i gruvsamhället begagnade alltid ordet »herrn», vare sig de talade till eller om honom. Han var ensam om den titeln. Småskolans lärare var en yngling, jämnårig med mig och liksom jag utgången från ett arbetarhem. Han var intelligent och hade synnerligen gott minne men också en smula anlag för fåfänga. Han blev den, som ledde mig, då jag tog de första stapplande stegen på pedagogikens stig. Vi blevo vänner han och jag, senare kamrater vid seminariet och delade med varandra rum och vedermödor.

Min utbildningstid skulle omfatta sex veckor. Härifrån avdrogos emellertid två veckor, som jag måste tillbringa i sängen för sjukdom. I början av april öppnades skolan vid Ätvidaberg, och jag inställde mig till tjänstgöring. Strax förut hade skolrådet ändrat sitt beslut angående min anställning i så måtto, att jag skulle få min tjänstgöring förlagd till skolan i Närstad. Som skäl härför uppgavs, att den för denna skola antagna lärarinna, som var Norrköpingsflicka, anhållit att få platsen i Ätvidaberg för att inte alldeles behöva vara utan umgänge; och man ville inte vara hjärtlös, så mycket hellre som det antogs vara fördelaktigare för mig att få min verksamhet förlagd i närheten av mitt hem. Men då skolhuset i Närstad ännu ej var färdigt, fick jag under väntetiden, c:a tre veckor, tillfälle att fortsätta min utbildning, nu vid Ätvidaberg under förenämnda lärarinnas ledning. Hon hade utexaminerats från småskoleseminariet i Norrköping, som förestods av stadens folkskoleinspektör fil. doktor Fredr. Sandberg.

Av vad jag sagt, torde framgå, hur föga förberedd jag var för det kall, som skulle bli mitt. Men då de vise i församlingen funno allt väl beställt, saknade jag anledning att hysa en motsatt mening. Och så blev jag småskollärare i Närstad någon dag i april 1868.

Skolan hade varannandagsläsning. Jag fick alltså två klasser. Hur jag skötte mitt arbete, skall jag ej yttra mig om. Det ligger så snubblande nära, att man blir sin egen advokat. Jag trivdes gott med smättingarna och kom i åtnjutande av en viss aktning hos befolkningen. Barn från bondehem hade stundom »förning» med sig till skolan. Vanligen bestod den av ägg, en liten ost, en kruka mjölk, någon gång en kalvstek, allt välkommet hos mor. När bönderna hade kalas, var jag självskreven gäst hos dem, som hade barn i skolan. Vid begravingar skulle jag »sjunga ut liken» och följaktligen vara med på gravölet. Jag fick därigenom en viss vana att framträda offentligt — om uttrycket tillåtes — men hu, vad jag i början var generad! Om än ordet rampfeber ännu var mig obekant, så saknade jag sannerligen icke erfarenhet av dess innebörd. Men jag fick vana och blev småningom ogenerad. Tyvärr kände jag ännu föga behov av självkritik. Men den inställde sig dessbättre senare.

Rätt ofta blev jag anmodad att föra auktionsprotokoll. Det rasade amerikafeber i gruvsamhället, och många familjer sålde sitt lösöre för att få medel till resebiljett. Om auktionisten misstänktes för att vilja gynna sig själv på försäljarens bekostnad, så kunde sådant förekommas genom att parterna anlätade var sin protokollförare.

Skolhuset i Närstad uppfördes åren 1867—1868. Det spökade vilt om nätterna där, medan det stod under byggnad. Personer, som bodde i närheten, hörde med »egna öron», hur det slamrade, såsom när bräder kastas från en stapel till en annan, hur det sågades och hamrades i nybyggnaden under spöktimmarna. Det var rået, som på detta enkla och »naturliga» sätt uttryckte sitt missnöje med den långsamma arbetstakten, vari arbetarna givetvis icke hade någon skuld. De arbetade ju för dagspenning, och den var inte över hövan stor. Emellertid blev huset så pass färdigt invändigt, att det kunde tagas i bruk några veckor efter den bestämda tiden. Yttre arbeten, såsom planeringar, trädgårdsanläggning, uthusbyggnader m. m. togo ännu en rundlig tid. Förutom tre lärosalar — en för folkskolan, en för småskolan, en för kvinnlig slöjd — (och ett kapprum, läs: matrum) inrymde huset bostad om två rum och kök för folkskolans lärare samt på övre botten två rum utan kök för läraren i småskolan. I dessa två rum kunde mina bröder och jag bo och utrymme hemma hos far och mor bli drägligare för dem och min syster. Men då jag kom till skolan, voro »mina» rum möblerade av skolmästaren och apterade det ena till sängkammare, det andra till herrum. Jag blev väl något lång i synen. Skolmästaren sa' ingenting, jag ingenting. Rummen behöll han. Det var ju så naturligt och rätt och billigt. Det stycke av

trädgården, som var avsett för småskolans lärare, tog han också. Jag fick ingenting utom nöjet att arbeta i den för annans räkning gratis. Nå, skolmästaren var smålänning, pietist och — gent emot mig — mäktig chef. Jag var ung, dum och blyg och lät mig nöja men kunde ej undgå att reflektera över det sätt, varpå han gav uttryck för sin rättskänsla. Han gjorde mig helt enkelt till sin dräng. Det kom på min lott att jämte pigan bära vattensån, att dra mangeln, att rensa i trädgården, gräva och plantera och utöva en hel mängd andra utomhussysslor. Om somrarna var jag roddare, då min chef gick ut att pröva sin fiskelycka med gädddrag, och det gjorde han ofta. Det var Nären och Hårsfjärden, som hemsöktes. Stor blev fångsten sällan och endast när detta »sällan» inträffade, kunde det falla honom in att erbjuda mig den minsta snipan.

I rättvisans och sanningens intresse må det icke förtigas, att också han offrade något av sin tid på mig. Han erbjöd sig läsa med mig, så att jag skulle kunna vinna inträde vid seminariet, och lät mig begagna hans piano för mina spelövningar. Med läsningen blev det ej mycket bevänt, ty han hade sällan tid — måhända är den misstanken syndig, att han i stället inte hade lust. Pianot och jag blevo aldrig vänner. Mina fingrar kunde inte lära sig hitta vägen bland tangenterna, och notskriften var mig en hårdsnäckt nöt. Fingrarna kommo vanligen för sent till tangenterna.

En enda gång under min anställningstid i Närstad hedrades skolan med besök av skolinspektören. Han tittade in även i småskolan, och jag skulle uppträda på styva linan. Jag fick bland annat till uppgift att undervisa i räkning och därvid för de närvarande demonstrera kulramen, som åtminstone i den orten var ett förut obekant hjälpmedel. Nåväl. Det blev addition, det blev subtraktion och det vart division. »Nå, men låt oss också se, hur den användes för inlärandet av multiplikationstabellen!» sa' inspektören. »Det går inte,» förklarade jag tvärsäkert. Inspektören log, ställde sig vid kulramen och visade snällt och vänligt, att det gick. Jag kände mig tillplattad. Min debut blev ingen succès. Men det oroade mig icke synnerligen länge.

Min lön hade skolrådet bestämt till tjugo riksdaler pr månad, d. v. s. den inkomst, som en dagakarl vid lantbruket i bästa fall kunde komma till. Jag var naiv och sangvinisk och räknade med 20 kr. pr kalendermånad, men under ferierna, som omfattade fyra av årets tolv månader fick jag platt intet. Trodde mig ha blivit karl men fann mig ännu vara pojke.

Några veckor efter det jag börjat skolan i Närstad insjuknade både far och mor. Sjukdomen blev långvarig och det blev dystert i hemmet. Läkaren kom rätt ofta på besök men nämnde aldrig sjukdomarnas namn, gav endast föreskrifter om vård och diet. Mor syntes svårast angripen, och det såg ibland hopplöst ut. Vi trodde, att nattvardsvin skulle verka välgörande. Jag gick till kyrkan, vände mig till prostens med an-

hållan om litet vin, och han anmodade en av kyrkovårdarna att hämta upp vin ur källaren under sakristian och fylla den lilla flaskan, jag medfört. Mor blev glad, då jag kom hem med den lilla vinskvätten. Hon delade ortsbefolkningens övertygelse, att det i nattvardsvinet låg en hälsobringande kraft. Vi barn samlades på hennes önskan vid sängen, föllo på knä och läste böner. Det var för oss alla en stund av gripande allvar. Så småningom gav sjukdomen vika, och både far och mor tillfrisknade, men det gick långsamt.

En eftermiddag, då jag under denna sjukdomstid kom hem från skolan blev jag inte så litet överraskad över att se baronens ekipage utanför fars bostad. Jag tvekade, om jag skulle gå in. Jag gick emellertid och fann, att baronen och friherrinnan kommit på besök för att göra sig underrättade om de sjukas befinnande. Friherrinnan vände sig till mig och förklarade, att om vederbörande funno sig nöjda med min verksamhet i skolan, så skulle baronen och hon räcka mig hjälp, så att jag kunde genomgå seminariet. Det löftet gjorde oss alla glada.

Emellertid avled baronen några månader efter besöket. Jag stod nu undrande och spörjande om löftet skulle uppfyllas, och särskilt oroade det mig, att friherrinnan, som måste avstå Adelsnäs och allt, som lydde under dess fideikommiss, till den nye fideikommissarien, en kusin till den avlidne, flyttade till Norsholm och alltså utanför Ätvidabergs församling. Jag stod kvar i skolan, förberedde mig till inträde vid seminariet och bidade tiden, ej utan oro.

III. Folkskoleseminarium.

Förberedelser. Först fram på sommaren 1869 erhöll jag genom den förenämnde d:r Malmqvist besked att friherrinnan Adelsvärd var villig försträcka mig ett lån, om jag kom in på seminariet. Detta om »lån» skorrade något i mina öron. Jag hade fått löfte om hjälp men tänkte mig ej denna i sådan form. För skuld var jag rädd och det på goda skäl. Den ordinarie lärarlönen var då för tiden 450 kr. + kofoder, bostad och bränsle. Men att säga nej hade varit otacksamt och att stå kvar som småskollärare var ingen framtid. Till arbetet i gruvan, det enda, som stod mig till buds, ville jag icke. Alltså återstod det mig endast att med tacksamhet mottaga anbudet, och jag gjorde det i en till visshet gränsande förhoppning, att »lånet» icke skulle återkrävas.

En dag i augusti begav jag mig till Linköping i avsikt att skaffa mig inackordering. Anvisning på seminaristkaserner hade jag fått av min förre lärare, Kindblad, som själv var seminarieelev. En bonde, som i staden skulle sälja ett lass bräder, tog mig välvilligt med gratis. Det var ingen munter resa. Först kl. 8 på aftonen bar det av i strilande regn, som upphörde vid 3-tiden på morgonen. Lasset var tungt och farten ungefär som kungl. m:ts nådiga tågordning, ty vägen var backig, gro-

pig och moddig. Vid betesstället gick bonden fram till hästarna, ställde sig vid huvudena och lyfte sakta på seldonets huvudlag på en av hästarna, kikade genom öppningen på lasset och hukade sig ned. Först på hemvägen fick jag veta, varför han gjorde så. Han frågade mig, om jag inte under natten lagt märke till att hästarna stretade och arbetade så tungt och likväl knappast kommo ur fläcken. Att det gått trögt och långsamt, erinrade jag mig nog och skyllde det på väglaget. Nå, han hade minsann varit ute i svårare väglag. I natt var det otyg med i spelet. Det hade han fått bekräftelse på, då han kikade genom huvudlaget. En liten gubbe med ett otäckt grin satt på lasset. Då gubben fann sig upptäckt, flög han i väg över hästryggen för att ge den nyfikne körsvennen en ordentlig sittopp, vilket dock misslyckades, tack vare den hastiga nedhukningen.

Efter att på ett par ställen ha förgäves hört mig för om rum kom jag till madam Malm, Drottninggatan 46. Hon kunde ta emot mig, och överenskommelse var snart träffad. Mot 18 rdr pr månad erhöll jag inackordering. Var det dyrt eller billigt? Efter mina begrepp var det icke billigt, men jag har med tiden ändrat åsikt i den frågan. — Jag kom hem, och mor började ordna med »min utstyrsel». Den blev enkel. En madrass, stoppad med repad bast från Långnäs, ett eller två par lakan, en kudde, ett täcke, några par strumpor och nödtorftigt med skjortor och andra slag av underkläder jämte några stycken hemvävda handdukar och blårutiga näsdukar. Det var allt. Jag tyckte det var ståtligt.

Den 26 aug. 1869 besökte jag d:r Malmqvist, som överlämnade 60 rdr och en kassabok i fickformat. På debetsidan i den stod med M:s stil skrivet: »Mottagit som lån af Friherrinnan Adelsvärd rdr 60» och på kreditsidan: »Utgivit». Jag hade alltså fått en förnyad erinran om att försträckningen var ett lån, och likväl bjöd det mig emot att tro därpå. Sextio rdr var en stor summa, och det var första gången jag haft hand om så mycket pengar.

Följande dag lämnade jag hemmet och for med förbemälta utrustning till Linköping. Mor grät och min syster likaså. Far och jag voro rörda, kanske även bröderna. Jag var den förste, som skildes från hemmet.

Så kom jag då till madam Malm. Hon var högväxt och fyllig med huvudet något tillbakakastat, en i mitt tycke imponerande gestalt med stränga drag, myndig och barsk, en »moder Svea»-modell, som såg ut att kunna hålla pojkar i styr. Och hon kunde det. Hon hade ju en man, men denne betraktades endast som ett bihang och tjänstgjorde som hembiträde. Madamen hälsade mig välkommen, presenterade mig för redan anlända blivande kamrater och gav mannen order att hjälpa mig med koferten upp till mitt rum. Detta och en säng skulle jag dela med en västgöte Bredén.

Hans utseende tilltalade mig ej. Han var lång och gänglig, bålen var

oproportionerligt kort mot lemmarna. Hans anletsdrag och viktighet gjorde honom än mer osympatisk. Han såg ned på mig med en förkrossande överlägsenhet, tog reda på hur pass grundligt jag förberett mig till inträdesprovet, och tröstade mig vänligt med en försäkran att jag skulle bli kuggad. Han hade redan inhämtat första klassens kurs i alla ämnen och hade för den skull sökt till andra klassen för att vara säker om att komma in i första. Jag såg mig i andanom redan på hemväg och led grymma kval vid tanken på skammen och skadeglädjen, som skulle gå ut över mig och mina närmaste. Kamraten njöt. Han examinerade mig och fann mig undermålig. Då vi skulle gå i säng, föll han på knä och bad många och långa böner samt uppfordrade mig att göra detsamma. Jag lydde. Han äcklade mig. Och med den skulle jag dela rum och säng!

Vid inträdesprovet dagen därpå var jag dess bättre fullständigt lugn, ty jag hade hunnit sätta mig in i den dystra situationen och resignerade. Vi delades i grupper, sex i varje. Mitt första provämne var sång. Lärarn såg ironiskt vänlig ut, frågade, om jag kunde sjunga och anmodade mig, sedan jag jakande svarat hans fråga, att sjunga psalmen 421. Jag hade stark stämna, klämde till, så det rungade i salen, och sjöng två verser, medan gubben log. Så blev det lite tonträffning. Jag sjöng. Gubben pekade på noterna men yttrade ej ett ord. Så följde övriga prov: i kristendoms-kunskap, modersmålet, räkning, historia och geografi. Endast i det förstnämnda ämnet gjorde sig examinator besvär med att göra något slags undersökning om förstånds-begåvning, även om detta ämne icke var det lämpligaste för dylik undersökning. Hur litet man på den tiden fordrade av en inträdessökande, framgår av de uppgifter, som förelades mig. I svenska: innanläsning i Läsebok för folkskolan, då nyligen utkommen, samt nedskrivning på skiffertavla av några meningar efter dik-tamen för att ge examinandan tillfälle att visa prov på färdighet i rättstavning och interpunktion; i räkning: multiplikation i decimalbråk och addition i allmänna bråk, obestämda tal, jämte ett par enkla huvudräkningsuppgifter; i historia: ett par frågor om Engelbrekt; i geografi: om Växiö och Östersunds läge. Och provet var avslutat.

Kl. 6 em. den 28 aug. avkunnades domen. Rektor meddelade, vilka som blivit godkända, och bland dem var jag. Före min ankomst till Linköping dagen före provet hade jag ej haft en tanke på att någon inträdessökande skulle vägras inträde, utan antagit, att alla, som sökte, skulle mottagas. Denna lyckliga okunnighet om verkliga förhållandet besparade mig mycken oro och många onödiga bekymmer, som annars icke skulle uteblivit. Jag var glad att ha undgått skammen men skulle annars icke haft något emot att resa hem för att slippa ifrån min obehagliga rumskamrat.

Med honom blev jag även knäkamrat på seminariet alltifrån uppro-pet, som hölls den 30 sept. med de 30 eleverna.

»Hemliv». Vår »kasern» var ett torftigt litet hus inne på gården 46 Drottninggatan och låg nära det nya seminariet. Huset utgjordes av två rum och kök på nedre botten samt två små vindsrum och ett frontespisrum en trappa upp. Vitmenade väggar, som blivit gråa av ålder och damm, tak, vars spännpapp bestod av lappar, fläckar och hål, golv med kvistknölar, gropar och ludd och ett möblemang, som i vart och ett av rummen utgjordes av en »gustaviansk» säng eller en pinnsoffa, ett eller två små enkla bord, illa åtgångna av tidens tand och tidigare generationers pennknivar, vidare två halta stolar och en liten kommod med tillbehör. Gardinen var en »kappa». I det större rummet på nedre botten, vilket även var gemensam matsal, funnos dock ett större fällbord och stolar för oss alla. Till frontespisrummet hänvisades västgöten och jag. De övriga rummen disponerades av 5 tredje klassister och två nykomlingar; de sistnämnda fingo matsalen. Innanför denna bodde »Stora Pelle» och Börjeson medan vindsrummen upptogos det ena av Oscar Petré, det andra av Johan Schyberg och Lars Aug. Nilsson.

För Stora Pelle hyste vi alla en viss respekt. Han var storväxt, starkt byggd, intelligent, glad och talade i näsan; var tredje klassens ordningsman och hade avlagt organistexamen vid Musikaliska Akademien samt ansågs vara seminariets bästa elev. Även Aug. Börjeson var intelligent, briljerade i huvudräkning och var matematiklärarns gullgosse. Han saknade humor men ej självmedvetande. Petré var storväxt, naiv, snäll och godmodig. Schyberg och Nilsson, båda småväxta, tystlåtna, blygsamma och tillbakadragna, voro goda vänner sins emellan och blevo även mina. S. var snäll och välvillig. N. var till det yttre ganska obetydlig men var rikare begåvad och hade en ingalunda föraktlig fond av humor och gott lynne. Han blev min vän för livet, tog efter några år studenten, blev präst och slutade som kyrkoherde i Linderås, varifrån han, 80-årig, flyttade som emeritus till Kisa. Nykomlingarna Per Ferdinand Svensson och Richard Nelsén voro söner till folkskollärare och hade på våren avlagt organistexamen. Båda voro högväxta, Svensson därtill fyllig med ett synnerligen tilltalande yttre, Nelsén mager och gänglig med linvitt hår, finnigt och uttryckslöst ansikte.

Nelséns far, som icke utan skäl oroade sig över sonens sätt att sköta sig, hade en dag strax efter terminens början varit på besök i vår kasern och därvid träffat överenskommelse med madamen, att hans pojke skulle få bo samman med min västgöte, som gumman rekommenderat som en stadgad, allvarlig och sant kristlig yngling. Bredén var förtjust och jag icke mindre. Unge Nelsén tilltalade det icke att stå under guvernör, men han måste finna sig däri. Han behövde tillsyn och ledning, men Bredén, som blev ännu bredare i sin tunna själ, var icke den rätta mannen.

Ferdinand Svensson blev nu min rumskamrat, och jag fick alltså med honom dela matsalen och sängen. Han var en gladlynt, trevlig, pålitlig

kamrat och trofast vän men otroligt lat. Han hade avlagt organistexamen, varit vik. kantor i domkyrkan ett par år, var synnerligen musikalisk, god sångare och skicklig orgel- och pianospelare. Han var intelligent men hade svårt att underkasta sig allvarligt arbete. Han föredrog att sova. Hans utseende och hans väsen gjorde honom omtyckt av både lärare och kamrater, och det föreföll ibland, som om lärarna sågo mellan fingrarna med hans sätt att arbeta. Han och jag blevo goda vänner.

Värdfolket bodde i köket, som var litet, trångt och mörkt.

Matordningen var givetvis ytterst enkel. Kl. 6 på morgonen en kopp »kaffe» med 2 skorpor pr man; kl. 10 frukost, som med undantag för söndagarna utgjordes av en bit grovt rågbröd, en tunn skiva skummjölksost och ett glas skummad mjölk; kl. $\frac{1}{2}$ 3 middag, som bestod av soppa och en rätt. Sopporna voro av olika slag, såsom ölsupa (den vanligaste), tisdagssoppa, surmjölk utan grädde, nyponsoppa (endast en eller annan söndag). Lutfisk eller kabeljo serverades ofta liksom stekt eller kokt sill; pepparrotskött och s. k. pannbiff voro högtidsrätter; torsdagar vankades det ärtsoppa och tjock ugnspannkaka. Kvällsmaten bestod regelbundet av rågmjölsgrot och skummjölk.

Jag var synnerligen belåten med kosthållet, ty det överträffade ju väsentligt, vad jag i hemmet blivit van vid. Och jag kan ej erinra mig, att någon kamrat klagade. Säkert är, att värdfolket icke skar guld med täljknivar, ej ens med pennknivar. Nu förefaller det mig nära nog övernaturligt, att de kunde hålla det hela flytande så lång tid.

Seminariet var under september inrymt i ett privathus vid Storgatan, vilket ägdes av kaptenen, författaren och utgivaren av »Östgöta Correspondenten» C. Fr. Ridderstad men flyttade den 1 okt. in i den av staten för seminariets räkning uppförda byggnaden vid Drottninggatan. Den var byggd i tre våningar. Nedre botten var uppdelad i 3 lärosalar (för övningsskolan) och vaktmästarbostad; till våningen 1 tr. upp voro förlagda seminariets tre klassrum jämte rektorsexpeditionen, som också var lärarum och materiellrum, översta, tredje våningen, var upplåten till rektorsbostad. Husets framsida hade ett bihang, en utbyggnad, som höjde sig till 3:e våningen och var den gemensamma bön- och samlingsalen. Framför huset lekplats, bakom en jämförelsevis stor trädgård. Flertalet av de parkträd, som omskugga lekplatsen har jag varit med om att plantera och i anläggningen av trädgården har jag deltagit, huvudsakligen som trädgårdsarbetare liksom mina kamrater.

Seminariet var ju en »modern» byggnad för sin tid. Men det moderna i den var dock föga omfattande. Den hade varken vattenledning eller avlopp. Endast bönsalen ståtade med gasbelysning, medan lärosalar, tamburer och trappuppgångar upplystes medelst fotogénlampor, vilket syntes egendomligt, när staden hade gasverk, och när ledning inletts

i huset. Men Linköping saknade både vattenverk och ledningar. Det moderna i byggnaden var anordningen för centraluppvärmning. Den var dock icke något att yvas över. Rätt snart och rätt ofta fick man kännbart erfaras, att metoden ännu icke var utexperimenterad. Ej sällan fylldes rummen med rök, och lektionerna måste avbrytas. Om sådant berodde på maskinisten eller anordningen eller bådadera, kan jag ej avgöra; endast konstatera olägenheterna. Det är nu sextio år sedan, och mycket har förändrat sig sen dess. Seminariet har flyttat sina penater och är nu inrymt i en monumental byggnad med »alla nutida bekvämligheter». Tiderna förändras. Linköping har nu en folkmängd av närmare 30,000 och har med sig inkorporerat S:t Lars församling, varigenom dess areal mångdubblats. Först på senhösten 1872 fick staden sin första järnväg, Östra stambanan, som tid efter annan efterföljdes av enskilda järnvägar, främst Östra Centralbanan.

Lärarpersonalen och undervisningen. Lärarna på min tid utgjordes av rektor, tre adjunkter, fyra övningslärare och två övningsskollärare. Dessa sistnämnda voro f. d. elever vid seminariet. De stannade i regel blott ett år, eftersom deras tjänster icke voro av ordinarie natur. Men att bli anställd som övningslärare ansågs som en heder och troddes vara en förstklassig merit.

Seminariet som undervisnings- och utbildningsanstalt fick sin prägel av rektor Chr. L. Anjou och två av adjunkterna: bröderna Karl och Knut Kastman. Dessa tre hade anseende som framstående pedagoger och betraktades av oss elever som Sveriges förnämsta. Tillsammans hade de utgivit en lärobok i pedagogik och metodik, Karl Kastman därjämte läro- och läseböcker i geografi och historia, och Anjou var redaktör för »Tidning för folkskolan». Anjou var fil. doktor, Karl Kastman fil. kand. enligt gamla examensstadgan och Knut Kastman Sacri Ministerii Cand. men ej prästvigd. Den tredje adjunkten (Nordstedt) var endast student. Han hade tidigare varit seminariets föreståndare men fick ej stå kvar i denna befattning efter seminariereformen 1864. Även han hade utgivit en lärobok, näml. i geometri. Övningslärarna i sång och musik samt i trädgårdsskötsel hade utgivit läroböcker i respektive ämnen, och teckningsläraren, som var estet, hade under signaturen »Qvippe» läskat den litterära törsten med ett par noveller. Gymnastikläraren skrev inte men han svor som en von Konow i tjänst.

Huvudlärare. Det ålåg rektor att förrätta den dagliga morgonbönen och utlägga bibeltexter klockan 6,30 till 7. För övrigt undervisade han samtliga seminarielklasser i katekes och gamla test:s bibl. historia samt omhänderhade den teoretiska undervisningen i pedagogik i tredje klassen. Han var strängt högkyrklig och god vän med biskopen (E. G. Bring), konservativ och upprepade gånger ledamot av kyrkomötet samt åtminstone under en period riksdagsman i andra kammaren. Under sin

uppsalatid hade han varit studentkårens sånganförelse och senare prinsessan Eugénies lärare i pianospelning. I Linköping var han själen i societetens musikliv och hedrades med kallelse till ledamot av Musikaliska Akademien. Han var av medellängd, slätrakad och med kal hjässa, en vallönätling, varom hans namn och hy skvallrade. Han var livlig i tal och åtbörder men ej hetsig samt hade sinne för humor och — logik. Hans lektioner voro i mitt tycke levande och intressanta. Sällan satt han i katedern utan stod med händerna på ryggen, skuldrorna mot väggen, ögonen slutna. När han blev ivrig, arbetade hela kroppen; han gjorde snabba tåhävningar, höjde skuldrorna, än den ena, än den andra eller båda samtidigt, allt under det ansiktets muskler utförde ett livligt minspel. Långkatekesen var ju obligatorisk lärobok, och han följde dess uppställning men krävde aldrig utanläsning av annat än bibelspråket. För resten stämde inte i alla delar hans utläggning av Luthers lilla katekes med den då gällande Lindblomska förklaringen. I bibl. hist., gamla test., följde han ingen lärobok. Lärostoffet togs direkt ur bibeln. Hans mest intressanta lektioner voro emellertid i mitt tycke de, som hade pedagogiken och särskilt psykologien till föremål. Han var ju filosof, och jag hörde hans resonemang med spännt intresse. Jag delade icke flertalet kamraters mening, att han var svårbegriplig i sina utläggningar och resonemang. Jag förstod honom, och hans ämnen utkrävde av mig icke synnerligen mycket arbete.

Jag har ännu den uppfattningen, att han trivdes bra i sin ställning som rektor vid seminariet och stod på god fot med sina medlärare. Men det syntes mig, som om han i sitt förhållande till vissa av dem var mer hänsynsfull än seminariets bästa krävde. Det skulle icke skadat, om han mer effektivt skött sin övervakningsplikt. Mot eleverna var han vänlig och begagnade icke som adjunkterna »du» som tilltalsord utan tillnamnet. Säkerligen var han välvillig och även hjälpsam, om en elev vände sig till honom. Jag vet, att elever lånade pengar av honom, och att de gotlänningar, som underhölls vid seminariet av prinsessan Eugénie, hade ett gott stöd i honom. De disciplinära plikterna kände han nog som en börda, och jag är övertygad om att det var honom ett stort obehag, när han någon gång fann sig nödsakad att ta en elev i förhör. Men med allt detta har jag en förnimmelse av att han icke tyngdes av omsorger för oss, och att vi i det hela taget voro honom skäligen likgiltiga. Jag önskar innerligt att bli överbevisad om att jag i detta misstagit mig. Ty i mitt hjärta ärar och vördar jag minnet av min för länge sedan avlidne rektor.

Äldste adjunkten, Karl Kastman, undervisade i svenska språket och historia. Han var en reslig man, smärt och välbyggd, hade cendréfärgat hår och d:o polisonger, ej hakskägg eller mustascher. Han var i rörelser och tal avmått, stel, kärv. Sällan upplystes hans allvarliga och stränga

ansikte av ett leende. Endast då han fick ett komiskt dumt svar, undsluppo honom skrockande bröstljud — om han var vid gott lynne, om ej, så blev det: »Ut mä dej!» Då han inträdde i lärorummet och steg upp i katedern, voro hans rörelser så stela och kantiga, att man ville tänka sig honom vara en mekanisk konstprodukt. Stel och rak satt han i katedern, snarare en Jupiter med åskviggen än en Apollo med lyran. Hade han någon gnista av humor, var denna så dold av allvaret, att jag aldrig såg en glimt av den. Men respekt åtnjöt han, kanske i högre grad än någon av de övriga lärarna, möjligen med undantag av brodern. Han var en samvetsgrann och nitisk lärare, tog väl vara på lektionstiden, talade i korta distinkta satser och tålde varken mångordighet eller ordprål. Ett famlande, ordrikt svar på en fråga bragte honom ur jämvikt. Han kunde brusa upp, låta ögonen spruta gnistor och munnen väsa »ut mä dej!» Men trots sådant och annat var han omtyckt av eleverna, som funno honom vara Karl, rättvis, rättfram och opartisk. Då han 1871 blev utnämnd till rektor vid seminariet i Karlstad, ansågs Linköpings seminarium ha gjort en stor förlust. Han kom efter några år till Stockholm som rektor vid Södra seminariet och utnämndes slutligen till kansliråd i ecklesiastikdepartementet och chef för folkskolebyrån.

Knut Kastman, en yngre bror till Karl K—n, undervisade, ehuru teolog, i naturkunnighet och ledde därjämte elevernas praktiska övningar i seminarieskolan. Han var en habil man och en lärare av Guds nåde. Till utseende och sätt att vara nära nog en motsats till sin bror var han som lärare ej blott jämbördig med denne utan honom överlägsen. Så tyckte jag, men flertalet kamrater satte nog Karl K. främst, vilket ej rubbade min uppfattning. Knut K. var av medellängd, starkt byggd, satt och mera fyllig än brodern; hade blont hår och blonda polisonger, fri och ledig gång, behagliga rörelser, som vittnade om sinne för plastisk. I sitt sätt var han förbindlig och artig, jämn till lynnet, aldrig uppbrusande men ej heller främmande för ironi och satir, som han oftast lindade in i en artig fras. Han var ej mindre fruktad men av flertalet mindre avhållen än brodern. Han misstänktes för att hylla gunstlingssystemet. Men de betyg, han gav, vittnade i stället på ett fördelaktigt sätt om hans opartiskhet. Klasens säkerligen flitigaste elev, som kunde samtliga läroböcker ordagrant men var trång om huvudet, behandlades av Knut K. med överseende och välvilja och det sannolikt som ett slags erkänsla för flit och ärlig strävan; av flertalet klasskamrater upptogs detta så som gunstbevis, men ynglingen erhöll i avgångsbetyget endast ett slätstruket »godkänd». Alla hade väntat, att han skulle fått ett finare betyg, ty »han var ju en gunstling».

Knut K. var nog den enda av lärarna, som intresserade sig för elevernas personliga förhållanden och levnadsvillkor. Han hjälpte rätt många med lån, skaffade en och annan »matdagar», d. v. s. fri middag dels hos

honom, dels hos andra familjer. Den elev, som han skaffade sådan förmån, fick äta middag på sju olika ställen varje vecka. Blev en elev allvarligt sjuk, fick han både besök och bistånd i en eller annan form av Knut K. Det fanns en och annan elev, som läste något utanför läroböckerna. De vände sig vanligen till honom som den minst otillgängliga, och av honom fingo de både råd och boklån. Och här har man att söka den egentliga grunden till misstanken om gunstlingssystem. Att låna böcker av en lärare ansågs tyvärr vara ingenting annat än fjäsk eller ett föraktligt försök att »ställa sig in».

Gent emot mig var Knut K. städse opartisk. Hur jag stod till boks hos honom, visste jag icke, ty han gav mig varken erkännande eller admonition. Först när jag var i tredje klassen och börjat »praktisera», tycktes han fatta ett visst intresse för mig, vilket tycktes mig framgå av den kritik, han ägnade mina »provlektioner». Att höra honom undervisa i övningsskolan var mer än ett nöje; det var en njutning. Han förstod konsten att ställa sig på elevernas ståndpunkt och att bygga vidare på den grund av erfarenheter och kunskaper, de redan inhämtat. Och han gjorde detta på ett för barnen så tilltalande och intresseväckande sätt, att man knappast någonsin förmärkte hos ett barn likgiltighet eller slapphet. Ett för barnen begripligt språk, som aldrig urartade till joller, en bestämd utstakad plan, reda, klarhet, logisk tankeföljd voro de karakteristiska dragen i hans lektioner, vartill kom det lediga framställnings-sättet och den sympatiska tonen. För mig liksom för mina kamrater stod han såsom undervisare på en höjd, dit det var vår skyldighet att sträva men icke hade utsikt att nå. Han var den av mina lärare, till vilken jag känt mig stå i den största tacksamhetsskuld.

Då seminariet i Kalmar upprättades, blev Knut Kastman dess förste rektor. Efter några år lämnade han lärarbanan och övergick till präst-ämbetet. Han blev kyrkoherde först i Törnvalle utanför Linköping, senare i Kuddby på Vikbolandet och förordnades till kontraktsprost. Han avled liksom brodern Karl hastigt av hjärtförlamning utan föregående sjukdom.

Adjunkten K. J. Nordstedt undervisade i matematik, geografi och välskrivning. Han hade tidigare varit seminariets föreståndare, men då seminarireformen av år 1864 genomfördes, måste han nedstiga till adjunkt, alldenstund han saknade de lärdomsmeriter, som den nya seminariestadgan krävde av blivande rektorer: minst fil. kand. eller S. M. C. (prästexamen men ej pastoralexamen inför domkapitlet). För adjunktskompetens fordrades ännu endast studentexamen och någon tids extra lärartjänst vid allmänt läroverk. Och N. hade ingen akademisk examen. Han var i grund och botten en godhjärtad, välvillig och överseende man men till lynnet ytterligt ojämn. Han hade sannolikt aldrig ålagt sig någon självtukt och var för den skull högeligen obehärskad. Den ena stun-

den ådagalade han stormande munterhet, den andra uppbrusning och oresonliga för att ej säga barnsliga vredesutbrott. Vid gott lynne var han mera en kamrat och rolighetsminister än lärare, vid dåligt sur, arg, ryttande. Var han glad, kunde en elev slunga sin snusdosa mot honom, och han fångade den i luften samt kastade den, sedan han snusat, tillbaka igen. Det var gemyt. Var han sur, kunde han reta upp sig till raseri: han slet sig i skägget, spottade, hoppade jämfota, röt och skrek. Och likväl var han avhållen. Måhända berodde det på att han visade sig sådan han var och att ingen misstänkt honom för dubbelhet. Han var så primitivt mänsklig. Han var nog missnöjd med sig själv, vartill han tyvärr icke saknade anledning, och säkerligen även med sin ställning vid seminariet, vartill kom en outrotlig misstänksamhet mot kollegerna, särskilt de båda bröderna Kastman och framför allt Knut, vilken han betraktade som sin svurne fiende. Det är min övertygelse, att han hade orätt däri.

Det var synd om Nordstedt. Han plågades av självförebåelser men sökte en viss tröst i inbillningen, att andra voro skuld till hans dekadanta belägenhet, varom han sökte övertyga både sig själv och sin omgivning.

N. saknade ingalunda förutsättningar för lärarkallet, men hade småningom förlorat intresset därför, så att hans lärargärning blev föga fruktbarande. Ingen elev fattade hans ämnen som särdeles viktiga, och själv hade han varken på sig själv eller på klassen stora fordringar.

I augusti 1870 utbröt det fransk-tyska kriget. Men jag är benägen att tro, att det nära nog skulle gått både mig och mina kamrater förbi, om icke adjunkten Nordstedt varit nästan sjukligt intresserad därav och begagnat större delen av sina lektionstimmar till att antingen tala om kriget eller låta en elev läsa högt ur »Nya Dagligt Allehanda» allt, vad denna avisa hade att meddela om krigshändelserna. (Jag hade ännu icke blivit tidningsbiten, och i vår kasern förekom blott någon enstaka gång ett ex. av Ö. C., inköpt för kåseriet »Veckokronikans» skull.) Nordstedt var eld och lågor, då kriget kom på tal, och han led säkert intensivt av de ständiga rapporterna om tyskarnas framgångar. Då freden efter tyskarnas intåg i Paris på våren 1871 avslutades, låg N. under torvan och sov den eviga sömnen.

N. var till sin yttre människa föga tilltalande. Ett pussigt ansikte med grågul hy, utstående talgiga ögon, ett kraftigt helskägg och kortklippt, uppstående hår jämte en inåt buktad näsa förlänade honom en viss likhet med en rysk bonde. Han avled i febr. 1871 och följdes en urvadersdag till graven av kolleger och lärjungar.

Efter Nordstedts död uppehölls adjunkten under återstående delen av v. t. först av länets dåvarande folkskolinstruktör fil. doktor af Geijerstam, far till de mera kända bröderna Gustaf och Karl af Geijerstam.

Det är ju vanskligt att fälla ett omdöme — om man vill göra det rättvist — om en lärare, under vars ledning man stått blott några få veckor. Det föreföll emellertid oss elever, som om vår nye lärare icke var tillräckligt hemmastadd i de ämnen, vari han hade att undervisa. Han hade under lektionerna den öppnade läroboken i sin hand och sällan riktade han blicken åt annat håll än till dess blad. Trögt gick tiden, och dåsigheten fyllde hela lärorummet, och sannolikt var herr G. själv lika lättad som vi, då klockan ringde till rast. Men antagligen betraktades han av höga vederbörande som en god pedagog, eftersom han gjordes till seminarierector först i Falun och senare i Kalmar.

Efter G. kom en ung teolog Charadotes Meurling, endast 23 år gammal. Han förstod konsten att sätta sig i respekt, trots det han var ung och kortvuxen. Han var nitisk och hade långt större krav på oss än någon av hans båda företrädare, som, sanningen att säga, föga ansvarsfullt fyllt sitt kall, varför också deras ämnen blivit sorgligt försummade av flertalet elever. D:r M. hörde till »de väckta» och predikade väldeliga. Om söndagarna förrättade han gudstjänsten i Törnvalle utanför staden, därtill anmodad av kyrkoherden i församlingen, Charleville, senare domprost och slutligen biskop i Linköping. M. var ättling av en prästsläkt, som son efter far i c:a 300 år innehaft Kristdala pastorat i Linköpings stift nära nog som ett slags fideikommiss. M. var vid faderns död så ung, att han ej kunde mottaga kallelse till kyrkoherde, förrän han av k. m:t erhållit dispens efter ansökan av församlingen. Han styrde sin församling patriarkaliskt såsom hans förfäder och blev ledamot av riksdagens första kammare. Han är nu död, och pastoratet har gått till en av hans söner.

Under vårterminen 1871 blev adjunkt Karl Kastman utnämnd till rektor vid seminariet i Karlstad, och även Meurling avgick under sommaren. Eleverna möttes alltså vid höstterminens början av tvenne nya lärare. Den ene var en ung, högväxt, smärt och gladlynt student, som både genom sitt sätt att behandla oss och genom sina livaktiga och intressanta lektioner vann allas våra hjärtan. Den andre var teolog, f. d. extra lärare vid allm. läroverket i Linköping, kortväxt och fetlagd. Han var vänlig och godlynt men ointresserad, satt i katedern med käppkryckan tryckt till munnen och pratade utan reda eller kläm. För oss voro hans timmar bortkastad tid.

De båda ledigförklarade adjunkturen hade lockat många sökande — 12, om jag minns rätt. Prov avlades inför herrar konsistoriales med högvärdige biskopen i spetsen, och tredje (= högsta) klassens elever uppdelades i två grupper, vilka växelvis tjänstgjorde som försökskaniner. Genom denna anordning fingo vi några halvdagars extra lov, vilket av oss betraktades som den bästa vinsten av proven. Det var rätt intressant att vara med om dessa, som påtagligt ådagalade, att inte alla äro födda

till lärare. Somliga av »provisarna» väckte min beundran, andra medlidande. Jag tyckte synd om de senare. Det var en vanskligt uppgift att avlägga undervisningsprov den tiden. Först då kandidaten stod inför klassen, fick han uppgiften och skulle genast hugga in. Det var ju inte vidare angenämt. Vid seminariet ansågs kristendomsämnet så viktigt, att varje sökande måste avlägga undervisningsprov däri förutom i de till adjunkten hörande ämnena. En av sökandena hade en egendomlig tur. Han infann sig till morgonbönen kl. 6,30, vilket ingen annan av dem gjorde. Rektor gjorde den dagen en sammanfattande framställning av innehållet i Romarebrevet, klar och åskådlig som vanligt. Då nu provet kl. 11 tog sin början och kandidaten under vördnadsfull bugning för herr biskopen begärde uppgift för provet, sade prelaten: »Gör en kort sammanfattning av Romarebrevet!» Och vi fingo till livs en repetition av vad rektor tidigare på dagen yttrat. Därefter skulle han kateketisera över första bönen. Det gick oerhört knaggligt, och det var pinsamt att vara vittne till hans förlägenhet. När han pratat lite hit och dit, blev det tyst en lång stund, och hans domare sutto orörliga. Slutligen förklarade delinkventen, att han icke hade mer att säga om första bönen, varpå bispren med ett leende gav honom uppgift i geografi, varefter följde prov i räkning och geometri. Vi pojkar tyckte, att han gjorde sin sak dåligt, men han fick den ena adjunkten.

Under vårterminen 1872 fingo vi åter göra bekantskap med nya lärare. De under föregående läsår ledigblivna två adjunkturen hade besatts med ordinarie innehavare: fil. kand. Cronvall i geografi och matematik, och studenten Hedblad i modersmålet och historia, vilka två ämnen blivit under närmast föregående termin synnerligen missköta. H. förstod konsten att sätta fart i arbetet, och den syndare, som ej nöjaktigt klarade sig under lektionerna, kittlade han på ett sätt, som icke förfelade avsedd verkan. Medicinen var besk och hälsobringande. Han var mycket fördrande, och det var enbart välgörande. Hans öppna, manligt bestämda karaktär ingav oss alla förtroende, och vi litade obetingat till hans rättrådighet. Av kamrater, som åtskilliga år efter mig haft honom till lärare, har jag hört berättas, att han med åren blev häftig och oresonlig; man tillskrev detta en plågsam magkräfta, som tidigt lade honom i graven.

Cronvall hade ett mjukare sätt. Han plockade sönder lektionerna i barnsliga småfrågor, gick aldrig utanför läroboken och lät oss förstå, att han helst ville ha bokens ord till svar på sina frågor. Detta hade till följd, att åtskilliga av oss avsiktligt omstuvade bokens ord i svaret för att få höra det stereotypa: »Ja, det där kan ju vara rätt, men hur uttrycker boken det?» Han hade synbarligen bort välja annan levnadsbana än lärarens, för vars viktiga uppgift han saknade intresse.

Om övningslärarna kan jag fatta mig kort. Alla fyra voro hyggliga

som människor, men ingen av dem lade i dagen stort intresse för sin uppgift. De inställde sig till sina lektioner, gärna lite för sent, gäspade med handen för munnen och hade tråkigt som eleverna. Teckningsläraren, som var medarbetare i »Ö.-C.», slog sig ned i katedern, drog ur fickan ett korrekturavdrag och skötte sin tjänst som korrekturläsare åt tidningen. Någon undervisning befattade han sig ej med. Eleverna hade full frihet och begagnade den. Anlag för teckning saknade jag, det är sant, men jag hade möjligen kunnat lära mig något, om jag fått någon ledning. I det ämnet har jag alltid varit analfabet.

Sångläraren var en kunnig musiker och hade anseende som sådan, men det musikaliska »grovarbetet» låg icke för hans röst. Han fann det syn- och hörbarligen tråkigt. Han gäspade ofta. Någon entusiasm för tonkonsten lyckades han ej väcka, och ho vet, om det nånsin varit hans önskan att göra det. Han var domkyrkoorganist med behörighet att utbildta och examinera blivande organister. Han såg vördnadsbjudande ut, var vänlig, kanske även välvillig och förstod konsten att utan barskt uppträdande göra sig respekterad.

Läraren i trädgårdsskötsel, Sundius, gemenligen kallad Humus, var i nämnda avseende hans rena motsats. Han önskade sig nog respekt men kunde aldrig skaffa sig sådan. Han motarbetades i detta fall av sin egen naturell. Ibland ville han imponera och blev då stram och högtidlig. Därmed utmanade han löjet, som villigt inställde sig. Ibland var han så nedlåtande kamratlig, raljerade och bjöd på snus och förlorade därmed den respekt, som han i sin egenskap av lärare bort äga rätt till. I trädgårdsskötsel var jag ungefär lika okunnig, då jag lämnade seminariet, som då jag kom dit.

Gymnastikläraren, pensionerade kaptenen Pontus Bagge, var ej så litet originell. Om han kände namnet på någon elev, vilket jag betvivlar, så begagnade han det likväl aldrig vid tilltal. »Julabock» var nästan det enda tilltal, som han ansåg lämpligt att använda. En och annan gav han smeknamn, betecknande för hans frigjordhet. En lång, blek yngling med röda fläckar på kindknotorna kallade han »Dödens skarpa pilarr», en annan, mer än trettioårig elev, religiös och med betryckt utseende fick heta »Fadren, sonen och den helige ande», en tredje »Prinsessan», en anspelning på att prinsessan Eugénie bekostade hans underhåll under vistelsen vid seminariet, en fjärde S:t Anna efter namnet på hans hemsocken. »Det anförda må vara nog». Sina svordomar ansåg han vara blott kraftiga interjektioner. »Han hade sin egen sed» att examinera, men då ett uppreparande av hans frågor och de svar han fordrade skulle kasta löjets skimmer över den hedersmannen avstår jag från att citera dem.

I den karakteristik, jag här ovan ägnat var och en av mina lärare vid seminariet, har jag ärligt försökt vara objektiv och opartisk. Har jag det

oaktat visat mig orättvis mot någon — eller mot dem alla — så har det skett mot min vilja. Sextio år ha gått, sedan jag inträdde såsom elev i Linköpings seminarium, och femtiosju år, sedan jag lämnade det, men de skildrade gestalterna stå lika levande för mig nu, som de gjorde under min vistelse där. Det är möjligt, ja, ganska sannolikt, att någon annan av deras forna elever skall bestå dem en värdesättning, som i ett eller annat avseende avviker från min. Sådant är förklarligt. Man ser ej med samma ögon, och den subjektiva uppfattningen blir olika. —

Praktiska övningar. Sedan vi i 2:a klassen fått tillfälle att åhöra några lektioner av läraren i seminariets småskola, blev det oss ålagt att i tur och ordning själva hålla lektioner där. Avsikten därmed var tvåfaldig. Vi skulle dels göra oss förtrogna med småskolans kurser och undervisningsmetoder, dels vänja oss vid ett lämpligt uppträdande inför en klass. Detta senare föll sig ingalunda för alla så lätt, som man kan vara benägen att tro. De flesta av oss grepos vid framträdandet av rampfeber, vartill givetvis bidrog den omständigheten, att man ej var ensam med barnen utan ock var omgiven av lärare och kamrater, som var i sin stad hade skyldighet att avgiva »opartiskt» omdöme om lektionen och lektionantens tillvägagångssätt. Och man visste på förhand, att kritiken skulle bli »skoningslös». Någon skärseld blev det väl inte men en viss frändskap med en sådan — tyckte nog mången. Det året var J. Molin lärare i övningsskolans lägre avdelning och han lade icke fingrarna emellan, då han klämde till. Emellertid ansågs dessa förövningar icke så viktiga, att underkännande däri utgjorde hinder för flyttning till högre klass.

I tredje klassen fingo dessa lektioner i övningsskolans folkskoleavdelning större, för att ej säga dominerande betydelse, ty betyget för undervisningsskicklighet betraktades av oss som det förnämsta. Och säkert gjorde var och en av oss sitt bästa för att erhålla ett gott betyg däri. Till ledare fingo vi kapaciteten Knut Kastman. Var fjärde vecka måste man framträda på arenan med ½-timmens lektion varje dag och i övrigt närvara vid alla lektioner, som höllas av kamrater, alltså en timme varje dag. Uppgifterna utdelades på torsdagen i veckan före lektionen. Huvudbry och bekymmer! Var och en fick den svåraste uppgiften. — Naturligtvis. Knappt hade man hunnit hem, förrän man grep sig an med lektionsskrivning. Man var nämligen ålagd att skriva varje lektion så utförligt, som den skulle hållas, för den händelse ledaren önskade se den, vilket ej sällan inträffade. Det räckte således ej med ett utkast. Det blev ett drygt arbete, och mycken sömn fick man ej den veckan — och icke de andra heller för resten. Äläggandet att skriva varje lektion kan ju synas vara en onödigt tung börda för eleverna, men det är min övertygelse, att detta tvång hade sin stora betydelse för lämplig frågeformulering. Men lektionen skulle också inläras. Det var visserligen icke föreskrivet, men det var väl ingen, som vågade »uppträda» utan dylik för-

beredelse. Detta medförde emellertid den olägenheten, att ett icke beräknat svar bröt kedjan, om den frågade saknade den fyndighet, som erfordrades för att åter komma i »rätt spår». Det fanns i seminarieskolan på den tiden en intelligent pojke, som avsiktligt gav oriktiga svar och njöt av lektionantens bryderi under dennes tafatta och misslyckade försök att genom »ledande frågor» föra den vilsekomne in på rätt stråt. Det enda sättet att hålla honom i schack var att låtsas godtaga hans svar och sedan genom listiga frågor tvinga honom att dra slutsatser, som lockade hans kamrater till skratt. Då vart han slokörad för en stund. För den elev, som var helt bunden av sitt koncept, var han ett plågoris. (Han blev längre fram själv lärare och kom efter någon tids tjänstgöring i landsorten till Stockholm och anlade där ett slags originalitet, som icke var enbart sympatisk.) Ett annat och kraftigare irritationsmoment var kamraternas närvaro. Lektionanten-delinkventen hade dem framför sig och blev nervös, då han såg dem göra anteckningar, som han visste vara liktydiga med anmärkningar.

En dag i den följande veckan hölls kritik. Läraren anmodade någon elev att uttala sitt omdöme över den eller den lektionen och därvid angiva ej blott fel utan även eventuella förtjänster, som enligt den anmodades uppfattning borde tillerkännas lektionen. Sedan detta var gjort, kunde någon eller några andra få uttala sig. Meningens härmed var ju den, att var och en av oss skulle läras att bilda sig ett riktigt omdöme över vad han under lektionen hört och iakttagit samt att skaffa sig någon förmåga att frambära det. Den kritiserade hade rätt att försvara sig men lämnade vanligen den rätten obegagnad, emedan han saknade mod eller förmåga att nyttja den. Diskussionen blev matt. Den ende, som kom med svidande anmärkningar, var läraren.

Kyrkbesök. Vi voro icke ålagda att bevista gudstjänsten om söndagarna, men flertalet av eleverna »hade hört, att sådant stod anbefallt i seminariestadgan», som dock ingen av oss kände. För min del och även för flertalet kamraters var ett sådant stadgande, om det nu fanns, absolut överflödigt, ty vi gingo i kyrkan av religiös plikt känsla. Möjligen hade en och annan ett mera praktiskt skäl för sitt kyrkbesök. Rektor hade för vana att efter måndagens morgonbön genomgå söndagens predikotext och därvid anmoda någon elev att redogöra för dess innehåll — utan bok. I fall man fick en sådan uppfordran, kunde det ju vara bra att veta något. För övrigt måste sju kamrater och jag vara med om gudstjänsten i domkyrkan av det skäl, att sångläraren hade utvalt oss att som dubbelkvartett utföra något sångnummer under den liturgiska delen av gudstjänsten och sannolikt även för att få kläm i psalmsången. Kantorn hade tunn röst, och kyrkan är stor.

Studiearbete. Min vistelse i Linköping kan kort och sant karakteriseras med de tre orden: ett dagligt enahanda. Från kl. 6,30 på morgonen

till kl. 2 em. i lärorummet — dock med en timmes avbrott för frukost-rast. — Efter kl. 3 ännu en timmes lektion i något av övningsämnen. På kvällen till långt in på natten läxplugg eller renskrivning av anteckningar.

Då jag på allvar skulle ägna mig åt studier, kom jag snart underfund med hur oförsvarligt grön jag var. Bland klasskamraterna funnos åtskilliga som gått i läroverk, en som varit apotekare, en resepredikant o. s. v. De voro stora ljus och glömde inte att skina. Jag var så liten, och jag kände det djupt. Mitt ordförråd hade ytterst snäva gränser, vartill kom, att jag var osäker på innebörden av en mängd svenska ord, som jag för den skull icke vågade använda. Grammatik hade jag icke läst. Visserligen kände jag skiljetecknens namn och hade en aning om deras betydelse, men jag placerade dem efter gehör — i likhet med de äldsta författarna — och därför kommo de ej sällan på orätt plats. Jag hade läst några ur församlingsbiblioteket lånade böcker, men därvid hade jag givetvis mitt intresse riktat på innehållet, icke på språkbehandlingen. Min första uppsats, som gav läraren ett osökt tillfälle »att gunstigt gyckel driva», vittnade på sitt tydliga språk allt för obarmhärtigt om bristerna i min underbyggnad. Det plågade mig men glädde min sidokamrat Bredén. Min benägenhet att misshandla modersmålet tvang mig att lära mig läxorna ordagrant utantill. Det blev arbetsamt och icke mycket förståndsutvecklande. Ingen lärare fordrade ordagrann utanläsning med undantag för Luthers katekes, bibelspråk, psalmverser och »regler», men ingen gav anvisning på ett förnuftigt sätt att läsa läxor. Jag erinrar mig, hurusom en av mina klasskamrater, som var en plugghäst av högsta rang, stod absolut handfallen inför ett enkelt geometriskt bevis, då läraren gav figuren på tavlan annan bokstavs-beteckning än lärobokens. Vi voro bokstavstrålar. Men läxornas mångfald och längd tvungo oss så småningom att leta oss väg till ett förnuftigare läxläsningssystem.

Kamraternas och mitt sätt att läsa läxor var ju både opraktiskt och tidsödande, det hämmade förståndsutvecklingen, tvang oss till mycket onödigt arbete, band oss vid bokens ord så kraftigt, att vi med några få undantag stodo handfallna och tafatta, om vi blevo uppfordrade att beskriva ett föremål, som man dagligen hade för ögonen, t. ex. en lampa. Vi kunde helt enkelt inte stå på egna ben utan måste ha boken som krycka. Läraren i svenska gjorde väl någon gång ett matt försök att lära oss återgiva innehållet i ett läseboksstycke med egna ord, men dessa försök ledde till föga tillfredsställande resultat. Detta beroende av boken jämte det dumma anteckningsraseriet förlängde betänkligt tiden för hemarbetet. Sällan kom jag i säng före kl. 1 på natten och ofta satt jag över boken både till kl. 2 och 3. Det var kanske inte alltid läxorna, som tvang mig därtill. Ej långt från vår kasern låg en annan så till, att man såg från den ena kasernens fönster till den andras, och ingen ville släcka sin

lampa, så länge det lyste i fönstren mitt emot. Arbetssättet var en miss-hushållning med fysisk och psykisk kraft och en misshandel av kropp och själ. Tre à fyra timmars sömn pr dygn kan ej anses tillräcklig för människor i uppväxtåren. —

Vi tyngdes också av ett annat arbete, som dock ingen lärare krävde av oss men ej heller avrådde oss ifrån. Jag kan lämpligen kalla det anteckningsraseriet, ett slags andlig epidemi, som angripit varje elev utom de mest likgiltiga och lata. Sjukdomen hade rasat långt före min tid och hade bitit sig så fast vid läroanstalten, att dess yttringar rent av betraktades som god och normal arbetsmetod vid många seminarier. De flesta av oss saknade den nödiga kompetensen att göra anteckningar på ett förnuftigt sätt, varom en och annan nog hade en dunkel aning, dock utan att reagera. För att vara i tillfälle att anteckna *allt*, vad läraren under prepareringen av en uppgift yttrade, tvangs man att driva upp skrivfärdigheten (hastigheten) till en aktyningsbjudande grad, som närmade sig stenografens, med påföljd att skriften blev slarvig, stundom oläslig, var-till bidrog i ej ringa mån de förkortningar och sammandragningar (smdr), som måste användas. Och likväl blev det luckor här och var och därtill oriktigheter inte så sällan. På aftonen gick man till en kamrat eller fick man själv besök av en sådan. Då jämfördes och kompletterades anteckningarna i samband med renskrivning. Den dryga tid, som detta arbete krävde, hade sannerligen kunnat användas bättre. Till ursäkt för metoden må anföras, att seminariet icke förfogade över någon boksamling och att elevernas ekonomi icke medgav inköp av »bredvidläsningsböcker».

Sedan jag varit skolmästare några år, läste jag i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (red. S. A. Hedlund, måg till greve Rudenschöld) skarpa artiklar mot »luntorna», och jag torde icke hugga i sten särdeles djupt, när jag påstår, att Fridtjuv Berg, som den tiden var elev vid Göteborgs seminarium och bodde hos H., var nämnda artiklars upphovsman.

När anteckningsböckerna togos fram på seminariet och pennan flög över papperet, dolde min sidokamrat sorgfälligt med vänstra handen sin egen skrift. Hans moraliska känsla var så utpräglad, att han icke ville inleda mig i frestelse att plagiera, och han öppnade ej heller hemma sin anteckningsbok vid tillfällena, då jag skulle kunna kasta en blick i den. Han var också strängt religiös — enligt vad han ville inbilla mig och vårt värdfolk. De trodde honom, vilket dess bättre hade till följd, att jag fick en annan rumskamrat.

Skolsjuka. I slutet av november 1869 väcktes hos oss svag förhoppning att ferierna skulle inträda något tidigare än vanligt. Bland läroverkets ungdom hade nämligen utbrutit en epidemisk ögonsjukdom, som grep omkring sig med våldsamt fart tack vare skolläkarens ordina-

tioner: förbud mot läsning, blå glasögon åt varje angripen, befrielse från skolgång. De blå glasögonen, som endast i undantagsfall voro skydd för ett sjukt öga, blevo hypermoderna och fingo en strykande åtgång, och det dröjde icke en vecka, innan det stora flertalet läroverkspojkar buro sådana. Att gnugga ögonen till rodnad och svullnad och så springa till doktorn underkastade man sig gärna för att komma i åtnjutande av den kära friheten. Läroverket måste slå igen, och eleverna hemförlovades. Härav följde givetvis, att sjukdomen eller rättare de blå glasögonen började uppträda även i seminariet. En morgon uppenbarade sig där tre par blå glasögon, och omedelbart kungjordes, att om höstterminen måste avslutas i förtid, så komme vårterminen att förlängas med motsvarande antal dagar. De tre paren fingo inga efterföljare, och höstterminen fick sitt normala tidsmått.

En bonde, som haft ärende till staden, var av mina föräldrar vidtalad att hämta mig. Hemresan var i och för sig ingalunda behaglig, natten mörk, väglaget miserabelt och bonden på tre kvart. Det var kallt och vagnen var lastad på ett sätt, som gjorde det nästan omöjligt att få en sittplats. Jag gick för den skull bredvid vagnen större delen av vägen. Först mot morgonsidan anlände vi till Tomasbo, bondens hem. När det blev dager, vandrade jag hem till Mormorsgruvan. Far och bröderna voro ute i arbete, och mor var ensam hemma. Hon blev glad och rörd, och tårarna stodo henne i ögonen. Hon var lycklig att se mig och jag att se henne och veta mig åter hemma. Jag var trött men kunde ej gå till vila; måste uppsöka far och hälsa på honom. Så kom middagen och med den bröderna. Syster min hade flyttat hemifrån, så henne fick jag ej träffa förrän på juldagen.

Julen firade vi hemma på det för oss vanliga anspråkslösa sättet, besökte julottan och fröjdade oss åt den enkla julkosten, åkte skridsko och träffade vänner och bekanta.

Myteri. Mot slutet av vårterminen 1871 inträffade en händelse, som efterlämnat hos mig ett obehagligt minne. Min klass var liksom de övriga uppdelad i två grupper under vissa praktiska övningar. Den grupp, jag tillhörde, hade en dag arbete i trädgården med att sätta bruna bönor på en tämligen stor areal. Härvid hade en elev — en busaktig Linköpingspojke — satt klacken i jorden och fyllt gropen med bönor. En dag, sedan bönorna kommit upp, fick vår direktör besök av en kollega, som ville bese trädgården. Då han kom till bönlandet, började han skratta och ironiserade över de metoder, hans ämbetsbroder använde, samt påvisade, att det stod tuvor av bönstjälkar, där blott en borde stå. Sundius, vår lärare, blev givetvis generad men än mer förargad, gick genast till rektor och gjorde anmälan om ofoget. Det blev rektorsförhör följande dag. Jag kunde lätt påvisa, att jag var utan skuld, alldenstund jag ej deltagit i arbetet med bönsättningen, emedan jag den dagen låg

sjuk i feber till följd av förkylning, vadan »målet» mot mig avskrevs. Men dagen därpå kallades hela klassen att förhöras inför kollegiet en och en, emedan det kommit till dess kännedom, att klassen sammanträffat sig mot lärarna och kommit överens om att ingenting i saken yppa. En elev hade nämligen under en rast stigit fram till katedern och ropat: »Låt oss hålla samman, så får de inget veta!» Det var ju myteri och det måste statueras ett exempel, den skyldige till straff och androm till varnagel. Jag var icke i klassrummet, då överenskommelsen träffades men fick snart veta om den. Därvid nämndes ingenting om det ovan anförda yttrandet eller om vem som tagit initiativet, vilket sålunda var mig fullkomligt obekant. För klassen var det ju icke heller detta utan sammanhållningen som var det väsentliga. Den fick ej brytas. Kollegiet var samlat och förhöret tog sin början. Vi kallades in i den ordning vi hade i katalogen, och den, som blivit förhörd, fick icke återvända till klassrummet utan hänvisades till ett annat rum — av lätt begripliga skäl. Jag var den sjunde i ordningen och min alltför älskvärde vän Bredén, västgöten, stod närmast före mig. När det stundade till hans tur att ropas in, kom han till mig och sade: »Du säger väl inte, att det var jag, som manade till enighet.» »Var det du, som gjorde det?» frågade jag. Han jakade och tillade: »men det kan du väl låta bli att säga». Jag såg i hans skenheliga ansikte, att ängslan gripit hans själ, och lovade att icke »förråda» honom. Ett dumt löfte, som jag höll och fick sota för. B. hade varit inne, och det blev min tur. Jag tillfrågades av rektor, om klassen kommit överens om att hålla samman mot lärarna i det fall, som var före. Mitt svar blev ja. »Vem är upphovet till denna ovärdiga överenskommelse?» Det visste jag icke. »Är det inte Bredén?» Ett bestämt nej blev mitt svar. Där utbrast Karl Kastman: »Nu ljuger Broström. Bredén har nyss erkänt, att det är han.» Jag skulle knappast blivit mer perplex, som solen fallit ned från himlen. Jag kunde ju inte förneka, att jag ljugit, och jag skämdes som en pryglad hund. Så slog mig tanken, att Bredén lockat mig i en fälla, och jag greps av ursinne både mot mig själv och västgöten. Efter det strafftal, som rektor höll för mig — jag fann det fullt befogat — sökte sängläraren och adj. Meurling. förmå kollegiet att ge mig tillfälle att närmare utveckla, vad jag kunde ha att säga, men det ansågs överflödigt; jag var ju överbevisad om att ha talat osanning. Jag tänkte under hela tiden endast på Bredén och hans nedriktighet. Utan att söka försvara mitt eget handlingssätt gav jag inom mig honom skulden därför, och jag tror än i dag med rätta. Då pinan var slut och jag skulle avträda, kunde jag ej undertrycka min sinnesrörelse utan upphävde min stämning och sade: »Det här skall jag ha upprättelse för.» Vilket gav Knut Kastman anledning att yttra: »Var vill du söka den? Jo, den skall du söka hos dig själv. Ängra din förseelse, och handla inte i strid mot samvetet.» Han hade ju rätt, men jag tänkte bara på Bre-

dén och var övertygad om att denne avsiktligt velat skaffa mig en prickning, som skulle nedsätta mig i lärarnas ögon och beröva mig den välvilja, som han trodde de hyste för mig. Var detta hans avsikt, så lyckades han i så måtto, att jag fick mitt uppförandebetyg sänkt från »mycket godt» till »godt» samt mitt stipendium minskat med 15 kr. från 50.— till 35.— I övrigt kunde varken jag eller någon av kamraterna märka, att lärarna efter prickningen behandlade mig mindre välvilligt än före densamma. Vad B. angår vann han genom sitt beteende mot mig ingen lager på ena eller andra hållet. Inför kollegiet ställde han sig som den botfärdige syndaren, som handlat av obetänksamhet naturligtvis utan vrång avsikt att åstadkomma någon opposition mot sina vördade lärare, och då hans ånger var djup och uppriktig och han med förkrossat sinne och med allvarlig föresats att hädanefter icke synda, ödmjukt bad om förlåtelse, så kunde ju sådan icke förvägras honom. Och han, som var upphovet till den barnsliga »sammangaddningen», gick fri från varje efterräkning. Sådan drabbade i stället mig och tre andra. Vi fyra ansågo oss icke orättvist behandlade men funno det vara mannamån, att B. gick fri. Sedan jag i synnerligen oförblommerade ordalag låtit B. veta, vad jag tänkte om honom, växlades icke många ord mellan oss, men än i dag erfar jag en böjelse till vrede, om mina tankar gå i riktning mot honom.

Emellertid: »Intet ont utan att det har något gott med sig.» Så ock här. För mig har ett givet löfte varit heligt och medfört ovillkorlig förpliktelse, och från den uppfattningen har jag icke vikit. Men den ovan relaterade tilldragelsen gav mig den nyttiga lärdomen, att man bör vara försiktig med löften och icke lova mer än man kan hålla utan att skada någon annan eller sig själv.

»Uteliv». För att i någon mån motväga stillasittandets verkningar tog jag regelbundet promenader på landsvägarna utanför staden tiden 5—6 em., ibland ensam, ibland i sällskap med någon kamrat.

Mitt umgänge utgjordes uteslutande av kamrater. Bland dem funnos några, för vilka jag hyste verklig sympati. Starkast fäst var jag nog vid min rumskamrat Ferdinand Swenson och en gotlänning Johan Stengård. Vi besökte varandra, läste tillsammans, skämtade, skrattade, pratade. Vi gjorde också vandringar i stadens omgivning. Någon söndag vandrade vi till landsortskyrkor, såsom Vreta kloster, Kaga, Törnvalla. Men det skedde ej ofta, eftersom vi måste avstå middagsmålet en sådan dag. Till hamnen styrde vi gärna våra steg de dagar, då en ångbåt kom eller gick. »Hans Brask», en klumpig, trögrörd, träbyggd skuta var det finaste och största ångfartyget. Det gick på Stockholm. »General Boy» plöjde Kindakanal. Vid tiden för deras ankomst eller avgång samlades rätt mycket folk till hamnen. En person, som sällan underlät att närvara vid dessa tillfällen, var den uppburne författaren och läkaren Wetterbergh,

alias Onkel Adam. Han hade aldrig sällskap, samtalade ej med någon, såg begrundande ut, som om han gick i synnerligen allvarliga eller dystra tankar, och motsvarade följaktligen ej den föreställning jag tidigare haft om hans yttre människa.

Egentliga utomhusnöjen förekommo ej i Linköping på min tid. Vid Nykvarn utanför staden åt Roxen till fanns ett utvårdshus, som var öppet om sommaren till omkring mitten av september och lockade med musik, en sextett av hornblåsare. Det hände, att vi någon afton vandrade dit för att höra musiken, men in i trädgården kommo vi icke. Vi hade ej råd att betala inträdesavgift, vilket vi också ansågo onödigt, då vi hörde musiken och sågo illuminationen — de vackra kulörta lyktorna — lika bra utanför som innanför staketet.

Första maj var en efterlängtdag. Det var läroverksungdomens dag par preference. Enligt gammal tradition anordnades den dagen en grotesk karneval, som inhöstade åt de agerande många skrattsalvor. Om jag minns rätt, var det förbehållet årets studentkandidater att uppträda och agera. Många av dem voro i sin förklädnad synnerligen lyckade typer. Präster, bönder, soldater, busar, eleganta damer och bondflickor m. fl. gjorde sitt bästa för att muntra åskådarna. Jag minns, hur en veritabel östgötabonde steg ur ledet, då tåget gick Storgatan nedåt ån, och ogenerat drog en fylld brännvinsflaska med Gustaf III:s namnchiffer ur förskinnfickan, skakade hand med en grupp läroverkslärare, tog en klunk ur flaskan och räckte den så åt lektor Steinnordh. Stor munterhet. På aftonen fest på någon restaurang. Hur det gick till där, vet jag icke, eftersom jag aldrig var med. Men att måttligheten satt i högsätet, betvivlar jag, ty skolstadgan var suspenderad för dagen.

Linköping hade en dålig teaterlokal i ett träruckel mitt emot S:t Larskyrkan. Den uppläts åt resande teatersällskap, som stundom hedrade staden med besök. En dag, medan jag var i första klassen, tillkännagåvo affischer ute i staden, att »Ringaren i Notre Dame» skulle givas på aftonen. Jag ägnade knappast någon uppmärksamhet åt nyheten. Men när jag kom hem till vår lya, voro kamraterna eld och lågor. »Den pjäsen måste vi se, och du skall gå med, Kalle!» Det kom så tvärt. Om teatern hade jag då den föreställningen, att den var en syndfull och lastbar anstalt, att sujetterna hade försvurit sig åt den onde, som satt sitt märke i deras ansikten, vilket de sökte dölja genom att maskera sig. Jag sade nej men var, skam till sägandes, icke ståndaktig. Kamraterna skrattade, ty de hade sett teater och de förespeglade mig, att jag skulle få se och höra både vackra och rörande saker, kanske även roliga. Min nyfikenhet var väckt. Men samvetet opponerade. Och gubben Malm understödde samvetet och sade: »Han ska inte gå å si di där skråpansekt!» Malm var »väckt», ej kamraterna. Men de hade sett teater, Malm icke. Jag ville och ville icke. Det stod kamp inom mig. »Men får vi gå på tea-

tern utan lov av rektor?» frågade någon. »Det får han inte veta», menade flertalet. Min nyfikenhet segrade, men samvetet muttrade, ända till dess ridån gick upp. Då tystnade det med ens och oroad mig icke en gång under spelet eller efteråt. — Då pjäsen var slut och ridån gick ned, var min själ fylld av en lyckokänsla, som jag väl aldrig förut erfarit. En okänd och underbar värld hade öppnat sig, och lång tid efteråt levde jag i ett lyckorus. Tänk att få vara aktör! En översvinnelig tanke. Men den följde mig. Jag hade varken sett eller hört något om medaljens fränsida.

Min omvärdering av teatern var fullständig och överdriven. Jag var 17 år. Det må få gälla som ursäkt.

En enda gång under de tre seminarieåren var jag inbjuden till middag i en familj. En av våra lärare, Knut Kastman, visade oss vänligheten att under vår sista termin varje söndag se två av tredje klassens elever vid sitt bord. Han lagade därvid alltid, att de två hade varandras sympatier. Några folkskollärare från landsorten, som auskulterade vid seminariet, voro ock inbjudna. En av dem yttrade till K.: »Man borde kanske ha kommit i kostym.» »Det är väl ingen maskerad heller», svarade K. Det förvånade både kamraten och mig, att värden bjöd på snapsen. Vi trodde, att han skulle anse spriten som en själafiende. Jag vill ej säga, att jag »hade roligt» på middagen, ty jag var svårliga rädd för att jag i min tafatthet skulle trampa i klaveret och var för den skull ytterst angelägen att iakttaga, hur de salongsfäliga skickade sig. Efter middagen blev det musik, och Ferdinand Swensson måste både spela och sjunga. Jag slapp visa några konster.

Skarpskytterörelsen, som hade August Blanche till fader, hade spritt sig även till Linköping. Som ledare och chef stod seminariets och läroverkets teckningslärare, den lille notarien Wallberg, vanligen kallad Quippe. Det förvånade mig att se den rörlighet, livlighet och eld, varmed denne man, som i sin dagliga gärning var så tystlåten, sävlig och indolent, ledde skarpskyttarnas övningar. Törhända hade han kommit på orätt plats i livet. Malm slätt hade säkert passat honom bättre än Linköping. —

Ett kungabesök i den lilla residensstaden med sina c:a 5000 invånare var ju en utomordentlig tilldragelse, både för staden själv och för den omkringliggande bygden. I sept. 1869 företog Carl XV en resa till Malm slätt för att inspektera de båda livgrenadier-regementena och passerade därvid Linköping vid 4-tiden en lördagseftermiddag. Efter välförrättat värv återvände han till staden vid 9-tiden på kvällen och tog in hos generalen G. af Klint, vars lilla tvåvåningshus låg mitt emot residenset. En nutida storstadsbo skulle säkert medlidsamt dra på munnen, om han finge se de välmenande anordningar staden vidtagit för att hedra kungen. Men på alla oss, som aldrig förr sett en gasramp eller en strålände sol av gaslågor, gjorde den underbara illuminationen ett mäktigt intryck.

Borggården, som platsen framför slottet kallas, var till trängsel fylld av folk. Äntligen steg kungen ut på altanen, klädd i generalsuniform, ställde sig med ryggen mot väggen, armarna korslagda över bröstet och lät beskåda sig. Hurrarop och hattviftningar. Under tiden sjöng nedanför altanen en kör av gymnasister, vars anförare uppkallades och fick ett nådigt erkännande i orden: »Tack skall du ha! Säg pojarna, att de sjöng bra!» Jag såg uppmärksamt på kungen. Hans korpsvarta skägg, kopparfärgade hy och uttråkade min ser jag ännu. Jag hade väntat att få skåda »kungligt majestät», ett för mig då ganska dimmigt begrepp, men såg en, som det föreföll mig vanlig officer i uniform. Dagen därpå vandrade jag utåt Norrköpingsvägen för att få se honom på något närmare håll, då han drog förbi. Även nu blev jag besviken. Ingen ståt, ingen glans. Tre enkla droskor, vardera förspänd med ett par hästar. Kungen åkte jämte en officer i den första droskan. Han rökte cigarr och såg icke glad ut. På sina trogna undersåtar, som kantade vägen på ömse sidor, hälsade han förstrött genom att så där automatiskt föra handen mot mössan utan att ens se åt någondera sidan. Tre år senare återsåg jag honom, men det var hans lik på lit de parade på Stockholms slott. Även som lik var han iklädd generalsuniform och omgavs av en hedersvakt av fyra officerare, orörliga som statyer. Men så liten han hade blivit!

Mellan Högre allmänna läroverkets elever och seminaristerna, de två stora manliga skolgrupperna i staden, rådde ingen samhörighet. Emellan dem var ett stort svalg befäst. Överklass och underklass. Möttes en grupp från vartdera lägret, fanns där ofta någon, som kände sig manad att provocera ett gruff. »Kisse» var seminaristernas gemensamma öknamn, »fårbog» gymnasisternas. Det var så lätt att låta kiss . . . kiss . . . susa fram mellan läpparna. Man behövde ej ens röra munnen, och det var svårt att avgöra, från vilkens mun ljudet kom. Men när det utdragna ki—s—s hördes, var alltid någon ur antagonistgruppen färdig att föra högra armen över den vänstra fram och tillbaka, som man för stråken över en fiol (jfr fårbog). Och så började gruffet, som dock aldrig, mig veterligt, urartade till slagsmål, om man därifrån undantar snöbollskrig.

Både seminarister och gymnasister hade skolmössor, som voro lika till form och färg men skilde sig från varandra genom emblemen. Kullen var av blå och mössans nedre del av svart sammet. Seminaristens mössa pryddes av en kokard i de svenska färgerna, gymnasistens av korslagda lager- och eklövskvistar, en av varje, den senare bärande det antal ollon, som angav numret på ringen (klassen). Endast få seminarister begagnade mössan i staden. På landet gjorde den sig bättre.

Klädedräkten i övrigt var enkel och föga prydlig. Skinnskodda byxor och kavajer voro vanliga vardagskläder, och de lades icke av, förrän de blivit omöjliga att bära. Också jag ägde en sådan kavajkostym, och ho vet, om jag icke var en smula stolt däröver. På söndagar och vid hög-

tidliga tillfällen, vilka senare sällan inställde sig, sträckte vi upp oss i »fina» kläder (jag i min hemsyddas konfirmationskostym av svart kläde), ren krage och rent söndagsblad. Då trodde man sig vara fin. Överrockar användes sällan i vardagslag, galoscher aldrig av eleverna. (Gummigaloscher hade ännu icke kommit i bruk.)

Avgångsexamen. Mot slutet av vårterminen 1872 uppdelades vår klass, avgångsklassen, i fyra avdelningar för att vi under de fyra återstående veckorna skulle undergå grundlig tentamen. Rektor och de tre adjunkterna togo växelvis hand om var sin fjärdedel av klassen. Under denna tentamenstid voro vi fria från alla lektioner utom de, i vilka vederbörande tentator undervisade. Den »lediga» tiden skulle vi använda till att repetera och »slå i oss» de skilda ämneskurserna. Under första veckan tenderade min grupp i naturkunnighet, biblisk historia och metodik. I det förstnämnda ämnet, som var det mest omfattande, hade jag så där halvt om halvt räknat på högsta betyget. Men då jag efter att ha klarat mig bra kom till uppgiften att redogöra för insekternas respirationsorgan, så var mitt vetande slut och min förhoppning en sprucken bubbla. Läraren var hygglig nog att vid tentamen i botanik hemma hos honom kl. 9—10 en lördagskväll ge mig tillfälle att göra ett nytt försök med insekterna. Men då jag aldrig räknat med dylik välvilja, hade jag ej under mellantiden brytt min hjärna med de älskliga krypen. Jag sade detta till läraren, och någon förnyad tentamen kom följaktligen icke ifråga.

En dag under tentamenstiden blevo tre kamrater och jag uppkallade till rektor, som meddelade oss, att folkskoleinspektören i Stockholm erbjudit plats åt fyra nytexaminerade lärare samt att lärarkollegiet beslutat erbjuda dessa befattningar åt oss. Lönen skulle utgå med 900 kronor per år. Den kontanta lagliga lönen var denna tid för landsbygdens lärare 400 riksdaler riksmünt (1 rdr=1 kr.) Naturligtvis mottogo vi erbjudandet med största tacksamhet, dels emedan vi däri sågo ett erkännande från våra lärares sida, dels för den »höga» lörens skull. Jag begärde emellertid att få lämna definitivt svar, sedan jag rådgjort med d:r Malmqvist, som var mellanhand mellan friherrinnan Adelswärd och mig. Han tillrådde, och saken var klar.

Pingstafton den 1 juni 1872 hade vi teoretisk avgångsexamen. Den var offentlig och bevistades å ämbetets vägnar av herrar konsistoriales samt av en och annan pappa, som kommit till staden för att övervara sin sons examen. Tredjedag pingst gick den praktiska examen av stapeln i närvaro av konsistoriets ledamöter. Kl. 6 på morgonen erhöles vi av rektor efter lottdragning våra uppgifter. På min lott kom en katekes- och en historiektion. Den förra övervars av seminariets inspektör, teologie lektor Broman, den senare av hans högvördighet biskopen, och båda uttalade sin synnerliga belåtenhet. Härav stärktes mitt hopp om högsta betyget i undervisningsskicklighet, som jag också erhöles. Examen varade c:a 4½

timmar. Varje elev hade då varit i elden två gånger, en halvtimme var gång. Jag kände mig lätt om hjärtat.

Sedan lärarkollegiet och censorerna överlagt om betyg, kom den högtidliga avslutningen och betygsutdelningen. Vad Inspektör lade oss på hjärtat, var det knappast någon som lyssnade till, ty alla voro nyfikna att få se betygen. Men trots denna nyfikenhet var det ingen som öppnade sitt hopvikta betyg, förrän ceremonierna voro överstökade. Givetvis väckte de nämnda dokumenten känslor av olika art: hos mången besvikelse, hos några glad överraskning. För egen del gladdes jag åt att jag trots min obekantskap med yrfänas andningsorgan fick högsta betyget i naturkunnighet, men förargades över att jag i matematik ej nådde längre än till AB. I de s. k. övningsämnen, särskilt sång och musik, teckning och trädgårdsskötsel fick jag högre betyg, än jag rättvisligen förtjänat. Jag hade alltså icke skäl att vara missnöjd. Och då jag nu kommit att arbeta under förhållanden, som av mig ej krävt färdigheter i förenämnda ämnen, har jag så mycket mindre anledning till missnöje.

De betyg, som vid min avgång användes, voro enligt då gällande seminariestadga följande. För insikter och färdigheter: med beröm godkänd = A., icke utan beröm godkänd = AB., godkänd = B., försvarlig = C. Några mellanbetyg, såsom *a* och *ba*, förekommo icke. Då seminariestadgan några år senare införde de nu föreskrivna betygsgraderna, kommo vi äldre lärare att stå i en ofördelaktig position i jämförelse med de senare utexaminerade.

Under min seminarietid utdelades inga terminsbetyg. Det enda, som meddelades oss i den vägen, var den av rektor vid slutet av varje vårtermin upplästa flyttningslistan. De, som icke förekommo på den, voro underkända i ett eller flera ämnen och hade rätt att anmäla sig till provning på hösten. Kursen var treårig, men rätt många använde 4, 5 å 6 år för att få examen utan att alla likväl godkändes. Två av mina kamrater, som efter 6-årig vistelse vid seminariet icke lyckades kämpa sig fram till examen, blevo likväl skolmästare, sedan de på sina hemförsamlingars begäran erhållit dispens att söka och inneha ordinarie lärarbefattning i resp. hemförsamling, ej annorstädes. Elev, som efter två års vistelse i en klass icke fick flytta till högre, måste avgå.

På examensdagens afton samlades vi i ett litet utvårdshus, Lugnet, vid Tinnerbäcken till avskedsfest med sexa. Det var första gången jag deltog i ett s. k. festligt lag. Vi hade hoppats få se våra lärare bland oss, men därav vart intet — eller nästan intet. Det förhöll sig så, att samma dag avlades s. k. praktisk examen av två präster, av vilka den ene varit vår lärare under föregående hösttermin, samt av tvenne studenter, lärare vid Stockholms folkskolor. Dessa fyra herrar hade också anordnat en avskedsfest och till lokal valt Stora hotellet. De hade kommit före oss med inbjudan till lärarna, som tackat ja och därför ej kunde komma till

oss. Under festens lopp inställde sig den student, som under höstterminen varit vår lärare i matematik. Han mottogs med jubel, ty han var avhållen av oss alla. Vid Lugnet fanns en kägelbana, och den tilldrog sig stort intresse särskilt från deras sida, som i likhet med mig för första gången gjorde bekantskap med en sådan »leksak». Vi hade roligt. Maten var god och riklig, och på punsch var det ingen brist. En och annan gjorde valhända försök att hålla tal. Särskilt talträngda voro de »orättvist behandlade», som ville ge luft åt sitt missnöje. Vid 1-tiden avblästes festen, och vi sade varandra farväl. Vi voro då 18 kamrater, som ströddes ut till skilda delar av vårt land. Nio av dem såg jag den kvällen för sista gången.

Då jag dagen efter examen uppvaktade några av lärarna för att fram-bära mitt tack och säga farväl, fäste jag mig vid att adjunkten Knut Kastman icke använde tilltalsordet »du» utan herr Broström. Det lät så främmande, tyckte jag. Sedan Nordstedt avlidit och Karl Kastman flyttat till Karlstad, var Knut K. den enda läraren vid semis, som duade eleverna. Nu ville han sannolikt manifesteras, att han ej längre hade någon myndighet över mig. Jag tackade honom särskilt för betyget i naturkunnighet, som icke lidit någon obehaglig påverkan av min okunnighet om flugornas andningsorgan. Han log och frågade om kamraternas mening om rättvisan i betygssättningen. Jag svarade, att vi alla hade väntat, att Karl Petter (Engström), som gick och gällde för att vara seminariets förnämsta plugghäst, skulle fått högre betyg. K. yttrade: »Vid så viktig betygssättning, som har en synnerligen stor betydelse ej blott för den enskilde läraren utan för hela lärarkåren och därtill bör tjäna som vägledning vid upprättande av förslag till besättande av lärartjänster, måste vi lärare noga och samvetsgrant överväga och pröva. Vi måste ta hänsyn till ej blott de kunskaper eleven slagit i sig till examen, utan ock till hans förutsättningar för utveckling». Jag måste medgiva, att den flitige och snälle Karl Petter icke hade sådana förutsättningar i överflöd.

Sedan jag packat min koffert, stoppat mina sängkläder i en säck och tagit farväl av värdfolk och rumskamrater, steg jag upp i den väntande trillan, och det bar av i sakta lunk mot föräldrahemmet. —

IV. Lärare vid Stockholms folkskolor.

Första erfarenheter. Lördagen den 11 aug. 1872 klockan 3 e. m. steg jag ombord på ångaren »Hans Brask» i Linköping för att göra min första resa till Stockholm. Det var på samma gång min första ångbåtsfärd. Vädret var gott, och jag njöt i fulla drag av landskapet. Ännu ser jag, hur de mäktiga vassbänkarna vid kanalens båda stränder högtidligt och ceremoniöst bugade sig för ångaren såsom österländingar för sin autokrat och först, efter det båten passerat, lika värdigt och allvarligt åter-

togo sin raka, stolta hållning. Väl förstod jag anledningen till vassens ofrivilliga rörelser, men de föreföllo mig som en naturens hyllning åt människans snille.

Först klockan 2 på söndagen den 12 aug. angjorde ångaren Riddarholmen. På kajen upptäckte jag två välkända anleten och blev glad. Två av mina kamrater från Linköping, Victor Björkander och Olle Kahlström, båda gotlänningar, voro enl. överenskommelse mig till mötes. De hade skaffat mig tillfälligt logi i Bergstrahlska huset, Övre Munkbron nr 1 två tr. i ett av frontespisrummen. Sedan jag installerats, begåvo vi oss ut för att äta middag. Vid Mynttorget såg jag för första gången Stockholms slott och förstod av byggnadens mäktighet, vad det var för ett palats. Men dess yttre habitus, om man frånser linjer och vinklar, föreföllo mig vara i starkt behov av uppsnygning. Jag var allt för grön för att förstå, att sprickor i ett hus och trasiga putsytor voro estetiskt tilltalande. Men Oscar II var också grön, då han förmådde riksdagen att anslå medel till slottets restaurering, som trots ramaskri bland dåtidens skönandar blev både omfattande och grundlig. Gustav Adolfs borg syntes mig för trångt. Kungsträdgården hade väl några rader träd — nyplanterade — men inga gräsmattor, inga blommor. »Torget» var en sandöken. Vi styrde våra steg till Berzelii park. Aldrig glömmer jag det mäktiga skönhetsintryck, som en blomsteranläggning där gjorde på mig. Något så vackert hade jag aldrig sett, och då jag senare fick min bostad vid Hamngatan, försummade jag icke tillfället att njuta av denna ögonfägnad. Berzelii park var på den tiden den enda vårdade parkanläggningen i Stockholm. Så stegade vi in i Berns' salong.

Efter middagen, som bestod av smörgåsbord, soppa, fisk, kött, efterrätt och en flaska öl och kostade en riksdaler + 10 öre i dricks, begåvo vi oss ut till Djurgårdsslätten och gjorde därmed vår första bekantskap med det brokiga men i mitt tycke föga tilltalande folkliv, som givit upphov åt så många entusiastiska skildringar. Jag trivs inte i folkträngsel.

På måndagen vandrade vi i staden för att orientera oss. Vi hittade vid Mälartorget ett enkelt näringsställe, där vi intogo vår middag à 35 öre, vari även ingick priset (5 öre) för ett glas svensköl, som ännu kämpade, fast matt, med det bajerska. Kl. 7.30 följande morgon inställde vi oss hos folkskolornas inspektör, som vid denna tidiga timme hade sina mottagningar i sin bostad, Smålandsgatan 18. 3 tr. upp. Vi hade vidtalat J. Molin, som varit vår kamrat i Linköping men haft anställning i Stockholm ett år, att presentera oss för chefen. Denne var en högväxt, smärt och senig man med skägglöst ansikte, kal hjässa och små bruna stickande ögon bakom glasögon, som något modererade skärpan i blicken. Han var gemytlig och språksam, nästan bullersam och berättade om sina strapatser i alperna, där han under sommaren företagit flera bergbestigningar, samt förevisade ett par spikskodda stövlar och

Från vänster: P. A. Siljeström. C. J. Meijerberg.

Joh. Molin.

en isyxa. Bjöd så på kaffe, hälsade oss välkomna och angav i vilka skolor vi skulle tjänstgöra. Jag hänvisades till Nikolai.

Sedan vi sålunda fått arbetsplatsen bestämd, återstod oss att skaffa bostäder. Björkander och jag erhöilo inackordering tillika med Molin hos en gammal mamsell Wadström i n:o 24 Hamngatan (mitt i backen) och Kahlström hamnade hos en fru vid Nytorget.

Onsdagen den 15 aug. kl. 9 fm. tog höstterminen sin början. Jag var på min plats och mottogs av skolans förste lärare, som föreställde mig för mina blivande kamrater. Skolbyggnaden vid den smala och mörka Sjalagårdsgatan (då benämnd Skärgårdsgatan) hade husnumret 6. Skolrummen, till antalet 10, voro varandra mycket olika till storlek och form. I de 4 större salarna läste samtidigt 2 avdelningar, och läsordningen måste uppgöras så, att den ena avd. hade s. k. tyst lektion, såsom skrivning, teckning o. d., medan den andra avd. undervisades av sin lärare i ämnen, som krävde samtalsform (frågor och svar). Skolsalar med två à fyra avd. i varje voro vanliga på den tiden. Bredvid den stora salen låg vanligen ett mindre rum, stundom två s. k. förhørsrum, som användes vid läxförhör. Utom de ovan nämnda tio skolsalarna fanns i Nikolai skolhus en gymnastiksal, den enda Stockholms folkskolor då för tiden disponerade. Skolgården, liten och trång, till ytformen oregelbunden, ståtade med en brunnsöverbyggnad, som dolde en pump, genom vilken skolbarnen upphämtade sitt dricksvatten. Tätt invid brunnen lågo bekvämlighetsanordningarna.

Nikolai skola var den enda, som hade gasbelysning. Den var också av behovet påkallad, ty den förutan skulle det under mulna höst- och vinterdagar varit hart när omöjligt att bedriva nöjaktigt skolarbete i de skumma salarna. På grund dels härav, dels av sitt läge i stadens centrum blev den gärna använd till möteslokal vid lärarkårens sammanträden, som i regel höllos om kvällarna, och på lördagsmiddagen varje vecka höll inspektor sammankomst där med samtliga förste lärare.

Den man, som vid mitt inträde stod i spetsen för skolan, gjorde på mig ett obehagligt intryck. Jag hade väl icke väntat, att han skulle falla mig om halsen, men dock tänkt mig, att han skulle hälsa mig välkommen såsom medarbetare och kamrat. Sådant fann han olämpligt och lät mig tydligt förstå, att han var chef — icke kamrat. Hans sätt att hälsa kändes nära nog som en örfil. Han sträckte mot mig en slapp hand, som jag fattade för att trycka. Det gick en rysning genom min kropp och jag kan känna den än i dag. Jag vet icke, om han hade några vänner, men jag vet att han var illa tåld av hela kåren för sitt högmod och översitteri. Förutom förste läraren voro före mig anställda två manliga lärare, Holmgren och Österlund. De togo emot mig som kamrat och blevo mina vänner. Ö. flyttade emellertid snart till Sundsvallstrakten och ersattes av en

löjtnant Berg. Skolans kvinnliga lärare, ungefär 18 till antalet, befunno sig i en ålder mellan 16 och 60 år, många oexaminerade. På det första sammanträdet blev jag föreställd för dem, men det dröjde rätt länge, innan jag kände deras namn.

Sedan »flyttningsförslaget» blivit uppgjort och godkänt, fick jag mig tilldelad en avdelning gossar, som hade rätt olika s. k. kursbetyg. Klassen var således långt ifrån jämn ifråga om inhämtat kunskapsmått, och åldersskillnaden var påfallande. Den lärarinna, som överlämnade klassen till mig, var synnerligen angelägen att låta mig veta orsakerna till dessa missförhållanden, som ej i högre grad intresserade mig. Jag visste icke då, att det vid en inspektion ingalunda var ovanligt, att en lärare eller lärarinna, som vid terminens början mottagit klass från annan lärare, gärna skyllde ifrån sig på denne, när herr inspektor uttalade sitt missnöje och kom med svidande, ofta oresonliga anmärkningar. Metoden att skylla på andra är ju bekväm men föga tilltalande, och den ledde heller aldrig till åsyftat resultat: att rentvå den person, som tillgrep den.

Den skolsal, jag blev hänvisad till, var belägen en tr. upp och utgjorde en sammanslagning av två rum, som en gång legat parallellt i husets längdriktning. I st. f. mellanväggen fick en pelare mitt i rummet bära upp taket. Två av rummets fyra fönster vette åt gården, två åt gatan. Ingångar funnos från husets båda trappuppgångar. Gemensamt för min och en annan sal fanns en tambur eller kapprum med i tamburen numrerade hängare, om vilka jag — oförlåtligt — icke tog närmare notis, liksom jag ej heller fäste något avseende vid de tre med röd färg betecknade koncentriska halvcirklarna framför katedern. Jag var grön. Men Inspektor förstod att med rotborste och grönsåpa tvätta bort den färgen, om ej på en gång, så dock småningom. Han sparade varken på borste eller såpa, sedan han tillgripit dem, men dröjde ännu några veckor.

En dag i slutet av aug. 1872 inträdde i min skolsal en äldre, värdig präst. Han presenterade sig under namnet Fallenius men uteslöt titeln Pastor primarius. Hans ärende var att värva mig till vikarie åt en prästman, med uppgift att tills vidare uppehålla dennes lärartjänst i den s. k. kateketskolan, en för mig fullständigt främmande institution. Jag ifrågasatte blygsamt, om jag var vuxen uppdraget, och den värdige skingrade mina betänkligheter. Så antog jag anbudet att om söndagarna kl. 2—5 undervisa i kateketskolan. Jag fick löfte om en riksdaler pr timme. Det var ju lockande. Men hade jag vetat, vad slags elever jag skulle leda, hade jag aldrig satt min fot bland dem. Skolan, som var upprättad och bekostad av Samfundet pro fide et christianismo, vilket erhöil årliga bidrag av huvudstadens territoriella församlingar, hade till uppgift att biträda prästerskapet i dess åliggande att sköta konfirmationsundervisningen. Det bör erinras, att konfirmationen på den tiden var ej endast

en kyrklig akt, som tillförsäkrade konfirmanden de rättigheter, som tillkomma en församlingsmedlem, utan jämväl, kunde man säga, en medborgerlig examen, utan vilken en person icke hade medborgerligt förtroende. Det var således för var och en av stor betydelse, att han blev konfirmerad. Men det varken visste eller tänkte de ynglingar på, som kateketskolan hade till uppgift att ta hand om. Och man må icke förundra sig däröver. De flesta saknade föräldrahem samt hade tidigt slutat skolan och tagit plats som spring- och lärpojkar med rätt att få bostad och föda hos mästaren, som därmed blev deras målsman. Men samtidigt stodo de under gesällernas lydno och behandlades av dem icke sällan med råhet och grymhet. Och gesällernas levnadssätt, som de dagligen hade för ögonen, var sannerligen icke ägnat att hos gossarna väcka de ädlare instinkterna till liv och utveckling. Simpelhet och råhet i tal och busaktighet i uppträdandet utanför verkstaden var för dem det renaste utslag av manlighet. Och mästarens intresse var ju inriktat på att pressa ut det mesta möjliga av deras arbetskraft. Om deras fostran till mänskors och medborgare hade han endast i sällsynta undantagsfall någon omsorg. Den uppgiften, som dock ålåg honom, fann han merendels obekvämt och överlät den alltför gärna åt pojkarne själva, varemot de ingalunda hade något att invända. Med det anförda har jag velat framhålla de förmildrande omständigheter, som man rättvisligen bör ta hänsyn till, då man skall döma över ifrågavarande ynglingars uppförande. Samhället, som på den tiden föga bekymrade sig om ungdomens fostran och endast motvilligt och i otillräcklig grad ställde sig lagens föreskrifter därom till efter rättelse, hade ock sin dryga skuld, som dock icke synnerligen tungt tryckte samvetena. Tyvärr. Krogar, ruskiga, eländiga håll, fanns det gott om, och många av dem höllos öppna dygnet om med tillträde även för pojkar i uppväxtåldern. Särskilt starkt befolkade voro de om söndags-eftermiddagar och måndagar, då gesäller och äldre lärpojkar voro fria. Därav »frimåndag», som var avsedd att vara gesällernas vilodag i st. f. söndagen, då de arbetade till kl. 12. Men måndagen blev för flertalet en förnedringens dag, som sög deras mærg och länsade deras kassa.

Lagstadgad normalarbetsdag hade möjligen en och annan filantrop haft tanke på, men i vårt land var det begreppet ännu okänt, och arbetsdagens längd bestämdes uteslutande av tillgången på arbete, varav följde, att arbetsdagen vid brådskanie tillfällen utsträcktes till långt in på natten. Pojkarnas fritid blev alltså kraftigt beskuren, och man förstår deras motvilja att offra söndags-eftermiddagen åt tråkigt skolarbete. Ty det var tråkigt: katekes och läsning i Nya testamentet under tre timmar!

Då jag första söndagen i september 1872 inställde mig till tjänstgöring, fann jag på skolgården en grupp av 4 à 5 pojkar, som förde ett högljutt samtal. Då jag frågade, om de tillhörde kateketskolan, blev det en stunds tystnad. Så upphov en av dem sin röst och ropade: »Kom, så skubbar vi!»

och hela skaran satte i väg under skrän och tjut ut på gatan. Jag insåg det lönlösa i att söka förfölja dem; klev i stället upp i lärorummet och bidade tiden. Efter ca en halvtimme inställde sig en av gymnarna. På min fråga, varför han sprang, svarade han: »Annars ha' di klått mej.» Om ytterligare en halvtimme kom en annan till rätta. De övriga läto sig ej mera se den dagen. Jag medger, att min entré i kateketskolan var föga lovande, och jag tillägger, att varken fortsättningen eller slutet förskaffade mig någon gloria. Följande söndag hade jag ett tiotal elever, de flesta plåtslagare; de höllo sig ännu en smula på mattan. Så kommo sotarna, och då började för mig ett verkligt inferno. De voro nära nog analfabeter, oaktat de nått en ålder av 18 à 19 år. Icke en av dem kunde läsa en rad utan att »stava» sig fram, och flera av dem kände inte ens alla bokstäverna. Om de tidigare gått i skola, så var det så länge sen, att de hunnit glömma det lilla de läst. Och i konfirmationsskolan hade prästen tröttnat på dem och hänvisat dem till kateketskolan, som de älskade såsom tandvärk. Men det var icke deras okunnighet och efterblivenhet, som i första rummet gjorde det så obehagligt för mig att handskas med dem. Det var de busaktiga maneren, den otyglade fräckheten, som var mig så motbjudande. De ansågo det synbarligen som en skyldighet att inför mig visa sig våga lägga i dagen sina raste instinkter, därvid de säkert kunde räkna på kamraternas odelade bifall, vilket givetvis verkade eggande. Den värsta bråkmakaren blev ju klassens hjälte och hylades av kamraterna för sitt »mod». En 19-årig sotare, storväxt och kraftigt byggd, åtnjöt denna ära och var mitt värsta plågoris. Vanligen kom han full till skolan och var följaktligen mycket modig. Jag behärskade mig länge, fastän jag kände vredens eld flamma inom mig, men en dag brast tålmodet. Han kom för sent och var full som vanligt. Samma var förhållandet med hans sotarkamrater. Dessa gingo dock, om också bullersamt, till sina platser, men han, den fräckaste, tog min (höga) hatt, som stod på en fönsterplatta, satte den på sitt huvud och frågade klassen: »Hur klär han mej?» »Av med hatten!» röt jag. Han lydde, och i samma ögonblick placerade jag på hans vänstra kind en »orre», den kraftigaste jag kunde åstadkomma, och räkeln låg på golvet. Det blev tyst i klassen. Jag öppnade hastigt dörren till tamburen och föste ut slyngeln dit, så snart han kravlat sig upp från golvet. Men nu började kalabaliken. Hans kamrater kommo till. De skulle med våld öppna dörren, som jag ännu icke hunnit låsa. En av dem fick en stöt för bröstet och låg på golvet. Jag hade endast ena handen fri. Med den andra höll jag dörren stängd för att hindra den utkastade, som slet och ryckte i låset, att komma in.

Så kom ett komiskt intermezzo. Den, som fallit för stöten, kom till dörren, som jag ännu »försvarade», klappade mig på armen och sade: »Hur kan magistern, som är läsare, bli så arg.» Jag var emellertid icke

i den sinnesstämning, att det komiska i situationen utövade någon verkan på mina skrattmuskler. Väl hade jag låst dörren och tvingat de an gripande att intaga sina platser, men busen i tamburen fortsatte att föra oväsen på dörren. Äntligen tröttnade han, och jag återtog lektionen, sådant det nu blev. Om en stund knackningar på dörren igen. Utan verkan. Vridning på låset och ryckningar. Samma resultat. Först när lektionen var slut, öppnade jag dörren för att låta skaran avtåga. Vem är det då som står i tamburen och förgäves söker komma in? Ingen mindre än skolans inspektor. Tablå. Sotarn hade avdunstat, som jag beräknat, men jag hade icke beräknat, att inspektor (Pastor primarius) skulle intaga hans plats. Därför fick den vördige vänta. Sedan jag avgivit min förklaring, som han något surmulet godtog, fick jag veta, att han själv, då han under föregående termin, skötte den lärarbefattning, som jag nu innehade på förordnande, blivit av en elev hotad med dragen kniv. Han var alltså icke okunnig om förhållandena i kateketskolan. — Jag gästspelade där blott nio veckor.

Att ställningen ingalunda var bättre i motsvarande skolor i andra Stockholmsförsamlingar fick jag snart veta. En präst, som intog sina middagar hos min värdinna samtidigt med mig, förtalde en söndag, då han och jag voro ensamma vid bordet, att han befann sig i en synnerligen obehaglig sinnesstämning. Han skulle nämligen efter middagen bege sig till kateketskolan i Katarina, där han söndagen förut inträtt som lärare. Den erfarenhet, han gjort den första dagen, var så nedslående, att han nu gick till skolan icke blott motvilligt utan rent av med bävan. Att jag gjort liknande erfarenheter, var »tröst för ett tigerhjärta», och han besvor mig att skaffa en vikarie bland mina kamrater. Han ville gärna avstå hela lönen, blott han befriades från tjänstgöringen. Jag tyckte synd om honom, men anskaffa vikarie kunde jag icke. Hur länge han fortsatte, är mig obekant, men många månader blev det icke. Han passade icke heller till lärare i sådan skola. Sjuklig, tafatt, skygg och försagd inbjöd han, visserligen mot sin vilja, de råbarkade hjärtlösa slynglarna till »att gunstigt gyckel driva», vilket plågade honom oerhört. Aldrig tänkte jag, att denne stillsamme, blyge och tillbakadragne präst en gång skulle sitta på Svea rikets ärkebiskopsstol. Men dit kom han. Ekman hette han och var son till en »simpel» soldat.

Lärarna i kateketskolorna voro i regel obefordrade präster, som ej på annat sätt erhöles »prästerligt försvar» = rätt att räkna tjänsteår. Och denna värdefulla rätt var nog för dem det enda dragplåstret, ty lönen var obetydlig, arbetet obehagligt och hoppet att genom katekesplugg förädla själarna sannolikt ringa. Sedan de s. k. aftonskolorna upprättats i början av året 1873 och två av deras sex veckotimmar förlagts till söndagsförmiddagen, sammanslogs kateketskolan med dem.

Efter denna utflykt till kateketskolan fortsätter jag nu skildringen av

arbetet i folkskolan. Där hade jag att göra — för att tala militäriskt — med helt annat människomaterial. Gossarna voro med ett par undantag både hövliga, lydiga och därtill ganska barnsliga. De voro väl fostrade och i stort sett även flitiga. Jag trivdes gott med dem och, som det tycktes, även de med mig, och arbetet i skolan var mig kärt. Men idyllen stördes om några veckor. Huset mitt emot skolan ägdes av en arg sint snickare, som tillika var »läsare», söndagsskollärare och vinkelpredikant i egen stor bönsal. Han var icke vän med skolpojarna, som hade stort nöje av att reta honom för att få skratta åt hans fåfänga försök att infånga dem. Han kom ofta till skolan, arg som en stridstupp, och krävde, att pojarna, som förfördelat honom, skulle straffas. Då han emellertid icke kunde utpeka någon skyldig, nöjde jag mig med att varna pojarna och tillfogade även en hotelse om strängt straff för den, som icke rättade sig efter varningen. En eftermiddag, då jag kom till gymnastiklektionen, stod gubben barhuvad i skolhusets portgång och höll fast två av mina disciplar. Han hade gripit dem på bar gärning. I portgången till hans hus stod en s. k. back fylld med murbruk. De två syndarna jämte en tredje kamrat, som gubben av brist på nödigt antal händer icke kunnat hålla fast, kunde givetvis icke låta ett så frestande tillfälle att reta gubben gå sig ur händer. De gingo in i portgången, togo murbruk i händerna och kastade smockor därav på väggar, dörrar och i tak, och jag måste medge, att han hade rätt att vara arg. Det såg fult ut och skaffade honom åtskilligt besvär att återställa portgången i presentabelt skick. Dagen därpå erhöles tre skyldiga den välförtjänta näpsten, som jag lovat dem, vilka icke aktade på varningen.

Men att näpsten var välförtjänt tyckte icke »Fäderneslandet». De kanske något obetänksamma gossarna hade ju endast roat sig med en oskyldig lek och satt en lergubbe på läsarkyrkans dörr, och detta var ju ej tillräckligt grov förseelse för att »aga dem, så att deras kroppar skifta i regnbågens alla färger», varjämte den föga ärade tidningen välvilligt rekommenderade mig hos vederbörande skolstyrelse till den näpsten, vartill en opartisk undersökning kunde föranleda. Så blev jag då en beryktad man, ehuru ej på ett sätt som tilltalade mig.

En städerska, som var mor åt en av de straffade gossarna, hade under sitt arbete med rengöring i tidningens lokaler förmått någon att skriva notisen och förvränga fakta. Vädjan till skolstyrelsen förklingade ohörd. Men mina pojkar blevo ej längre hjältar i snickarens klagovisor.

Bakgrund. Före 1862 ålåg det var och en av de åtta territoriella församlingarna i Stockholm, att oberoende av varandra omhänderhava sitt folkskoleväsen i överensstämmelse med folkskolestadgans föreskrifter. En skolstyrelse med pastor som självskriven ordförande och av sockenstämman valda ledamöter (antalet rätt varierande inom de olika församlingarna) utövade ledningen och tillsynen över skolan. Men rätten att be-

sluta om anslag till densamma tillkom kyrkostämman, som ägde att pröva, antaga, förkasta eller ändra styrelsens framställningar till stämman samt att välja lärare och bestämma deras löneförmåner. Därav kom det sig att den ena församlingens lärarlöner rätt väsentligt skilde sig från den andras. När lärare skulle utses, följdes förordningen om klockarval, varför pastor ägde rätt till hälften av alla vid stämman avgivna röster och kunde alltså fälla utslaget. Blev en läraretjänst i församlingens folkskola förklarad ledig, kunde kyrkoherdens mer eller mindre oavlönade adjunkt lätt skaffa sig behörighet därtill, erhålla första förslagsrummet och av stämman väljas till befattningens innehavare. Röstade stämman på annan kandidat, så kunde ordföranden lägga sitt stora röstetal i vågskålen till förmån för den av honom protegerade. Så skedde t. ex. en gång i Katarina församling, då en omtyckt komminister inom församlingen erhöll stor röstövertikt av stämman: han måste vika för pastorsadjunkten sedan ordföranden avgivit sina röster till dennes förmån. Pastors beteende väckte harm men kunde icke stämpas såsom olagligt.

Under 1840- och 1850-talen kämpade rektorerna vid Nya Elementarskolan P. E. Svedbom och P. A. Siljeström i tal och skrift en hård och seg kamp för att frigöra folkskolan från det prästerliga stadskonsistoriets överhöghet, enär denna i hög grad konservativa myndighet delade den Tegnérska åskådningen att en vidgad folkupplysning skulle bli till fara för samhällsordningen och för den skull motarbetade lekmäns förslag till förbättrad folkbildning. Efter lång tvekan fastställde K. M:t den 27 sept. 1861 ett av stadsnämnden ingivet, av dåvarande överståthållaren Jacob Hamilton tillstyrkt men av konsistorium avstyrkt förslag till »Stadga angående folkundervisningen i Stockholms stad».

Enligt denna skulle folkskoleväsendet i Stockholm utgöra »en detta samhälles gemensamma angelägenhet» och erhålla en enhetlig ledning. En för huvudstadens samtliga folkskolor vald överstyrelse jämte de åtta församlingarnas särskilda skolstyrelser hade nämligen att ombesörja förvaltningen av skolväsendet efter i stadgan fastställda grunder.

Överstyrelsen, som trädde i verksamhet med ingången av år 1862, utgjordes av ordförande jämte 11 ledamöter. Stockholms stads konsistorium, stadsnämnden (senare fattigvårdsstyrelsen) samt var och en av de åtta skolstyrelserna ägde att var för sig utse en ledamot. Dessa tio valde en ledamot, som helst borde vara läkare. Valdes till ordförande en av överstyrelsens egna ledamöter — och någon annan kom väl aldrig i fråga — så ägde vederbörande valkollegium att utse ny ledamot i ordförandens ställe. Icke alltid men rätt ofta utsågs konsistoriets representant till ordförande, vadan konsistoriet icke sällan kom i åtnjutande av dubbel representation.

Sedan överstyrelsen konstituerats, skred den till val av inspektor och utsåg härtill den för sin nitälskan om folkupplysningen högt förtjän-

rektorn vid Nya elementarskolan P. A. Siljeström. Genom att anförtro honom ledningen ville styrelsen, får man väl antaga, betyga honom sitt erkännande för den dryga andel han haft i förtjänsten av den nya ordningens tillkomst.

Men Siljeström blev ej gammal i tjänsten. Redan efter tre månader nödgades han begära tjänstledighet för sjukdom och efter ytterligare fem månader begärde han avsked på grund av försvagad hälsa. Under Siljeströms sjukdom och intill den 15 januari 1863 uppehölls inspektorsbefattningen av magister C. G. Starbäck, senare lektor i Norrköping, historiker. Givetvis hade icke under denna korta tid hunnit vidtagas några väsentliga förändringar i skolans organisation eller arbetsmetoder. Dock hade överstyrelsen på Skol-Inspektors hemställen beslutat:

»1:o att åldern för inträde i folkskolan är bestämd till 7 år; 2:o att folkskolan bör framdeles organiseras på 3 afdelningar: a) en förberedande eller innanläsningsklass; b) en mellersta och c) en högre afdelning; 3:o att med folkskolan skall, så snart ske kan, förenas en afton- och en söndagsskola för ungdom öfver 13 år till bestående och utvidgande av de i folkskolan förvärfvade kunskaper.» (Denna skolform tillkom först vårterminen 1873.)

Om beslut rörande provskola jfr avd. Lärareutbildning.

De löneförmåner, som tillkommo lärarpersonalen vid Stockholms folkskolor under tidsperioden 1862—1883, voro så knappt tillmätta, att de på lika goda grunder som lärarlönerna ute i landsbygden förtjäna att betecknas som svärtlöner. För åren 1862 och 1863 gällde följande lönegrader: för ord. lärare 1000 rdr i den lägre och 1500 rdr i den högre lönegruppen. Denna högre lönegrad för ord. lärare innehades i regel av präster. Biträdande lärare erhöll 600 rdr. Ordinarie lärarinna uppbar 900 rdr. Flertalet av kårens medlemmar, lärarinnor i den lägsta lönegruppen, uppbar en årlig lön av 500 rdr rmt intill utgången av år 1872, oaktat riksdagen på regeringens framställning år 1864 beslutat, att minimilöner för examinerad folkskollärare eller lärarinna skulle utgå med 400 rdr kontant förutom de i folkskolestadgan angivna naturaförmånerna eller ersättning för dem under villkor, att undervisning skulle pågå under åtta månader = 34½ veckor pr år. Överstyrelsen för Stockholms stads folkskolor taxerade värdet av naturaförmånerna till 100 rdr men nämner i budgetförslaget icke ett ord om ersättning för överläsningstiden, som under 60-talet var 4 och under följande decennier 2 veckor längre än nu (1932). Om i de 100 kronorna ingått ersättning även för överläsningstiden med 2/69 av 400 rdr per vecka eller för 8½ veckor 98.60 rdr, så hade lärarinnan till bestridande av utgifterna för hyra och bränsle jämte skälig ersättning för uteblivet kofoder en summa av 1 rdr 40 öre.

Man kan fråga sig, hur det var möjligt, att en styrelse, som bestod av 12 ledamöter, därav flera jurister, alla män i framskjuten ställning, kunde

under decennier göra sig skyldig till dylikt förfarande utan att det från något håll påtalades. Mitt svar blir en konstruktion, som jag tror skall i det närmaste motsvara verkligheten. Av överstyrelsens ledamöter under 1860-talet kände jag endast dåvarande pastor primarius personligen och kan om honom betyga, att han icke avsiktligt eller medvetet skulle som ordförande klubbfast ett beslut, som stod i strid mot lag och författning. Stockholms stads folkskoledistrikt intog en särställning. Det hade sin egen inspektör och var icke underkastat någon kontroll från en statens folkskoleinspektör. En sådan åligger det att vaka över icke blott att lärarna göra sin plikt utan även att skolstyrelserna och kommunerna fullgöra sina skyldigheter mot skolan och lärarna. Folkskoleinspektören i Stockholm var en överstyrelsens tjänsteman — dess verkställande direktör — men ägde icke befogenhet att å statens vägnar öva kontroll över folkskoleöverstyrelsen, som följaktligen icke behövde vid sina rådslag och beslut störas av tanken att handla författningsstridigt. Man kan ta för givet, att överstyrelsen årligen uppdrog åt inspektören att uppgöra förslag till utgifts- och inkomststat för nästföljande år. Inspektören, som brann av nitälskan att göra huvudstadens hittills sorgligt försummade folkskolor till de förnämsta i landet och likvärdiga med de främsta utomlands, var fullt medveten om att de myndigheter — kyrkostämmorna eller, då dessa icke kunde enas, kyrkofullmäktige — som hade att besluta om folkskolebudgeten, betraktade denna med en ingalunda dold ovilja. Och då den utgiftspost, som framträdde under benämningen lärarlöner, år för år visade svällande siffror som följd av det stadigt växande behovet av lärarkrafter och därför gjordes till föremål för de hätskaste angreppen, så kände sig inspektören och med honom överstyrelsen manade att hålla nämnda utgiftspost inom möjligast snäva gränser utan hänsyn till att för en del av lärarkåren dess författningens- enliga rättigheter därigenom trädde för nära. Man kan känna sig frestad att sätta ifråga, om överstyrelsen på den tiden någonsin besvärades av den tanken, huruvida lärarna vid Stockholms folkskolor verkligen hade några rättigheter. Ty att döma av den behandling, lärarkåren i stort sett var underkastad, blir svaret på den frågan nej. Uppfyllde Stockholms stad villkoren för rättigheten att uppbära statsbidrag till avlöning åt folkskolans examinerade lärarpersonal? [Jfr sid. 134—147.]

Skollivets yttre. Det såg ut som en ödets vink, att förenämnda Inspektörer så fort avsåde sig inspektörsbefattningen. Ty därigenom öppnades möjlighet för överstyrelsen att för den krävande posten engagera en man, som i sitt kynne hade detta »något», som Sergel och efter honom Meijerberg och Fredr. Ström betecknat med orden »t—n dj—r». Enligt senaste tolkningen av det citerade uttrycket skall den, som har detta »något», vara en kraftkarl med oböjlig vilja, okuvlig energi, övertygelse att själv alltid ha rätt och följaktligen endast ha till rättesnöre för sitt görande och

låtande sitt eget upplysta förstånd. Carl Jonas Meijerberg, som efterträdde Starbäck, hade dessa egenskaper, och tack vare dem nydanade han Stockholms folkskolor.

Då Meijerberg vid 46 års ålder i början av år 1863 inträdde i sin nya verksamhet var han »en man i sina bästa år». Stark var han till kropp och själ, vid god hälsa och friskt mod, villig att arbeta och van att ta hårda tag. Också voro dessa egenskaper erforderliga, ty den börda, han påtagit sig, var icke anpassad efter bärkraften hos en dussinkarl. Den trassliga härva, han fått att reda ut, krävde en aldrig slappnande vilja, en aldrig svikande övertygelse att lyckas. Men i vilken ända skulle han börja? Oreda och trassel var allt, vad han såg. Här saknades skollokaler, undervisningsmaterie, lärarkrafter, t. o. m. elever. Skolstyrelser fanns det gott om, en i varje församling, ofta en för varje liten privatskola, men dessa voro oftare till hinder än till gagn. Att stampa skolhus ur marken gick inte, åtminstone icke i så hastigt tempo, som den ivrige skolchefen önskade. Det ålåg nämligen varje församling att tillhandahålla nödiga lokaler för sin folkskola. Men detta var en ekonomisk fråga, som i sista hand avgjordes av församlingens suveräna kyrkostämman. För flertalet av dem, som där hade talan, var folkskolan ett oting eller i bästa fall ett utslag av missriktad filantropi. Men M. tvang skolråden att anskaffa hyrda lokaler och hotade med folkskolestadgan i hand att genom överstyrelsen begära handräckning hos överståthållareämbetet, om församlingen tredskades. Så måste han stundom, och säkert ej så sällan, gå tillväga för att erhålla nödigt utrymme, ehuru ännu skolklasserna voro oproportionerligt stora.

Ett stort antal barn i skolåldern besökte privatskolor; ej få »åtnjöto undervisning i hemmet», som termen lydde, men ett ännu större antal saknade undervisning helt och hållet till följd av den slapphet, som hittills utmärkt de lokala skolmyndigheterna, vilkas förnämsta intresse för folkskolan syntes ligga i strävandet att hålla utgifterna för densamma så lågt som möjligt. Den tanken, att styrelserna tillkommit för att främja folkundervisningen, förefanns nog hos någon enskild styrelseledamot, men det stora flertalet betraktade sitt inval såsom en honnör från församlingen, vilken endast förpliktade till att hålla utdebiteringen nere. Och kyrkostämmorna delade denna uppfattning. Varför skulle man tvinga föräldrar att skicka sina barn i skolan, då en sådan åtgärd skulle i sina konsekvenser ovillkorligen draga med sig ökade utgifter, vilka sannerligen redan voro stora nog? Och för övrigt var det väl inte så bergsäkert, att den av några fantaster så ivrigt prisade upplysningen enbart skulle avsätta goda frukter. Kunde man inte på goda skäl antaga, att den ökade upplysningen hos proletärererna skulle stegra missnöjet, där det redan fanns, och skapa sådant, där det ännu icke tagit sig uttryck? Vad skulle i så fall följderna bli? Naturligtvis komme det goda

förhållandet folkklasserna emellan att äventyras. Och vem ville lämna sitt bidrag härtill? (Vad ovan sagts, gäller 1860-talets stämmor, även om liknande olåt förnams långt senare.)

Men den nye inspektören hade annan mening. Han satte folkskolestadgans auktoritet mot skolrådets och kyrkostämmornas och pekade på bestämmelsen, att varje barn i skolåldern hade ej blott rätt att erhålla undervisning utan även plikt att mottaga sådan samt att det var skol-distriktets ovillkorliga skyldighet ej blott att bereda tillfälle till undervisning utan ock att vaka över att den begagnades. Och han gav sig icke. Men det blev ingen lätt uppgift att söka reda på de villade fåren och fösa dem in i fällan.

En förteckning på alla i skolåldern varande barn gick ej blott till varje folkskola utan även till läroverk och samtliga privatskolor inom resp. församlingar. Sedan skolornas föreståndare med biträde av kollegiet på listan verkställt förprickning av samtliga i varje skola inskrivna barn, fick folkskolans respektive överlärare till uppgift att infånga de uteblivna, vilket givetvis förskaffade stort besvär åt skolans vaktmästare, men även åt förste läraren och skolrådet. Ty folkskolan var icke, som man kunnat vänta, populär bland menige man. Den gjorde ju intrång i föräldrarnas rätt till barnen, när den berövade dem det välbehörliga bidrag till familjens uppehälle, som genom barnens förvärsarbete kunde erhållas. Den var överflödig, ty föräldrarna kunde själva låra sina barn läsa det lilla *de* kunde behöva, som i alla fall skulle bli arbetare. Själva hade föräldrarna inte alls eller endast några veckor gått i skola, och de hade fått reda sig, och det finge ungarna också göra med. För övrigt få de i skolan inte lära sig annat än odygd, rackartyg och djävulskap, och sådant kan de lära utan skola. Med sådana och andra dylika argument ansågo de sig hava bevisat, att folkskolan var till endast för att trakassera den fattige arbetaren, som därtill skulle nödgas underhålla de latmaskar, som voro satta att som spögubbar misshandla deras stackars barn. De ömmaste punkterna voro emellertid skolans intrång i föräldrmyndigheten och påtrugandet av en massa »onyttig och skadlig» lärdom, som skulle förtaga barnen lusten till nyttigt arbete och bara göra dem till fritänkare och beröva dem den eviga saligheten. Inte ens den unnade man längre de fattiga. Sådana och dylika resonemang har jag hört av många målsmän.

Må vi akta oss för hård dom! Förmildrande omständigheter förelägo. Svensken har av ålder ansett sig ha rätt att vara herre i sitt hem och äga husbondevälde över sin familj åtminstone intill myndighetsåldern. Då man nu med en lag (folkskolestadgan, som han icke känner till och vars betydelse han ej fattar) vill tvinga honom att till en samhällsinstitution, som han anser överflödig, om ej skadlig, avstå en del av sin myndighet till förfång för — låt vara — ett ringa ekonomiskt intresse, så reagerar

han och finner sig orättfärdigt behandlad. Naturligtvis ger han inte den okända lagen skulden utan den eller de myndigheter, som skola tillämpa lagen och vaka över dess efterlevnad. Det tar tid för en lag att tränga in i ett folks medvetande. Den sanningen fick Meijerberg genomlida. Hans medhjälpare icke mindre.

Med frejdigt mod bröt han in i striden mot okunnighet om lagens innebörd, mot trots hos dem, som hade att lyda den, mot likgiltighet eller slapphet hos dem, som hade att övervaka dess efterlevnad. Och han gick hårt fram både mot målsmän, lärare och skolråd. Särskilt på lärarna lade han tunga bördor men sparade icke heller sig själv.

Överstyrelsens verkställande direktör under tiden 1863—1888 utrustades *de facto*, om än ej formellt, med synnerligen vidsträckt fullmakt, ja, så vidsträckt, att han gott kunnat säga: »Överstyrelsen det är jag». Då han kom med för lärarpersonalen betungande påbud, glömde han icke betona, att dessa utgått från överstyrelsen och måste efterlevas. Det fanns i stadgan för huvudstadens folkskolor en kautschukparagraf av följande lydelse: »I övrigt har lärarpersonalen att rätta sig efter Inspektors föreskrifter». Bestämmelsen avsåg visserligen ordning och undervisning i skolan, men M. utsträckte dess giltighet till alla av honom utfärdade påbud.

Vid sina täta inspektioner granskade M. »anteckningsboken» (journalen) och började vanligen ett inkvisitoriskt förhör om de åtgärder, som vidtagits mot skolkande elever. Kunde läraren (lärarinnan) uppvisa, att han utan resultat 1) besökt hemmet (där han i regeln överfallits med skurar av ovet, t. o. m. hotats med våld); 2) anmält förhållandet till vederbörande ordningsman, senare roteman; 3) skickat anmälan till skolrådet och 4) till inspektor, så var han för tillfället »räddad». Men herr inspektor försummade inte att med eftertryck deklarera sin mening, att skolkning var ett oskick, som florerade endast som en följd av lärarnas bekvämlighet och bristande intresse. Så snart ett barn inskrivits i skolan och instuvats i en klass, hade läraren ansvaret för dess skolgång. Det skulle han (läraren) inpränta i sitt medvetande. Hade läraren ej rent mjöl i påsen och försökte »svänga sig», kom han ordentligt på sträckbänken. M. var ytterligt misstänksam, och han förstod konsten att genom snärjande frågor sätta den utfrågade på det hala. Det fordrades stor slughet och spetsfundighet hos den ansatte, om han skulle undgå att göra sig skyldig till tvetalan, och det hände ej sällan, att M. efter ett dylikt förhör inför kollegiet fällde domen: »Herrn (mamsell) svänger sej!» Han utgick alltid från förutsättningen, att lärarpersonalen i allmänhet saknade plikt känsla och att den sökte till billigaste pris komma från sina skyldigheter. Denna uppfattning uttalade han en gång till en annan skolman i chefsställning, som citerade hans yttrande i en krets av åtta lärare, bland vilka jag var en. Genom sådana metoder lyckades

M. så småningom att med lärarpersonalens frivilliga eller nödtvungna medverkan skapa bättre ordning och jämnare skolgång, en i och för sig synnerligen förtjänstfull gärning, som förtjänat sitt epitet i högre grad, om han kunnat sätta bättre fart i de mer eller mindre likgiltiga myndigheter, som lagligen hade att ansvara för skolgången. Men de föranledde också, skam till sägandes, falsk bokföring i mången dagjournal och på dem grundade examenskataloger och skolgångsstatistik. Då var och en visste, att den, vars examenskatalog angav en hög siffra skolkningss dagar, vid början av kommande termin skulle avfordras muntlig eller skriftlig förklaring, så föredrog mången, vars samvete sådant medgav, att i journalen anteckna orsaken till frånvaron såsom sjukdom, lov eller brist på kläder eller skor i st. f. skolkning. Det är min övertygelse, att M. misstänkte bedrägeriet men han ville uppvisa en fin statistik och lät udda vara jämt. — Jag tog vid en termins början emot en s. k. »nedflyttning» (kvarsittare), som enligt matrikelbladet varit frånvarande för sjukdom alla dagar utom två under närmast föregående termin. Vid mitt besök i gossens hem förklarade föräldrarna slött och likgiltigt, att de kunde inte tvinga pojken att gå i skolan. »Han går hellre ute med andra rackarungar». »Är han inte sjuk?» »Nääj, han springer ute jämt. Ja, han var visst i skolan ett par dagar förra termin, men då kom magistern och hämtade honom om mornarna». Jag lyckades få plats åt honom i »Traskolan», där han fick någon vård, men vederbörande förste lärare såg däri en pietetslöshet mot »hans» skola.

Hade en målsman anmodats att sända till skolan sina där ännu icke inskrivna barn men vägrat att göra det, kallades han genom en vaktmästare eller, om sådan kallelse visade sig verkningslös, av en polis-konstapel att inställa sig för skolrådet, som ålade den tredskande att ställa sig lagen till efter rättelse vid äventyr att förpassas till arbetsinrättningen. Sådant hot tog skruv, ty för »Dillströms» arbetsinrättning hyste folk stor respekt. Trotsade någon ännu, så sattes hotet i verket, och det inträffade nog inte ofta, att den, som gjort närmare bekantskap med den nämnda institutionen, visade sig ohörsam mot skolrådet, såvida han icke var en ohjälpligt förfallen individ. Flertalet av skolråden hyllade nog »låt-gå-systemet» och tyckte att den nye inspektören gick något för bryskt fram. Denne hade emellertid föresatt sig att på folkskolans alla områden införa ordning och respekt för lagen, och mot slapphet, eftergivenhet och självsvald reste han sig med skärpa och oroade skolråden, där så behövdes, med tätt duggande påminnelser om vederbörandes skyldighet. Det var givetvis den självskrivne skolrådsordföranden, som erfor det största obehaget av en pådrivare, eftersom det ej kunde bortresoneras, att de ofta återkommande påminnelserna i själva verket voro anmärkningar mot hans ämbetsutövning. Beklagade sig någon gång en skolrådsordförande över den ökning i arbetsbördan,

som inspektor med sina krav belastade honom med, fick han det kärva svaret: »Beror uteslutande på tidigare försummelser».

Följden av denna, genom inspektor frampressade aktivitet hos skolråden och lärare, blev givetvis en kraftigare tillströmning av skolpliktiga, vilket i sin tur orsakade ökat behov av lokaler, skolmöbler och lärarkrafter. Men sådant var icke av natur att väcka bekymmer hos den driftige inspektören. Kunde ej i en hast erforderliga lokaler anskaffas, anordnades dubbling, så att en del lokaler utnyttjades både för- och eftermiddag. Sådan åtgärd sökte dock inspektören i det längsta undvika, och det berodde sannerligen icke på honom utan på de anslagsbeviljande myndigheterna, att dupliceringen senare fick så otillbörligt stor utsträckning.

Behovet av skolmöbler var stort. För att få detta behov fyllt, träffade inspektor (sannolikt med överstyrelsens goda minne) avtal med en snickarmästare Lindblad om leverans av nödigt antal skolbord enligt av inspektor godkänd modell, katedrar, svarta tavlor och annat för skolan behövt snickeriarbete, varigenom L. kom i monopolställning till skolan och blev föremål för mycken avund.

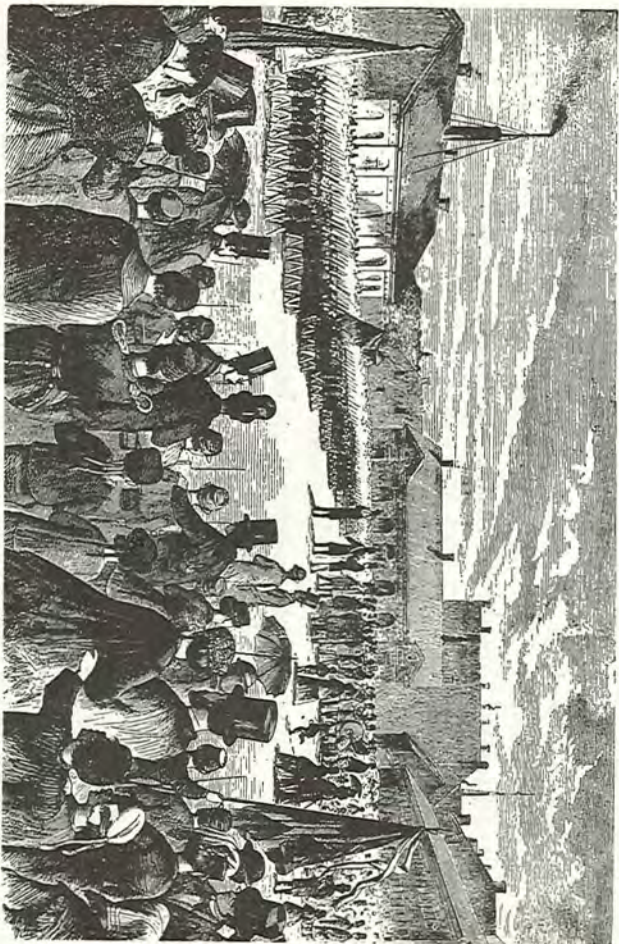
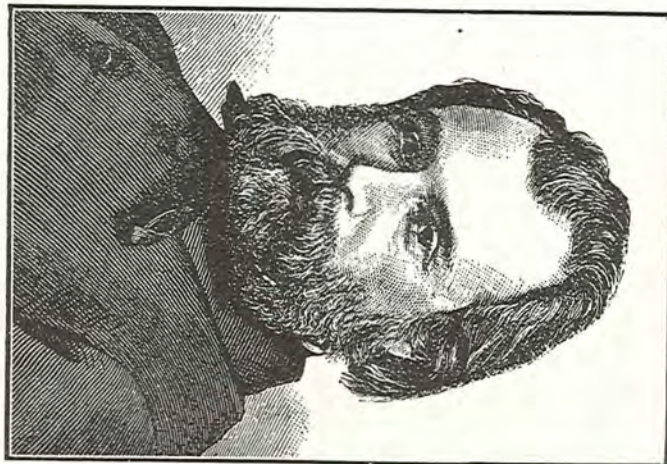
Med undantag för skolorna i Nikolai och Klara var bristen på undervisningsmateriell nära nog skriande.

Skolrådet i Nikolai hade sedan år tillbaka lagt i dagen ett livligare intresse för folkskolan än något annat skolråd i huvudstaden. Antalet skolpliktiga barn, som saknade undervisning, var i den församlingen relativt litet, klasserna avsevärt mindre (c:a 40 barn i varje, medan t. ex. i Ladugårdslandet antalet barn i en klass stundom kunde uppgå till 170) och lärarlönerna ända till 1862 fördelaktigare, varjämte skolan var efter den tidens krav väl försedd med undervisningsmateriell. Tack vare den till Klara förlagda mönsterskolan var också dess folkskola jämförelsevis lyckligt lottad i detta hänseende. Men i övriga skolor rådde så mycket större brist.

Inspektören, som krävde en förstklassig uppsättning av allt, vad till skolan hörde, grep sig oförskräckt an med att till en början åtminstone anskaffa det nödvändigaste material, som behövdes för att göra undervisningen åskådlig och fruktbringande. Emedan folkskolans elever på den tiden i regel tillhörde de ekonomiskt sämst ställda folkklasserna, blevo de ej så sällan återkommande utgifterna för skolböcker m. m. en för elevernas målsmän tryckande börda, och många voro de, som nekade att ikläda sig dylika förpliktelser. De resonerade sålunda: »Jag har ej begärt att få sända mina barn till skolan; de ha tvingats dit, och därför må skolan själv ta hand om deras utrustning». Och det var i flera fall omöjligt för läraren att förmå en tredskande målsman att betala för skolböcker m. m. Det fanns emellertid vid varje skola ett mindre förråd av böcker, varifrån medellösa elever fingo låna, men de medel-

Mejerberg. Till höger: Olof Eneroth.

Folkskoleungdomens exercisuppvising 15/5 1867 på Lagårdsgårde med trågevär under musik.

Ledarekurs för kompanichefer vid skolkompanierna. 1880-talets förra hälft.

Från vänster, nedre raden: Sjöholm, Lidman, Stefanson, exercisinstruktören (kapten J. D. Haasum), Sjöstedt, And. Nylund, Alex. Jonsson. — Övre raden: Gustaf Lindskog (i Hedv. El.), okänd, Ax. Blomqvist (sedan överl.), K. O. Broström, Gustaf Nilsson, Östling, vaktmäst. Andersson i Kristineberg, And. Danielson.

lösas antal var för stort och bokförrådet för litet. Olägenheten härav avhjälpes på det sättet, att överstyrelsen på förslag av inspektor beslöt att *alla* folkskolans fattiga elever skulle ha rätt till fria skolböcker (till låns) och fri förbrukningsmateriell.

Åskådningsmateriell anskaffades efter hand. Vägkartor ritades av lärarna efter anmodan av inspektor. Även om dessa alster icke rätteligen kunde betecknas som konstverk, så voro de ingalunda föraktliga surrogat. Ännu långt in på 1870-talet begagnades de i vissa skolor, och lärare, som »tillyxat» dem, syntes omfatta dem med en viss klockarkärlek och föredrogo dem framför nya, tryckta kartor. En mor älskar ju högre sitt eget fula barn än andra mödrars vackra.

Förutom det dagliga instruktions- och inspektionsarbetet i för- och eftermiddagsavdelningar samt i senare tillkomna aftonskolor och slöjdskolor hade Meijerberg åtskilliga *andra*, för lärarpersonalen mindre synliga men därför icke mindre viktiga *uppgifter* att fylla. Såsom ende föredragande inför överstyrelsen hade han att förbereda samtliga ärenden, som kommo under styrelsens prövning. Något överstyrelsens kansli fanns icke på M:s tid. Han och sekreteraren voro styrelsens enda tjänstemän, och den senare, som skulle vara jurist, hade endast att svara för protokollen och expedierandet av styrelsens officiella skrivelser. Det ålåg således M. att årligen uppgöra förslag till inkomst- och utgiftsstat för huvudstadens folkskolor samt att på grundval av förste lärarnas sammandrag av höstterminens examenskataloger utarbeta årsberättelse om samma skolor, arbeten som sannerligen icke utfördes i en handvändning; likaledes hade han att föra register över samtliga vid huvudstadens folkskolor anställda lärare och lärarinnor och till tjänstgöring anmälda vikarier, att till folkskollärarnas pensionsinrättning, änke- och pupillkassa samt andra offentliga verk och inrättningar inkomma med infordrade uppgifter, att minst en gång i veckan hålla sammanträde med förste lärare och tillsyningslärare, att dagligen kl. 7.30—8 fm. och 6—6.30 em. hava allmän mottagning.

Vid tiden för Meijerbergs tillträde till inspektörsbefattningen var *skarp-skytterörelsen* synnerligen populär i vårt land och särskilt i Stockholm, där August Blanche, som kan betecknas som rörelsens andlige fader, livade alla för den stora fosterländska saken genom sina eldande tal. Det blev modernt att vara skarpskytt. Antimilitarismen var ännu icke uppfunnen, och arbetare och manschetttyrkenas utövare ställde sig sida vid sida i ädel och osjälvisk ävlan att genom vapen- och krigsövningar utbilda sig till fosterlandsförsvarare. Det var en rörelse på demokratisk grund, och den omfattades en kortare tid med stor entusiasm av nästan alla samhällsklasser — utom officerskåren. M. hörde till entusiasterna, lät enrollera sig i kåren och blev kompanichef. Naturligtvis såg han gärna, att lärarna vid folkskolan följde hans exempel, men jag har mig

ej bekant, att han övade någon starkare påtryckning, ty som sådan räknar jag icke hans så där i förbigående framkastade fråga: »Är herrn skarpskytt?» eller den mera manande: »Herrn går väl in bland skarpskyttarna?» Försvarsvinden drog också in i skolorna. I Stockholm bildades »Föreningen till befrämjande av skolungdomens vapenövningar», som fick stor tillslutning. Denna förening, som till ordförande i regel hade en generalsperson för att den skulle få en viss glans, tog även huvudstadens folkskolor under sina vingars skugga. En major Fahnehjelm, densamme som byggde vårt lands första telegraflinje Stockholm—Uppsala, var förste sekreterare och föreningens faktotum. Folkskolans äldre pojkar fingo uniformer: blus av blå buldan, mössa av militärnsnitt med guldtråns och d:o kokard samt bälte av läder med mässingsspänne. Härtill kommo gevär — utan lås och pipa — samt en vacker sidenfana, skänkt till varje skola av för rörelsen »intresserade» tongivande damer inom församlingen. Lärarna i de övre klasserna beordrades till befäl. Var någon av dem för gammal eller av annan anledning obekvämt till »krigstjänst», fick en lämpligare rycka in i hans ställe.

Bland pojkarna blev exercisen eller som det också hette »att leka soldat» ett synnerligen populärt ämne, och uteslutning ansågs som ett skamligt straff. De dagar, då utmarsch ägde rum träffades aldrig en pojke av den annars icke så ovanliga skolsjukan. Men även många utav lärarna blevo livligt intresserade, oaktat lejonparten av arbetet var förlagd till tider utanför schemat och oavlönat. Något erkännande därför kom mig veterligt aldrig ifråga, varemot det icke sparades på klander, om en lärare av någon anledning uteblev från de av instruktören anordnade befälsövningar, som höllos om kvällarna kl. 7—8 eller 8—9. M. ansåg sig böra bibringa lärarpersonalen sin åsikt, att allt, vad han krävde, var läraren skyldig att göra. Jag tror, att personalen skulle ha gjort denna åsikt till sin, om M. visat sina underlydande en smula förtroende, en gnista av aktning för deras ärliga strävan att var i sin förmåga bidra till ett gott resultat av skolarbetet. —

M. hade av personlig erfarenhet lärt sig uppskatta värdet av *rörelse och bad* såsom medel för hälsans bevarande och stärkande. Han ivrade sålunda för gymnastik och folkbad. Det förra ämnet var vanlottat. Det måste övas i de vanliga skolsalarna, och resultatet blev därefter. Endast Nikolai folkskola hade gymnastiksal vid mitt inträde i skolan. Lärarna där fingo av den anledningen två timmars längre tjänstgöringstid pr vecka, eftersom gymnastiklektionerna i N. förlades till em., i övriga skolor till fm. Men det underkastade vi oss gärna, ty apparelj-gymnastik var av pojkarna synnerligen uppskattad, och de hade roligt.

Vid här avhandlade tid hade huvudstadens befolkning knappast erfarit behov av bad. Endast få personer ur de lägre klasserna utnyttjade de möjligheter, som funnos, och de voro varken stora eller många. Det

förnämsta kallbadhuset, »Gjörckes», låg vid Riddarholmens norra strand och alltså i närheten av det senare Strömbadet. M. förmådde överstyrelsen att av kyrkostämmorna begära anslag till bad åt fattiga folkskolebarn, och anslaget beviljades. Vilket ingen hade väntat. Badbiljetter, gällande för sommarsäsongen, inköptes hos Gjörckes och utdelades i folkskolorna, varvid skulle tillses, att endast »behövande» barn komma i åtnjutande av fribiljetter. Antalet sådana blev emellertid större än antalet badlystna barn, och lärarna hade stundom svårt att bliva av med biljetterna. Följden kunde lätt förutses. De ovilliga skolkade, och vid höstterminens början avfordrades lärarna förklaring till sådant självvård och erinrades om skyldigheten att vaka över lärjungarnas sätt att utnyttja de förmåner, skolan så frikostigt erbjöd. Läraren borde flitigt besöka barneens hem och övertyga föräldrarna, att bad bringar hälsa. Allt nog, lärarpersonalen fick sig till livs, att den själv hade skulden; någon skulle ju ha den.

Fastän överstyrelsen avlönade en folkskolans lärare under badsäsongen för att öva tillsyn över skolbarnen under deras badtider, krävde M., att därförutom en eller två lärare från varje skola skulle under sin skolas badtider vara i badhuset för att övervaka ordningen där — naturligtvis utan ersättning. Lärarna underkastade sig denna pålaga i många år, även om de morskt knöto näven i byxfickan, och de skulle kanske fortsatt därmed om ej badhusets föreståndare lagt i dagen allt för tydliga tendenser att betrakta lärarna som sina underordnade. Höstterminen 1879 vägrade lärarna i Adolf Fredrik att tjänstgöra såsom ordningsmän i badhuset, när badtiden var förlagd till kl. 6—7 em. M. övertog själv sysslan och låtsade som om ingenting hänt. Men vårt tilltag var en opposition, som måste slås ned. I början av sept. ovan angivna år meddelade M. att han lyckats utverka tillstånd för Adolf Fredriks skola att för gymnastik begagna ett par andra skolors (ej folkskolors) gymnastiksalar och ville glädja oss med underrättelsen att vi hädanefter skulle få tillfredsställelsen att mera effektivt än hittills varit fallet undervisa i det viktiga ämnet gymnastik. Visserligen hade det för lärarna varit fördelaktigare, om salarna fått disponeras på fm., menade han, men nu var det ingen annan råd än att använda den tid, som stod till buds: kl. 3—4 eller 4—5. Äpplet var litet surt, men vi måste bita i det, ty han hade stadgan på sin sida. Det gjorde oss 2 timmars ökad tjänstgöringstid pr vecka. Flickorna i skolan ansågos icke vara i behov av eftermiddagsgymnastik, ty lärarinnorna hade icke vägrat göra tjänst vid badhuset.

Lärareutbildning. Överstyrelsen hade redan år 1862 beslutat »inrätta en läroanstalt, vilken till sin organisation kunde tjäna som mönster för folkskola i stad och efter vilken de övriga folkskolorna i huvudstaden kunde ombildas efter hand samt där lärarna vid dessa skolor kunde praktiskt inhämta den förbättrade undervisningsmetod, som Översty-

relsen komme att införa. Då en dylik provskola, ehuru närmast avsedd att vara till gagn för ordnandet av folkundervisningen i huvudstaden likväl ansågs bliva icke mindre gagnelig för folkundervisningen för riket över huvud, så hade Kungl. Maj:t uppå därom av Överstyrelsen gjord ansökan för detta ändamål nådigst beviljat ett anslag av 5000 rdr rmt att årligen utgå från den dag, då skolan komme i verksamhet. Vilket skedde den 1 okt. 1862.

»Till föreståndare för provskolan antogs läraren vid Finspongs folkskola A. Berg, vilken erhållit vitsord att hava på ett ändamålsenligt sätt ordnat och i flera år förestått samma skola.» De citerade orden äro hämtade ur Överstyrelsens för Stockholms stads Folkskolor underdåniga Berättelse för år 1862.

Redan året efter sin tillkomst, alltså 1863, utbytte provskolan sitt mera blygsamma namn mot det anspråksfullare Mönsterskolan, varjämte Meijerberg snart övertog ledningen och flyttade kursen från Klara till Nikolai. Förutom sin uppgift att vara ett mönster för folkskola i stad fick den även en annan viktig uppgift att fylla. I överstyrelsens berättelse för år 1864 heter det: »Under årets lopp hava omkring 60 lärarinneelever därstädes erhållit praktisk och teoretisk utbildning för lärarekallet, varförutom skolan ofta för längre eller kortare tid besökts av lärare från andra orter . . . vilka velat inhämta kännedom om den vid skolan tillämpade undervisningsmetod.» Och överstyrelsen tillägger: »Flertalet av de lärarinne-elever, som besökt skolan, hava erhållit anställning vid skolor dels i huvudstaden, dels i landsorten.»

För år 1865 heter det i överstyrelsens berättelse på tal om mönsterskolans fortsatta verksamhet: »Skolan har alltså i viss mån ersatt den hittills rådande bristen av Folkskole-Seminarium för kvinnor i Stockholm. Också hava de flesta lärarinnor, vilka blivit anställda vid Stockholms folkskolor, erhållit undervisning och övning vid denna s. k. mönsterskola.»

Den »Meijerbergska kursen» nämnes icke i styrelsens årsberättelser efter 1865. Dock var den icke avsomnad utan fortlevde ännu några år inpå 70-talet.

Inspektören gillade alltså icke seminariernas metoder för lärarutbildningen. Seminarierformen av 1865 rubbade icke hans uppfattning om folkskolläraernas bristfälliga utbildning för pedagogisk verksamhet, och han stack inte denna sin mening under stol. Han var ju också barn av sin tid och kunde eller ville icke skilja sig från dess uppfattning, att bildning ägde endast den som hade rätt att bära studentmössa; andra voro obildade eller halvbildade. Lyckligt nog fanns det redan på den tiden många, som hade den nämnda rätten och voro villiga att ikläda sig en lärares skepnad under väntetiden på de sötebrödsdagar, som skulle bli deras, så snart ord. anställning i något av verken uppnåtts. De togo

med tacksamhet anställning vid folkskolan, eftersom de därigenom funno en utväg till försörjning under hundåren. De hade icke stelnat i »oförnuftiga» undervisningsmetoder utan utgjorde en bildbar massa, som utan opposition formade sig efter mästarens vilja. Officerare i subaltern grad vid landsortsregementen, lantmäteriauskultanter och s. k. överliggare voro i regeln också lätthanterliga. De anmälde sig hos inspektören, som engagerade dem mot villkor, att de skulle genomgå den av honom ledda rekrytskolan. Till den hänvisades samtliga läraraspiranter under 60-talet, även de som hade folkskollärarkompetens, för att av inspektören själv erhålla den pedagogiska utbildning, som ansågs nödvändig för utövande av lärarkallet i Stockholm. På dagarna voro skolans elever lärare eller lärarinnor i folkskolan, på kvällarna erhöles undervisning i folkskolans lärokurser. Och den pedagogiska visdom, som härunder inhämtades, taxerades ingalunda lägre är den, de seminariebildade lärarna hade att skryta med.

I stor utsträckning anställde M. kvinnliga lärare. De voro mera förnöjsamma än männen, fogligare och lättare att hålla i tukt och Herrans förmaning, varjämte de voro lämpligare att ta hand om småbarn och kvinnliga elever. Och deras lön var mindre — något som flertalet skattdragare ansåg vara viktigast. En och annan hade god underbyggnad, några hade gått i flickskola, några voro svaga. Härvid fäste emellertid M. mindre avseende, ty den bristen kunde han själv avhjälpa. Men de borde vara friska, starka och hurtiga. De extra ordinarie erhöles icke sjukhjälp vid inträffad sjukdom.

Många av dem som genomgått M:s kurs fingo senare dispens mot skyldighet att vid ett seminarium undergå (formellt) prov i kristendoms-kunskap, svenska språket och undervisningsskicklighet.

Ett mångårigt oavlönat arbete offrade Meijerberg åt denna utbildningsanstalt, och han drevs därtill av ett stort och levande intresse för den uppgift, han gjort till sin: att göra huvudstadens folkskolor till de främsta i riket och likvärdiga med de bästa i utlandet. Han ansåg sig för den skull behöva disponera en lärarstab, som helst icke influerats av andra pedagogiska meningar, än dem han själv accepterade.

Kursen pågick under större delen av läsåret två trappor upp i skolhuset nr 6 Skärgårdsgatan (numera Själagårdsgatan). Här nedlade M. mångårigt oegennyttigt arbete. Det var i allmänhet klen beställt med kursdeltagarnas underbyggnad, varför han måste först bibringa dem de nödvändigaste elementära kunskaperna i folkskolans särskilda ämneskurser. Två timmar dagligen (6—8 em.) under minst 4 dagar i veckan arbetade han här som lärare utan arvode.

Utbildningskursen hade bland annat till ändamål att göra deltagarna förtrogna med M:s undervisningsmetod, den enda han godkände. Därför beordrade han också de få examinerade manliga och kvinnliga lä-

rarna att deltaga i kursen. De voro icke över hövan förtjusta att åter sätta sig på skolbänken men vågade icke utsätta sig för trakasserier. De kommo alltså, även om intresset inte var större än hos den hund, som måste drivas till skogs. Att intresset inte stegrades genom det sätt, varpå M. behandlade dem under lektionerna, är sannolikt. De äldre manliga lärarna funno sig föga tilltalade av att behandlas som skolpojkar. Deras självkänsla vaknade. På ett sammanträde med den dåvarande lärarföreningen beslöts, att lärarpersonalen skulle genom en deputation uppvakta M. och frambära sin önskan att av honom behandlas som vuxna och myndiga personer, ej som vanartiga skolpojkar. Till ledare för deputationen valdes förste läraren i Katarina Olof Olsson och till hans ställföreträdare förste läraren i Ladugårdslands (Östermalms) folkskola A. W. Jacobsson.

Emellertid inträffade en händelse, som gick deputationen i förväg. Under en lektion i »kursen» märkte M. att kontakten mellan honom och auditoriet avsevärt rubbats. Ett undertryckt skratt avspeglade sig i åhörarnas ansikten, och dämpade fnissningar nådde hans öra. Han blev ond, och det må man ej förtänka honom. Han antog givetvis, att han var föremål för begabberi. Han grep storsläggan och dundrade välde- ligen om okunnighet, otacksamhet, brist på hyfsning osv. När ovädet något lagt sig, steg en ung student upp och förklarade med något dar- rande stämman, att det var han, som var skulden till att uppmärksam- ten slappats. Han hade nämligen roat sig med att rita (lyckade) karika- tyrer av sina kolleger och låtit dem cirkulera. Detta hade han (naturligt- vis) gjort icke i syfte att visa eller hos kamraterna väcka någon sidvörd- nad mot inspektor utan av ungdomlig obetänksamhet och bad ångerfullt om ursäkt. Detta dämpade emellertid icke vreden hos M. Han avlossade en ny salva, starkare än den förra. Törhända såg han skrällen i de avba- sades ansikten och njöt därav. Men nu tyckte den utsedde deputations- ordföranden, att det gick för långt, och fann lämpligt att inskrida. Han medgav oförbehållsamt, att inspektor vid detta tillfälle haft full anled- ning att känna sig kränkt, även om en kränkning icke från något håll varit avsedd, vilket han trodde sig kunna gå i god för. Men då den skyldige erkänt sin skuld och bett om ursäkt, ansåg tal. det hårt, att alla de närvarande skulle tagas i upptuktelse för vad en av dem förbrutit. Därjämte vädjade han till M. att behandla lärarna som myndiga män, ej som ostyriga skolpojkar. När talaren slutat, frågade M., om Olsson talat å lärarpersonalens vägnar. Ett enstämmigt ja blev svaret. Då slog M. näven i bordet och sade: »Hittills har jag varit som en far för lärar- personalen; hädanefter skall jag endast vara inspektor.» Det låg ett hot i yttrandet, som ej förfelade avsedd verkan.

Följande dag kom M. till kursen i vanlig tid men nu i sällskap med en medlem av folkskoleöverstyrelsen, rektorn vid Katarina lägre elementar-

läroverk J. O. Leffler (far till matematikprofessorn Mittag-Leffler och författarinnan Anne-Charlotte Edgren-Leffler di Cajanello). M. bjöd Leffler intaga katedern. L. tog på sin bistraste min, som om han velat förinta sina egna skolpojkar, och höll en dundrande straffpredikan, vars innehåll jag tyvärr icke är i tillfälle att exakt återgiva. Men att »det var ord och inga visor», kan man förstå därav, att historien tilldrog sig på en tid, då en underordnad icke ostraffat fick lägga i dagen annan mening än hans överordnade och att ett samfällt uppträdande av de underordnade mot chefen betraktades som myteri och borde som sådant behandlas. L. talade ej för döva öron. Skräcken slog flertalet, som nu önskade det gjorda ogjort, i synnerhet som de (med orätt) antogo, att L. talade å folkskoleöverstyrelsens vägnar. Endast ett par tre höllo huvudet kallt. När predikan var slut, bugade sig L. och M. ironiskt för de församlade och lämnade salen.

Det blev oro i lägret. Frukten för repressalier avspeglade sig i de flestas ansikten, och sinnesstämningen var så uppjagad, att något ordbyte ej kunde komma till stånd. Man gick var till sitt för att sova på saken.

De två, som fått kårens uppdrag att anhålla hos M. om mera aktningfull behandling, ansågo sig hava fullgjort sitt uppdrag genom Olssons ovan nämnda uppträdande. De hade ej på något sätt förgått sig och funno ingen skälig anledning att göra avbön. Detta var emellertid vad flertalet ville. Till den uppfattningen hade man kommit, sedan en beskäftig liten man, som trots sin andliga och lekamliga litenhet ansåg sig vara huvudet högre än allt folket, därför att han avlagt studentexamen, meddelat, att han uppvaktat överstyrelsens ordförande, pastor primarius, och vördsamt anhållit om råd, hur lärarpersonalen i förevarande fall borde handla, samt att han av prelaten fått det diplomatiska svaret: »Jag finner den vara ädlast, som först räcker handen till försoning.» Så ville man ju vara ädel. Man utsåg en deputation av åtta personer, en för varje skola, som fick i uppdrag att frambära lärarpersonalens beklagande av det skedda och anhålla, att inspektor ville glömma och förlåta. Deputationen tågade till M. Dennes första fråga var: »Är inte Olsson och Jacobsson med?» Då svaret blev nekande, sade M.: »Ja, då kan herrarna gå var till sitt och anse det här besöket ogjort. Farväl!» Och deputationen lommade kuschad av. Det hela rann ut i sanden, om man bortser från att M. allt mer befäst sin redan förut starka ställning som diktator inom Stockholms folkskolevärld.

Studenten, som ritade karikatyrerna och därmed gav upphov till ovan skildrade uppträden, hette Albrekt Segerstedt. Han skuddade Stockholmsstoftet av sina fötter, blev seminarieadjunkt i Karlstad, flitig läroboksförfattare och sagoberättare, tidningsutgivare och pedagogisk skrift-

ställare. En son till honom är teologie professorn Torgny Segerstedt, huvudredaktör för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

Någon tid härefter infann sig M. i Jakobs och Johannes folkskola för inspektion. Hans första besök gällde en lärare Lindbeck. Enligt sin vana slog sig M. ned i katedern och undersökte ordningen där, medan han lyssnade på lärarens frågor och elevernas svar. Han fann, då han öppnade ett av facken, en bok, som synbarligen icke var en skolbok och följaktligen ej borde ha sin plats i katederfacket. Han öppnade boken, lade den framför sig och började läsa. Ansiktet mulnade. Hotande moln samlade sig i pannans veck. L. svettades, golvet plankor brände honom som glödgheta plogbillar. Äntligen reste sig M., gav L. en isande blick, tog boken under armen och gick. Dagen därpå gick även L., tog anställning som stadsbud och blev snart sin kårs förtroendemän. Om han genom detta steg icke nådde högre social ställning, så vann han dock en bättre ekonomisk.

Den intressanta boken var lärarföreningens protokollbok, och L. var föreningens sekreterare. Vad M. fann i boken, får man gissa sig till. Den återlämnades aldrig till föreningen, dess rättmätiga ägare, och dess slutliga öden känner väl numera ingen.

Dessa båda händelser ha berättats mig av fullt trovärdiga personer och torde ha inträffat c:a år 1868.

Skollivets inre. Förutom alla förutnämnda, så att säga yttre bestyr hade inspektor tagit på sig uppgiften att inom skolan skapa ordning och disciplin bland lärare och elever. Han var en mästare i den svåra konsten att bringa ordning i det, som förut var kaos. Över varje lärosal med tillhörande tambur, den senare försedd med numrerade klädhängare, upprättades en plankarta, som utvisade platsen för varje i lärosalen befintlig skolmöbel, varvid måste iakttagas, att varje elevs pulpet fick ett nummer, som var lika med numret på hans klädhängare i tamburen. Om det, som ofta var fallet i gamla skolhus, vilka ursprungligen varit bostadshus, var så ställt, att tre, ja fyra skolavdelningar hade gemensam tambur, trång och oregelbunden, vanligen ett f. d. kök, var det ofta knepigt nog att göra upp en »plan», som icke i något hänseende gnisslade. Sådan plan förvarades i varje lärares katederfack för att vara lätt tillgänglig, då herr inspektören kom för att granska den. Det gick så till att klassen fick marschera ut i tamburen (såsom till rast) och hämta huvudbonaderna; där-efter in i salen och så ut igen. Fann han då anledning till anmärkning, samlade sig moln på hans panna. Han tog plats i katedern, ritade i raska drag en plan, prövade den på sätt ovan sagts och signerade den som tecken på dess framtida giltighet.

Vid början av en termin var det lärarens första åliggande att *ordna klassen*. Eleverna antecknades i diariet i den ordning, föregående termins examenskatalog angav samt med angivande av födelseår och -dag,

tid för inskrivning i skolan, för inträde i klassen samt avgångsdag; varjämte skulle angivas varifrån elev kommit (och varthän den gått, om den event. slutat skolan). Anteckningsboken (dagjournalen) upplades. Där grupperades eleverna efter bänkrader med iakttagande av att ett streck markerade skillnaden mellan raderna. Framför namnet på eleven skrevs det nummer, hans klädhängare i tamburen hade. Överst antecknades månaden och i kolumnen data. Vid upprop gjordes ingen anteckning i fråga om de närvarande. Rörande de frånvarande angavs skälet till frånvaron. Var detta obekant vid uppropet, skrevs ett frågetecken, som senare, då skälet blivit känt, ändrades till rättvisande beteckning. Dagboken skulle i övrigt innehålla klassens läsordning, som oeftergivligt måste ha sin plats på bokens första sida. Vidare ett uppslag för varje läro- och övningsämne. Under detta som rubrik placerades elevernas namn i den ordning, diariet angav. Här antecknades försummad läxläsning, efterblivenhet, ouppmärksamhet och dylikt. På något av de sista bladen i boken antecknades om hemrotar, målsmäns namn, yrke och adress.

På nyåret 1873 uppenbarade sig de s. k. matrikelbladen, som en förste lärare med sinne för humor »döpte» till »Fliegende Blätter». Samtidigt härmed kom åläggandet för lärarpersonalen att föra lektionsjournal.

Eftersom klasserna voro ganska ojämna beträffande lärjungarnas kunskaper, uppdelas de i »lag», såsom läslag, läxlag, räknelag, vilka i tur och ordning erhöilo lärarens omedelbara undervisning framme vid katedern. Kring eller rättare framför denna hade inspektor låtit i varje skolas uppdraga halvcirklar, tre till antalet, markerade med tumsbreda streck i röd oljefärg. När ett lag framkallades till katedern, låg det stor vikt uppå, att det blev en »på-tå-marsch», och brast någon elev häri och satte både klack och sula i golvet, så blev det att repetera marschen till dess läraren kunde konstatera, att alla i laget blivit tågångare. När det först framkallade laget fått sin duvning, hänvisades det till sina pulper. Åter marsch på tå i sträng ordning, så att de, som kommit sist fram, gingo först från katedern. Så framkommenderades ett av de andra lagen, som under tiden haft tyst övning, t. ex. räkning. Och så behandlades detta och efter hand övriga lag. Gällde det att »säga upp tal», d. v. s. räk-nexemplens facit, eller visa för läraren arbetsresultatet, som vunnits under den tysta övningen, så hade eleverna att i inlärd ordning framträda — märk: alltjämt på tå! — till katedern, nu med strängt aktgivande på att tre av dem — ej flere, ej färre — skulle samtidigt befinna sig där framme. På det att de skulle veta sin plats, hade de att ställa sig vid ett av de tre på lika avstånd från varandra dragna strecken (röda som halvcirklarna). När den närmast katedern stående eleven blivit expedierad, ryckte de två andra ett steg framåt och den, som var i tur, intog platsen bakom dem. Så pågick det, till dess hela klassen fått visa sitt arbetsresultat. Kom herr inspektor under en sådan akt in i skolrummet, gick han van-

ligen mellan bordsraderna men iakttog samtidigt, om någon avvikelse från det givna schemat ägde rum. Var det fallet, ingrep han genast. »Herr (mamsell), den där gossen (flickan) vet inte, hur han (hon) skall gå. Låt honom (henne) lära sig det!» Marschen ut till rast och in från den skulle noga övervakas. Ordnade led, tyst gång (på tå även i trappor), munkorg (i form av förbud) på eleverna. Förbud att slänga från sig smörgåsomslag eller annat skräpgods på gården; ordning och snygghet vid bekvämlighetsställena; vakt där. Efter slutad skoldag ordnades eleverna i »hemrotar», ledda av rotmästare. Dessa hade att övervaka ordningen under hemmarschen och påföljande dag för läraren anmäla begångna för-syndelser. Skulle en skolklass av någon anledning inställa sig på plats utanför skolan, måste den under lärarens ledning marschera genom staden i samlad trupp, utsatt för busars och gatpojkers hånfulla tillrop. Ordning både inom och utom skolans väggar och det in i minsta detalj!

I början av sin »regering» uppgjorde han personligen så gott som alla skolrumsplaner och personligen instruerade han varje lärare, manlig och kvinnlig, genom att själv exercera klassen i allt vad han krävde ifråga om ordning och skick, medan läraren därvid skulle vara den uppmärksamme iakttagaren, som (om han ville undgå anmärkning vid en blivande inspektion, vilken aldrig lät länge vänta på sig) hade att erinra sig ej blott varje minsta detalj i »exercisreglementet» utan ock det tempo, i vilket varje rörelse skulle utföras. Hr M. tillbringade sin dag i skolan, instruerande och inspekterande. Han övertog själv en avdelning i varje skola för någon viss tid, undervisade och disciplinerade. Kommenderade så lärarpersonalen att i grupper inställa sig i hans klassrum för att auskultera. Härvid fordrade han, att åhörarna skulle lära sig hans frågor och använda dem i sin examination. Det lät han rätt kännbart förstå vid inspektionerna. För flertalet lärare var detta krav givetvis motbjudande, och det beklagade han sig stundom över. Han lär en gång hava yttrat i Klara skola, enligt vad en vid tillfället närvarande lärare (Hjalmar Berg) sagt mig: »Märkvärdigt, att inte lärarpersonalen kan lära sig mina frågor. Jag har gått här nu i skolorna 23 år och framställt samma frågor i varje parallellklass, men endast undantagsvis får jag höra en lärare framställa dem.» Vid de sammanträden, han höll, hände det ej sällan, att han utlät sig: »Herrskapet kunde ju skriva upp mina frågor.» —

Ett stycke av min första hösttermin hade lagts till de flydda tider, och jag hade arbetat, om icke bokstavligen i mitt anletes svett, så dock i avsikt att redligen fullgöra mina åligganden och hoppades, att jag gjort, vad man skäligen kunde fordra av mig. Därför mottog jag också »herr inspektor», då han första gången inträdde i mitt klassrum, icke med bänvan utan med en viss förväntan, att inspektionen skulle utfalla till min fördel. Det var en förmäten tanke. Jag hade ju nyss kommit från seminariet, vars undervisningsmetoder stodo i låg kurs, var endast 20 år gam-

mal — alltså oerfaren — och hade icke deltagit i herr inspektors instruktionskurs. Vad var jag då? En nyvärvad rekryt, som det i framtiden möjligen kunde bli en lärare av — det fick man ju se.

Vad gällde nu inspektionen? Icke undervisningen och elevernas kunskaper — som jag i fåvitsko väntat. Nej, den gällde ordningen, disciplinen: barnens sätt att gå, att ordna sig i halvcirklar framför katedern, att sitta, att hålla fötterna »rätt» under sittningen, att hålla händerna rätt på bordskivan, att ta upp böcker ur pulpetfacket m.m. m.m., allt saker som voro bra, men av mig, nykomlingen, ännu icke betraktade såsom väsentliga. Herr inspektor intog katedern. Genomgick först diariet och min anteckningsbok, förtydligade allt emellanåt min skrift däri utan att säga något men säkert viss om att anmärkningen skulle bita, vilket givetvis var avsikten. Gav klassen order att ta upp läseboken. Den togs upp men icke reglementsenligt. Alltså exercis därmed. Så sättet att sitta och hålla boken under läsningen. Därefter kom turen till skrivboken, sättet att sitta under skrivningen, bokens läge på bordet, sättet att med tummen och pekfingret hålla den fast, armarnas ställning och till sist handställningen. Herr inspektor var grundligt metodisk. Han gick rad efter rad till varje barn, rättade och instruerade men frågade ej efter skriften — ännu. Först skulle de »lära sig sitta», sedan skriva. Jag tyckte det var pedanteri — och det var nog så delvis. Medan inspektor instruerade, stod jag blygsamt kvar vid katedern i tanke att inte störa honom. Så vände han sig mot mig med orden: »Herrn kan ju gå ned och se på». Då begrep jag, att det var mig han ville undervisa. Och det behövdes. Ty någon *undervisning* i välskrivning förekom varken i folkskolan därhemma eller i seminariet, där ämnet var för simpelt i elevernas ögon, sannolikt av det skälet att ingen av de tre lärarna i ämnet gjorde den minsta ansats att undervisa däri. Att såsom inspektor riktigt gjorde, först lära eleverna att intaga rätt kropps- och handställning torde man väl numera anse förnuftigt, men många lärare och lärarinnor resonerade sålunda: »Vad betyder det, hur eleven sitter eller håller pennan? Huvudsaken är väl att han skriver bra.» Jag medger, att jag en tid hade samma mening — skolhygien kände jag knappast till namnet — men insåg snart nog, att god och förnuftig kroppsställning är av stor betydelse för alla men framför allt för personer i uppväxtåldern.

Jag återgår till inspektionen. Den gällde alltså ordningen. Den ordning, jag infört, ogillades — naturligtvis — i alla avseenden. Vederbörande sade det icke i ord men så mycket tydligare i handling. Särskilt upprörd blev herr inspektor, då klassen marscherade ut för rast. Gossarna hade ej mössorna på de rätta numren i tamburen, d. v. s. de nummer, som motsvarade deras sittplatser i skolsalen. Det var ju höjden av oordning. Han sade det icke, men jag såg det på den ogillande minen.

Herr inspektor grep åter in. Fram med planen över skolsalen med nummer! Lyckligtvis fanns en sådan, men jag hade icke tagit notis om den, emedan jag icke hade en aning om dokumentets vikt och betydelse. När inspektor fått planen i sin hand, lät han klassen gå ut i tamburen efter mössorna, varefter varje gosse måste intaga sin plats i salen. Var och en erhöll nu ett nummer med tillsägelse att gå ut och hänga sin mössa i tamburen på den krok, som var märkt med motsvarande n:r. Så blev det åter marsch ut i tamburen, och nu skulle varje gosse stanna stilla vid sitt n:r, varefter de ordnades på två led sålunda, att den gosse, som stod närmast dörren, höll sig stilla, medan den, som stod bakom honom ställde sig på hans högra sida. Den tredje och fjärde o. s. v. samma manöver. Så åter marsch in i klassrummet. Men då gossarna gjorde som björnen — gick på hela foten — vilket åstadkom buller, kommanderades »på tå marsch». Äntligen blev det nedmarsch och efter den korta rasten uppmarsch under inspektors ledning. »Glöm inte att gå på tå!» Men ännu återstod åtskilligt. »Hur var hemmarschen ordnad?» Mitt svar, att klassen fick gå hem, när lektionstiden var slut, ansågs givetvis icke tillfredsställande. Med ledning av adressförteckningen indelade insp. klassen i rotar, hemrotar, som anfördes av var sin rotmästare, vilken bar ansvaret för ordningen. Det ålades läraren att vaka över hemmarschen. Han kunde emellertid ej följa mer än en rote åt gången, och han skulle helst laga så, att eleverna ej sågo honom men av anmärkningar följande dag förstå, att de även under marschen hem voro övervakade. Vid ordningen under hemmarschen fäste inspektor synnerlig vikt. Allmänheten fick ju av den en föreställning om att skolan var till ej blott för att bibringa eleverna kunskaper utan också att hos dem implanta ordning och skick. Då främlingar uttalade sig erkännande över skolbarnens uppförande på gatan där de tågade fram i smärre grupper, rotar, underlät vederbörande aldrig att meddela lärarpersonalen sådant, tydligen i syfte att egga till ännu effektivare vaksamhet.

Äntligen avlägsnade sig inspektor med ett kärvt »farväl, barn». Jag kände mig inte så litet tillplattad, och jag trodde mig kunna utgå ifrån att avsikten med inspektionen huvudsakligen var att klarlägga för mig, hur oerhört grön jag var såsom lärare, så länge jag ännu icke tillägnat mig herr inspektors enda rätta metoder.

Jag var icke absolut okunnig om att till en lärares uppgifter hörde ej allenast undervisning utan ock fostran. Men jag hade tänkt mig, att den senare, fostran, skulle bibringas barnen så att säga inifrån genom att vädja till deras ädlare instinkter, att påvisa vad som är rätt och vad som är orätt, att lära dem skilja mellan ett hyfsat och ohyfsat uppförande. Att ordning och skick måste råda i en skola, insåg jag också men ej, att den skulle inläras såsom exercis och drill och vara sitt eget ändamål. —

Den första april 1873 vid sextiden på em. mötte jag M. på Kungl. Slottets borggård. Han var på väg till sin kurs i Nikolai, jag till min f. d. bostad, varifrån jag höll på att flytta. Han besvarade förstrött min aktningsfulla hälsning. Då jag skilts från honom några steg, hörde jag honom ropa: »Herrn!» Jag vände mig om. Han vinkade. Jag gick till honom. »Vill herrn gå med några steg?» Jag ville. »Hm, hör nu herrn, varför springer lärarinnorna efter herrn?» Frågan kom så abrupt, omtiverat, insinuerande, oförsynt. Jag blev häpen och svarade häftigt: »Det är mig absolut obekant, att lärarinnorna springer efter mig». Tyst ett ögonblick. Så: »Hm. Märkvärdigt med lärarinnorna. Man bereder dem tillfälle att förkovra sig. Dessa tillfällen missbruka de. I stället för att gå till erfarna och framstående lärare och lärarinnor, där de kunna få lära något, springer de till herrn, en ung lärare, nyss kommen från seminariet, utan erfarenhet. Adjö!»

Det där var ju uppiggande. Jag hade fått betyg utan ansökan. Han ville förödmjuka mig med den klatsch, han gav mig. Men jag kände mig mera kränkt än förödmjukad. Jag visste, att jag icke var en mindre duglig lärare än flertalet av dem, han utbildat. Men i hans ögon hade jag två stora fel: jag var ung och ville ej i allt böja mig för hans auktoritet. Påföljande natt, den första jag tillbragte i min nya bostad, sysslade mina tankar utslutande med M:s yttrande. Jag tydde det så, att han ville ge mig en vink, att Stockholms folkskolor icke vore lämpligt verksamhetsfält för mig, och jag var betänkt på att söka till landsorten, så snart jag nått myndig ålder.

Då jag kom till skolan följande dag, berättade kamraterna, att M. under gårdagen, då jag haft flyttningslov, hållit räfst och rättarting med dem. Han hade nämligen vid terminens början infört den ordningen, att lärarpersonalen skulle efter ett bestämt schema erhålla tre timmars ledighet för att åhöra lektioner i andra klasser än egna. Men han hade icke givit någon anvisning, till vilken skola eller lärare man skulle vända sig. Nu hade han kallat dem till sammanträde för att få veta, hur de använt sin s. k. ledighet. Förhöret började:

»Var har mamsell A. varit?» »Jag har varit hos herr Broström.» »Jaså, hos herr Broström. Hm, Hm.» »Var har mamsell B. varit?» »Jag har varit hos herr B—m.» »Mamsell har också varit hos B—m. Nå, då må jag säga.» Och så pågick förhöret, till dess alla blivit utfrågade. Det befanns då, att av de 19, som varit »lediga», hade en lärare och sju lärarinnor varit i min klass. De hos mig auskulterande voro äldre personer. Spåragnar funnos ej.

Så följde en straffpredikan, varav de fingo lära sig, att de missbrukat tillfället att förkovra sig genom att av nyfikenhet auskultera hos en nyss examinerad lärare, som icke hade någon erfarenhet, samt tillrådde att hädanefter gå till framstående lärarförmågor, där de kunde vänta att få lära något, vilket de sannerligen väl behövde.

Efter en tid, då historien inte längre besvarade mig, fick jag den kompletterad av förste läraren i Katarina Olsson, som berättade i en krets av kamrater följande:

Den 2 april höll M. sammanträde i Katarina. Alla, som haft »ledigt» tillfrågades, var de hade varit, och det visade sig, att flertalet varit hos herr Kahlström (min kamrat från seminariet). Då ryckte M. på axlarna, lade huvudet på sned och sade: »Hm! Högst märkvärdigt! Nästan alla lärarinnorna ha varit hos Kahlström. Nyfikna, kan jag tro. Han är ung, nyss kommen från seminarium. I går var jag i Nikolai. Där hade lärarinnorna varit hos herr Broström. Varför di springer till honom, förstår jag inte. Tycker väl han är vacker, kan jag tro. Men inte tycker jag han är så överdådigt vacker.»

Emedan lärarinnorna så oförsvarligt missbrukat tillfället att förkovra sig, kunde det sättas ifråga, om man fortfarande borde bereda dem sådana tillfällen. Då det emellertid var av stor vikt både för dem och skolan, att de fortsatte att förvärva större duglighet, skulle han låta dem behålla tillfällena men därjämte se till, att dessa utnyttjades på förnuftigt sätt. För den skull ålades varje lärare och lärarinna att i den sedan 1873 års början påbjudna lektionsjournalen göra anteckning om besök i andra skolor och vilka lektioner de åhört. De stora ljusen omfladdrades sedan av riktiga svärmar av ljusälskande mygg, vilket smekte deras fåfänga men på samma gång irriterade deras känsliga nerver, så att de spottade och fräste, då myggen blevo allt för efterhängsna med sina uppvaktningar. —

De oexaminerade lärarna måste småningom lämna rum för examinerade — en följd av folkskolläraernas pensionsinrättnings tillkomst — och dessa kommo i regel direkt från seminarierna, där de inhämtat undervisningsmetoder, som föga stämde samman med de i huvudstadens folkskolor påbjudna. Dessa syntes dem »själsdödande», »andefattiga», »mekaniska», eftersom de icke syftade till en allsidig och harmonisk utveckling av barnets själsförmögenheter utan nöjde sig med att bibringa det ett visst mått av död minneskunskap och någon grad av mekanisk färdighet. Deras inställning till skolans uppgift syftade högre, och de plågades av den ofrihet, som hotade att förkväva personligheten, där sådan fanns. Man kände ett mäktigt behov av att få andas friare. Detta kunde emellertid ej ernås, utan att man »självsväldigt» lossade något på tvångströjan, och mången gjorde det. En och annan, som var »klok och försiktig» glömde därvid icke att hos sina elever plugga in svaren på »mina frågor» för att stå sig vid de ofta påkommande inspektionerna, vilkas huvuduppgift syntes gå ut på att hos lärarna intrumfa respekt för dessa frågor. Hr M. brukade vid inspektion i en klass kalla dit samtliga lärare i samma våning och tog själv hand om sina frågor. Det inträffade vid sådana tillfällen icke så sällan små lustigheter, som till full evidens bevi-

sade, att svaren voro på förhand inlärd. En gång inträdde han tillika men »svansen» (de lärare, som kommenderats att »höra på») i en flickklass, vars lärarinna var orubbligt »bekännelsestrogen». Hon kunde alla frågorna och barnen alla svaren, vilka de dock icke alltid placerade på rätt plats. M. började: »Tag fram tavlorna, barn! Skriv skjortan! Säg något om skjortan!» Klassen i korus: »Skjortan är vit och kjorteln är röd.» »Hm — hm — hm. Mamsell kan mina frågor. Det är bra. Här behöver jag inte inspektera.» Han (M.) ville demonstrera, hur man skulle gå till väga för att kombinera rättskrivning och satslära. »Skjorta, hvit och kjortel» erbjödo stötestenar vid bokstaveringen, alltså lämpliga att använda för att utröna klassens färdighet i rättskrivning. Samtidigt kunde utrönas dess insikter i satsläran. Därför: »utsäg något om skjortan!» Det måste bli »är hvit». Därmed hade man en sats. Med kjorteln till hjälp fick man ytterligare en sats, och så kunde man medelst »och» förena de två till en mening. Det var det fina, som barnen i sin iver att få visa sin duktighet icke förstodo. Att lärarpersonalen icke fann dylika lektioner så synnerligen instruktiva och att den t. o. m. gycklade över dem var ju vanvördigt men förklarligt. Man kunde icke frigöra sig från tanken, att M. betraktade lärarkåren som undermålig och behandlade den därefter.

Stundom fick läraren själv examinera. Hr M. satt då i katedern och skrev i »skamboken», den bok vari han antecknade sina omdömen om lärarna. Givetvis höll läraren ett öga på mannen i katedern. Skrev denne, blev examinator nervös, om han ej var härdad, ty han tänkte sig aldrig möjligheten av att det nedskrivna kunde innehålla annat än anmärkningar. Ju flitigare pennan gick, desto mera nervös blev delinkventen och desto lättare trasslade han in sig. Då syntes M. ha roligt och var vid gott humör. Den bok, han skrev så flitigt i, var i regel icke skamboken utan en, som till det yttre liknade denna och innehöll helt annat än vad läraren trodde. I den s. k. skamboken, däri varje lärare hade sitt konto, voro anteckningarna korta och lakoniska. Efter datum för inspektionen skrevs ämnet eller ämnena, som varit föremål för inspektion, och därefter betyget, såsom dåligt, svagt, tämligen, någorlunda, ganska bra; klassen orolig; ingen disciplin o. s. v. Fann herr inspektör ingenting särskilt anmärkningsvärt, så nöjde han sig med att anteckna endast datum och ämnet. En gång höll han med min klass i Nikolai lektion i naturlära om människokroppen inför skolans samtliga lärare. Efter lektionens slut, och sedan eleverna avlägsnat sig, yttrade han: »Herrskapet har nu varit vittne till att jag på 20 minuter genomgått hela terminskursen i naturlära och därtill hört hela klassen i innanläsning.» Vid ett annat tillfälle, medan jag var i Ad. Fredrik, visade han, att han på 10 minuter kunde »lära» en klass alla då brukliga mått, vikter och mynt samt konsten att reducera högre sort till lägre och tvärtom och uttalade i skarpa ord sitt ogil-

lande över den långsamhet, varmed klassens lärare bedrivit undervisningen i sorsträkning. Då läraren sökte försvara sig med att han »naturligtvis» använt många andra »exempel» än räkneboken erbjöd, fick han till svar: »Naturligtvis anser sig herrn skickligare än Siljeström» (räknebokens författare), och därmed avklippes diskussionen. En gång »lärde» han på fyra minuter en hel klass fjärde huvudstycket i katekesen, lilla och stora, så nog var han rask i vändningarna. Legio av dylika exempel på hans eminenta förmåga att hastigt trumfa s. k. vett i otränade hjärnor kunde anföras, men det bleve till en allt för ensidig lektyr och får därför anstå.

Man frågar sig ovillkorligen: »Vad ville hr M. egentligen säga med sina påståenden, att han på så kort tid, som ovan angivits, »lärde» en klass »en hel terminskurs?» Hans ord voro ju riktade till lärare, som längre eller kortare tid ägnat sig åt kunskapsmeddelande och följaktligen icke helt och hållet saknade erfarenhet på området i fråga. Var han själv övertygad om sanningen i sina ovan nämnda yttranden, så borde han, synes det mig, arbetat på att minska skoltiden till så många dagar, som den räknade terminer eller också utökat antalet terminskurser till en svindlande mångfald. Ty det var ju ett oerhört slöseri med tid att använda en hel termin på inlärandet av pensa, som utan svårighet kunde med användande av M:s metod inhämtas på en dag. Hade han framlagt ett dylikt reformförslag, så skulle han säkert hava hälsats som en befriare ej blott av skolbarnen och deras målsmän utan jämväl av dem som hade att bekosta skolväsendet. Men det gjorde han ju icke; i stället lyckades han förlänga skoltiden, vilket i detta sammanhang kan synas ologiskt men icke desto mindre var klokt. Ville han suggerera lärarkåren och sig själv till den övertygelsen, att han verkligen var en så överlägsen pedagog, som han, att döma av åberopade yttranden, ville anses vara? Jag kan ej besvara den frågan. Men det vet jag, att han icke förmådde övertyga någon om sin övermänskliga förmåga som lärare.

Av vad jag hittills sagt om M:s instruktions-lektioner torde näppeligen kunna utläsas någon beundran för hans kapacitet som pedagog i den inskränkta meningen av undervisare, lärare. Dock medger jag viligt och oförbehållsamt, ja, med tacksamhet, att han för undervisningen i ämnet välskrivning hade utarbetat en god metod, som tog hänsyn ej blott till pikturen utan framför allt till fysiologiska betingelser i avsikt att förebygga ryggradskrökningar, inklämd bröstorg, närsynthet m. m. Metoden var god och skulle varit än bättre, om den medgivit en smula individuell frihet för eleven ifråga om handställningen. Nå, den friheten tog man sig utan att fästa avseende vid den anmärkning, som följde därpå lika säkert som amen i kyrkan. Metoden hade mycket gemensamt med H. C. Pedersens skrivemethode, ehuru de båda tillkommit oberoende av varandra. Många voro missnöjda kanske icke så mycket med

själva metoden som med den obevekliga konsekvens för att icke säga det pedanteri, varmed dess tillämpning övervakades. Jag sätter M:s skrivmetod främst av dem, jag känner. Tyvärr kan jag icke låta detta omdöme sträcka sig till hans sätt att undervisa i övriga läro- och övningsämnen. Där var hans metod ytlighet.

Under senare hälften av 1870-talet lät inspektören kungöra, att de högsta goss- och flick-klasserna i varje skola skulle mot slutet av vårterminen undergå *prov i uppsatsskrivning*. Provet, som till en början bestod i att skriftligen besvara frågor, hämtade ur Berlins naturlära, förlades till Klara och utfördes samtidigt under övervakning, vilken ordnades så, att varje klass fick en främmande lärare till övervakare. M. utgick härvid från den utan tvivel riktiga synpunkten, att en för klassen främmande lärare skulle vara mindre vekhjärtad än klassens egen. Varje lärare förstod givetvis, att provet avsåg i första rummet att anställa en jämförelse dem emellan. Och häremot kunde rättvisligen ingen vägande invändning göras.

Skrivningarna granskades och betygsattes av klassläraren, sändes sedan till inspektor, inbundos och överlätos till arkivet.

Ett år, om jag minns rätt, var det 1877, påbjöd inspektören, att var och en lärare och lärarinna i läsåmnena skulle granska och bedöma minst ett av de skriftliga prov, som utförts det året. Det motiverades med förklaringen, att den lärare, vars klass avlagt prov, behövde någon lättnad i sitt arbete. I Nikolai, där jag var en av lärarna, togo alla kamraterna snällt emot var sitt prov till granskning. Jag vägrade. Avsikten med det där arrangemanget var för genomskinlig. Förste läraren, den hederlige Anders Peter Fors, som var min vän, besvor mig att följa kamraternas exempel för att undgå obehag. Jag stod fast vid min vägran. Hur det gick med »min» provskrivning, vet jag ej men misstänker, att Fors rätade den.

Om några dagar kallades hela lärarkåren till Klara, vilket ingalunda var en sällan förekommande tilldragelse. Men att en ledamot av folkskoleöverstyrelsen var närvarande vid ett sammanträde av denna art, var däremot ovanligt. Man undrade också över att förre ecklesiastikministern F. F. Carlson tog plats invid katedern. Inspektören öppnade sammanträdet genom att meddela att ändamålet med detsamma var att kritiskt behandla ämnet: »Lärarpersonalens sätt att granska och bedöma elevernas skriftliga prov.» Och föredraget tog sin början.

Det var nog ingen av de många granskarna, som njöt av det föredraget. Somliga hade »rättat», där ingen rättning behövdes, andra hade gått förbi verkligt grova fel och därmed givit sig själva betyg över sin oförmåga att skriftligen behandla sitt modersmål, och han bevisade sina påstående genom att rad för rad läsa upp en mångfald av de misshandlade uppsatserna. Det bör ej förnekas, att han i mångt och mycket hade

rätt. Att ändra ett i stilistiskt hänseende mindre väl funnet men icke grammatiskt felaktigt uttryck mot ett mera välklingande kan ju ha sitt berättigande, då det gäller elever i de högre läroverkens övre klasser, menade han, men då det för folkskolan gäller i första rummet att bibringa sina elever förmågan att skriva sitt modersmål korrekt, bör man icke genom onödiga ändringar förtaga dem lusten att skriva eller leda dem till en övertygelse om undermålighet, som kväver självtilliten.

Emellertid var det icke rättelserna av denna art, som starkast upprörde honom. Det var i stället rättstavningen. Någon verklig norm för stavningen (bokstaveringen) hade man icke den tiden. Den s. k. nystavningen, vars främste banérförare var Artur Hazelius, omfattades och tillämpades av många lärare, medan andra stodo kvar på den äldre grunden och åter andra följde stavningen i Läsebok för folkskolan. Inspektören hade, mig veterligt, aldrig fäst någon större vikt vid stavningsfrågan, och det förvånade mig därför, att han vid detta tillfälle gjorde den till huvudnummer.

Kort tid före detta sammanträde hade Svenska Akademien utgivit en »Ordlista» och därmed hade skolan fått en norm för rättstavningen, även om den icke blev officiellt påbjuden. I denna förekommo åtskilliga avvikelser från gällande stavningsregler. Av kritiken att döma hade inspektören ingen kännedom om ordlistans tillvaro, ty just de rättelser, som gjorts i överensstämmelse med denna blevo föremål för det grävsta artilleriet. Inspektören fann ej ord starka nog till beklagande av den okunnighet, som lärarpersonalen lagt i dagen vid rättningen av årets provskrivningar. Man undrade, vad f. d. ecklesiastikministern, som var en av de aderton, tänkte om den hårda domen, som fälldes över lärarkåren men träffade akademiens ordlista.

Varför hade inspektören inbjudit f. d. ministern och överstyrelseledamoten till detta sammanträde, där lärarkåren så grundligt tilltvålades? Svaret blir ju en gissning. Men jag tror, att man kommer sanningen mycket nära, om man antager, att inspektören ville bibringa den inflytelserika styrelseledamoten, om vilken det sades, att han var vänligt stämd mot folkskolan och dess lärare, den övertygelsen, att hans förmenta välvilja mot lärarkåren var malplacerad. Det syntes mig, att om lärarkåren verkligen var så undermålig, som den vid detta tillfälle gjordes till, inspektören bort taga i betraktande, att skulden i så fall måste åtminstone till en del läggas på honom själv, när många av den dåvarande lärarkåren endast hade honom att tacka för sin lärarutbildning.

Hade Meijerberg velat i lärarkåren se medarbetare med självansvar och beviljat den en smula rörelsefrihet i fråga om undervisningsmetoder, skulle han av denna kår, som både kände och erkände betydelsen av och storheten i hans organisatoriska gärning, fått mottaga många och villigt framburna bevis på vördnad och tillgivenhet. Men då han i

allt sitt förhållande till kåren otvetydigt, ofta i kränkande eller sårande ordalag, lät denne förstå, att den var i stort sett undermålig, ja, i så fullständig saknad av pedagogisk insikt, att han, inspektor, nödgats åhöra lektioner, i vilka han »icke funnit spår av tillstymmelse till förnuft», så må man ej förtänka att kåren av dylika omdömen rent av piskades till opposition, särskilt som den å sin sida ansåg, att det ovan citerade omdömet med kanske större rätt drabba vissa av inspektörens egna »mönsterlektioner». Sådana höll han såsom förut sagts, gärna och ofta inför skolornas kollegier.

Det är min tro, om riktig eller oriktig, att Hr M., som av sina underordnade krävde obetingad hörsamhet, höll på sina ofta puerila frågor huvudsakligen av det skälet, att han ville ha bekräftelse på att lärarpersonalen respekterade hans auktoritet och diktatoriska myndighet. Ty det vore, synes det mig, ett icke berättigat underkännande av hans intelligens, om man förutsatte, att han fann allting väl beställt i en klass, därför att eleverna kunde rabbla upp inlärdas svar på stereotypa frågor, även om han själv genom sina omdömen över resultatet av inspektionen gav det kraftigaste stöd åt en sådan uppfattning. Visserligen hyllade han satsen, att folkskolans uppgift var att meddela allmän medborgerlig bildning men varnade, särskilt under 1870-talet, de yngre lärarna för »benägenheten att gå på djupet», ty folkskolans alumner skulle ju icke bli vetenskapsmän. Dock fick jag det intrycket, att han i grund och botten icke ogärna såg, att läraren gick grundligt igenom ämnena, fastän han ansåg sig pliktig att varna därför. Kom han till skolan i sällskap med en främling, gick han icke med denne till någon av sina eftersägare utan till dem som visade »benägenhet att gå på djupet».

Otaliga voro de anvisningar och förhållningsorder, som utgingo från inspektören till lärarkåren, och det var helt naturligt från den ordergivandes synpunkt, enär han och endast han var den, som hade att dirigera skolarbetet ej blott ifråga om de stora linjerna utan in i minsta detalj. Han krävde absolut uniformitet i disciplin och undervisning. Den enskilde hade rätt att *tänka*, vad han behagade, men *lyda order* skulle han. I allmänhet meddelade inspektören sina anvisningar muntligt vid de sammanträden, han höll med de särskilda kollegierna i samband med inspektion av vederbörande skola. Endast undantagsvis kommo de i form av skrivelser, som förste läraren ålades att för sitt kollegium föredraga. Emellertid hände det, att inspektören själv kom underfund med att en eller annan tidigare given föreskrift borde ändras. Det skulle dock ske på ett sådant sätt, att lärarna icke skulle ha skäl att se ytterligare eller nya anvisningar däri. Att undvika sådan malör gick för M. ganska smärtfritt. Han fann vid någon inspektion — vanligen i småskolan — att en lärarinna undervisade enligt tidigare given föreskrift, som han nu ogillade. Han övertog då själv undervisningen för att instruera henne.

På det efter inspektionen följande sammanträdet utbredde han sig över de olämpliga metoder, som användes, kritiserade skarpt och gav därpå förhållningsorder, vilka stundom gingo stick i stäv mot tidigare givna. Hände det då någon gång, att sådant påpekades, blev han djupt förolämpad och tystade ned den djärve. Vid ett sammanträde i Nikolai på 1870-talet dristade sig en äldre lärarinna, som blivit ordentligt tillplattad, att yttra: »Men inspektor har förut sagt, att vi skulle göra som jag i dag.» Då blev inspektor arg, slog näven i bordet och sade med kraftig stämma: »Det har jag aldrig sagt.» Efter en stund forsatte han, alljämt med höjd röst: »Men även om jag skulle ha sagt det, så anstår det icke er att slå mig det i halsen.» Det föreföll oss, att M. i likhet med påven gjorde anspråk på ofelbarhet. Det fick stanna vid anspråken. Alla visste ju, att även herr M. var åtminstone i någon mån underkastad utvecklingens lag, fastän han icke ville inför sina underordnade medgiva det. För dem måste han te sig som den ståndaktige tennsoldaten. Männe han icke behärskades av föreställningen, att hans prestige skulle ta skada, om han öppet visade, att även han var i likhet med andra en människa med fel och brister?

Den olust, som genom inspektörens sätt att behandla lärarna allt mer grep de unga och genomsyrade deras sinnen, hade småningom till följd en »sammangaddning». Sex av dem, som kände trycket olidligt, samlades en afton hösten 1877 på en liten restaurang »Nordpolen» i närheten av Hötorget. Att något måste göras för ernående av en mera människovärdig behandling, därom rådde fullständig enighet. Diskussionen kom därför att röra sig om *vad* som borde göras och *hur* det skulle göras. Av de förslag, som framkastades, kommo följande två under grundligare omprövning:

1:o att i en av hela kåren undertecknad skrivelse frambära klagomål hos överstyrelsen och begära ändring till det bättre; 2:o att frambära klagomålen i pressen och med dess hjälp bearbeta opinionen till lärarpersonalens förmån.

Förslaget 1 syntes mest sympatiskt, ty det gick den raka vägen. Men med den kännedom, de sex vännerna hade om stämningen inom kåren, där man gärna såg, att yxan gick, bara man slapp att hålla i skaftet, stod det klart, att åtgärden med en klagoskrift ovillkorligen skulle leda till ett, särskilt för upphovsmännen ödesdigert, fiasko. Ty ej endast de mest räddhågade och de »försiktiga» utan jämväl många, ja, kanske flertalet, av de »karska» skulle otvivelaktigt vägra att underskriva, och i så fall hade det klart och ofrånkomligt ådagalagts, att missnöjet med ledningen endast fanns till hos några självsvåldiga bråkstakar, som funnit det för sig obekvämt att underkasta sig en nödvändig och hälsosam disciplin.

Förslaget 1 fick falla. De sex, som funno förslaget 2 mindre tilltalande men ensamt utförbart, beslöt att med förenade krafter vidtaga förbere-

dande åtgärder och på bästa sätt rusta sig till ett kommande tidningskrig. Var och en av dem avgav löfte att så långt förmågan räckte samla material att tillgripa sedan »kriget» brutit ut. Innan de skildes, beslöto de att betrakta sig som en hemlig klubb, »Sexan». Styrelse valdes icke, blott »en sammankallande», och protokoll skulle ej föras, ty sådana kunde ju genom ett ogünstigt ödes nyck falla i obehöriga händer, såsom skett en gång tidigare med lärarföreningens protokoll.

Höstterminen 1877 gick till ända utan att Sexan gått till attack. Den hade ännu icke fått anfallsplanen klar. Men genom en oförutsedd tilldragelse i början av vårterminen 1878 kom krigsförklaringen. Men från annat håll. »Mariakriget» bröt ut. Krigsförklaringen kom från 22 medlemmar av Maria folkskolekollegium. Skolans förste lärare hade uppgjort terminens flyttningsplan och satte den efter godkännande i verket. Härvid gick han enligt kollegiets mening så huvudlöst till väga, att det vid flyttningen uppkom en olidlig villervalla, som påtalades vid kollegiesammanträde på middagen samma dag. Förste läraren tog detta som en obefogad anmärkning och klagade hos inspektören. Följande dag kom denne till skolan, höll förhör och gav kollegiet en skrapa. Härmed skulle saken sannolikt varit utagerad, om inspektören låtit sig nöja med den avbasning, han givit. Men han lät sig icke nöja. Kollegiet hade opponerat, och opposition kunde inspektören minst av allt fördraga. Den måste slås ned. Så hade skett c:a 1868 och skulle ske även nu. Till den ändan kom inspektören till skolan även påföljande dag men ej ensam. Han åtföljdes av skolrådets ordförande, kyrkoherde Nordlund, som också var ledamot av folkskoleöverstyrelsen. Kollegiet sammankallades, och inspektor hemställde, att skolrådsordföranden ville tala till kollegiet. Hemställan bifölls, och det uppstudsiga kollegiet fick under ett långt och kraftigt straff- och förmaningstal nogsamt veta, vars andas barn det var, och vilken dess ställning var i förhållande till skolans ledare.

Man tar knappast fel, om man antager att inspektören var nöjd med sin dag och övertygad om att för lång tid framåt ha kväst oppositionen och det så grundligt, att den förlorat lusten att åter resa sitt huvud. Men trodde han det, så misstog han sig. Vilket han snart skulle få erfara.

Några av de yngre lärarna och ej så få lärarinnor blevo upprörda över vad som passerat. En protestskrivelse uppsattes och undertecknades av 22 kollegiemedlemmar samt överlämnades till överstyrelsen, Maria församlings skolråd och Nya Dagligt Allehanda. Hos överstyrelsen och skolrådet syntes skrivelsen ha hamnat i papperskorgen, men N. D. A. publicerade den. Den väckte jubel och — raseri.

Nu hade tidningskriget brutit ut, och »Sexan» blev försatt i aktivitet. Enär en av »de sex» var lärare i Maria och författare av protestskrivelsen, erhöll klubben genom honom fullt vederhäftiga informationer om allt, som stod i samband med ovan skildrade tilldragelse och kunde där-

för i den heta kamp, som öppnats, aldrig beslås med en osanning eller förvrängning. Vilket var en styrka.

Att lämna en utförlig redogörelse för denna rätt hårda och synnerligen långvariga tidningsfejd, som fördes med icke ringa bitterhet från båda sidor, är jag nu efter 53 års förlopp icke i stånd till, alldenstund jag under »kriget» uraktlät att göra utklipp, som nu kunnat ge material till en »Mariakrigets» historia. En sådan skulle dessutom under nuvarande tidsförhållanden, så olika 1870-talets, näppeligen intressera andra än kvarlevande lärare och lärarinnor från den tiden, och deras antal är icke stort och försvinner raskt helt och hållet. Det må dock sägas, att det efter krigsförklaringen från Maria var »Sexan» som gick till storms och gjorde attackerna under det första krigsåret. Det material, som förberedelsevis samlats, kom nu väl till pass, sovrades och utnyttjades. Till en början utarbetades tidningsartiklarna vid klubbens sammanträden, därvid en medlem, som hade en smula publicistisk erfarenhet, förde pennan. Detta arbetssätt befanns emellertid snart nog tungrott och opraktiskt. Därför uppdrogs åt enskilda medlemmar att idka författarskap med skyldighet att låta sina opus renas och hyfsas i klubbens skärseld, innan det överlämnades åt trycksvärtan. Klubbmedlemmarna befunno sig vid briljant stridshumör, ty det framgick av motståndarens salvor, att han varit utsatt för mången obehaglig och generande fullträff. Under sommaren, då klubbmedlemmarna voro spridda åt olika håll, förvandlades kriget till ett guerillakrig, som var avsett att skada den angripne men fördes på ett så osympatiskt sätt med överdrivna, enfaldiga och dumma utgjutelser, att det i stället inbragte honom sympatier från personer i högre samhällsställning, som i det begagnade skrivsättet funno tillfullo ådagalagt att Ibsen hade rätt i sitt omdöme om folkskollärarna, då han betecknade dem som »halvciviliserade rövere». Och »Sexan» hade all anledning att be Gud bevara den för dess vänner.

Under höstterminen blossade striden åter upp, men nu var det huvudsakligen klubbmedlemmen från Maria, som från klubbens sida levererade bataljerna. Dessa upprepades efter växlande mellanrum och pågingo, om jag minns rätt, till sommaren 1880, måhända ännu längre.

Den anfallne bombarderade dels från Nya Dagligt Allehanda, som var den anfallande, dels från Aftonbladet, vilket var naturligt, enär han var medlem av dess direktion. Han fick därjämte kraftigt stöd av Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, vilket ock var naturligt, eftersom han var personlig vän till både redaktör S. A. Hedlund och Viktor Rydberg.

Hos den s. k. överklassen, som hade viktigare saker än folkskolan att intressera sig för, betraktades nog angreppen mot inspektören som fronderi, iscensatt av några självsvaldiga, med sin beroende ställning missnöjda bråkmakare, och omhuldat av en ansedd tidning, vars redak-

tör av personlig ehuru ej bekant anledning måtte ha ett horn i sidan till den angripne. Denna mening var även den kritiserade inspektörens, och han försummade icke att draga fördel av den. Att sprida den till vidare kretsar, där den utan reservation anammades, var för honom ett fullt tillåtligt självförsvar, som sannolikt även andra i hans ställning skulle tillgripit. Ännu 1885 hörde jag ett eko av denna uppfattning om lärarkåren. Vid början av höstterminen nämnda år inträdde som förste lärare i Adolf Fredriks folkskola fil. kand. J. S. Bergman, senare andre folkskoleinspektör. Hans hälsningstal, som hade formats till ett hot- och förmaningstal, väckte harm åtminstone hos de manliga lärarna. Talaren förklarade bl. a. att han skulle gå skoningslöst till rätta med var och en, som visade försummelse i tjänsten eller sökte uppvigla kamraterna till ohörsamhet o. s. v. När herr B. blivit varm i kläderna och lärt känna de »bråkmakare», han trott sig vara kallad att tukta, förklarade han öppet, att han djupt ångrade vad han sagt i sitt hälsningstal, ty en mera plikt-trogen och sitt yrke mera hängiven tjänstemannakår kunde han icke tänka sig. Hade lärarkåren varit sådan, som ryktet gjort den till, så faller det sig underligt, att slitningarna mellan inspektören och lärarkåren alldeles upphörde med Meijerbergs avgång. Förklaringen är enkel. De följande inspektörerna behandlade kåren med tillbörlig aktning utan att därför ge avkall på sin ställning som chefer.

Striden hade haft ett högt syfte: att befria lärarkåren från den olidliga andliga tvångströja, som man hade förelagt den att bära, samt att åt samma kår förvärva en korrekt och rättvis behandling, så länge den genom fullgörandet av sina plikter och sin lojala hållning i övrigt hade moralisk rätt att kräva en sådan behandling. Detta och ingenting annat var syftet.

För nutidens lärare, som ju i regel behandlas av sina chefer med aktning och förståelse och i sin lärargärning lämnas frihet att arbeta efter bästa förstånd, kan det ju synas hart när otroligt, att man en gång tvingats till kamp för sådana mål. Men så var det.

När striden blev avblåst, visade det sig, att den icke varit alldeles utan resultat. M. var mildare i sina omdömen, kunde t. o. m. någon gång uttala sitt gillande, vilket vanligen skedde i den formen, att han överlämnade till läraren en slant (merendels en krona) med anmodan att för den köpa pepparkakor och dela ut dem åt klassen. Sådant kom dock aldrig ifråga vis à vis lärare, vilka han med eller utan skäl misstänkte för opposition eller som av annan anledning stodo mindre väl till boks. Lärare av den kategorien kunde han aldrig förmå sig till att giva ett erkännande, och de hade förlorat varje utsikt att bli befordrade till tjänst i högre lönegrad, emedan dylik tjänst måste sökas, och därvid var M:s förord överstyrelsens rättesnöre åtminstone ännu ett stycke in på 1880-talet. Åtskilliga duktiga lärare lämnade också huvudstadens folksko-

lor, och några av dem blevo tack vare deras verksamhet inom S. A. F. »stjärnor» i vår kår. De, som stannade, fingo öva sig i »På stället marsch» så länge M. stod kvar som chef. Därefter befunnos de värdiga befordran.

Ett olyckligt slagsmål och två olyckliga överlärare. I december 1875 inträffade en ganska alldaglig händelse, som gav upphov åt både tidningsartiklar och rättegångsförhandlingar samt medförde oförutsedda konsekvenser. Under hemmarschen från Katarina folkskola hade några pojkar råkat i luven på varandra och etablerat ett slagsmål, som lockade till sig ett flertal skådelystna. I st. f. att skilja stridstuppen åt eggade åskådarna dem med hetsande tillrop att fortsätta. Under gemänget fick en pojke en spark i underlivet, så att han vrålade av smärta föll i gatan och blev liggande. Då det sålunda artade sig till allvar och en poliskonstapel närmade sig, skingrades skaran som agnar för vinden. Endast den fallne kämpen låg kvar och jämrade sig högljutt. Han var oförmögen att gå, och poliskonstapeln bar honom till hemmet. Tre veckor senare avled han. Läkaren hade i dödsattesten antytt, att det våld, pojken varit utsatt för, på sin höjd kunde betraktas som bidragande dödsorsak.

Händelsen gav »Nya Dagligt Allehanda» anledning att i en delvis kränkande och i övrigt synnerligen besk artikel syna folkskolans fostrande verksamhet något närmare i sömmarna (ett på den tiden särdeles gouterat ämne för tidningsorgan som ville folkskolan till livs genom att på den välta skulden för all ungdomens råhet). Artikelnen väckte uppseende särskilt inom lärarkretsar, och folkskoleinspektören och förste läraren i Katarina folkskola kände sig ytterst obehagligt berörda, ty det var dem, kritiken i första rummet gällde. Båda de nämnda funktionärerna gjorde gällande att artikelnen tillkommit av illvilja (vilket jag ej håller osannolikt) och att dess författare av ren avundsjuka ville göra inspektörens verksamhet misstänkt i allmänhetens ögon (vilket jag däremot icke håller troligt). Det viskades rätt högt, att rektorn vid folkskoleseminariet Fredrik Sandberg, som icke erkände inspektören som en pedagogikens storman, var artikelns författare, en förmodan som jag ej delar, emedan en man i Sandbergs ställning ej gärna kunnat fälla så nedsättande omdömen om folkskolan, som artikelförfattaren gjort sig skyldig till. Vem förf. var fick man aldrig veta. Men tuktas borde han. Då tidningens ansvarige utgivare var ansvarig för uppsatsens innehåll, återstod endast att ansätta honom. Förste läraren uttog stämning på chefredaktören med yrkande om straff för brott mot tryckfrihetsförordningen. Den förre förde själv sin talan och yrkade straff för ärekränkning mot Katarina folkskola, dess lärare och elever samt ersättning för inställelse. Då motparten begärde, att kändanden skulle förete fullmakt att föra talan för ovannämnda »juridiska personer», svarade kändanden, att sådan fullmakt icke var av nöden, eftersom han var skolans förste lärare och följaktligen skolans målsman. Målsmanskapet bestreds av svaranden, som yrkade straff å kändanden för obe-

fogad rättegång. Rätten resolverade, att då kändan icke gittat förete behörig rättegångsfullmakt och den omständigheten, att han var förste lärare, icke gjorde honom till skolans målsman med rätt att för denna kära och svara, så dömdes han, kändan, att för obefogad rättegång böta 100 kronor samt att ersätta svarandens kostnader i målet med lika stort belopp.

Men förste läraren gav sig icke. Hur skulle han, den ofelbare, kunna bära ett nederlag? Ny stämning. Nu i egenskap av målsman för sin sju-åriga son Gunnar Abraham Lincoln N . . . N . . . , som hade känt sig djupt ärekränkt av ovan nämnda tidningsartikel. Gunnar Abraham Lincolns pappa kunde ej förvägras att föra talan för sin kränkte son, vars målsman han obestriddligen var. Nu frågade svaranden, om Gunnar o. s. v. verkligen varit elev i skolan vid tiden för artikelns publicering. Kändan hänvisade till skolans matrikel, som vitsordade att Gunnar o. s. v. inskrivits i skolan på hösten 1875. Emellertid kunde svaranden påvisa, att Gunnar o. s. v. icke en enda dag under hösten besökt skolan, ej heller fanns upptagen i någon lärares »dagjournal» eller i någon av höstterminens examenskataloger. Han tillät sig sätta ifråga, om icke kändan gjort sig skyldig till antedatering, vilket visade sig vara fallet. Kändan dömdes att böta 200 kr. samt att betala svarandens rättegångskostnader.

År 1876 hölls i Filadelfia en världsutställning, i vilken även Sverige efter fattig förmåga deltog. Till Sveriges kommissarie utsåg regeringen Meijerberg som åtog sig uppdraget. Under hans utlandsvistelse upprätt-hölls hans befattning av föreståndaren för Grevesmühlska skolan pastor Fredr. Öhman, f. d. förste lärare i Jakobs och Johannes folkskola. Han hade sedan gammalt ett horn i sidan till både Meijerberg och N . . . N . . . och hade ingenting emot att ge båda ett nyp. På den tiden förordnades förste lärarna endast för ett år i sänder, och förordnandet fick den, som hade inspektors förord. Alla förutvarande omvaldes nu utom den antydde. Överstyrelsen ansåg, att han genom sina löjliga rättegångar visat sig olämplig som förste lärare.

Efter en misslyckad tentamen i Uppsala för filosofie kandidatexamen hade studenten Fors antagits av Meijerberg till lärare vid folkskolan i Nikolai efter hemställan av en högre ämbetsman, som ekonomiskt bistått Fors. Denne gjordes snart till förste lärare. Han var icke därtill skapad, men han var akademiker och skulle liksom övriga universitetsbildade enligt M:s mening höja folkskolans anseende. Så snart han fått dispens, blev han ordinarie lärare i andra lönegraden och tycktes ha det bra förspant. Men lyckans hjul vänder sig. En lärarbefattning i tredje lönegraden i Nikolai blev ledig. Fors sökte den och fick till medtävlare bl. a. studenten och skolföreståndaren Hübinette, som på förhand fått M:s löfte om denna plats, med vilken skulle förenas förste lärarbefattningen. Hübi-

nette fick tjänsten, men Fors behöll förste lärarbefattningen mot Meijerbergs vilja och enligt Fallenius' bestämda önskan. Mellan H. och Fors uppstod följaktligen ingen varmare vänskap. Ej heller bestod vänskapen mellan Mbg och Fors. Den förre gjorde den senare till föremål för sarkastiska anmärkningar och småkitslig behandling, och den storväxte, starke Fors blev nervös, uppriven, rädd och olycklig. Det var i hög grad pinsamt att vara närvarande vid sammanträdena, då Mbg med synbar njutning lät sin grova piska vira kring öronen på F., som varken fick eller kunde försvara sig. Han slokade som en kuschad hund. Mbg ville på detta brutala sätt tvinga Fors att avgå från förstelärarbefattningen men lyckades icke.

Min befordran. Då jag första gången (1873) begärde betyg över min tjänstgöring, erhöll jag av skolrådet i Nikolai, sedan detta inhämtat inspektors yttrande, betyget »icke utan beröm godkänd» för såväl undervisningsskicklighet som nit. Det kändes föga uppmuntrande att efter 1½ års tjänstgöring finna min lärarduglighet bedömas ofördelaktigare än vid avgången från seminariet. Betyget var givet i skolrådets namn, men ingen av dess ledamöter hade hört mig undervisa. De hade utan vidare godtagit inspektors förslag. (Förste läraren hade på den tiden icke tillträdde till skolrådets sammankomster.) Jag hade ämnat söka ett par i Stockholm ledigförklarade befattningar men avstod. Ett år senare begärde jag ånyo tjänstgöringsbetyg samtidigt med t. f. förste läraren Holmgren och min kamrat i skolan A. M. Stefanson. Även nu föreslog inspektor Meijerberg för mig och Stefanson icke utan beröm godkänd men åt Holmgren med beröm godkänd. Emellertid beslöt skolrådets ordförande, pastor primarius C. M. Fallenius, som tidigare varit lektor, att genom besök hos oss alla tre bilda sig ett omdöme om vår duglighet. Vid skolrådets sammanträde för betygssättning förklarade ordföranden, att om skillnad i bedömning av de tre sökandes duglighet skulle göras, så komme han att rösta för det högre betyget åt Broström och Stefanson och för det lägre åt Holmgren. Resultatet blev en kompromiss. Alla tre sökandena fingo det högre betyget. Från den dagen hade jag ett gott stöd i skolrådets ordförande (Fallenius), som också var ordförande i folkskoleöverstyrelsen och alltså en man, vars mening inspektor ansåg sig böra ta hänsyn till. Vid den examen, som följde efter nyssnämnda skolrådsammanträde, kommo till min klass både skolrådsordföranden och ett par andra skolrådsledamöter tydligen i avsikt att ta reda på vad jag dugde till, och det förlorade jag dess bättre icke på. Ordf., som borde visa sig i ett flertal klasser, försvann snart, men de båda andra stannade kvar. Frampå dagen infann sig även inspektor. Sedan han skakat hand med de två skolrådsledamöterna, sade den ene av dem, hovpredikanten fil. dokt. Harald Ruus, som under 1850-talet varit förste lärare i Katarina: »Ja, här ha vi haft en trevlig stund. Jag

kan ärligt försäkra, att de här pojkarna ådagalagt en rent av förbluffande säkerhet i de ämnen, vi hittills hört». Härpå svarade inspektör: »Hm, hm, vill inte herrarna gå med till någon annan klass?» »Nej tack», svarade Ruus, »jag stannar här till slutet för att höra, om de är lika säkra även i återstående ämnen». Gubbarna stannade, inspektör gick, givetvis utan att ta notis om mig. Dock trodde jag mig senare finna, att R:s ord icke förklingat ohörda.

Dåvarande pastor primarius var en pliktmänniska, och jag har den uppfattningen om honom, att han även ville vara rättvis. Detsamma kan jag säga om den kärve och manligt rättframme kärnkarlen Harald Ruus.

Vid ett senare tillfälle — det var 1876 — sökte jag åter tjänstgöringsbetyg, emedan jag aspirerade på en befattning som lärare vid en skola i Västmanland, där lönevillkoren voro synnerligen fördelaktiga. Jag fick betyget, som vanligt i form av ett protokollsutdrag, som pastor primarius själv överlämnade till mig i skolan med förklaring, att ehuru skolrådet skulle betrakta det som en förlust, om jag lämnade Nikolai, rådet dock var av den åsikten, att jag förtjänat ett synnerligen gott vitsord och för den skull bedömt mitt arbete som »berömvärdt». (Den gången lär M. ej blivit tillfrågad.) Jag sökte platsen och många med mig, men den var allt för god för en folkskollärare. En präst fick den.

Jag stannade alltså kvar i Stockholm trots obehaget att stå under M:s lydno. Väl tänkte jag allt emellanåt på en lugnare tillvaro i landsorten, men sedan jag noga vägt fördelar och nackdelar mot varandra, beslöt jag att fortfarande arbeta under ett tryck, som väl en gång skulle hävas. Måhända bidrog härtill i någon mån M:s förändrade hållning mot mig. Vare sig han själv blivit övertygad om riktigheten i skolrådets uppskattning av mitt arbete i skolan eller han inte ville i en oväsentlig fråga sätta sig på tvären mot pastor primarius, som var folkskoleöverstyrelsens ordförande, alltnog hans anmärkningar blevo icke av den sårande art, han tidigare använt. Det var väl inte lämpligt att göra övergången allt för tvär.

Mot slutet av 1870-talet funnos för ordinarie lärare tre lönegrader, 1200, 1500 och 1800 kr., till vilka man kunde komma endast efter ansökan och s. k. fri tävlan. Våren 1878 ledigförklarades ett jämförelsevis stort antal platser. Jag insände ansökningar till fyra skolråd, bl. a. Adolf Fredriks. Någon större förhoppning hyste jag icke, ty i varje församling funnos äldre sökande än jag, som blev ordinarie 1875 d. 4 april och som således endast hade tre ordinarie tjänsteår att åberopa mot de andras ända till 15. Ett stycke fram på höstterminen kom M. en dag för att inspektera, och några dagar senare kom han tillbaka i sällskap med seminarierector Fredr. Sandberg. Denne var då ledamot av folkskoleöverstyrelsen och ansedd pedagog. M. ville tydligen försäkra sig om hans värdefulla stöd, för den händelse att något skolråd komme att taxera de sökande på annat sätt än han såsom inspektör fann med skolans fördel förenligt. De

båda herrarna slog sig ned, Sandberg i en skolbänk, sannolikt för att bättre kunna göra sina iakttagelser. På M:s hänvändelse begärde S. att få höra räkning och jag skulle fortsätta där vi slutade förra lektionen. Vi sysslade med »blandade exempel i allmänna bråk», och jag bad en gosse angiva, var vi förra gången slutade, på det ingen av dessa herrar skulle misstänka, att jag drog något förut genomgången. Efter ungefär en halv timme ansåg S. att han fått nog av min visdom, tackade, sade farväl och försvann i sällskap med inspektör Meijerberg.

Följande dag uppenbarade sig herr inspektör åter i min skolsal. Man kunde vänta honom när som helst, men sällan hände det att han »hedrade» samma lärare med besök så ofta, för så vitt han ej utsett hans klass att tjäna som försökskanin under de instruktionskurser, som Mbg allt som oftast fann sig föranlåten att bjuda lärarkåren i de särskilda skolorna. Vid sådana tillfällen infann han sig dagligen i samma klass vid halv ett-tiden och höll lektioner inför hela kollegiet och därefter »sammanträde». Nu kom han emellertid icke för att inspektera utan för att beordra mig att hålla lektion inför mina kamrater, som han samman kallat till kl. $\frac{1}{2}$ 1. Det kändes kusligt. Jag var mera känslig för kamraternas kritik än för inspektors — numera. När alla samlats på utsatt tid, anmodade inspektör mig att inför kollegiet hålla *samma* lektion som den jag under gårdagen hållit för rektor S., som funnit sig synnerligen tilltalad av mitt sätt att undervisa. Jag blev ytterligt generad, höll min lektion men utan entusiasm. Jag kunde ej undgå att göra reflexioner. De, som tidigare auskulterat hos mig, hade ju missbrukat sin tid och nu skulle de beordras att åhöra mönsterlektioner hos mig. Var det andras omdöme om min duglighet, som påverkat herr inspektör, eller hade jag »utvecklats» därhän, att mina kolleger numera verkligen hade något att lära av mig? Svaret härpå torde kunna utläsas i hans ställningstagande, då jag två år senare ånyo sökte befordran.

År 1880 kungjordes ledig en lärartjänst i Nikolai med årlig lön av 1800 kr. Till denna befattning anmälde sig 14 sökande, av vilka en var fil. doktor samt en fil. kand. och seminarieadjunkt. Av de övriga 12 voro 8 stockholmslärare och bland dem jag, som den 19 juni ovannämnda år erhöll skolrådets enhälliga förord. Denna utgång hade jag väl önskat men ej vågat hoppas på. De båda akademikerna, fil. dokt. O. Winslow, som var tillsyningslärare i Djurgårdens folkskola, och seminarieadjunkten fil. kand. P. B. Regné, som intill närmast föregående år varit tillsyningslärare på Skeppsholmen, voro ju mig ofantligt överlägsna i kunskapsmeriter. Båda voro därtill praktiska och sympatiska kamrater, och jag skulle icke haft skäl att beklaga mig, om skolrådet satt någon av dem eller den högt begåvade läraren Stefanson före mig. Emellertid hade Insp. Meijerberg icke längre sympatier för mig. Det lät han mig också veta

och det, som jag tyckte, på ett brutalt sätt. Den 14 juni var det examen i Nikolai. Jag gick dit för att träffa mina f. d. elever. Där sammanträdde jag med den ovannämnde Regnér, som lät mig veta, att han tagit tillbaka sin ansökan, emedan han blivit ord. adjunkt och hade utsikt att erhålla förordnande som folkskoleinspektör. Medan vi båda under en rast samtalande härom, kom Meijerberg. Utan att låtsa om vår hälsning vände han sig till R. med frågan: »Varför har herrn tagit tillbaka sin ansökan?» R. angav de skäl, han nyss meddelat mig. »Herrn måste ingiva den på nytt! Vi ha ingen annan att sätta på den platsen. När reser herrn från Stockholm?» — »I övermorgon.» — »Herrn kommer upp till mej, innan herrn reser, så vi få ordna den här saken.» — Sade och gick. Detta inträffade, som sagt, den 14 juni. Den 19 s. m. hade skolrådet sitt sammanträde.

Regnér lät av Meijerberg förmå sig att återtaga återkallelsen och förklara sig vilja kvarstå som sökande. Denna vacklande hållning syntes skolrådet en smula egendomlig och det fäste därför ej stort avseende vid hans ansökan. Men hr M. behövde den för att med den slå mig ur brädet. Först den 22 nov. 1880 var överstyrelsen färdig att besätta de lediga platserna med ord. innehavare.

Mot skolrådets förord för mig hade inspektor ställt sitt förord till förmån för Regnér, »som hade lika många tjänsteår som Broström och dessutom avlagt fil. kandidatexamen och vunnit anställning som seminarielärare» — således på fullt oangripliga skäl. Då bland styrelsens ledamöter yppade sig skiljaktiga meningar skreds till omröstning, därvid vardera av de båda aspiranterna erhöll 5 röster, vadan ordföranden också måste avge sin röst, vilken tillföll Regnér, som alltså blev vald. Meijerberg hade följaktligen vunnit sitt syfte att utestänga mig och få disponera befattningen åt någon »värdigare». Regnér, som vid den förnyade ansökningen icke ärnade tillträda befattningen, om valet fölle på honom, vilket M. var fullt medveten om, hade således av den starkare viljan låtit locka sig till en föga hedrande bulvantjänst. Strax efter utnämningen avsade han sig befattningen, som åter stod till M:s förfogande.

M. kunde ju icke förneka min lärarduglighet efter det offentliga erkännande, han givit den. Men jag umgicks med Söderberg, som var Mariahärens generalissimus i det s. k. Mariakriget, som med kraft och uthållighet fördes mot M. under mer än två år i tidningen Nya Dagligt Allehanda. Han visste också, att jag umgicks med Molin, Stefanson, Hammarlund, Olsson och andra rabulister och följaktligen var ett svart får. Ett sådant borde ju icke släppas till de fetare betesmarkerna.

Utestängandet tillskyndade mig en pekuniär förlust, som kan uppskattas till c:a 1800 kr., då man tar i beräkning, att de lagliga ålderstilläggen icke fingo åtnjutas förrän efter 5 à 10 års tjänstgöring i varje lönegrad.

Även år 1881 motarbetade mig M. Nu inom styrelsen för borgarskolan,

där han fått säte och stämman. En ledig befattning, som jag ansåg mig självskriven till, söktes bl. a. även av en f. d. förste lärare i Katarina. M. förordade honom ehuru han aldrig som lärare satt sin fot inom borgarskolan, medan jag hade att återropa en nära 8-årig, med högsta betyg vitsordad tjänstgöring där. Attacken misslyckades, och det gjorde icke hr M. vänligare stämd mot mig. Ännu så länge.

Småningom började emellertid hr M. uppträda något mindre osympatiskt gent emot mig. Mariakriget hade självdött, och M:s ställning var orubbad. Han ansåg sig väl därför ha råd att uppträda mindre bryskt åtminstone mot dem, som icke voro överbevisade om delaktighet i oppositionsrörelsen. Det hände åter att han efter en inspektion överlämnade en slant till inköp av pepparkakor åt klassen för dess välförhållande. Det var ju M:s sätt att betyga sin erkänsla åt en lärare eller lärarinna, som vunnit hans gillande.

Trots M:s krokben för mig 1880 hade jag icke avstått från tanken att söka befordran. Två lärarbefattningar på 1800 kr., en i Klara, en i Adolf Fredrik, förklarades lediga 1882. Jag sökte båda. I Klara var Hj. Berg min starkaste medtävlare, i Adolf Fredrik Jöns Johansson. Den sistnämnde hade dubbelt så många tjänsteår som jag. Inspector Meijerberg kom en dag under ansökningstiden till skolan och förklarade att platsen i Klara skulle Hj. Berg ha, »ty han är skickligare än herrn», vilket jag varken ville eller kunde bestrida, men platsen i Ad. Fredrik borde tillfalla mig, »ty Jöns är herrn underlägsen. Han kan lite historia, men det är också allt. Nu har skolrådet varmt förordat honom, och Staaff (skolrådets ordf.) håller på honom i överstyrelsen, men mitt förord har herrn.» Jöns J. fick platsen.

År 1885 ledigförklarades i Maria tvenne befattningar, en på 1800, en på 2000 (som nu hade blivit högsta lönegraden). I mina ansökningshandlingar anmälde jag mig som sökande till endera av de två ehuru jag väl visste, att den förnämligare icke kunde nås av mig. Vid den tiden var Hübinette förste lärare i Maria. Till 2000-kronorsplatsen hade bl. andra sökande anmält sig Gustaf Nilsson i Maria och Fridtjuv Berg i Nikolai. H. var rädd att B. skulle komma till Maria och gjorde allt, vad i hans förmåga stod för att »hans» skola icke skulle drabbas av en sådan olycka. Vad fruktade han då? Att överlärarejänsten skulle överflyttas på Berg. Detta var han själv man nog att medgiva — efteråt. Även Sven Nilsson i Nikolai hyste samma fruktan för Fridtjuv Berg. Det sade han mig ett par gånger och sannolikt även till andra. Gustaf Nilsson, som något år tidigare kommit från Katarina till Maria på en 1800-kronorsplats, skulle bli hans räddning, ehuru dessa två herrar icke hade ens tillstymmelse till sympati för varandra. Han erinrade sig, att rektor Törneblad (vid Södra latin), som var Maria församlings representant i överstyrelsen och någon gång åhört lektion av Nilsson, uttalat sig syn-

nerligen fördelaktigt om N:s undervisningsförmåga. Han mobiliserade skolrådet till förmån för N., och T. lade i överstyrelsen sitt tungt vägande ord i N:s vågskål, som därmed lyfte Bergs i höjden. Och faran var avvärd. Det märkliga i denna utnämning var emellertid, att M. så vitt jag vet, ställde sig neutral. Hade hans tidigare sympatier för Berg svalnat, sedan denne blivit den verkliga ledaren för Stockholms folkskollärareförening, vars verksamhet visade tendenser att frigöra lärarkåren från det slaviska beroendet av skolchefen? Jag måste lämna frågan obesvarad och tillägga, att även G. Nilsson var väl förtjänt av befordran.

Hübinette utvecklade en livlig verksamhet för att göra mig till innehavare av 1800-kronorsplatsen. Han förordade mig i skolrådet och förordade dess ordförande och rektor Törneblad att bege sig till Ad. Fredrik för att övertyga sig om att han förordat en sökande, som var platsen värdig. Även M. ställde sig välvillig och övertalade rektorn vid Beskowska skolan C. G. Bergman, som senare blev hans efterträdare, att komma och lyssna på mig. Platsen blev min. Samtidigt med mig blev min blivande hustru ord. innehavare av lärarinnetjänst i högsta lönegraden (1400 kr.).

Befattningen i Maria tillträdde jag den 1 januari 1886 och stod kvar i den till den 1 sept. 1908, då jag avgick med pension men fortsatte min lärargärning i Stockholms Borgarskolas Handelslinje till d. 1 juli 1927.

Mildhet. Hyllning. Trots den strävhet, som gärna klädde sig i hårdhetens dräkt, så ofta det gällde för M. att framträda såsom inspektor, alltså dagligen, var han ingalunda främmande för vekare känslor. Särskilt ömmade han för barnen, som i honom hade en verklig vän. Fattiga och undernärda skolbarn fanns det gott om på den tiden, men möjligheterna till lindring av nöden voro få och ytterst snävt begränsade. Fatigvården var den enda institution, dit läraren kunde hänvisa behövande barn för att erhålla kläder och skodon. Men dessa voro av en typ, som obarmhärtigt röjde ursprunget, och de stämplade såsom fattighjon de barn för att erhålla kläder och skodon. Men dessa voro av en typ, som att låta sina barn bära denna skylt, medan andra icke det minsta reagerade. Någon bespisning av skolbarn förekom icke, ehuru nöden då var mångfaldigt mer skriande än nu. Det beredde därför inspektören stor glädje, då några människovänliga damer öppnade gratisbespisning för de mest behövande barnen i de fattigare församlingarna, och han brukade vid sammanträden rekommendera såsom ett osvikligt medel att vinna klassens tillgivenhet ett frukostbröd åt barn, som endast fingo se på, då kamraterna förtärde sin frukost. Även för sjuka lärare och lärarinnor hade han känsligt sinne och öppen hand. Det fanns ju även bland dem många i små omständigheter, och det kände han väl till. Helt oförmodat uppenbarade sig en dag inspektören i den sjukas bostad vanligen i sällskap med en läkare, som han själv honorerade.

Då jag och mina två kamrater från Linköping första gången uppvaktade inspektören, erbjöd han sig att stå till tjänst med mindre lån, om vi råkade i förlägenhet, och jag vet, att åtskilliga lärare begagnade sig av sådant erbjudande. I nov. 1872 och maj 1873 lånade jag 120 riksdaler vardera gången. Han tog aldrig ränta.

Vid flera tillfällen bjöd han samtliga manliga lärare till någon restaurang, vanligen Strömparterren, att dricka ett glas punsch. Det skedde alltid såsom avslutning på något sammanträde med dem. Han var då vänlig, glad och skämtsam, en förekommande och flott värd; av den höge och stränge chefen fanns ej en skymt. Jag hade svårt att förstå, hur det var möjligt för en man att uppträda i två så olika skepnader. Jag var ju grön och tyckte, att man borde vara människa vare sig man uppträdde som folkskoleinspektör eller som värd.

På hösten 1872 visade han hela lärarkåren en uppskattad artighet. Den store, icke så litet fåfänge »norske norrmanen fra Norge» Björnstjerne Björnson var i Stockholm på föredragsturné, och inspektören ville bereda sina underlydande tillfälle att se och höra den berömda diktaren. Han hade för den skull träffat överenskommelse med B. att hålla ett föredrag i Klara skola en söndagsafton och anordnat tesupé för samtliga inbjudna, bland vilka befunno sig åtskilliga storheter med familjer. På utsatt tid voro gästerna samlade, alla utom en, hedersgästen. Värden var synbarligen förlägen. Gästerna sorlade resignerade. Slutligen äskade M. ljud och beklagade, att den store skalden sannolikt av något oförutsett hinder tvungits att fördröja sin entré. Men han skulle nog komma. Han hemställde till en annan inbjuden norrman, professorn i konsthistoria vid Fria konsternas akademi L. H. S. Dietrichson att i väntan på skalden underhålla gästerna på sätt, som han själv ville bestämma. Denne började då ett kåserande föredrag om en under sommaren företagen resa i Grekland och flätade däri in många lustiga episoder.

Under föredraget anlände »Kongen i aandens rige». Hr Björnson ställde sig i dörröppningen, lade armarna i kors över bröstet, kastade huvudet bakåt och stödde sig mot dörrposten. Meijerberg satt så till att han icke såg B. förrän någon gjorde honom uppmärksam på gästens ankomst. Då skyndade han sig genast fram och hälsade artigt den celebre gästen välkommen. Dietrichson avbröt sitt föredrag. M. steg i katedern och hälsade i välsvarvade perioder och smickrande utgjutelser den höge gästen, som lik en missionär drog ut till främmande land för att sprida upplysning. Under talet stod hr B. kvar i sin dörröppning i orubblig attityd och såg på de församlade med en blick, som om han från toppen av Glittertind betraktat småkrypen vid dess fot; jag tror mig ej hos någon sett ett ansikte, vari självuppskattningen så mäktigt lyst fram som hos Björnson. Och så anmodades han att tala. Han vägrade. Absolut. M. besvor och övertalade. Förgäves. B. lämnade icke sin plats i dörröppningen. Han

betedde sig som en istadig häst. Så uppgav man då försöket och B. försvann.

Varför bar han sig åt på det sättet? Enligt andras och min övertygelse därför att en annan hade talat före honom. Det tog han som en kränkning. Att han själv genom sin sena ankomst visat värden ohövlighet, var han för självgod att förstå. —

På våren 1877 hölls ett seminarieläramöte i Stockholm. Meijerberg ville då visa lärarna vid seminarierna i Linköping och Karlstad, varifrån han importerat till Stockholm en anseelig mängd manliga lärare, en artighet. Han inbjöd dem till supé på hotell Rydberg tillika med alla de lärare i Stockholm, som fått sin utbildning vid dessa seminarier. Bland gästerna befunno sig även biskop Beckman i Skara och hans son Ernst Beckman. M. höll här flera tal; det första gällde naturligtvis biskopen. Det andra adresserade han till rektorer och lärare vid ovan nämnda seminarier. Han inledde detta tal med en skildring av de känslor av bävan, han erfor, då han efter ankomsten från Göteborg till Stockholms södra steg in i en droska och sedan från krönet av Götgatan blickade ut över den nedanför liggande staden, dit han kallats att som reformator ingripa på ett viktigt område i dess andliga kultur. Han talade om de framgångar, som vunnits, och förhoppningsfullt om vad framtiden skulle ge. I detta tal hörde jag honom för första gången ge ett erkännande åt lärarkåren, i det att han citerade de klassiska orden: »Fältherren vinner icke ensam segern; de djupa leden vinna den åt honom». Han slutade sitt tal med ett tack för de goda krafter, de båda läroanstalterna sänt att som soldater kämpa i hans led mot okunnighet och mörker. Möjligen var detta uttalande endast en artighet åt de närvarande seminarielärarna, men jag tvivlar icke på att den erkänsla, han uttalat, verkligen hade sitt ursprung i en uppfattning, som han icke ville låta lärarna veta, på det att de icke skulle få en hög tanke om sig, vilket kunde medföra konsekvenser.

Meijerberg sökte aldrig, mig veterligt, påverka någon av sina underordnade i religiöst eller politiskt hänseende. Var och en hade oinskränkt frihet att omfatta den politiska eller religiösa åskådning, som bäst tilltalade honom. Det kan nu synas meningslöst att ens vidröra en så självfallen sak. Det var ju en varje svensk medborgare i lagen tillförsäkrad rättighet att tänka fritt och tala fritt både i religiösa och politiska spörsmål. Men det var ingalunda ovanligt, att dåtida chefer dirigerade sina underordnades politiska hållning genom uttalade åsikter, som flertalet tjänstemän ansågo liktydiga med direktiv. —

Det lyckades Meijerberg att efter en jämförelsevis kort tid ersätta oreda och virrvarr med ordning, system och reda i huvudstadens folkskoleväsen. Han hade tack vare sin geniala organisationsförmåga, sin okuvliga viljekraft, sin eggande energi och sin brinnande hängivenhet för uppgiften ordnat kaos till kosmos. Pedagoger från in- och utlandet

besökte Stockholm för att studera dess skolväsen, enkannerligen folkskolan och dess organisation, och herr M. inhöstade mycken berömmelse. Mot främlingar var han ytterst älskvärd, en världsman i ord och later. Han ledsagade själv skolans gäster till skolor och avdelningar, som voro av beskaffenhet att verka imponerande. Hans värdskap bjöd honom att uteslutande hava för ögonen gästernas trevnad och följaktligen undanhålla dem allt, som möjligen skulle i någon mån kunna förtaga de fördelaktiga intryck, han avsåg att skänka dem. Hans synnerligen omfattande språkkunskaper satte honom i stånd att konversera med främlingar från vitt skilda länder på deras eget språk. I Stockholm fick hans namn genast efter ankomsten god klang. Redan vid den första riksdagen efter representationsreformen, alltså 1867—1869, blev M. av huvudstadens valmän insatt som deras representant i andra kammaren. Samtidigt valdes av andra kretsar tvenne för folkupplysningen nitälskande män, P. A. Siljeström och S. A. Hedlund, och alla folkupplysningens vänner fäste vid detta triumvirat stora förhoppningar. »Men i then natten fingo the intet». M:s politiska bana avslutades med periodens utgång utan att lämna annat spår i historien än ett par avslagna motioner. Nåväl, denna »ära» delar han med hundratals andra politiker, men hans skolorganisatoriska gärning är obestriddligen av sådan betydelse, att den bör tillförsäkra honom en förnämlig plats i Stockholms kulturhistoria, då denna en gång blir skriven. Jag kan i detta sammanhang nämna, att det varit ifrågasatt att hedra Meijerbergs minne genom att placera hans byst i en av nicherna, som vetta åt den inre borggården i stadshuset, där byster av andra förtjänta män, som staden velat bevisa en större heder, äro uppställda. Jag har hört detta av Knut Tengdahl, stadsfullmäktiges nuvarande (1931) ordförande, då han som ciceron förevisade det då under byggnad varande stadshuset för Stockholms folkskollärareförening.

Kyrkostämmor. Bland folkskoleöverstyrelsens mångahanda uppgifter torde den för egen del ansett uppgörandet av förslag till inkomst- och utgiftsstat för huvudstadens folkskolor såsom den mest maktpåliggande. Visserligen uppdrogs åt inspektören att utarbeta och för styrelsen framlägga förslaget, men då det var styrelsen, som bar ansvaret, så blev givetvis inspektörens förslag blött och stött många gånger, innan styrelsen godtog det och överlät det till Överståth.-ämbet., som utsände det till ordförandena i de åtta församlingarnas kyrkostämmor. Innan det framlades för stämman, hade det att genomgå kyrkorådets skärself. Dessa ägde nämligen att föreslå ändringar i överstyrelsens förslag. Först när dessa församlingsmyndigheter uttalat sig, kunde stämman utlysas, och beslut av denna fattas, vilket skedde mot slutet av maj. Det var på kyrkostämmorna lärarkåren hade att bevaka sina och skolans intressen.

Under de första åren av min vistelse i Stockholm erfor jag aldrig behov att delta i stämmornas förhandlingar och betraktade dem som lig-

gande utanför min intressesfär; vilket ingalunda ländert mig till berömmelse. Som ursäkt gäller ej, att jag därvid handlade som flertalet av mina kamrater, vilka lika litet som jag hyste något starkare intresse för allmänna angelägenheter. Detta vaknade likväl, sedan jag först av nyfikenhet och sedan av längtan att höra »vältalare» åhört debatterna i riksdagens kamrar och därigenom vaknat till förståelse av vikten för en medborgare att efter förmåga göra sig förtrogen med samhällsliga spörsmål och efter bästa förstånd deltaga i rådplägningen om deras lyckliga lösning. Och kyrkostämmorna fingo betydelse. F. o. m. 1876 hade jag rösträtt i Katarina.

Till en början nöjde jag mig med den passiva rollen av åhörare. Men den beredde mig ingen tillfredsställelse. Måhända var jag alltför känslig och reagerade starkare än nödigt mot de ofta ringaktande uttalanden, som gjordes om den kår, jag tillhörde, och det av personer, om vilka jag hade trott, naivt nog, att de med hänsyn till sin sociala ställning skulle lägga i dagen en viss förståelse för folkskolans viktiga uppgift. Ja, jag var vid mitt inträde i skolan 1872 ännu så grön, att skolråden, folkskoleöverstyrelsen och övriga folkupplysningens målsmän i min inbillning framstodo som främjare av bildningsarbetet bland de lägre befolkningsskikten. Det var en villfarelse, som ingalunda smärtfritt avlivades av en del talare i framskjuten social ställning, när de på stämmorna talade nedsättande om folkskolan, ringaktande om dess lärare och fientligt mot hela institutionen. Jag plågades av deras elaka utgjutelser och kanske än mer därav, att dessa fingo stå oemotsagda. Endast undantagsvis hördes ett tveksamt välvilligt uttalande om skolväsendet.

Att något borde göras från lärarkårens sida för att tillbakavisa de ofta oviktiga eller avsiktligt vrängda framställningarna, insåg jag nog. Men vad och hur? Bäst vore det, syntes det mig, om man kunde förmå personer i framskjuten ställning att taga sig an skolans och lärarkårens sak särskilt på majstämmorna, då skolbudgeten behandlades. Men detta var lättare tänkt än gjort. Lärarna hade ju inga djupare försänkningar i samhällslager, som hade verkligt inflytande, och pressen nöjde sig med att delgiva allmänheten summariska referat av stämmans förhandlingar utan partitagande. Det gavs följaktligen ingen annan utväg, än att lärarna togo angelägenheten i egen hand och utsatte sig för beskyllningen att »tala i egen sak», vilket på den tiden var liktydigt med oblyghet, för att inte säga oförskämthet. Vem av oss, som gjorde början, kan jag nu icke erinra mig, men bland dem, som jämförelsevis tidigt läto höra sig på stämmorna, kan jag nämna O. Olsson, L. Zandell, Sv. Sjöstedt, Aug. Stefanson, E. Hammarlund, J. Molin och Alexander Jonsson. Om även andra kamrater begagnade sin yttranderätt under slutet av 70-talet och första hälften av 80-talet, kan jag ej nu med säkerhet uttala mig om. Endast det kan jag med visshet säga, att jag år 1881 talade för första gången

på en kyrkostämma. Den hölls i Storkyrkans sakristia och hade till föremål folkskolebudgeten för 1882. Det kostade mig stor självövertvinnelse att begära ordet. Jag har alltid, och det tyvärr på goda skäl, hyst stark misstro till min egen förmåga; jag hade förut aldrig deltagit i en offentlig diskussion; jag saknade fyndighet, som är nödvändig för en debattör, och jag glömde bort under talet mycket av det, jag hade tänkt och velat säga. Därtill hade jag rampfeber. Men då jag var den ende manlige läraren, som det året hade rösträtt i Nikolai, ansåg jag mig skyldig att på stämman framlägga lärarkårens syn på det förslag till lönerreglering, som av folkskoleöverstyrelsen förelagts årets kyrkostämmor. En staccars miljonär — han hette Samzelius, var statskommissarie och efterlämnade vid sin död enligt av tidningarna offentliggjord bouppteckning en förmögenhet av över 1.200.000:— kr. — förde de »hårt tyngda skattebetalarnas» talan och yrkade avslag under varjehanda utfall mot folkskolan, som varken åstadkommit någon förbättring i tänkesätt och seder hos massan eller närmat den religionen (som han själv med stor sannolikhet värdesatte efter dess förmåga att skrämja). Lärarna vore fordrande och anspråksfulla. De vore långt ifrån underbetalda, ty »deras löner voro åtminstone i vissa fall högre än poliskonstaplars, vaktmästares och andra betjänters, med vilka de äro i socialt hänseende jämställda». Lyckligtvis parerades detta angrepp av en man i sådan ställning, att hans ord hade pondus, och han yrkade, att stämman skulle bifalla överstyrelsens förslag till lönerreglering, bifölls — till stor glädje för mig och till minst lika stor förargelse för den pösige miljonären. Det var dåvarande rektorn vid Karolinska institutet professor Axel Key, som genom sitt sakliga och värtaliga anförande lotsade förslaget i hamn på den stämman. (Professor Key var en synnerligen populär man, av stort anseende som vetenskapsman och högt uppbyren som ivrig kulturspridare. Han är tillsammans med Harald Wieselgren, E. A. Nordenskjöld och Hans Hildebrand förevigad av Anders Zorn i den tavla, som konstnären betecknat »En skål i Idun».)

Under de närmast följande åren hade jag stämmorätt i Adolf Fredriks församling. Där utkämpades inga hårdare bataljer, men en gång blev jag retad, då jag efter ett anförande yrkat förhöjning i ett av styrelsen begärt anslag till pension åt en avgående handarbetslärarinna. Överstyrelsen hade hemställt om ett anslag på 500 kr. Lärarinnans man, f. d. förste läraren i Maria J. S. Elmqvist, hade anmodat kamrater i samtliga församlingar att söka förmå stämmorna att höja anslaget till 600 kr. Jag hade givit honom löfte att tala för en höjning av anslaget och gjorde det. När jag slutat, begärdes ordet av en rödmosig kryddkrämare, som sade: »Jag protesterar mot att folkskollärarna ska få tala på kyrkostämman, för de talar i egen sak». Jag svarade, att hans protest måste bli verkningslös och var dessutom löjlig och ett vittnesbörd om absolut okunnighet om

lag och författning. Hans ord hade retat mig, och jag hasplade ur mig några elaka glosor, som dock i mitt eget tycke icke föllo med den tyngd, jag ville. En ledamot av kyrkorådet instämde i mitt yrkande sedan han konfererat med mig, och stämman biföll det.

Kryddkrämarens mening om folkskollärarnas rättigheter delades av personer, som stodo många trappsteg högre på den sociala rangskalan, varom följande episod bär talande vittnesbörd.

Överstyrelsen hade uppdragit åt inspektör Meijerberg att utarbete förslag till ändrad kursplan för skolan. En dag får M. besök av styrelsens ordförande och följande samtal uppstår: »Hör du M., har du inte det där förslaget till kursplan färdigt snart, så att styrelsen kan få ta det under behandling?» »Jo det är färdigt, men jag har tänkt att låta lärarpersonalen yttra sig därom.» »Vad angår det lärarpersonalen?» blev svaret.

Samtalet åhördes av en folkskolans lärare, som i ett angränsande rum, till vilket dörren stod öppen, var sysselsatt med skrivgöromål för M:s räkning. Han återgav detta samtal en gång i en krets av kamrater. Vem ordf. var, kan jag nu icke erinra mig.

År 1886 flyttade jag till Maria. Där hade jag mina hetaste duster. Skolans farligaste motståndare voro högt ansedda män, såsom professor, sedermera riksantikvarien Oscar Montelius, rektorn, senare eklestistikministern Carl von Friesen, kammarrättsrådet, senare stadsfullmäktiges ordförande Johan Östberg och läroverksadjunkten, fil. doktor Aulin. Men även många av mindre kaliber gjorde sitt bästa att komma skolan till livs. Vålvilliga ställde sig grosshandlare Oscar Almgren, vars ord vägde tungt i debatten, seminarierector Fredrik Lundgren och protokollsekreterare Ädelgren, vilken tyvärr snart avgick med döden.

Jag kan nu icke följa den kronologiska ordningen, emedan jag saknar anteckningar och får lita uteslutande till minnet. Tidsföljden spelar här icke heller någon roll, eftersom min avsikt endast är att söka återge de stämningar mot folkskolan, som kommo till uttryck på kyrkostämmorna.

Maria församling hade anmodats av folkskoleöverstyrelsen att anskaffa flera och tidsenliga skollokaler och kyrkorådet delgav stämman förslaget. Detta hade till följd en diskussion om behovet av skollokaler. Montelius, som var medlem av kyrkorådet, förklarade kategoriskt, att sådant behov dess bättre icke ännu förefanns. Och han bevisade det på följande sätt. »Folkskolans lokaler utnyttjas nu 5 timmar om dagen. Det är slöseri. Vad hindrar, att en skolsal begagnas av två klasser, en på fm., en på em.?» Han hade införskaffat uppgifter från Göteborg, Norrköping, Kristiania och Köpenhamn, och i alla dessa städer användes duplicering utan någon olägenhet. Varför kan man inte göra på samma sätt i Stockholm? Givetvis fann stämman, att man kunde det, och frågan om nytt skolhus var bragt ur världen — tillsvidare. Denne »kulturens stor-man» var en synnerligen populär person för sina frisinna idéer, sina

populärvetenskapliga föreläsningar och sin nitiska upplysningsverksamhet. Några dagar, innan jag hörde honom på stämman slå ihjäl skolhusfrågan, hade jag lyssnat till ett av hans många berömda tal. Han höll det från Renberget på Skansen till den folkhögskolans ungdom, som från hela landet samlats till Stockholm för konferens. Jag kan ordagrant återge en passus av talet: »Intet kapital ger så god avkastning som det, som offras på ungdomens undervisning och uppfostran.» Av ett sådant yttrande hade man rimligtvis rätt till antagandet, att talaren var en folkupplysningens hängivne vän. Folkskolans uppgift är ju att sprida upplysning bland folkets barn. En verklig vän till denna upplysning borde väl icke konsekvent motsätta sig varje förslag till utvidgning och förbättring av en sådan. Men det gjorde Montelius år efter år, om också icke alltid med framgång.

Hr Östberg, som senare än Montelius framträdde på kyrkostämmans arena, var lika deciderad motståndare till folkskolan som M. men i sitt uppträdande mera brysk och gåpåraktig. Han hade en vacker och välklingande manlig stämma, som man lyssnade till med välbehag, n. b. om man icke själv var föremål för hans utslungade angrepp. Det var emellertid lättare att komma till rätta med honom, emedan han av allt att döma sällan satt sig in i föreliggande ärenden utan talade, som det för tillfället föll honom in. Knappast en utgiftspost fick gå honom oantastad förbi. Vid en stämma gick han häftigt till attack mot utgifterna för städning och rengöring av skollokaler. Han gick så långt, att han förklarade utgifterna för nämnda ändamål vara slöseri med kommunens medel, ty städning och rengöring borde åläggas barnen, som man väl kunde kräva något av för den avgiftsfria undervisningen, och av lärarna hade man rätt fordra, att de skulle fostra barnen till aktning för arbetet. Förslaget uppväckte en stämning, som närmade sig jubel, och vad från lärarnas synpunkt invändes lyssnade ingen till. Så kom en kallusch. Carl von Friesen anförde följande: Stämman har rätt att besluta i överensstämmelse med det framställda yrkandet, men beslutet, som givetvis kommer att överklagas, måste av kammarrätten, om den vill vara konsekvent, upphävas. För åtskilliga år sedan fattade kyrkostämman i Norrköping ett beslut, att skolbarnen skulle åläggas skyldigheten att städa. Beslutet överklagades hos kammarrätten, som upphävde det. Beslutar nu Maria församling i överensstämmelse med kammarrättsrådet Östbergs yrkande, så skulle han försättas i den obehagliga situationen att som domare nödgas ge sig själv som församlingsmedlem orätt. Det var ju beskt, men hr Ö. såg absolut oberörd ut. Proposition på hans yrkande framställdes icke.

Den i mångas öron synnerligen välljudande klagolåten, att »skolan var för dyr», sjöngs på alla kyrkostämmor, och överstyrelsen tog intryck därav. Ett år, jag tror det var på 90-talet, hade överstyrelsen kom-

mit underfund med att man kunde göra en avsevärd besparing genom att höja antalet barn i varje klass. På det sättet kunde ett icke så ringa antal extra ord. lärare göras överflödiga och utgifterna till lärarlöner nedbringas. Ryktet härom väckte nära nog panik bland de extra ord. lärarinnorna, och de handlade under inflytandet av denna panikstämmning icke så litet förhastat. De höllo rådslag i hemlighet och beslöto att uppvakta överstyrelsens dåvarande ordförande kyrkoherden i Katarina Landqvist och hemställa, att han ville förmå överstyrelsen att avstå från tanken på massuppsägning mot villkor att de extra ord. lärarinnorna frivilligt avstode vardera 100 kr. årligen av sin till 1100 kr. uppgående lön. Förslaget mottogs givetvis med förtjusning både av herr L. och överstyrelsen, som nu sattes i tillfälle att framlägga ett budgetförslag, vari den mest förhatliga utgiftsposten, lärarlöner, var väsentligt beskuren. Det faller av sig självt, att kyrkostämmorna icke gjorde någon invändning mot det föreslagna arrangemanget, vilket ju var ett värtaligt vittnesbörd om att lärarpersonalen var för högt avlönad.

Detta var första och som jag tror enda gången en lönesänkning ägt rum vid Stockholms folkskolor, ty som sådan får ju icke konsekvensen av en fallande index betraktas.

Den solidaritetskänsla, som besjälade de extra ordinarie lärarinnorna, är värd erkännande, men deras åtgörande i saken medförde konsekvenser, som sträckte sina mindre behagliga verkningar ej blott till folkskolepersonalen utan även till privat- och flickskolors lärarinnor, vilkas löneförhållanden vid denna tid rätteligen kunde betecknas såsom usla. Det var ingen lätt sak för lärarkåren vid folkskolan att åt de extra ord. återerövra de förlorade 100 kr., men det lyckades, dock först när det stod klart för vederbörande, att lönen var lägre än lagstadgad minimilön.

När överstyrelsen äntligen lyssnade till lärarkårens anhållan att hos kyrkostämmorna hemställa om en förhöjning i anslaget till lönen åt den extra ord. lärarpersonalen, rönste framställningen kraftigt motstånd. I Maria var det herrar Östberg och Aulin, som ivrigt förde oppositionens talan. Av den förre hade man ju väntat sig det, ty han talade alltid mot anslag till folkskolan, men att den senare denna gång uppträdde som opponent, föreföll mig egendomligt, alldenstund han i sin egenskap av överstyrelseledamot satt sitt namn under budgetförslaget utan att däri hava angivit någon från detsamma avvikande mening. Jag fann mig föranlåten att uttala min förvåning över talarens ställningstagande till ett förslag, som han själv varit med om att framlägga. Han försvarade sig med att överstyrelsen ansett förslaget så viktigt, att det icke borde ut sättas för det försvagande, en reservation kunde åstadkomma. Han fick veta, att även om han själv betraktade detta som ett försvar för hans hållning i denna fråga, skulle helt säkert ingen annan göra det. Nu var det så, att Aulin var studierektor vid »Södermalms högre läroanstalt

för flickor» och medlem av dess styrelse. Lärarinnorna i denna och andra flickskolor hade vid denna tid hemställt hos resp. styrelser om löneförbättring och därvid påpekat, att de i lönehänseende voro avsevärt sämre ställda än lärarinnorna vid folkskolan, vilket var ett faktum. En förhöjning av folkskollärarinnornas löner skulle alltså medföra konsekvenser, som privatskolornas styrelser skulle anse besvärande. Häri ligger förklaringen till Aulins egendomliga hållning vid berörda kyrkostämman.

Herr Östberg kunde ej förstå, att en folkskollärarinna hade så stora anspråk. Ett butiksbiträde finge nöja sig med mindre lön för en mycket längre arbetstid och saknade därtill den stora förmånen av rätt till semester, sjukhjälp och pension, och en tjänarinna hade det ännu sämre ställt men klarade sig i regel rätt bra. Han gjorde många andra stickande jämförelser, som i mitt tycke alla gingo ut på att inför stämman lägga i dagen den ringaktning, han synbarligen hyste gent emot folkskolan, dess arbete och uppgift.

Sedan jag upplyst honom om att en extra ord. lärarinna ingalunda hade rätt till sjukhjälp och pension och att semestern icke var till för hennes utan i första rummet för barnens skull samt påpekat, att den nu utgående lönen icke utgjorde lagstadgad minimilön, varav följden kunde bliva, att staden efter eventuellt överklagande, dömdes förlustig statsanslaget till förbemälda lärarinnors avlöning, fick rektor Lundgren ordet. Han söndersmulade ledigt och elegant Ö:s argumentering, klat schade honom eftertryckligt för det förakt för uppfostrarkallet, som lyste igenom hans anförande och ställde honom inför frågan, hur han skulle finna det att såsom ledamot av Kammarrätten nödgas fälla en dom, som enligt lag måste gå stick i stäv mot den mening han här förfäktat. Ö. teg.

På samma stämman och i samma fråga höll även en häradsskrivare Pettersson, gemenligen kallad Smörpelle, ett om fullständig obekantskap med skolförhållanden vittnande anförande. Efter ett osäkert flaxande hit och dit, som gick ut på att folkskolan var oskäligt gynnad av både stat och kommun i förhållande till viktigare institutioner, kom han med bevis för sina tvärsäkra påståenden. De voro sublimes. För att icke bli slagen på fingrarna hade han skaffat sig uppgifter ur mantals- och taxeringslängderna och var alltså på den säkra sidan, trodde han. Ur de nämnda officiella handlingarna hade han inhämtat, att en lärare i Ladugårdslandet (G. Pira) och en i Maria (A. R. Hallström) voro taxerade vardera för en inkomst av 2,800 kr., alltså uppbyro en väsentligt högre lön än en extra lärare vid statens läroverk — och dock voro dessa extra lärare akademiskt bildade, medan en folkskollärare icke ens var halv bildad. Ännu bjärtare framträdde orättvisan, om man jämförde folkskollärarnas löner med den lön av 1800 kr., varmed församlingen ansåg skä-

ligt att avlöna sin förtjänste och skicklige organist, som avlagt examen vid akademien och följaktligen vore en folkskollärare vida överlägsen i bildning. Talaren som ville utjämna orättvisorna, ansåg sig skyldig att föreslå höjning av organistens lön, vartill erforderliga medel kunde erhållas genom inknappning av lärarlönerna. Och vad beträffade lärarinnornas löner fann han det oerhört, att en folkskollärarinna skulle för sitt s. k. arbete uppbära en lön, som uppgick till ungefär samma, ja, t. o. m. högre belopp än en prästänkas pension. Tänk på skillnaden i samhällsställning! Detta var i starkt sammandrag innehållet i hans anförande, som i övrigt utmärkte sig för oreda, hätskhet mot folkskolan och det djupaste förakt för dess lärare, manliga och kvinnliga. Hans ovederhäftiga, bornerade och dumdryga uppträdande förtjänade visserligen icke ett bemötande, men då många stämmobesökande, som voro lika okunniga som talaren om arbetet och förhållandena inom folkskolan och därför syntes taga för kontant, vad han yttrat, och då ingen skolans »målsman» reagerade mot den vrängda framställningen, fann jag mig pliktig att korrigera hr P:s anförande — och det på ett tämligen mildt sätt. Jag rådde honom att, om han satte något värde på sitt anseende, någorlunda sätta sig in i en fråga, innan han deltog i diskussionen om densamma, så att det i framtiden icke skulle gå honom som nu: bli överbevisad om att han pratat i vädret. Han borde i sin egenskap av häradskrivare veta, att man icke alltid fick sätta likhetstecken mellan en tjänstemans taxerade inkomst och hans lön för ordinarie tjänst. Det borde icke vara hr P. obekant, att en tjänsteman både får och kan inneha s. k. avlönade bisysslor, vartill han oftast tvingas av den ordinarie lörens otillräcklighet. De två lärare, över vilkas höga löner hr P. förfasat sig, hade båda en lön av 1800 kr., dåvarande tredje lönegraden, vartill de kommit efter c:a 20 års tjänstgöring. Den övriga inkomsten utgjorde ersättning för bisysslor. Efter en kort redogörelse för de faktiska avlöningsförhållandena vid Stockholms folkskolor påvisade jag, att för en lärare med lika lön som organister var arbetstiden i skolan fastställd till minst 30, högst 36 timmar pr vecka, varförutom han hade skyldigheter, för vilkas fullgörande någon viss och till omfånget bestämd tid icke kunnat i folkskolestadgan fastställas, medan organisten för sin lön hade tjänstgöringsskyldighet endast under de ordinarie gudstjänsttiderna, som i regel icke överstego 4 timmar pr vecka. Anlitades organisten vid andra tillfällen, ägde han rätt till särskild ersättning, något som hr P. glömt att nämna, liksom han också glömt att omtala att organisten också var ord. sånglärare vid Södermalms högre allm. läroverk och uppbar lön som sådan. Men det överensstämde inte med hr P:s syfte att låta församlingen veta detta. För egen del vore jag villig förordna ett förslag om högre lön åt organisten men aldrig med hr P:s motivering. Den frågan förelåge dock icke nu.

Jag fortsatte: Hr P. finner det oerhört, att en folkskollärarinna uppbär en lön, lika stor eller t. o. m. större än en prästänkas pension. Jag finner det egendomligt att en häradskrivare gör jämförelser mellan så inkomensurabla storheter som lärarinnas lön och prästänkans pension. Lärarinnan innehar allmän tjänst och avlönas av stat och kommun. Prästänka har varken statlig, kyrklig eller kommunal tjänst, och hennes pension utgår från en kassa, som bildats genom årliga avgifter av kassans delägare samt behållningen av ett nådår utöver det, som lagligen tillkommer prästänka. Storleken av hennes pension bestämmes ev reglementet för »Prästerskapets änke- och pupillkassa» och vidkommer icke kyrkostämman. Hade hr P., som här gjort sig till rättvisans riddare, behagat jämföra en vid allmänt läroverk anställd extra lärares arvode med det, som tillkommer en extra ordinarie folkskollärare, och en prästänkas pension med en folkskollärareänkas, så skulle säkerligen hans för rangskillnadens vidmakthållande ömmande samvete icke blivit i så hög grad upprört, även om det harmar honom att hans vän organisten icke höjer sig på rangskalan över folkskolläraren. (Jag såg sedan aldrig P. på en kyrkostämman.)

Ännu länge efter det att lägsta ord. folkskollärlön i Stockholm överstig 1000 kronor, kvarstod i reglementet för folkskollärarnas m. fl. pensioninrättning bestämmelsen, att det högsta delaktighetsbeloppet i kassan var 1000 kr. och att följaktligen ingen lärare kunde komma i åtnjutande av högre pension från kassan än 750 kr. Givetvis uppstod härigenom en avsevärd disproportion mellan lön och pension beträffande lärarna i större städer. Huvudstadens lärare anhöllo att folkskoleöverstyrelsen måtte vidtaga åtgärder i syfte att tillförsäkra lärarkåren i Stockholm kommunal tilläggspension. Stockholms samtliga riksdagsmän i andra kammaren med rektor Sixten von Friesen i spetsen hemställde därefter i motion om rätt för de större städernas folkskole-distrikt att vinna delaktighet i pensionskassan till så stort belopp, att pension kunde utgå med 1200 kr. i st. f. 750. Motionen avlogs av båda kamrarna med motivering, att riksdagen icke borde bevilja vissa lärare förmåner, som icke kunde erhållas av andra, vilkas gärning var lika betydelsefull. Ville städerna bereda sina lärare fördelaktigare pensionsvillkor, varemot riksdagen icke hade något att invända, så borde de (städerna) själva bära kostnaderna därför. Av riksdagen var alltså ingenting att hoppas.

Nästföljande år hemställde överstyrelsen, att kyrkostämmorna skulle ikläda sig skyldighet att till varje avgående pensionsberättigad lärare betala en årlig tilläggspension av 450 kr. Då ärendet kom till behandling på stämman i Maria, var det herr Östberg, som först fick ordet. Naturligtvis motsatte han sig förslaget och begagnade tillfället att klatscha lärarkåren för dess överdrivna anspråk. »Man anser sig icke kunna leva på 750 kr. om året», sade han, »men en korpral, som tillhör indelta armén,

får nöja sig med 48 kr. och en fabriksarbeterska får ingen pension alls. Kan en folkskollärare inte leva i Stockholm på 750 kr. så står det honom fritt att bosätta sig på landsbygden; där är det billigare». Man fick ej se frågan enbart ur folkskollärarnas synpunkt utan framför allt ur de skattdragandes, villas skattebördor hota att växa dem över öronen.

Sedan rektor Fr. Lundgren i ett, som jag tyckte, glänsande anförande punkt för punkt bemött hr Ö. och på det varmaste förordat överstyrelsens hemställan, erinrade rektorn om att sparsamheten, en lofvärd dygd, icke finge urarta till gnidighet gent emot de kommunala tjänare, som hade sig ålagd den maktpåliggande och ansvarsfyllda uppgiften att vara ungdomens lärare och fostrare. Talet, som framsades på ett mästerligt gripande sätt, gjorde synbarligen verkan, varför Ö. åter begärde ordet sannolikt i förhoppning att bringa stämmodeltagarna ut ur den stämning av välvilja mot lärarna, som han antog, att L:s anförande hade väckt. Han slängde sparsamheten och övergick till lagligheten. Han satte ifråga, om stämman vore lagligen behörig att besluta i föreliggande ärende. Folkskolans lärare avlönas av staten, och det är riksdagen, ej kyrkostämman, som har att besluta om deras löneförmåner, vari även ingår rätten till pension.

Jag tillät mig påpeka, att ärendet blivit av folkskoleöverstyrelsen underställt stämmans prövning, att styrelsens sekreterare var jurist och att en av dess medlemmar var justitieråd, varför man näppeligen behövde befara, att stämman vore orätt forum. Jag relaterade, vad ovan anförts angående frågans behandling i riksdagen, varom Ö. av allt att döma icke hade en aning, varjämte jag erinrade om det faktum, att folkskolans lärare uppbär avlöning av både staten och kommunen. — Förslaget om tilläggs pension bifölls.

Kyrkostämmorna höllos i kyrksalen, där sådan fanns, eller i kyrkan; någon gång i sakristian. De voro under min tidigare vistelse i Stockholm rätt fåtaligt besökta, detta av lätt insedda skäl. För att äga rösträtt erfordrades en taxerad inkomst av minst 800 kr., och dit nådde på den tiden icke många lägre tjänstemän, småhandlare, yrkesidkare eller arbetare. (Självdeklaration frågade ingen efter.) Röstskalan var 100-gradig, så att en stor inkomsttagare kunde uppväga 100 små. Och då kyrkorådets medlemmar i regeln tillhörde den förmögna och »samhällsbevarande» klassen, kan man utan att överdriva påstå, att det var det eniga kyrkorådet, som dikterade de viktigare stämmobesluten. Sedan lärarkåren och särskilt lärarinnorna vaknat till medvetande om kyrkostämmornas betydelse, började också kåren få ett visst inflytande på besluten. Detta åstadkoms därigenom, att lärarpersonalen mera mangrant infann sig vid stämmorna men framför allt därigenom, att särskilt lärarinnorna anskaffade fullmakter, ofta av hög valör, med vilka man tillika med egna röster lyckades vid åtskilliga tillfällen verka avgörande vid omröstningen.

Om sådant resultat icke nåddes vid samtliga stämmor, som hade att besluta angående utgifterna för folkskolan, så var framgången på en eller annan stämman endast en chimär. Ty för att ett beslut skulle få laga kraft, måste alla de åtta territoriella församlingarnas stämmor fatta *samma* beslut. En enda avvikelse hade till följd, att ärendet gick till kyrkofullmäktige, som efter eget skön avgjorde frågan — oftast till besvikelse för lärarkåren. Det gällde därför att hålla kåren samman och elda dem till gemensamma ansträngningar. Det lyckades, tack vare ledningen. År 1899, således efter många års kamp och besvikelser, vann lärarkåren en stor, för dess framtida trevnad betydelsefull, ännu bestående seger. Mot överstyrelsens av samtliga kyrko- och skolråd förordade förslag till löne-reglering lyckades lärarkåren genom enighet och fullmakter förmå samtliga kyrkostämmor att acceptera ett av lärarkåren framlagt förslag till löne-reglering. De slutna lönegraderna, sorgliga i åminnelse, slopades därigenom, och en gemensam grundlön fastställdes: en för manliga, en för kvinnliga lärare med automatiskt efter 5, 10 och 15 års oförvitlig tjänstgöring utgående ålderstillägg, lika för alla inom samma lärargrupp (manliga gruppen den ena; kvinnliga den andra). Det var alltså lärarkåren, som den gången (och det var säkerligen den enda) genomförde en löne-reglering, som i princip stod stick i stäv mot skolmyndigheternas förslag, vilket gick ut på bibehållandet av de slutna lönegraderna (dock med någon modifikation såsom en billig eftergift för lärarkårens krav). Denna kupp — det var en sådan — hade bl. a. till följd, att det ännu trevande uppslaget att överflytta folkskolebudgeten och folkskolans administration från den kyrkliga till den borgerliga förvaltningen, fick oväntat många förespråkare även från kyrkligt håll, där man tidigare i detta uppslag endast velat se ett ohemult angrepp mot kyrkans lagliga myndighet. Reformen genomfördes också fullständigt smärtfritt. Den institution, som kallades Kyrkofullmäktige, blev genom förändringen överflödigt och självdog efter några års avtynande.

Den nämnda institutionen har emellertid d. å. (1931) stått upp ur sin grav för att ersätta kyrkostämmorna, som av flera skäl befunnits olämpliga att vara organ åt och uttryck för församlingsviljan. Med folkskolebudgeten har emellertid de nya kyrkofullmäktige ingenting att skaffa.

Vänkrets. Vid mitt inträde i huvudstadens folkskolor var kamratandan bland lärarpersonalen synnerligen god, och särskilt kände sig flertalet eller kunde tillägna sig solidaritetskänsla. Men det var ett fåtal, som vid av de manliga lärarna i behov av inbördes solidaritet. Jag säger avsiktligt »flertalet» ty det fanns bland oss en och annan, som varken ville diskussioner väl kunde ställa till trassel och oreda men saknade varje inflytande på besluten. De manliga lärarna voro sammanslutna i en förening, som sammanträdde en gång i månaden, vanligen på någon källare, varigenom det blev tillfälle att avsluta sammanträdet med gemensam supé.

Jag torde knappast taga miste, om jag påstår, att dessa sammanträden hade sin dragningskraft koncentrerad i supén, ty det var vid den, man talade »fritt ur hjärtat».

En sångförening av manliga och kvinnliga medlemmar från stadens samtliga folkskolor hade sångövningar en gång i veckan i Nikolai. Vid påsktiden varje år anordnade föreningen en konsert, till vilken biljetter såldes av föreningens medlemmar. Efter konserten samlades man till fest i en restaurang med en större festvåning.

Därjämte brukade sångföreningen anordna en vinterfest antingen mot slutet av höstterminen eller ett stycke in på vårterminen. Sångföreningens fester voro synnerligen populära och talrikt besökta. På dem hade man tillfälle att bekanta sig med kamrater även från andra skolor, än den man själv tillhörde. Och då kårens medlemstal icke nämnvärt översteg 200, lärde man känna så gott som alla kårmedlemmar. Inom flera kollegier ordnades månatliga sammankomster för »nyttan och nöje» i någon av skolans lokaler. »Nyttnan» fick man av en mer eller mindre livligt hållen s. k. provlektion och nöjet av en (i sanning) enkel supé. Sitt egentliga värde hade dessa sammankomster däri, att de rätt väsentligt bidro till främjandet av en god kamratanda.

I Nikolai förekommo sammankomster av detta slag under hela den tid, jag vistades där, och vi betraktade dem nästan som ett slags familjefester. Ännu i dag känner jag mig varm om hjärtat, då jag låter tanken gå tillbaka till denna tid. Vi manliga lärare där voro ett hjärta och en själ och de kvinnliga syntes också trivas väl i detta enkla, nästan familjärt betonade sällskapsliv. Läsåret avslutades med examen den 15 eller 16 juni, och på examensdagens afton samlades vi Nikolaiter till fest å något av Djurgårdens många utvårdshus. Och vi hade trevligt.

Under de första fem åren av min stockholmsvistelse tillhörde alla mina umgängesvännar kamratkretsen. Inom denna krets fann jag många intelligenta och sympatiska unga män, vilka liksom jag pinades i den tvångströja, som vi blivit iklädda och som hotade att helt förkväva vår individualitet. Vid våra sammanträffanden hade vi alltid ett samtalsämne att tillgripa, som intreserade oss alla: förhållandena i Stockholms folkskolor. Och fastän det ideligen idisslades, förlorade det icke sin aktualitet. Våra yttranden om den vid folkskolan rådande regimen hade icke på denna samma verkan som de israelitiska basunerna på Jerikos murar. Varav följdén givetvis blev den, att trumpetstötarna gjordes kraftigare i förhoppning om önskad effekt. Åtskilliga av trumpetarna uppgåvo hoppet och skuddade stockholmsstoffet av sina fötter, men andra stannade kvar och skötte sina instrument på ett sätt, som å ena sidan framlockade visioner om ljuvlig musik men å andra sidan uppfattades som ett öronpinande oljud. Man levde under denna tid i en viss spänning av missräkning och förhoppning. Bland dem, som jag under denna tid oftast

sällskapade med, kan nämnas J. Molin, Victor Björkander, A. M. Stefanson, A. P. Fors, Joel Söderberg och Oscar Gustafson. Vi besökte varandra, gjorde promenader tillsammans och träffades någon gång på en restaurang, där vi inmundigade en enkel s. k. sexa, bestående av smörgåsbord och en varmrätt.

En lektorsfamilj Bergius, som bodde på Djurgården, var den första stockholmsfamilj, i vilken jag blev introducerad (utan all min förskyllan eller värdighet). Äldsta dottern, som var kamrat med Molin och Björkander, plögade inbjuda några av sina kamrater, som icke hade hem i staden, att tillbringa söndags e. m. i hennes föräldrars hem. När hon fått veta, att M. och B. bodde samman med mig, blev även jag bjuden till familjen. Där samlades rätt mycken ungdom på söndags e. m. och vi voro ännu så barnsliga, att vi kunde finna nöje i den tidens mångfaldiga sitt- och pantlekar. Valfägnaden bestod regelbundet i ett glas punsch och som avslutning vid 9-tiden en »enkel smörgås». Vi hade roligt och voro tack samma mot familjen.

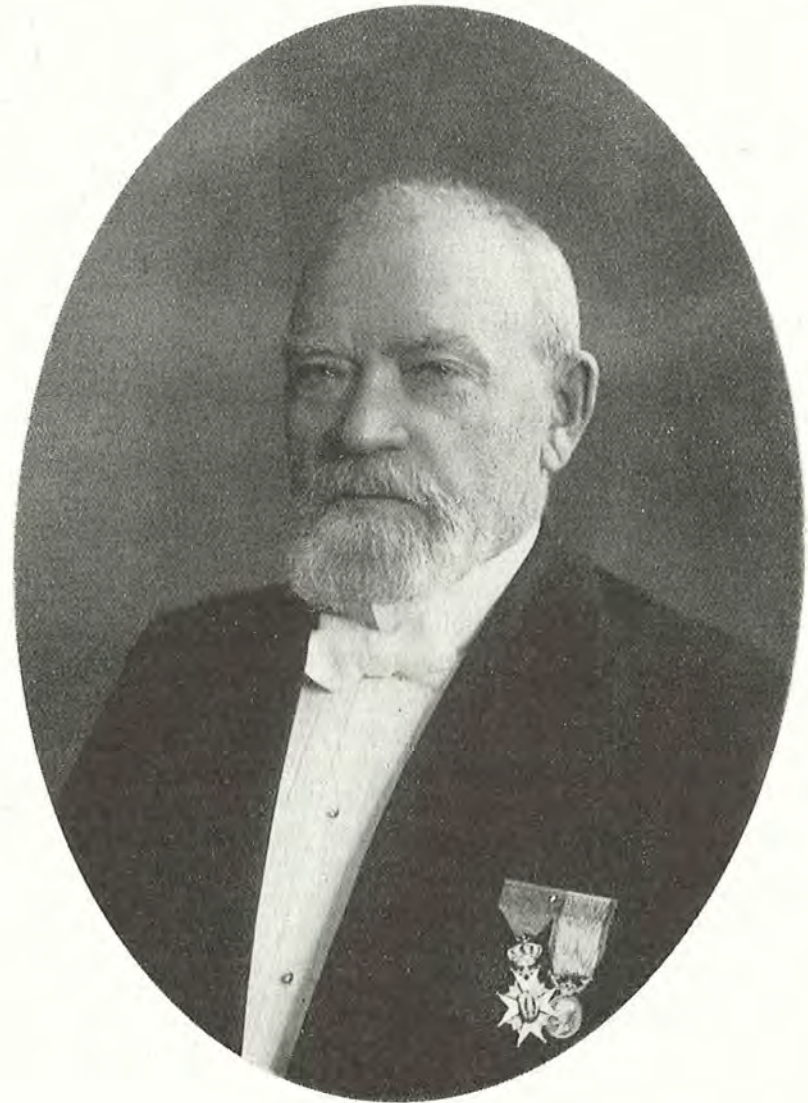
Till gifta kamrater blev jag också bjuden vid ett och annat tillfälle och mot slutet av 70-talet t. o. m. på bal i något borgerligt hem, vars överhuvud ville visa mig en artighet. Då måste man komma i högtidsdräkt: frack, vit halsduk, vita handskar och hög hatt — eller chapeau-claque. Vid ankomsten till festen omhändertogs man av värden, så snart man överlämnat sina överkläder åt någon tjänsteande i tamburen. Så gjorde man vid världens sida sin entré i salongen, presenterades och hälsade på var och en av de tidigare anlända gästerna. Under denna ceremoni bar man i den handskbeklädda vänstra handen hatten och den högra handsken. När hälsningen var undanstökad, placerade man hatten i tamburen, men en chapeau-claque bars under vänstra armen under hela vistelsen i salongen. Det bjöds på åtskilliga förfriskningar, när gästerna samlats, och en buffet med varjehanda flytande lockelser drog till sig gäster under dansmusikens pauser lika osvikligt, som en sockerbit drar till sig flugor om sommaren. Först sent på natten — kl. 1 eller 2 — serverades supén, som i regel var överdådig både kvalitativt och kvantitativt. Den räckte länge, ty det hölls många tal och dracks många skålar. Icke ofta har jag varit på sådana tillställningar men tillräckligt många gånger för att bli led vid dem. Då jag varken dansade eller spelade kort, var jag överflödig och hade ingenting att sysselsätta mig med.

Den bästa tillfredsställelsen och den rikaste behållningen av sällskapslivet, sådant jag levde det, skänkte mig de små kamratgrupper, i vilka jag icke ogärna var sedd. Vi kände varandra utan och innan, och var och en visste, att han möttes av de övrigas sympati. Men dessa grupper hade ingalunda karaktär av »sällskap för inbördes beundran»; de voro snarare att betrakta som sällskap för inbördes fostran, och jag erkänner oförbehållsamt, att jag har mycket att tacka detta kamratumgänge för. Jag kan

utan att begå orätt mot någon sätta Stefanson främst. Han var en rik ande, hade stor beläsenhet, en pålitlig, fast och orädd karaktär. Han ägde den avundsvärda gåvan att kunna kläda sina tankar och känslor i en språklig form, som gav åhöraren även en rent estetisk njutning: alltid tilltalande, ofta eldande, ej sällan gripande. Jag har näppeligen hört en talare, som kommit hjärtats strängar att vibrera i hänryckning så oreserverat som S. Hans talekonst var icke inlärd. Han var född talare. Hans stämma var ej stark men hade en mjuk melodisk klang och en mindre vanlig förmåga av modulation, som talaren fullt behärskade och utnyttjade. Närmast Stefanson sätter jag Molin, även han intelligent utöver den genomsnittliga nivån. Han tänkte och talade klart och logiskt och följaktligen övertygande. Men hans anföranden saknade den flykt och värme, som utmärkte Stefansons. Han hade en mera praktisk läggning och var en arbetsmyra av första ordningen. Det var dessa två, som jämte Joel Söderberg och Rickard Wennerqvist gävo liv och färg åt våra överläggningar. Östling och jag fyllde ungefär femte hjulets funktion.

Det fanns många med oss liktänkande kamrater, men ingen av dem släpptes innanför periferin till den inre cirkel, som under förra hälften av 80-talet upplöstes med anledning av att halva antalet av dess medlemmar övergick till annat verksamhetsfält. Fyra av de sex äro för länge sedan döda, och över två av dem har jag ristat runor i Svensk Lärare-tidning.

Slutord. Om några timmar fyller jag åttio år. Jag ser spridda drag av min levnads enkla, vardagliga historia skymta förbi: barndomstiden med dess nödtvungna försakelser och brist, ej sällan, på det nödvändigaste men ändå i stort sett sorglös och lycklig; ungdomstiden fylld av strängt arbete, som sig bör, så gott som utan förströelse i den bemärkelse, detta ord nu har, men därför ingalunda trist eller dystert, tack vare gott lynne och små anspråk på livet; mannaåldern — jag räknar den från hösten 1872, då jag blev helt självförsörjande — med arbete och möda under hårt regemente, allt för knappt tillmätt lön, som tvingade till arbetskraftens splittring och lade beslag på söndagar och sena kvällstimmar. Kamratskapet satte jag högt. Jag fick vänner för livet. De ha nu nästan alla gått bort — före mig. Jag ser dem, en efter en . . .

K. O. Broström.

V. Säregna naturiakttagelser. (Jfr sid. 12).

Det var en lördagseftermiddag. Dagen hade varit het, luften stillastående, tung, kvav och tryckande. Mörka, tunga moln tornade sig upp på himlavalvet och åskan började mullra i fjärran. Fåglarna tystnade, och naturen föreföll livlös. Så med ens bröt sig ur molnen en blixtnad av mäktig ljusstyrka och efterföljdes av en öronbedövande skräll. Det var inledningen till ett åskväder av imponerande kraft och skönhet. Gång på gång öppnade sig himlen, och intensiva kortvariga ljusfloder välldes fram. Regnet forsade, åskan skrällde och dånade, blixterna korsades och Kalle bävade hänförd. Skådespelet var »rysligt skönt».

När regnet upphört, bröt solen fram, och luften stod stilla. De gråsvarta molnen i öster fingo ett egendomligt dystert, nästan hotfullt utseende, medan den övriga delen av himlen färgades av den renaste azur. Nejderna var starkt belyst, och de millioner regndropparna i gräset och på löven gnistrade i mångfärgat ljus. Det var en härlig tavla, och Kalle tänkte, att det väl inte kunde vara vackrare i paradiset. Detta var säkerligen första gången, Kalle hade en medveten förnimmelse av att naturen är skön, men den blev dess bättre icke den sista.

Vid middagstiden en sommardag — sannolikt år 1862 — rådde det vindstilla och luften var tryckande och kvav. Därvid överdrogs himlavalvet helt och hållet av lätta mjölkfärgade moln. Solens ljus blev vitblekt och så matt, att man utan obehag kunde rikta ögonen mot dagens strålände stjärna. Solskivans cirkellinje utplånades och ersattes av oregelbundna uddar eller strålar av vitt, ej gult, ljus. Kring solen syntes en vid cirkel, vars väldiga periferi strålade i samma vita ljus som solen. Utanför denna cirkel såg man andra av åtskilligt mindre omfång till ett antal av 5, 6 eller 7 — jag minns nu ej säkert antalet men det föresvävar mig vara sju. Alla cirkellinjerna hade samma ljusstyrka, och på alla de ställen, där den större cirkeln tangerades av de mindre, såg man ett slags »solar» av rätt oregelbunden form och mindre än den verkliga. Hur länge fenomenet varade, kan jag nu icke uppgiva, men det ansågs vara ett järtecken, som betydde krig eller svår farsot, som dock dess bättre uteblevo.

Vädersolstavlan i Stockholms storkyrka, som målats på beställning av Olaus Petri, återger ett fenomen av det slag, som ovan beskrivits. Det visade sig över huvudstaden en dag i april år 1535. Tidigare hade man i Tyskland iakttagit vädersolar, och Melanchton, som oroade sig över det sektväsen och de många villomeningar, som följde i reformationens spår, förklarade, att Gud med fenomenet velat visa människorna, att villomeningarna, hur många de än voro, icke kunde förkväva, blott till en liten tid fördunkla den sanna evangeliska läran, som i likhet med solen skulle stråla i sin fulla glans, då djävulens bländverk icke längre kunde utöva sin makt över sinnena. Gustaf Vasa, som rätt ofta stegrade sig mot Olaus Petri, behövde något, som varnade honom för olydnad mot Gud,

och vädersolstavlan skulle påminna honom om att hans makt och myndighet var i förhållande till Guds endast en vädersol, som lätt kunde slockna.

Sommaren 1882 hade min kamrat Björkander och jag en dag slagit oss ned på den bakom vår sommarbostad brant stigande platån på Skälsö på Gotland, varifrån vi hade vid och fri utsikt åt havet. Dagarna förut hade blåst västlig ihållande vind, och det hade haft till följd, att en stor mängd segelfartyg på norr- eller södergående kommit rätt nära öns västra sida. Varken tidigare eller senare har jag på en gång sett så många segel inom ett jämförelsevis så begränsat område. Det var nära nog en upplevelse, och vi tröttnade ej på att betrakta den rörliga tavlan. Det slog oss, att fartygen lågo så högt på vattnet. Det såg ut som om de varit upplyfta. Vi förstodo, att det var en synvilla, en hägring. Vi kunde ej slita oss ifrån det för oss så ovanliga sceneriet. Och det gläder mig än i dag, att vi stannade kvar på vår plats. Ty om några minuter fingo vi se i luften ovanför ett av de många fartygen en spegelbild av det underliggande tremastade skeppet. Bilden »stod på huvudet», så att dess masttoppar vände sig mot skeppets masttoppar och pekade alltså nedåt. Allt i bilden var upp- och nedvänt. Den var något mattare än upphovet till den och särskilt tedde sig spegelbilden av skrovet suddig. Luften var den dagen så gott som stillastående, därtill kvav och något disig.

Sommaren 1898 utmärkte sig för ganska kylig väderlek. Midsommaraftonen var en kall dag, och den därpå följande natten kom med frost, så att grunda vattensamlingar belades med en tunn isskorpa. Sådant inträffade flera gånger under den sommaren, som var den första jag och mina barn tillika med Björkander tillbragte i Dockekulla. Den 8 augusti vid 7-tiden på morgonen kom Björkander in i mitt rum. Han bar i ena handen ett dricksglas och däri lågo tre något oregelbundna bollar av ett vildäpples eller en valnöts storlek och gråaktig färg. Det var hagel. B., som bodde i ett rum med öppen spis, hade väckts av ett egendomligt buller. Hur detta uppkom, stod snart klart. Från skorstenen, vars spjäll stod öppet, trillade den ena isklumpen efter den andra ut på golvet och orsakade bullret. Jag följde honom in och fick bekräftelse på hans utsago. Vi stängde spjället och vände blicken mot fönstret. Utanför ett egendomligt sceneri. En hagelskur med hagel stora som ovan uppgivits, och snart var marken vit. Att från rummet se ut i luften, som var full av neddansande projektiler, var ytterst intressant, men det hade sannolikt varit ett måttligt nöje att stå under bar himmel. Haglen voro så tunga och kommo med sådan fart, att takpannorna splittrades. Att fönsterrutorna förblevo oskadade, får man tillskriva den lyckliga omständigheten, att det vid tillfället rådde vindstilla, så att haglen föllo lodrätt. Kreaturen ute i markerna sökte skydd under träd och utskjutande klipp-

språng; så gjorde ock människor och alla vilda djur. Hagelskuren hade lokal karaktär och var av ringa omfattning, men den var intensiv och ännu påföljande dags f. m. voro gräsmattorna i trädgården täckta av snömos.

Med hjälp av kniv och hammare klöv jag några hagel för att komma underfund med deras byggnad. Omkring en grå, mindre fast kärna av en hasselnöts storlek slöt sig ett hårt skal av svartaktig fast is av c:a 6 mm tjocklek, och detta hårda skal omgavs i sin tur av ett något lösare gråaktigt hölje av — som det synes — till is frusen snö med en genomsnittlig tjocklek av c:a 8 mm. Den något oregelbundet runda hagelklumpen hade en diameter av 3 å 4 cm. Jag vägde åtskilliga av dem, men då anteckningar därom nu icke längre finnas till, är jag urständssatt att ange vikten.

Upprepade gånger hade i tidningar setts notiser om hagelskuror med hagel stora som duvägg, ja, som hönsägg, men jag betraktade dylika meddelanden, lindrigt sagt, endast som överdrivet nit i arbetet för mänsklighetens upplysning.

En e. m. vid 5-tiden — år och datum har jag glömt — just då jag tog mig ett bad i Äländaren, vars yta låg spegelblank under klar himmel och i starkt solsken, överraskades jag av ett kraftigt oväsen från träden på nordsidan om Sägbacken. Det lät som när stormen är lös, och jag såg kvistar med gröna löv virvla omkring i yster dans, men sjön låg alldeles stilla. Det måtte vara en cyklonunge, tänkte jag och skyndade upp ur vattnet för att icke bli berövad mina kläder. Nu såg jag luftvirveln fullt tydligt. Den hade formen av en jättestrut med spetsen riktad nedåt. Jag såg i luften en formation alldeles lika den, som uppkommer i vatten, då detta försättes i hastig roterande rörelse. Dansen var ytterst livlig och rörelsen tvåfaldig. Löv och kvistar svängde sig i ursinnig fart omkring den upp- och nedvända konens axel, och samtidigt beskrev konen själv en nästan regelbunden halvcirkel, och från spetsen, som nådde marken, uppsögs en myckenhet av stickor, barksmulor och annat avfall, som gladeligen deltog i häxdansen. När virveln nådde sjön, sattes vattnet i rörelse av »strutens» nedåtvända spets, vars hastiga svängningar plöjde en bågformig, trasig fåra i vattnet, och samtidigt förstärktes avsevärt det väsende och fräsande ljudet i virveln till följd av vattenstänket. Småningom blev virvelrörelsen långsammare, bråten tröttnade på dansen, sänkte sig sakta och lade sig stilla att vila på sjöns ännu lugna yta, som emellertid strax därpå blev orolig och gropig. Mohren hade gjort sin tjänst som budbärare åt stormen.

Det syntes, som om virveln varit lufttom kring axeln. Men det var väl delvis en synvilla. Sannolikt förhöll det sig så, att luften tvangs av centrifugalkraften att pressa sig mot »strutens» väggar, varigenom en luftförtunning uppkom kring axeln.

Under juli månad 1913 uppehöll jag mig i den lilla badorten Lönstrup i nordvästra Jylland. »Byn» ligger i närheten av de talrika klitterna invid Västerhavets strand och är under blåsiga dagar en föga behaglig vistelseort, emedan den lätta, mjöliga flygsanden virvlar i luften som ett fint stoft och tränger in i näsa, mun, ögon, öron. Lyckligtvis höjer sig landet S. V. om byn till en vidsträckt, nästan trädlös, gräsbevuxen platå, där man sällan plågas av yrsanden. Denna platå blev nära nog mitt hemvist, dels för det skydd den erbjöd, dels för den vida, endast av horisonten begränsade utsikten över havet. Särskilt drog jag mig dit upp vid tiden för solnedgången. Att se solen sakta sänka sig i havet är en upplevelse, ett sceneri, som alltid lockar, aldrig tröttnar. En afton, då jag vandrade däruppe i tystnaden och ensligheten utan att finna andra levande väsen där än några flaxande måsar stannade jag häpen inför en egendomlig syn. På marken några hundra meter framför mig låg utsträckt på rygg en mansgestalt av gigantiska proportioner. Han låg så till att kroppens längdlinje bildade sned vinkel mot min synlinje och så, att hans fötter voro mig närmare än hans huvud. Klackarna vilade på marken och tåspetsarna voro snett uppåtriktade, så att de bildade med varandra en vinkel. Luften var så klar, att jag trots avståndet kunde tydligt skilja klackarna från den övriga delen av skosulan. Våldiga fötter! Högra handen hade ett fast grepp om en krumstav, vars längd mina ögon uppskattade till c:a 4 meter. Huvudet, armen, bålen, benen, allt var kolossalt. Mina tankar flögo ovillkorligen till sagans jättar och Holger Danske. Jag nära nog tvekade att närma mig bjässen men skämdes inför mig själv att av räddhåga gå en omväg. Jag borde väl ändock ta reda på vad det var för ett jättedjur och fortsatte min vandring i riktning mot fenomenet. Jag såg, hur kolossen med högra handen lät staven, vars doppsko stod mot marken, beskriva cirklar i luften. Han lekte ju och var sannolikt icke så farligt blodtörstig. Jag repade mod, men ho vet, om det inte satt en liten harunge innanför västen! Emellertid ordnade jag mina drag, tog på mig en karsk min och stövlade dristigt på och var nära att betrakta mig som en liten David på väg att möta Goliat, beklagande att jag icke som den listige lille juden hade en slunga och fem slåta stenar att placera i jättens panna. Jag går på, och sceneriet förändras. Ju närmare jag kommer, desto mer krymper kolossen, trots att synvinkeln blir större för vart steg, jag tar, och när jag går honom tätt förbi, där han ligger och lатар sig, är han snarare en dvärg än en jätte och oansenligare än jag. Var det trolleri? Det var en hägring. Men det kom jag ej att tänka på förrän kolossen fått något så när mänskliga proportioner.

Lärarelöner vid Stockholms Folkskolor under perioden 1862—1882.

I sin till Kungl. M:t avgivna berättelse för år 1862 skriver Överstyrelsen för Stockholms stads folkskolor följande beträffande lärarnas löneförmåner.

»Sedan hvarje församling upphört att aflöna lärarena vid församlingens skolor, och detta åliggande i stället blifvit för hela hufvudstaden gemensamt, hafva följande lönegrader, lika för alla skolor, blifvit bestämda: för

			[Inalles]
lärare i första lönegraden: lön Rdr	1200	
	hyresersättning	» 300	1500
» » andra » lön »	1000	
	hyresersättning	» 200	1200
biträdande lärare: lön »		600
lärarinnor: lön »	750	
	hyresersättning	» 150	900
biträdande lärarinnor: lön »		500

Under dessa belopp skulle hittills åtnjutna fördelar av ved och ljus anses inbegripne; hvarjemte såsom allmän regel stadgats, att de lärare, som hittills innehaft större löneförmåner, än dem staten upptog, skulle för sin tienstetid dervid bibehållas.»

I samma berättelse meddelar överstyrelsen, att den »hos vederbörande kommunalstyrelse äskat löner och arvoden åt 20 nya lärare eller biträden, hvilka Öfver-Styrelsen fann för närvarande kunna och böra vid skolorna anställas» samt tillägger: »Allenast 15 lärare-arvoden hafva dock blifvit beviljade».

Att överstyrelsen hade giltiga skäl för äskandet av anslag till nya lärarlöner, framgår med önskvärd tydlighet av de siffror, som angiva barnantalet 2471 och lärarantalet 35 (21 lärare + 4 biträden, 8 lärarinnor + 2 biträden) förutom 7 lärarinnor och ett biträde i handarbete.

Ovan uppgivna lönestat fick ej lång livslängd. År 1863, då den nyvalde inspektören C. J. Meijerberg började sitt storartade reformarbete för nyskapandet av huvudstadens folkskoleväsen, ansågs denna löneplan föråldrad eller, som det hette, mindre lämplig. Man hade nämligen stort behov av lärarekrafter. Skulle dessa avlönas enligt löneplanen, så komme budgeten att verka allt för avskräckande på de myndigheter (kyrkostämmor och kyrkofullmäktige), som hade att besluta om folk-

skolestaten. De höllo alltid hårt om pungen, när det gällde anslag till den ringaktade folkskolan. En ny lönestat normerades 1863:

»Enär Öfver-Styrelsen funnit det för möjligheten att åt skolorna vinna och behålla lärare med mera framstående förmåga vara erforderligt att lönera förhöjdes, har ny lönestat blifvit upprättad, enligt hvilken lönera bestämts till 3 grader, nemligen

för lärare i första lönegraden	1500 Rdr
» » » andra »	1200 »
» » » tredje »	900 »
för lärarinnor i första graden	900 »
» » » andra »	700 »
» » » tredje »	500 »

uti hvilka belopp ersättning för boställslägenheter i allmänhet skulle anses inbegripna.»

Denna lönestat gällde officiellt under tioårsperioden 1863—1872.

Vid uppgörandet av här ovan återgivna lönestater synes överstyrelsen ha varit medveten om att folkskolans lärarpersonal vid den tiden var i folkskolestadgan tillförsäkrad rätt till vissa s. k. naturaförmåner eller ersättning därför men har som sådan endast nämnt bostad, ljus och ved (i 1862 års stat) eller boställslägenheter (i 1863 års stat) och förklarar, att den härför utgående ersättningen skulle anses inbegripnen i lönen. Intet nämnes om rätt till ersättning för kofoder, planteringsland och övertidsläsning, vilken under 1860-talet, då läsåret började den 1 aug. och avslutades den 15 juni, var fyra och under 1870-talet två veckor längre än nu, 1932.

Hur många tjänster, som funnos i varje lönegrad, lämnar överstyrelsens årligen återkommande berättelser icke besked om, men i styrelsens tidigast bekanta budgetförslag, för år 1868, äskar överstyrelsen anslag till sex tjänster i högsta lönegraden för manliga lärare så fördelade, att en tjänst i denna grad skulle tillkomma var och en av de sex större församlingarna Nikolai, Klara, Jakob-Johannes, Maria, Katarina och Ladugårdslandet, medan de mindre församlingarna Adolf Fredrik och Kungsholmen (i denna församling fanns då ingen folkskola för gossar) ännu icke funnos värdiga en folkskollärarebefattning med årslön av 1500 rdr rmt. Tunnsådda voro också lärarinnebefattningar i den högsta lönegraden och detsamma kan, om ej i samma utsträckning, sägas om tjänsterna i andra lönegraden för såväl manliga lärare som för kvinnliga. De flesta tjänsterna avlönades alltså enligt lägsta lönegraden.

Utänför denna officiella lönestat utbetalades löner, som icke kommo till synes i skolbudgeten i annan form än som anslagssumma. Platserna höllos nämligen mycket länge vakanta. Härigenom gjordes avsevärda besparingar, som kunde användas till avlöning åt mindre kvalificerade, huvudsakligen kvinnliga lärare, som fingo sin utbildning i den s. k.

Meijerbergiska kursen och nöjde sig med arvoden, som växlade mellan 200 och 400 kr pr år. På det sättet erhöll skolan det behöfliga antalet lärare utan att det i staten beviljade anslaget till lärarlöner behövde överskridas. (De lärarinnor som erhöilo 200 rdr pr år, voro i regeln unga flickor, som nyss avslutat sin kurs i folkskolan och ännu stodo under sina föräldrars vård och som voro elever i nämnda kurs.) Det var alltså lärarkåren, som fick till en viss grad betala kostnaderna för den snabba och i yttre hänseende storartade utvecklingen av Stockholms folkskoleväsen under tiden 1863—1883.

Då överstyrelsen år 1862 övertog vården av folkskolorna i huvudstaden, övertog den också därmed uppgiften att förvärva och avlöna lärare. Lärare, som vid övergången från gamla till nya ordningen innehade ordinarie tjänst, behöllo givetvis sin ställning även under den nya regimen. Men hur många ordinarie befattningshavare, som trädde in under överstyrelsens herradöme, lämna de första årens styrelseberättelser ingen upplysning om. Först i berättelsen för år 1867 lyfter överstyrelsen på slöjan och yttrar till Kungl. M:t följande:

»Sedan Eders Kongl. Maj:t den 30 November 1866 utfärdat Förordning och Reglemente angående folkskolelärares pensionsinrättning, har, enär pensionsrätt i berörda inrättning endast tillkomme examinerade ordinarie lärare och lärarinnor, samt af de vid hufvudstadens folkskolor anställda lärare allenast 16 äro ordinarie och examinerade eller af Eders Kongl. Maj:t genom särskilda Resolutioner från examen dispenserade, Öfverstyrelsen efter erhållet bemyndigande af Stockholms Kyrkofullmäktige sökt inträde i pensionsinrättningen för sexton pensionsrum, deraf 8 à 1000 Rdr och 8 à 700 Rdr, för hvilka platser årlig afgift i enlighet med Reglementet skulle af Stockholms kommun erläggas.»

I sistnämnda årsberättelse ger överstyrelsen en förteckning över samtliga vid Stockholms folkskolor anställda lärarkrafter, som vid sammanräkning befinnas uppgå till 130, av vilka 25 betitlas med »herr» framför namnet; de övriga bära titeln Mamsell eller Fru förutom tre, som få bära frökentiteln. Ej fullt var åttonde lärare innehade ordinarie befattning och av de sexton, som innehade sådan, hade flertalet erövrat denna säkrare ställning, innan överstyrelsen omhändertagit vården om folkskoleväsendet i Stockholm.

Enligt överstyrelsens berättelser för åren 1867—1872 antogos under dessa sex år sammanlagt 194 lärare »dels såsom ordinarie, dels på grund af förordnande», medan under samma tid avgingo 81, »av hvilka en såsom 62 år gammal och sjuklig tillerkändes pension i den för folkskollärare bildade pensionsinrättningen». Om de övriga 80 ha berättelserna ingenting att förmåla. Hur många av de 194, som antogos såsom ordinarie, lämna berättelserna ingen upplysning om, men deras tal synes ej varit synnerligen imponerande.

Då överstyrelsen år 1863 fastställde lönestaten för lärarpersonalen vid huvudstadens folkskolor hade enligt folkskolestadgan en svensk folkskollärare laglig rätt att komma i åtnjutande av följande löneförmåner: tjänlig bostad och nödigt bränsle, 8 t:r spannmål, sommarbete och vinterfoder till en ko samt ett planteringsland (av icke angiven areal); därtill en kontant årlig lön av 80 rdr rmt. För städernas vidkommande omräknades vanligen såsom än i dag naturaförmånerna i penningar. Den lägsta lönen för examinerad lärarinna bestämdes av överstyrelsen, såsom tidigare nämnts, till 500 rdr. Under år 1863 kunde denna lön anses rimlig i förhållande till den i folkskolestadgan fastställda. Men redan nästföljande år understiger den icke oväsentligt den lagstadgade lönen. Riksdagen, samlad 1862—1863, beslöt nämligen bifalla Kungl. M:ts proposition om en kontant minimilön å 400 rdr rmt, vartill staten skulle bidra med hälften eller 200 rdr. Men därtill bestämdes, att skoldistrikt, som höjde lönen till 500 rdr skulle äga åtnjuta ett statsbidrag lika med hälften av denna summa. Om dessa riksdagens beslut synes överstyrelsen och även den myndighet, som utanordnade statsbidraget till folkskolläraernas avlöning, ha svävat i lycklig okunnighet. Ingen åtgärd vidtogs med anledning av riksdagens beslut, som trädde i kraft med ingången av år 1864.

Enligt folkskolestadgans bestämmelser och riksdagens beslut hade ju examinerad lärarinna obestriddlig rätt till bostad, bränsle och kofoder eller ersättning därför samt en kontant lön av 400 rdr pr år. Ersättning för naturaförmånerna ansågs av överstyrelsen och Stockholms kommun alltså böra utgå med 100 rdr pr år. I folkskolestadgan sättes värdet av kofoder lika med värdet av 2 tunnor spannmål. Under åren 1867 och 1868 steg priset på brödsäd till följd av missväxt till 35 à 40 rdr pr tunna. Drages värdet av kofodret, 70 à 80 rdr, från de 100, så återstår alltså till hyra och bränsle 30 eller i vidrigaste fall 20 rdr. Var finns den hyresvärd, som upplåter ett rum och kök med uppvärmning för 20 à 30 kr. pr år? Möjligen nånstans på Söderhavsöarna. Någon ersättning för övertidsläsning kom givetvis aldrig på tal.

Det förefaller oss kanske egendomligt, att en styrelse av 12 män, alla i framskjuten ställning och bland dem jurister, såsom kammarrättsråd, revisionssekreterare, ja själva justitiekanslern, kunde för kyrkostämorna år efter år framlägga en lönestat, som i vissa delar var författningsstridig. Stockholms folkskoledistrikt intog en särställning. Det hade sin egen inspektör, antagen och förordnad av överstyrelsen. Han var följaktligen en styrelsens tjänsteman, dess verkställande direktör men icke dess kontrollant. En statens folkskoleinspektör har till uppgift att kontrollera ej blott att läraren gör sin plikt utan ock att skolstyrelser och kommuner fullgöra sina skyldigheter mot skolan och lärarna. Söker en skolmyndighet att undanhålla läraren något av hans lagliga

rättigheter och kommer sådant till inspektörens kännedom, så kan denne underlåta att tillstyrka dess ansökan om statsbidrag. Stockholms kommun var för sitt folkskoleväsen icke underkastad kontroll av en statens inspektör. Tyvärr. Och kommunen drog sig icke för att profitera därav. Givetvis hade överstyrelsen, om den velat, kunnat pressa kyrkostämmorna, som hade att besluta om skolbudgeten, till att betala lärarinnorna i lägsta lönegraden laglig lön genom att framhålla för dem risken av ett lagstridigt beslut. Men det gjorde icke överstyrelsen, icke heller kyrkostämmornas ordförande, som ock voro självskrivna ordförande i sina församlingars skolråd och såsom sådana skyldiga att känna och tillämpa gällande författningar rörande skolan »för folkets barn». Om ett sådant meddelande givits, skulle emellertid den sannolika påföljden därav blivvit den, att stämmorna vägrat anslag till tjänster i högre lönegrader än den, som utgjorde minimilön. I stort skulle en sådan hållning hos stämmorna varit utan väsentlig betydelse för 1860-talets lärarkår, emedan endast ett litet fåtal av dess medlemmar uppbar lön i någon av de »högre» graderna.

Lönegraderna voro nämligen slutna och öppnade sig endast för seg-raren och det först efter ansökan och tävlan mellan aspiranter från hela riket; ordinarie befattningar ransonerades med iakttagande av den största sparsamhet. De liksom ock de högre lönegraderna hade till ändamål att »sporra» till ansträngningar alla som stodo utanför och tjäna såsom dygdepris för ådagalagt välförhållande. Även e. o. lärare kunde i staten placeras i högre lönegrader, där vakanser funnos. Det var nämligen mindre besvärligt att bli kvitt en e. o. lärare, som skolchefen fann vara obekvämt att handskas med, än om det gällde en ordinarie.

I lönestaten för 1868 finnas sålunda upptagna 132 lärarebefattningar, därav 7 för övningslärare, men endast 16 (8 manliga och 8 kvinnliga eller en i vardera lönegruppen i varje församling) voro besatta med ordinarie innehavare. År 1870 hade antalet lärare stigit till 162 och de ordinaries antal till 20.

Lärarna i den tid, då detta skrives, skola säkert förvåna sig över, att de så behandlade lärarinnorna stillatigande underkastade sig dylik behandling. De hade ju rätten på sin sida. Ja, teoretiskt. Men hade de på laglig väg sökt rättelse, så är det icke uteslutet, att utgången blivvit en missräkning. Och även om lärarinnorna vetat, att de genom vädjan till högre myndighet kunnat förhjälpas till sin rätt, så skulle de icke vågat taga ett sådant steg. Och, sanningen att säga: flertalet av dem hade rätt dunkla, om ens några begrepp om vad lag och författning tillerkände dem. De manliga lärarna och lärarinnorna i högre grad hade ju ingen utsikt att genom vädjan till högre eller högsta ort förbättra sin ekonomiska ställning.

År 1871 framlade K. M:t för riksdagen proposition om ett ålders-

tillägg å 100 rdr till lärare, som tjänstgjort minst 5 år. Riksdagen biföll tillägget med den förändringen, att detta skulle utgå efter 10 års tjänstgöring. Det var första gången Sveriges folkskollärare beviljades någon löneförbättring i form av ålderstillägg. Då statsbidraget till lärarnas avlöning fortfarande utgick med hälften av den kontanta lönen, så höjdes detta från 200 till 250 rdr för lärare, som voro berättigade till ålderstillägg. För att kommunen skulle komma i åtnjutande av det höjda statsbidraget, nödgades överstyrelsen i sitt förslag till lönestat för år 1873 föreslå en höjning med 100 kr av samtliga lönegrader för lärarinnor. Lönestaten för 1873, vilken godtogs av kyrkostämmorna, fick alltså följande utseende:

för lärare 900; 1200; 1500; 1800 kr.

för lärarinnor 600; 800; 1000; 1200 »

Men denna stat skiljer sig från den tidigare även däri att den med sina fyra lönegrader öppnar ljusare framtidsutsikter för lärarkåren. Flertalet lärare — dock icke alla — i lägsta lönegraden fick sin lön höjd med 100 kr. till 1000 kr. Men trots den partiella löneförbättringen hade lärarinnorna i lägsta lönegraden ännu icke kommit i åtnjutande av sin lagliga rätt, alldenstund ersättningen för naturaförmåner och övertidsläsning fortfarande taxerades till endast 100 kr.

Givetvis väckte tillkomsten av de två nya lönegraderna — den på 1800 kr. för lärare och den på 1200 kr. för lärarinnor — en förhoppning hos de kärmedlemmar, som icke uppgivit hoppet om befördran. Särskilt förhoppningsfulla voro helt naturligt de t. f. eller e. o. lärare, som utan ansökan funno sig, när de lyfte 1:a lönekvartalet 1873, placerade somliga i 2:a och några få »synnerligen framstående» t. o. m. i 3:e lönegraden. Det hände nämligen att överstyrelsen sålunda »belönade» eller »uppmuntrade» en och annan manlig eller kvinnlig lärare, som inspektören ansåg vara i högre grad än kollegerna värd »uppmuntran». För de icke »uppmuntrade» skulle detta sätt att belöna verka som en sporre, eggande till kraftigare ansträngningar.

Med införandet på löneskalan av särskilt den högsta graden för manliga lärare var förknippat ett syfte, som senare blev uppenbart. Inspektören, som brann av nitälskan att göra Stockholms folkskolor till de främsta i riket och likvärdiga med de bästa i utlandet, hade gjort den erfarenheten, att endast barn från de s. k. lägre samhällsskikten inskrevos i folkskolan, medan barnen från de bättre situerade klasserna befolkade privata skolor, även de undermåliga, och allmänna läroverk. Men folkskolan var ju avsedd att vara en hela folkets skola, en skola för barn och ungdom i alla samhällsklasser, och till en sådan skola ville han göra den. För den skull ansåg han det nödvändigt att vid folkskolan fästa lärare med högre bildning, än vad seminarierna kunde pretera. Akademiskt bildade lärare skulle näppeligen lockas till folkskolan av

de löneförmåner, som hittills stått denna skolas enkla och begabbade lärare till buds, men en lönegrad på 1800 kr. skulle möjligen få åsyftad verkan. Och därför kom lönegraden på 1800 kr. till. Den beräknade effekten uteblev icke. Filosofie doktorer och filosofie kandidater sökte anställning vid Stockholms folkskolor. De som stannade, erhöilo efter kort tids tjänstgöring som extra lärare dispens, blevo ordinarie i högsta lönegraden och förordnades till förste lärare eller tillsyningslärare, som från och med år 1873 tillerkändes särskilt arvode, de förra 300 kr. pr år. De nya lärarnas akademiska titel borde hos den bildade allmänheten väcka förtroende för folkskolan, som numera icke behövde stå i förlägenhet inför uppgiften att på ett mönstergillt sätt sköta undervisningen i de högre avdelningarna, som dock alltjämt till sin huvudsakliga del anförtroddes åt mindre kvalificerade, nämligen folkskollärare.

Huruvida dessa lärare med universitetsbildning i högre grad än de övriga lärarna bidrogo till folkskolans höjande, är ett spörsmål, som lämnas till besvarande åt icke part i målet. Det bör dock sägas, att de alla voro intresserade för sin uppgift och behandlade dem underställda lärare med det förtroende, som dessa rättvisligen kunde kräva.

Genom anställandet av universitetsbildade lärare vid folkskolan hade för 1870-talets seminariebildade och med de förra ungefärligen jämnåriga lärare utsikten att en gång nå löneskalans topp helt avstängts.

Löneregleringen av år 1873 tillerkände även Adolf Fredriks församling rätt till en lärarebefattning i var och en av lönegraderna 1500 och 1800 kr. Men Kungsholmen fick låta sig nöja med en befattning i 1500-kronorsgraden (tills den vid 1875 års löne reglering erhöil en läraretjänst med 1800 kronors avlönning, vikt för en akademiskt bildad lärare).

År 1873 beslöt riksdagen att grundlönen för folkskolans lärare skulle höjas med 100 kr. till 500 kr. samt att ålderstillägget 100 kr. skulle utgå efter 5 år i stället för 10 år, som riksdagen 1871 bestämt. Härigenom höjdes statsbidraget från 200 à 250 till 250 à 300 kr. Detta föranledde överstyrelsen att i sitt budgetförslag för år 1875 framlägga en lönestat av denna typ:

för lärare	1000; 1200; 1500; 1800 kr.
för lärarinnor	700; 800; 1000; 1200 »

En jämförelse med 1873 års stat ger vid handen, att endast den lägsta lönegraden för såväl manliga som kvinnliga lärare höjts med 100 kr. för vardera.

Denna »kraftiga löneförhöjning» kom egentligen endast lärarinnor i lägsta lönegraden till godo, alldenstund flertalet av de manliga lärarna i den för dem gällande lägsta lönegraden redan 1873 kommit i lycklig besittning av en årsinkomst av 1000 kr., ehuru den först nu fick officiell bekräftelse. För att lugna oppositionen på kyrkostämmorna motiverar överstyrelsen förslaget med en sann försäkran, att »statsbidraget mer

än uppväger den föreslagna löneförhöjningen». Denna uppriktiga försäkran kan näppeligen tolkas på annat sätt, än att den överskjutande delen av statsbidraget disponerades för ändamål, som statsmakterna vid dess beviljande icke avsett.

Statsbidraget utbetalades ju till kommunen för alla tjänster, som avlönades med kontant 600 kr. eller däröver. Men kommunen och överstyrelsen höjde lönerna med 100 kr. endast i den lägsta graden för lärare och lärarinnor. De i de högre graderna ställdes helt utanför, godtyckligt nog. Så gick det till både en och flera gånger.

Trots erkännandet av behovet av löneförbättring på grund av stegrade levnadskostnader hade överstyrelsen även i denna lönestat taxerat värdet av naturaförmånerna till allenast 100 kr. för lärarinnor med rätt att uppbära ålderstillägg. —

Anm. De från seminarierna rekvirerade lärarna inträdde i tjänstgöring vanligen den 15 augusti, då höstterminen tog sin början. Den 1 sept. var avlöningsdag, efterlängtnad av alla. Då skulle man få lyfta en fjärdedel av lönen, som den tiden utbetalades kvartalsvis. Men då avlöningslistan förelades nykomlingen till kvittering, fann denne sig endast ha att kvitera hälften av det belopp, som han på grund av uppgifterna om löneförmånerna gjort sig räkning på. Vid förfrågan om anledningen härtill fick man till svar: »Läsåret börjar den 1 juli. Ni anställdes som lärare den 15 aug. med rätt att erhålla lön fr. o. m. anställningsdagen. Det har ni fått, och mera har ni ingen rätt till». Alla trodde sig ha blivit anställda med rätt till årlig lön i lägsta lönegraden, och då varje lärare, även de nyanställda, var tjänstgöringsskyldig under hela den tid av läsåret, då arbetet i skolan pågick, ansåg han sig också böra ha rätt till hela den lön, han trodde sig ha fått löfte om. Men han fick för det första tjänstgöringsåret nöja sig med $\frac{7}{8}$ därav. Vilket betydde, att en lärare fick sin första årslön reducerad från 900 kr. till 787 kr. 50 och en lärarinna sin lön å 500 kr. minskad till 437 kr. 50 öre. Först år 1877 vidtogs rättelse på initiativ av seminarie rektor Fredr. Sandberg, året förut invald i överstyrelsen. Ändringen fick givetvis icke retroaktiv verkan.

De nykomna lärarna gjorde snart nog samma erfarenhet, som de äldre långt förut voro förtrogna med, nämligen den uppburna lörens sorgliga benägenhet att hastigt byta ägare. Det var en svårlärd konst, för ganska många omöjlig att förvärva, att handskas med kvartalsavlönningen så försiktigt, att han hade en krona kvar till nästkommande avlöningsdag. De flesta voro renskrapade och ej få av dem hade skulder. Lönen i lägsta lönegraden var otillräcklig även för de sparsamma. Och till de högre graderna hade endast ett fåtal en oviss utsikt att nå. Efter fransk-tyska kriget 1870—71 inträdde högkonjunktur i vårt land med påföljd att penningvärdet föll så att myntenhetens köpkraft minskades väsentligt. I Stockholm, som redan då var en första rangens dyrort, var det huvud-

sakligen de kraftigt stegrade hyrespriserna, som pressade ned penningvärdet, även om priset på andra förnödenheter än bostad i sin mån bidrog härtill. Och likväl fann sig överstyrelsen ingalunda föranlåten att föreslå högre ersättning åt lärarinna än 100 kr. för bostad och övriga naturaförmåner.

Missnöjet med rådande löne- och befordringssystem fick ett samlat uttryck i en till överstyrelsen år 1875 ingiven petition om »lönereglering helst i den form, att ålderstillägg måtte beviljas samtliga lärare efter viss tids oförvitlig tjänstgöring». Ansökningar i sådant syfte hade även tidigare inkommit till överstyrelsen, men styrelsen hade icke funnit skäligt att vid dem fästa avseende. Denna gång har styrelsen emellertid upptagit ansökan till prövning. I sitt till kyrkostämmorna 1875 avgivna budgetförslag för år 1876 meddelar överstyrelsen, att lärarpersonalen »tid efter annan» ingivit ansökningar om lönetillägg efter visst antal tjänsteår, och medger att »behov av löneförbättring för de lägst avlönade föreligger på grund av stegrade levnadskostnader» men förklarar principen om löneförbättring på grund av tjänsteår vara i hög grad orättvis. Styrelsen säger ej direkt, men man läser utan svårighet mellan raderna dess tanke, att ålderstillägg, som komme alla lärare till godo efter vissa tidsintervaller, skulle verka förslappande och förslöande på lärarpersonalen. Berövades lärarpersonalen den eggande sporre, som inneslutes i begreppet fri tävlan, öppen för alla, så skulle huvudstadens folkskolor gå en dyster framtid till mötes. (Den, som var med på den tiden, hör häri ekot av inspektörens röst.) Statsmakterna hade godtagit principen om löneförbättring genom ålderstillägg och därvid fäst som villkor oförvitlig tjänstgöring under viss tid. Men i Stockholm svävade folkskolan i fara, om den principen accepterades där. Vad skall man tänka om stockholmlärarnas ansvarskänsla? Vad överstyrelsen tänkte, stack den inte under stol med, och naturligtvis fann den sig av samvetsskäl manad att besvara lärarkårens obetänksamma vädjan med ett blankt nej.

Men överstyrelsen var faderlig och överseende. Den kunde vara det utan att kräva offer av kommunen. Riksdagen hade nämligen år 1875 beslutat, att statsbidraget skulle utgå med $\frac{2}{3}$ av den kontanta lönen, dock med högst 400 kr. Från och med 1876 erhöll alltså kommunen för varje därtill berättigad lärare eller lärarinna 100 kr. högre statsbidrag än förut. Överstyrelsen prövade skäligt föreslå, att det höjda statsbidraget skulle disponeras så, att varje lärare och lärarinna tillerkändes en löneförhöjning av 100 kr. (utom de manliga lärarna i den lägsta lönegraden, vilka skulle erhålla en förhöjning av 200 kr.). Den framlade följande lönestat, som blev antagen, därför att staten betalade det hela: för lärare: 1200; 1300; 1600; 1900 kr.; för lärarinnor: 800; 900; 1100; 1300 kr. — Härmed hade för lärarinnorna i lägsta lönegraden ersättningen för naturaförmåner och överläsningstid höjts till 200 kr.

En ledamot av överstyrelsen, seminarierector Fr. Sandberg, hade reserverat sig mot beslutet och yrkade bifall till petitionen om tjänsteårsberäkning som grund för löneförhöjning. Då han blev ensam om sin mening men ville föra den fram till kyrkostämmorna avgav han till protokollet en reservation mot styrelsens beslut att hålla fast vid det gamla lönesystemet. Det var sannolikt första gången, inspektören förnam en ton av disharmoni i överstyrelsen, som han vant sig att dirigera till harmonisk samklang. Det är väl överflödigt att säga att de beslutande myndigheterna lyssnade till reservationen ungefär som till den ropande rösten i öknen, vilken lär förnimmas endast av sin upphovsman.

Men lärarkåren, som var alltför skumögd för att upptäcka rättvisan i det tillämpade avlöningsystemet, ingav den 20 nov. 1876 förnyad ansökan om löneereglering, grundad på tjänsteårsberäkning. I petitionen uttalades bl. a. den meningen, att, så länge kompetensfordringar, arbetstid och arbetsuppgifter voro lika för alla, det lönesystem vore rättvisast, som toge hänsyn härtill och likställde samtliga lärare inom respektive två lönegrupperna, så vida tjänstgöringen under viss fastställd tid varit oförvitlig. Därjämte hemställdes i petitionen, att överstyrelsen ville för stämmorna framlägga följande förslag till lönestat för år 1878:

för lärare 1400; 1600; 1800; 2000 kr.

för lärarinnor 1000; 1200; 1300; 1400 »

samt att till uppflyttning i högre lönegrad skulle vara berättigad varje lärare, som oförvitligen i fem år tjänstgjort inom sin grad och att ett visst antal e. o. tjänsteår därvid skulle få tillgodoräknas dem, som hade flerårig e. o. tjänstgöring att återopa.

Överstyrelsen, som behandlade petitionen på våren 1877 i samband med budgetförslaget för år 1878, medgav behovet av en löneförbättring för de lägst avlönade på grund av stegrade levnadskostnader men avlog även denna gång framställningen om löneereglering, grundad på tjänsteårsberäkning. Överstyrelsens grundsats, att »lönen skall motsvara det gagn, den löntagande gör i tjänsten» återopades av styrelsen såsom den enda riktiga löneprincipen. Låt vara att denna princip är teoretiskt oantastlig ifråga om rent mekaniskt arbete, så gav den dock, då det gäller att bedöma gagnet (värdet) av intellektuell verksamhet, allt för stort utrymme åt bedömarens subjektiva uppfattning, som visserligen kan vara riktig men också lika ofta oriktig. Hur ofta inträffar det att sakkunniga, som ha sig ålagt att bedöma värdet av vetenskapliga förtjänster hos sökande till professurer, fälla en och samma dom? Och vilken av dem har avkunnat den absolut rättvisa domen?

Överstyrelsen ställde sig emellertid icke helt avvisande till lärarkårens ödmjuka och vördsamma anhållan — de underordnade »krävde» icke; de anhöllo vördsammeligen eller i ödmjukhet — utan styrelsen förordade hos kyrkostämmorna följande lönestat, som givetvis icke upptog

uppflyttning enligt tjänsteårsberäkning: för lärare 1300; 1600; 1800; 2000 kr., för lärarinnor 1000; 1200; 1400 kr.

Skillnaden mellan lärarekårens förslag och överstyrelsens är föga avsevärd, om man endast ser till siffrorna. Men medan kårens förslag syftade till en bestående förbättring åt alla dess medlemmar, avsåg överstyrelsens förslag en löneförbättring endast åt de lägst avlönade, bland vilka befunno sig många äldre både lärare och lärarinnor, som med rådande lönesystem hade ytterst små om ens några utsikter att framdeles komma ett trappsteg högre på löneskalan, trots att de hade bakom sig ett mångårigt nitiskt arbete.

Styrelsens löneförslag godkändes för 1878, 1879 och 1880.

Den oförnöjsamma kåren var emellertid icke tillfredsställd med det rådande lönesystemet. Den 22 nov. 1879 inkom till överstyrelsen »från de flesta vid huvudstadens folkskolor anställda lärare och lärarinnor» en ansökan om lönereglering. Petitionärerna förnyade sin år 1876 framburna hemställan att uppflyttning i högre lönegrad skulle tillförsäkras varje ordinarie lärare och lärarinna, som oförvitligen tjänat i en lönegrad exempelvis fem år. Överstyrelsen vidhöll fortfarande energiskt sin åsikt om det orättvisa och för skolan skadliga i den princip, som lärarkåren förfäktat, och avtog följaktligen petitionen men ådagalade gent emot kåren en viss välvilja genom att till andra lönegraden uppflytta några äldre lärare och lärarinnor utan föregående ansökan och ruckade därmed en smula på sin ståndpunkt. Därjämte begärde överstyrelsen anslag till flera befattningar i de lägsta lönegraderna för att komma i tillfälle att göra en del e. o. till innehavare av ordinarie tjänster. — Mot styrelsens beslut reserverade sig läroverksadjunkten fil. d:r Viktor Högberg, som förordade en lönereglering i överensstämmelse med i petitionen föreslagna grunder. Det var andra gången en ledamot av överstyrelsen anslöt sig till den av lärarkåren förfäktade avlöningsprincipen.

När överstyrelsens budgetförslag på våren 1880 kom under kyrkostämmornas behandling, hade lärarkåren lyckats förmå åtskilliga inflytelserika församlingsmedlemmar att förorda och påyrka bifall till förslag, som anslöt sig till lärarnas petition. Med hjälp av värvade röster och fullmakter lyckades lärarkåren att på vissa stämmor genomdriva sin vilja, medan övriga stämmor godkände överstyrelsens lönestatsförslag. Ärendet gick följaktligen till kyrkofullmäktige, som godkände folkskolebudgeten för 1881, sådan den presenterades av överstyrelsen. Men samtidigt beslöt kyrkofullmäktige — märkligt nog — att anmoda överstyrelsen att vid uppgörande av budgetförslag för år 1882 taga under förnyat övervägande innehållet i lärarkårens skrivelse av den 22 nov. 1879. Beslutet väckte glädje och en viss förhoppning hos petitionärerna.

Vid en förberedande överläggning om budgetförslaget för 1882 utsåg överstyrelsen doktor Sigurd Lovén och rektor C. G. Bergman att ut-

arbeta förslag till lönestat. Dessa båda företrädde olika, varandra motsatta principer. Lovén förfäktade överstyrelsens hittills orubbade princip, att »lönen skall motsvara det gagn, löntagaren gör i tjänsten», och hemställde att överstyrelsen skulle begära stadfästelse på en lönestat av denna typ (saknande ålderstillägg):

för lärare 1500; 1800; 2000; 2200 kr.

för lärarinnor 1100; 1300; 1500. — »

D:r Bergman menade, att icke endast undervisningsskickligheten utan även nitet och troheten i arbetet borde medräknas såsom faktorer vid värdesättningen av en lärares gärning. Han ansåg därför att även de mindre rutinerade men likväl samvetsgranna och pliktrogna lärarna vore värda att komma i åtnjutande av löneförbättring. Han hade efter omfattande utredningsarbete och jämförande kostnadsberäkningar beslutat att till överstyrelsens beprövande framlägga följande förslag till lönereglering:

för lärare 1400; 1800 kr.

för lärarinnor 1100; 1300 »

med 2 ålderstillägg à 200 kr. för lärare inom vardera graden och 2 d:o à 100 kr. för lärarinnor inom respektive grader efter 5 à 10 år.

De båda förslagen underställdes inspektörens prövning. I ett skriftligt yttrande, varav nedan citerade utdrag återges in extenso, avstyrkte inspektören kärvt och kategoriskt varje lönereglering, som grundade sig på tjänsteårsberäkning, och anförde som skäl följande:

1. att avlöningens belopp bör motsvara det gagn, den löntagande gör i tjänsten;

2. att då ansökningsrätten stode öppen för hela riket och föreskrift om provår icke blivit för folkskollärare meddelad, lämnade examensbetyg icke erforderlig ledning för bedömning av sökandens lämplighet för lärarkallet;

3. att mången kunde hava förvärvat ganska goda kunskaper men ändock sakna erforderlig förmåga att undervisa andra samt vidmakthålla skick och ordning hos lärjungarna;

4. att erfarenheten även givit vid handen, att lärare, som blivit antagen för meddelande av undervisning i folkskolans lägre avdelning, icke alltid sedermera vunnit den utveckling och förkovran, att han kunnat som lärare i högre avdelning användas;

5. att under sådana förhållanden anspråket på löneförhöjning endast på grund av tjänsteår utan avseende å ådagalagd skicklighet och användbarhet saknade skäl och berättigande;

6. att det ej heller kunde vara med billighet eller skolans fördel överensstämmande, att de lärare i lägsta avdelningarna, som till följd av svagare kunskaper eller ringare förmåga icke kunde vinna befordran till högre lönegrad, ändock småningom skulle bliva de högst avlönade, un-

der det för lärare i högre avdelningar endast lägre löner funnes att tillgå samt

7. att det skulle med sådant avlöningssätt bliva svårt, om ens möjligt, att till de lärarplatser, som fordra större kunskaper och skicklighet, erhålla lämpliga sökande; liksom överstyrelsen skulle berövas tillfälle att uppmuntra och belöna dem bland lärarpersonalen, som vinnlade sig om utvidgande av sina kunskaper samt ådagaläggande av framstående nit och skicklighet;

8. att den för folkskolan närmast bestämda lärarkåren, då den utgår från seminariet, i allmänhet icke vunnit den särskilda pedagogiska utbildning, som kan anses fullt motsvara Stockholms folkskolors behov;

9. att det är av vikt särskilt för huvudstaden, vars ungdom är utsatt för många flera inflytelser än mindre samhällens barn, att med alla till buds stående medel söka draga så många framstående lärarkrafter som möjligt till huvudstadens folkskolor. Det förnämsta medlet härtill är onekligen tillvaron av talrika för *tävlan* tillgängliga platser jämväl av högre lönegrader.

Överstyrelsens och lärarekårens principer i löneregleringsfrågan ställdes alltså åter mot varandra vid uppgörandet av folkskolebudgeten för 1882. Den rörande enigheten inom styrelsen var på väg att sprängas, fastän det Lovénska förslaget, vartill herr Meijerberg anslöt sig, vann majoritet. Admonitionen (ty en sådan var det) från kyrkofullmäktige 1880 hade åtminstone haft den effekten, att en och annan av överstyrelsens herrar ledamöter börjat fundera på om det icke kunde ligga en smula rättvisa i den av lärarkåren förfäktade principen. Och då denna kätterska mening framfördes från flera håll under diskussion om lönestaten för 1883, lät inspektören ånyo sitt grova artilleri spela.

Men denna gång fick artilleriet icke samma förödande verkan som tidigare. Fyra ledamöter reserverade sig mot majoritetens beslut att vidhålla principen om »slutna» lönegrader och förordade tjänsteårsprincipen — dock ej i den utsträckning lärarkåren begärt — och ordföranden, ordensbiskopen Grafström, förklarade, att han såsom ledamot av överstyrelsen icke ville motsätta sig en lönereglering enligt tjänsteårsprincipen, ehuru han hade större sympatier för d:r Lovéns förslag. Bland reservanterna finner man rektorn vid Beskowska skolan C. G. Bergman, från 1888 inspektor för Stockholms folkskolor, f. d. ecklesiastikministern F. F. Carlson, d:r Adolf Tamm och bankkommissarien C. P. Dahlgren. Samtliga reservanter hade påvisat, att ett rättvist avlöningssystem bör ta hänsyn ej blott till skicklighet och kunskaper utan ock till nit i tjänsten och det med åren växande behovet.

D:r Bergman hade utarbetat ett särskilt förslag till lönestat att gälla f. o. m. 1883. Det skilde sig väsentligt från såväl överstyrelsens som lärarnas. Det var en kompromiss mellan båda.

Enligt honom borde antalet lönegrader bestämmas till två för lärare och två för lärarinnor. I varje lönegrad två ålderstillägg av 200 kr. för lärare och 100 kr. för lärarinna efter 5 och 10 års oförvitlig tjänstgöring. F. F. Carlson anslöt sig till D:r Bergmans reservation med den förändringen, att det för lärarna skulle fastställas tre lönegrader och inom dessa ålderstillägg lika med de av B. föreslagna. Dahlgren önskade blott ett ålderstillägg å 100 kr. inom varje nu gällande lönegrad och Tamm endast förordade tjänsteårsprincipen.

Förslagen hade alltså följande utseende:
för lärare 1500; 1800; 2000; 2200. Inga ålderstillägg.
för lärarinnor 1100; 1300; 1500. Inga ålderstillägg.

D:r Bergmans reservation:
för lärare 1400: 1800 (med 2 ålderstillägg å 200 kr.).
för lärarinnor 1100; 1300 (med 2 ålderstillägg å 100 kr.). Allt inom vardera lönegruppen och efter 5 och 10 års oförvitlig tjänst.

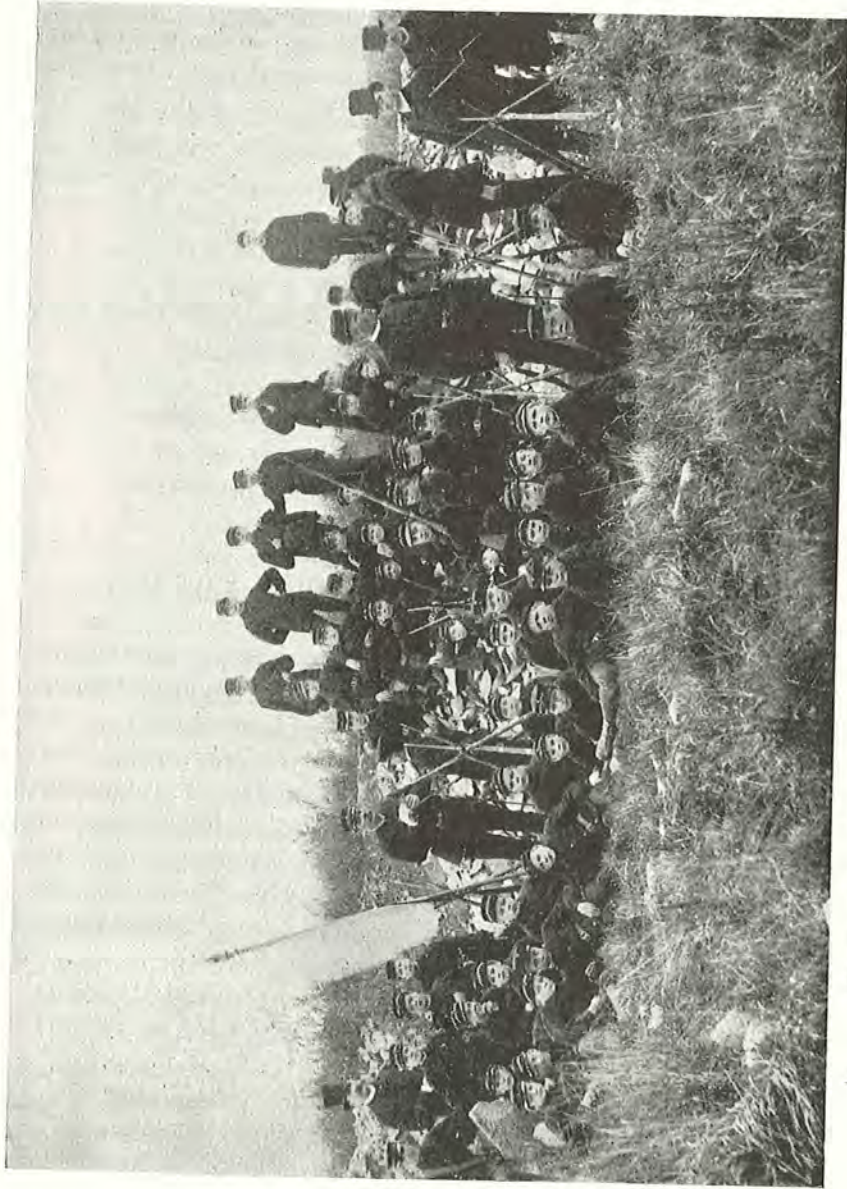
Prof. Carlsons reservation:
för lärare 1400; 1800; 2000 med 2 tillägg å 200 kr. i första graden, 1 i de båda andra,
för lärarinnor 1100; 1300 med 2 tillägg å 100 kr. i båda graderna.

Kommissarien Dahlgrens reservation:
för lärare 1400; 1600; 1800; 2000;
för lärarinnor 1000; 1200; 1400 kr. med 1 ålderstillägg å 100 kr. i varje grupp för båda lärarkategorierna.

Det förslag till lönestat för 1883, som majoriteten inom överstyrelsen enat sig om, skulle sålunda varit generöst, om det varit byggt på tjänsteårsprincipen.

Hrr Bergmans och Carlsons reservationer ansågo vi ej idealiska. Men då båda gått lärarkårens önsknings delvis till mötes genom att till hälften godkänna (tjänsteårs)principen om ålderstillägg, så föll det sig naturligt att kåren gjorde vad den kunde för att vinna stämmorna för Carlsons reservation. Emellertid stannade stämmorna i olika beslut, och frågan gick till kyrkofullmäktige. Det märkliga och högst oväntade inträffade då, att denna myndighet avtog överstyrelsens hemställan och beslöt bifalla den Bergman-Carlsonska reservationen. Det skedde sannolikt därför, att den blev under de närmaste åren något billigare än överstyrelsens förslag.

Genom den halva seger, lärarkåren äntligen vunnit, tillerkändes lärare och lärarinnor i alla lönegraderna ålderstillägg, såvida de oförvitligen tjänstgjort i sin grad fem år eller (för andra tillägget) tio år räknat f. o. m. kalenderåret näst efter det, under vilket ordinarie anställning erhållits.

”Vapenvila” under övning på Lagårdsgårde (Adolf Fredriks folkskola).
Lärare, från vänster: C. G. A. Nelson, E. Nätterquist, Per Larsson, J. J. Dalström, Isak Olofsson. Tid: 1900 å 1901.

Stockholm och Ornö.

Av Överläraren Joel Gustaf Söderberg, Stockholm.

Åren 1855—1857 var min far lärare i Riseberga folkskola i Skåne. Att jag redan vid fem års ålder kunde läsa innantill framgår av följande, som livligt står för mitt minne. En söndagsmorgon år 1855 fick nämligen mina föräldrar besök av överstinnan Geijer från Herrevadskloster jämte henne åtföljande sällskapsdam. Av någon anledning kom på tal frågan, om jag gick i skolan. Min mor upplyste om hur ung jag var och nämnde att jag redan kunde läsa innantill. Detta ville damerna konstatera. Därför framtogs den enda bok, som fanns till hands, en bibel. En av damerna slog upp ett ställe i gamla testamentet och bad mig läsa. Till deras förvåning gick det utan »stappel».

I Riseberga stora skolsal funnos s. k. långbänkar, som tilläto endast en smal gång på vardera sidan utmed fönsterväggarna. Om den tidens skolpojkar fick jag sedan veta, att en av de mest självständiga och svårstyrda var den längre fram i tiden så berömde konstnären Nils Forsberg.

Efter min fars avflyttning till Västerhaninge i Södermanland fick han ambulera mellan två skolor, den östra och den västra. Trots att Lancastermetoden icke hade någon vän i min far, var den i huvudsak rådande därstädes med sina läxlag för de äldre eleverna och sina läscirklar vid väggarna för de yngre och yngsta. Min far var en sträng disciplinkarl, och man kände sig allt för tryckt för att vara glad åt skolan. Även utom denna vakade min far över att min äldre bror och jag skötte våra läxor.

Efter en uppgörelse med en person, som ville trakassera honom i klassen, sade min far omedelbart upp sin tjänst och flyttade 1860 till Stockholm, där han hoppades kunna draga sig fram som skomakare. Han var utlärd sådan och hade praktiserat yrket, innan han tänkte på att ägna sig åt barnalärarekallet. Det gick emellertid dåligt. I brist på beställningar tillverkade min far skodon till försäljning. Vi pojkar skickades ut för att sälja, och när detta någon gång lyckades, blev det jubel och glädje i hemmet. Fattigdom blev dock allt mer tryckande och vi råkade i fullständig misär. För att inte bli fördärvade av köld i vår kalla och dragiga bostad uppe i Skinnarviksbergen måste vi bland annat hämta fattigved i ett för ändamålet av fattigvården föranstaltat förråd i närheten av Maria kyrka. Min äldste bror och jag måste nu se oss om efter arbete för att kunna i någon mån bidra till vårt uppehälle. Min bror fick plats på Isac Marcus boktryckeri på Skärgårdsgatan i gamla staden, och jag kom till en skomakare ej långt från Skanstull. Han var en snäll man och visade mig

mycken välvilja. Bland annat tog han mig med sig, när han gjorde utflykter i naturen, vanligen till de skogiga områdena bortom Årstaviken, där vi, då vädret var lämpligt, badade. Frun och sonen, en pojke något äldre än jag, voro emellertid av annat sinnelag. Sannolikt sågo de med oblida ögon hans påfallande vänlighet mot mig. Då jag en gång haft en häftig ordväxling med pojken, gick denne ut och hämtade en yxa och hotade mig med den. Vad frun kunde tillåta sig framgår av följande. En dag bad jag mäster om lov för att i mitt hem fira min mors födelsedag. Detta beviljades, och dessutom tog han upp pengar, ett par eller kanske blott en krona, att köpa något för åt min mamma. Hur frun fick nys här- om vet jag inte, alltnog, när jag begav mig i väg och vi kommit ut på gatan frågade hon mig hur mycket jag fick av mäster. Naturligtvis visade jag henne pengarna, och hon sade: Om du låter mig få det där, så ska du få blommor av mig att gratulera din mamma med. Och jag var tillräckligt barnslig att göra, som hon begärde. Men full av bitterhet gick jag hem och talade om vad som hänt mig.

Någon gång från årsskiftet 1860—1861 erhöll min far anställning vid Adolf Fredriks folkskola som huvudlärare. Min skolgång upptogs nu på allvar igen. Folkskolan var inrymd i det 2-våningshus vid Kamakaregatan, som numera bär n:r 28 och som reducerat till ungefär två tredjedelar av sin förra storlek utgör nordvästra hörnet av nyssnämnda gata och nuvarande Sveavägen. (På nedre botten var läroverket inrymt.)

Begåvad med mycken läslust önskade jag mig efter hand att komma in vid något läroverk. Min far vände sig då till rektorn vid Nya Elementarskolan, P. A. Siljeström. Denne upplyste, att det f. n. ej fanns någon plats men att han skulle ha mig i minnet och underrätta så snart tillfälle yppade sig. Men sådant hördes ej av, och som min far befann sig i mycket knappa omständigheter med sin lön på 600 kr. i ett för allt, måste min äldre bror och jag se oss om efter någon plats för att kunna bidraga till familjens uppehälle. Vi fingo båda anställning på P. A. Huldbergs boktryckeri på Regeringsgatan i norra hörnet av Snickarebacken mot en veckolön vardera av 3:—. Denna officin förestods av den framstående fackmannen A. Nyholm, som sedan gjorde sig ett berömt namn inom sitt fack. När Huldbergska tryckeriet emellertid snart nedlades, blev Nyholm föreståndare för Ivar Hæggströms tryckeri på söder, och där fingo min bror och jag fortsätta vår anställning. Mina studieönsningar måste nu definitivt skrinläggas. Men utsikterna på den bana, nöden tvungit mig att slå in på, tycktes ljusna, i det att den förträfflige Nyholm, som städse visade mig mycken välvilja, började speciellt undervisa mig i yrket, uppenbarligen i syfte att utbilda mig till en skicklig typograf. Det dröjde inte heller länge, förrän jag fick det hedrande uppdraget att med självvalda typer ur stilförrådet uppsätta förslag till titelsidor för böcker, en uppgift, som krävde både omdöme och smak. Efter en

bröstsjukdom, som läkaren förklarade härröra av mitt arbete i tryckeriet, fick jag emellertid lämna denna verksamhet och hamnade hos en vän till min far, konditorn Kluge i Visby. Det var på sommaren 1863. Där fick jag lära mig koka karameller samt tillverka finare konfektyrer, bakverk och glacer m. m. Men så fick även denna verksamhet ett brått slut. En stockholmare som var vän till både Kluge och min far, förebrädde den förre för att han till det yttersta överansträngde oss pojkar och hotade att han skulle omtala det för min far och råda honom att omedelbart taga hem oss. Så skedde även. På eftersommaren 1875 anlände vi med ångaren Pehr Löfvenius (allmänt benämnd Pelle Tröger, fast dess kaptan vid Nyköpings rådhusrätt blivit bötfälld för hög fart) till Näfvekvamn vid Bråviken, där min far just vunnit anställning vid bruksskolan, sedan han efter en häftig sammanstötning med Stockholms nye folkskolinspektör, C. J. Meijerberg, måste avgå från sin befattning därstädes.

Någon skolgång kom ej vidare ifråga för mig. Däremot uptogs till allvarligt övervägande spørsmålet om mitt framtida levnadskall. Jag hade vid den tiden förälskat mig i trädgårdsskötsel (i min fars löneförmåner ingick brukningen av ett trädgårdsland). Denna önskan delades dock icke av min far, som ansåg mig böra träda i hans fotspår. Jag beslöt alltså att genom självstudier bereda mig att söka inträde på något seminarium; dock hade jag en känsla av att jag skulle komma att misslyckas. Jag hade föga självförtroende och var ännu icke 16 år gammal. Men »försöka duger», tänkte jag och grep verket an. När jag överblickade den mängd av »ämnen», som det nu gällde för mig att sätta mig in i, syntes det mig opraktiskt att ta itu med alla på en och samma gång. Efter något övervägande beslöt jag mig för ett slags koncentrationsläsning. D. v. s. jag tog ett par ämnen i sänder. Början gjordes med kristendomskunskap och svensk historia. Det förstnämnda ämnet hade man sagt mig vara mycket krävande och svårt vid samtliga seminarier. En katekesförklaring av Sefström, en diger lunta av »långkatekesens» kända form och omfattande flera hundra sidor, hade blivit mig rekommenderad. Den tog jag mig nu för att plugga på det samvetsgrannaste jämte Barths bibliska historia, ett väl vidlyftigt men i mitt tycke förträffligt arbete. Förutom en kortare lärobok (troligen av Hägerman eller Kastman) läste jag i svensk historia Berättelser ur svenska historien av C. G. Starbäck, ett arbete om några hundra sidor, vilket väckte mitt intresse i högsta grad. Vid studiet av sistnämnda arbete upptäcktes det, att jag var i besittning av ett särdeles gott minne, vilket framdeles kom mig väl till pass. Jag företog flera gånger det kraftprovet att på en timme inlära 8 à 10 sidor i boken, och då jag därpå lät någon förhöra mig, kunde jag upprepa innehållet på alla sidorna ordagrant utantill.

Därefter grep jag mig an med räkning och fysik. Räkningen klarade

jag jämförelsevis lätt och smärtfritt. C. A. Nyströms räknebok genomgick jag i det närmaste fullständigt och löste de allra flesta exemplen och problemen. En svårare nöt att knäcka visade sig fysiken vara. Jag gjorde början med det på den tiden mest använda arbetet av Schabus. Det gick trögt i början och det dröjde en tid innan intresset för detta studium vaknade. Men så kom jag över en bok av Jochnick i fysik, kemi och geologi, och nu blev det intresse för studiet. Arbetet syntes mig vara synnerligen förtjänstfullt. Konkist och klart i framställningen samt försett med goda, upplysande illustrationer väckte det genast lusten att söka närmare intränga i fysikstudiet jämte den kortfattade, trevliga framställningen av geologiens huvuddrag.

Joel Gustaf Söderberg.

J. J. Dalström.

I början av år 1867 upplyste mig min far om att ett ledigt vakansvikariat i folkskola på Ornö i Stockholms skärgård annonserats och uppmanade mig att söka det. Helt naturligt fann jag det utsiktslöst att göra ett dylikt försök, men för att göra min far till viljes insände jag till vederbörande en ansökan, och till min stora överraskning (och förskräkelse) erhöj jag snart underrättelse om att jag blivit antagen. Skolan skulle börja den 1:a april, och jag måste så gott som omedelbart rusta mig för uppbrott. Resan till Ornö blev för mig en verklig upplevelse, icke utan en bismak av äventyr. Vintern 1866—1867 var sannolikt den strängaste, som dittills i mannaminne förekommit, och därtill osedvanligt snörik. På ett släddon, lastat med gjutgods, gick den första dagsresan över blåsiga slätter fram till Katrineholm. Följande dag med tåget

till Stockholm, dit jag kom nästan stelfrusen efter färden i oeldad kupé. Men målet hade ryckt närmare. Färden gick därefter på s. k. långkälke med en »forbonde» över isen från Stockholm till Österhaninge. Det liknade på sätt och vis en sjöresa, ty vatten stod mer än decimeterhögt över isen (blidväder hade inträtt), och till en början, innan jag hunnit vänja mig vid detta sätt att färdas, fruktade jag, att hela »ekipaget» vilket ögonblick som helst skulle ligga i det riktiga plurret. Men allt avlöpte utan missöde, och vid framkomsten till Österhaninge blev jag gästfritt mottagen av en vän till min far, den fine läraren och organisten Melin (fader till En av de aderton, skalden K. A. Melin). Färden gick därpå närmast till Dalarö på slädskjuts och avlöpte lyckligt, hur omöjligt det än på sina ställen såg ut. Vägen gick styckevis fram genom till synes verkliga snötunnlar. På vissa ställen nådde de lodräta snöväggarna ända upp till telegrafstolparnas porslinshattar. Det syntes ofattligt, hur folk hade kunnat hålla vägen trafikabel. Sedan jag väl anlant till Dalarö, återstod för mig den äventyrligaste vägsträckan fram till resans mål. Ett par fiskare från Ornö hade sänts att möta och avhämta mig. Det hade töat och blåst, och isen »varken bar eller brast». Mitt resgods fördes på en kälke ned till stranden. Ett stycke längre ut låg en roddbåt vid iskanten, och i den togos ombord både resgodset och kälken. Sedan mina medhjälpare och jag tagit plats, togo de förra till årorna, och med så god fart, som drivisen medgav, gick färden framåt, tills vi stötte på fast is. Med förenade ansträngningar lyckades de båda roddarna få upp båten med sitt innehåll på isen, och så släpades båten över isflaket till den motsatta (östra) iskanten. Där blev det att, sedan båten kommit i sjön, åter gripa till årorna och fortsätta, tills ånyo fast is mötte. Denna gång var det landfast is invid en holme. Nu kunde båten inte medföras utan angjordes på något sätt vid iskanten, och medelst kälken forslades bagaget över till holmens andra sida, där en annan båt låg i beredskap att mottaga oss. Efter ytterligare en roddtur anlände vi till Skinnardalen på Ornö.

När jag vid framkomsten spanade efter något levande väsen, upptäckte jag, att ett hästhuvud och en hästrygg höjde sig ur snön. Ett mörkt föremål omedelbart bakom gav vid handen, att hästen var förspänd en släde. Med någon ansträngning lyckades männen få upp hästen på den i någon mån skottade vägen. Under färden berättade skjutsbonden, att den gamle läraren berövat sig livet och att han i sitt uppförande och i sitt sätt att sköta i synnerhet organisttjänsten lämnat mycket övrigt att önska.

Vid framkomsten såg jag en envånings, grå och nästan fallfärdig träbyggnad, som minst av allt kunde antagas vara en skola. Vid inträdet i den mörka förstugan mitt på ena långsidan fanns till vänster ett stort rum, — en f. d. lärosal, som endast innehöll en s. k. sandbänk (vid

bortre gavelväggen). På högra sidan av förstugan låg likaledes en tom lärosal, som blott hade en svart tavla (på gavelväggen). Innanför denna sal låg den förre lärarens arbetsrum, som anvisades mig till bostad. Det var ett mycket litet rum med ett mycket litet fönster på husets norra långsida. Fönstret saknade både gångjärn och hakar och kvarhölls i sitt läge medelst ett par spikar i fönsterinfattningen på yttersidan. Vad som väckte min synnerliga förvåning var, att dörrarna saknade lås. I stället fanns på dörrrens insida en liten fällbom, vars ena fria, rörliga ände kunde genom sin egen tyngd falla ned i en tråklyka. Medelst ett vid fällbommen fäst segelgarnssnöre, vars andra ände förts genom ett hål i dörren ovanför tråklykan, kunde bommens i klykan vilande ände utifrån lyftas och dörren därigenom öppnas. Då det lilla rummet innanför den gamla skolsalen anvisats mig till bostad, kändes det litet kusligt att sålunda hava sin tillvaro innanför olåsta dörrar. Vid närmare undersökning av mitt bostadsrum såg jag en liten vitmenad spis i st. f. en kakelugn, och jag gjorde några upptäckter, som dessutom ingåvo mig verklig fasa. I en skrivbordslåda fann jag en stor pistol, delvis betäckt med levrat blod och med fingeravtryck, på spiselkransen en täljkniv, vars handtag även var ställvis betäckt med levrat blod. Jag fick sedan veta, att den förre läraren, sedan han först misslyckats att medelst pistolen beröva sig livet, förskaffade sig ett rep, varmed han hängde sig i en bjälke i det nya ofullbordade skolhuset, som låg i närheten av det gamla. Den blodiga fällkniven hade använts, då självspillingen blev »nedskuren». När man härtill lägger, att inga grannar funnos i närheten (änkan bodde ett gott stycke därifrån nere vid sjön och ansågs som en verklig häxa), är det lätt att förstå, att ynglingen kände sig illa till mods. Men så mycket större glädje fann jag i skolarbetet. Med liv och lust tog jag itu med detsamma.

Snart var jag varm i kläderna; i skolsalen läste jag med flera klasser dagligen och arbetade mycket. Så småningom blev jag tagen om hand av brukets förvaltare och församlingens präst, som bemötte mig mycket väl, och jag vann slutligen även böndernas gillande.

Minnen från Uppsala folkskola och seminarium samt Stockholms folkskolor 1879—1935.

Av Folkskolläraren *Gustaf Karlsson*, Enebyberg.

Min mer än 50-åriga kontakt med skolan omfattar dels den 7-åriga skolgången i Prins Gustafs folkskola i Uppsala, dels den 4-åriga elevtiden vid Uppsala folkskoleseminarium, dels nära 40 års tjänstgöring såsom lärare vid Stockholms folkskolor.

Min första lärarinna var min gamla mormor, som var född i början av 1800-talet. Hon var outtröttlig i sin strävan att tidigt inpränta i mig de första grunderna i den ädla läskonsten. Att hon icke alldeles misslyckades däri, berodde ej blott på hennes tålmod utan kanske i ännu högre grad på hennes medhjälpare, den strängaste tuktomästare jag dittills lärt känna — tuppen i abc-boken. Innan ännu någon annan i hemmet hunnit vakna på morgnarna, tassade jag ofta tyst upp ur bädden, ställde en stol vid skänken, som boken låg på, kravlade mig upp på stolen och såg med hjärtat i halsgropen efter, om boken gapade. I allmänhet hade tuppen mellan första pärmens och titelbladet värpt en sockerbit, en karamell, en kaka, ett fikon eller något annat gott. Då fick jag en faslig brådska att stava och lägga ihop, så att jag till följande morgon skulle kunna förtjäna en ny godsak. Visserligen hände det någon enstaka gång, då det under dagen varit för brått med lekar och upptåg, att tuppen icke brydde sig om att värpa något till morgonen därpå, men jag kan icke erinra mig mer än en enda gång, som han satte riktig skräck i mig. Då jag en morgon lyfte på pärmens, hade tuppen värpt en björkriskvist. Den dagen var all leklust borta, och så stor var min förskräckelse, att han aldrig mer behövde värpa ris. Också hade mormors och tuppens gemensamma ansträngningar till följd, att jag kunde läsa ganska klanderfritt innantill, då jag vid icke fyllda sju år inskrevs i småskolan.

Från denna minns jag i stort sett intet annat, än att skolarbetet gick lekande lätt och var så roligt, att jag för min mor ofta upprepade, att jag med tiden ville bli lärare, ett önskemål, som sedan aldrig släppte mig.

Ätminstone i de tre första klasserna i egentliga folkskolan voro läraren pastor Söderstedts strävanden att odla våra eventuella tanke- och förståndsgåvor mikroskopiskt små. Så mycket trägnare övades minnet, ty ingen ansågs kunna sin uppgift, om han icke ordagrant rabblade upp bokens ord från läxans början till slut, vare sig det gällde kristendom, historia, naturkunnighet eller geografi. Läxförhöret i geografi skedde i regel vid blindkarta, och den fick bakläxa, som icke kunde nämna och

peka ut sjöar, floder, städer o. s. v. precis i den ordning de funnos angivna i läroboken. Icke sällan åtföljdes bakläxan av några kraftiga rottingrapp. En ny uppgift förbereddes sålunda: »Tag fram böckerna! Ni vet, var vi slutade i dag, fortsätt den sidan ut till de och de orden på nästa sida. Förstår alla? Sätt då ett märke där!» Bakläxorna skulle rabblas upp på eftermiddagar i lärarens bostad. Personligen fick jag emellertid anledning prisa detta själlösa plugg. På grund av olyckshändelse under jullovet måste jag intagas på sjukhus och utskrevs därifrån några få dagar före vårterminens slut. Under tiden fick jag noggranna uppgifter om läxorna och hade god tid att plugga och repetera om och om igen. De få dagar, som återstodo av vårterminen, tillät läkaren mig icke att gå i skolan, men läraren var nog tillmötesgående att låta mig, stödd på två käppar, en eftermiddag stappla hem till hans bostad för att förhöras. Han började med historia, och när jag utan anmärkning rabblat upp några sidor från terminskursens början, tog han stickprov här och där och på samma sätt fortsattes med övriga ämnen. Minnet räckte; jag var räddad och blev uppflyttad till högre klass.

I de två högsta klasserna — 4:e och 5:e — hade vi en ny lärare, folkskolläraren J. B. Gauffin. Då blev undervisningen intressantare, och försök gjordes att lära och förstå det vi läste, och vi fingo stifta bekantskap med Fänrik Ståls sägner och annan litteratur. Stor glädje väckte det också, att vi fingo utbyta den Stuhlmansska vrångbilden till teckningsundervisning mot en annan mer intresseväckande ritmetod. Även på sångundervisningen satte vår lärare ny fart. Utanför de ordinarie sångtimmarna anordnade han frivilliga övningar med de mer sångbegåvade, såväl flickor som gossar (»högre sångavdelningen»). Då fingo vi sjunga två- och trestämmiga sånger, och vid tefester och andra högtidliga tillfällen fick denna barnkör ofta uppträda i Lutherska missionshuset, där vår lärare var söndagsskoleföreståndare.

Med stor tacksamhet minns jag även vår slöjdlärare och hans aldrig svikande intresse. På terminernas eftermiddagar och under sommarferierna ledde han frivilliga slöjdkurser med pojkar ur alla avdelningar. Sedan jag arbetat genom hela modellserien, fick jag fortsätta med svarvning och därefter med rottingflätning; många voro de stolar, i vilka jag fick fläta nya sitsar och ryggar. Slutligen sände han mig till skomakarverkstad, där jag fick lära mig lappa, halvsula och klacka trasiga skodon, ja, t. o. m. göra ett par nya kängor. Livligt efterlängtade voro de eftermiddagstimmar under vår, sommar och höst, då vi, ett mindre antal pojkar, fingo samlas och under lärares ledning vårbruka, så, ansa och för egen räkning skörda våra köksväxtsängar, som ställts till vårt förfo-gande på folkskolans flickavdelnings rymliga skolgård.

Det mest beklämmande minnet från folkskoleåren är den oförsonliga fiendskap, som å ömse håll uppodlades mellan läroverkspojkar, »rättor-

na», och folkskolepojkar, »gassarna», och som ofta urartade till vilda slagsmål mellan hela skockar från vardera skolarten. Ja, det gick så långt, att om man i sällskap mötte sin bästa vän, vågade man inte visa, att man kände honom, n. b. om han inte hörde till det rätta fårahuset. Denna fiendskap tog sig uttryck blott på vägen till och från skolan. Väl hemkomna från »plugget» blandades de om varandra och lekte som bästa vänner, och så fick hemmagården i avseende på utjämning ersätta vår tids idrottsplatser.

Under 1880-talet fanns ju ingen ordnad idrott för allmänheten och ännu mindre bland folkskolepojkar. Våra vanligaste lekar i Uppsala voro hjula, gå på händerna, slå handvolt och frivolt, hoppa bock, bollekar, i synnerhet långboll — fotboll var icke känd vid denna tid. Kapp-löpningar förekommo ofta och gingo ibland runt den stora inhägnade Observatorieparken. Här togs ingen tid på löparna, utan tävlingen gällde, vilken i ordningen man skulle bli vid målet. Många blevo riktiga stjärnor på sitt område. Att hjula eller gå på händerna hela den stora skolgården runt hörde icke till ovanligheterna, och detta t. o. m. under slag i bröstet med den lyfta handen mellan de olika stegen. Lyror sådana som där kunde slås, har jag icke sett maken till vid stockholmspoj-karnas tävlingar i långboll. Vår lärare i de två högsta klasserna, J. B. Gauffin, visade intresse för vårt friluftsliv på så sätt, att han under vintern hjälpte oss anlägga en präktig skridskobana på skolgården, så att vi kunde få åka skridsko dels under rasterna, dels på eftermiddagarna tills vi skulle spola den på kvällarna.

Jag kan inte erinra mig mer än en enda gång under de sju skolåren, att en lektion avbröts och vi fingo utbyta innesittandet mot en stund under bar himmel. Det var, då vår nuvarande konung såsom nyförmäld kronprins besökte Uppsala tillsammans med sin kronprinsessa. Kortegen färdades Kungsgatan fram förbi folkskolan, och vi tillätos stå innanför skolgårdens staket och beskåda ståten. Näppeligen har väl så få ögonblicks iakttagelser lämnat så synliga och långvariga intryck som då blev fallet. Redan dagen därpå kommo de första flickorna och sedan dag efter dag allt fler och fler jäntor ståtande med rakklippt, i pannan nedkam-mad lugg, victorialugg.

Någon kommunal hjälpverksamhet för behövande folkskolebarn kan jag icke erinra mig, men en privat förening beklädde till varje jul ett fåtal bland de allra fattigaste barnen.

Den mest fruktade av alla vid stadens folkskolor tjänstgörande personer var flickskolans vaktmästare, Vesterlund, som tillika var regimentstrumslagare vid Upplands regemente. Ett exempel kan klarlägga mitt påstående. En morgon saknades en pojke i klassen. Pastor Söderstedt frågade, om någon av oss visste orsaken. Ett par pojkar sade sig ha mött honom i sällskap med några äldre pojkar på väg utåt Vaksala-

gatan. Vaktmästare V. tillkallades och pastorn bad honom leta rätt på pojken. Strax före skoldagens slut kom V. åter och meddelade, att han ej funnit honom. Men följande morgon omedelbart efter morgonbönen öppnades dörren, och vaktmästaren steg in med pojken. »Ska jag ta honom med detsamma?» frågade han. En nick från katedern, och vaktmästaren försvann med pojken. Efter en stund kommo de tillbaka. Gossen hade ett förgråtet och vanställt ansikte och hade uppenbarligen ganska svårt att sitta. Vaktmästaren fick tydligen i svårare fall tjänstgöra såsom profoss, ambulerande mellan de olika skolorna, och de offer, som råkat ut för honom, erkände öppet, att de helst ville undvika ett nytt sammanträffande med honom.

Då jag slutade folkskolan, behärskades jag fortfarande av längtan att bli folkskollärare men var ännu för ung att söka inträde på seminariet. Under väntetiden hade jag anställning i en större speceriaffär. Under denna tid infördes i Sverige det nya mått- och viktsystemet. Jag erhöll tre års daglig träning däri samt i reducering från gamla systemet till nya och tvärtom. Vid inträdesprovet till seminariet var detta av ovärderlig nytta, då det huvudsakligen var uppgifter av detta slag, som förelades oss i räkning.

För den, som före inträdesprövningen fått råd och upplysningar av någon tidigare elev, förlorade provet så gott som all spänning på grund av lärarnas slentrianmässiga förhör. Sålunda framställdes av adjunkten Gerdin i kristendom samma frågor till alla de grupper, i vilka de sökande voro indelade, varför det var lätt att under rasterna göra sig underkunig om dem, såvida man icke hade oturen tillhöra den grupp, som först prövade i ämnet. I naturkunnighet lades huvudvikten vid botanik, och den, som kunde noggrant redogöra för en typisk växt, kunde vara säker på att klara sig för doktor Laurell, även om man i övrigt var fullkomligt okunnig i ämnet. Han hade blott behövt inlära en enda typ, ty han fick vid provet själv välja växt.

Minnena från seminarietiden väcka blandade känslor. Undervisningen i välskrivning och praktisk trädgårdsskötsel synes åtminstone mig personligen uppenbart missriktad. Den, som vid inträdet på seminariet hade en god personlig stil, måste fördärva denna för att uppnå ett gott betyg. Han måste mellan skärnings- och delpunkter enligt övningsskollärare Rosvalls skrivmetod framkonstruera bokstavstyper av mycket stereotyp form. Den, som reagerade däremot och sökte förbättra sin egen stil, erhöll mycket dåligt betyg, även om han av andra lärare fick erkännande för sin handstil. Huruvida metoden var lämplig för nybörjare, kan jag icke yttra mig om, då jag aldrig försökt den. — Lärare Kihlstedt i praktisk trädgårdsskötsel hade i norra stadsdelen arrenderat ett stort område åker och ängsmark, som han tydligen med den billiga arbetskraften, seminarieeleverna, tänkte upparbeta till trädgårdsjord. En lektion tillgick

ungefär på följande sätt: »Tag var sin spade! I dag ska vi börja gräva här. Gräv djupt! Vänd jorden väl!» Det blev ju god motion men föga kunskap i trädgårdsskötsel.

Först vid denna tid infördes träslöjd vid seminariet, och vår klass fick tillfälle att deltaga däri endast ett läsår. Att det med så få timmars undervisning skulle bli ett skäligen klen resultat för dem, som voro nybörjare, är självklart. Jag fick göra en modell, ett tunnbinderiarbete, och resten av tiden fick jag hjälpa läraren, Abr. Wahlström, med varje-handa. Men betyg som slöjdlärare fingo vi alla.

Vår klassföreståndare, adjunkten Herrmansson, som undervisade i geografi och matematik, var en mäktigt fruktad lärare. Han fordade mycket men undervisade litet. I geografi krävde han namn och siffror i sådan omfattning, att man tycker det borde räcka till en specialexamen i ämnet. I räkning tillämpade han en metod, som han själv sade vara en förståndsmetod och icke byggd på formler. Det syntes, som om han ville, att vi själva skulle lista ut den, ty han undervisade, lindrigt sagt, så knapphändigt, att hela systemet för de flesta länge var fullt oförståeligt. Så kom en dag kanslirådet Kastman på besök och stannade i klassen under en räknelektion. Att adjunkten — om han ville — var en mästare i undervisningskonst, visade han vid detta tillfälle, då han på en enda timme enkelt och påtagligt klarlade mer, än han förut gjort på årtal. Vanligen gick det så till: »Gå fram till tavlan!» Så dikterade han uppgiften och slog sig stum och frånvarande till ro, till dess han hörde eleven säga svaret. Om detta var rätt, sade läraren: »Sitt ner!» och gjorde sin anteckning i betygsboken, men var det fel, sken han upp, drog glasögonen upp i pannan, såg på offret och utbrast glatt: »Hi, hi, hi! Galet det där!», antecknade nollan, och så var den saken klar. Men lika tvär, som han var såsom lärare, lika vänlig och gemytlig var han som människa, om man mötte honom annorstädes än på läroanstalten.

Vår lärare i svenska i de lägre klasserna samt i fysik och kemi i de högre var adjunkten Carlsson, en mycket korpulent och välvillig herre, som ej minst genom sitt formfulländat grammatikaliska talesätt frestade vårt ungdomliga skämtlygne till mångt hyss. Vid morgonbönen, som började klockan halv sju och leddes av rektor, voro de lärare närvarande, som skulle ha lektion första timmen, klockan sju. Då såg man adj. Carlsson, nickande med huvudet och stötande med pekfingeret mot den lilla del av benet, som sköt fram utanför magen, räkna eleverna i den klass, i vilken han skulle ha första lektionen. Fattades någon, räknades lärjungarna om på klassrummet, och om antalet då var fulltaligt, kunde man höra honom säga: »Detta var besynnerligt, jag tyckte mig se någon, som icke var närvarande. Vad kunde orsaken manne vara?» — Folkskolans läsebok genomgick han med så grundlig innehållsbehandling, att sidornas marginaler stundom icke räckte till för de många

anteckningarna. »Läseboken må vara vår norm», var hans stående uttryck. —

På hans intresse för elevernas — som han trodde — kunskapsförst kan man inte klaga, och därav använde vi oss ogenerat vid åtskilliga för oss ömtåliga tillfällen. Ingenting syntes glädja honom så mycket, som då elever framställde frågor, likgiltigt, om de hörde till ämnet eller ej. Om minnet svek, tog han vid dylika tillfällen fram sin tjocka, svarta anteckningsbok ur innerfickan på sin bonjour och sökte däri efter stoff för svar, och fann han icke där tillfredsställande anteckningar, avbröt han lektionen och gick in i kollegierummet och forskade i uppslagsböcker. Det är inte fritt, att jag ännu känner små nyp i samvetet, då jag tänker på hur många dagars arbete jag ådrog honom genom en fråga, som jag framställde. Med anledning av läsebokens berättelse om Androkles och lejonet frågade jag, huruvida man skulle våga för barnen framställa denna berättelse som en sann händelse. Varken anteckningsbok eller uppslagsböcker kunde lösa problemet, men han erbjöd sig göra sitt bästa för att kunna lämna svar på frågan. Vid lästidens slut klockan två samma dag gick han icke hem som vanligt utan genom Odinslund upp till universitetsbiblioteket och började där sina forskningar. Dag efter dag meddelade han mig det negativa resultatet, men efter ett par veckor kom han en dag hjärtans glad, vecklade upp ett pappersark och läste upp en svensk översättning av en ganska likalydande historia, om jag ej missminner mig, från grekiska, men jag måste erkänna, att så liten var frågeställarens sanningsförst, att han nu icke har något minne av skiljaktigheterna. Dåligt tack för så mycken möda!

Vid sin undervisning i fysik var han så i sitt esse, att han glömde all tanke på disciplin och tog vår icke ringa rörlighet som bevis på vårt stora intresse, vilken välvilliga tolkning givetvis tacksamt utnyttjades. Han gjorde icke först sitt fysikaliska experiment utan höll ett längre anförande, späckt med personaluppgifter om naturlagens upptäckare e. d. och först i andra hand om lagens innebörd. När detta kapitel var avslutat, kom följande slutkläm: »I mån se, att jag icke farit med osanning,» varefter experimentet utfördes. Därvid rusade vi från våra platser och samlades kring katedern och gjorde ofta vad vi kunde för att diskutera, vilket också stundom kröntes med framgång. Vid terminsrepetitionerna, då betygen skulle sättas, var huvudsaken de många och långa personaluppgifter, han under terminen sökt ladda oss med, varför vi inte hade annan möjlighet än att kasta fram någon kinkig fråga, som sysselsatte honom hela timmen. När det sedan ringde till rast, erinrade han sig ändamålet med lektionstimmen och sade: »Jag hör, att tiden gått oss ur händerna, men detta var ju ett intressant spörsmål, och jag får sätta betyg efter de intryck om Edra kunskaper, vilka jag under den gångna terminen erhållit.» Hans undervisning i kemi var så ytter-

ligt knapphändig, att jag är ganska övertygad om att pojarna i övnings-skolan fick bättre undervisning i detta ämne än seminarieeleverna.

Den lärare, som säkerligen, näst rektor Norlén, nedlade största omsorgen om kunskapsmeddelande, var läraren i botanik, fil. d:r Laurell. Han följde icke någon lärobok utan gav muntlig framställning, och vi fingo göra anteckningar i mängd; — jag renskrev två tjocka kollegieböcker fulla med stenografisk text. Den kärlek till ämnet och den värme, med vilken han undervisade däri, kunde ej annat än smitta av sig, åtminstone på flertalet elever. Somrarna utnyttjades säkerligen av de flesta till botanisering, och det kändes icke som en plåga att under en sommar samla, examinera och pressa 500 à 600 arter. Visserligen fordrade han intet bestämt antal, men jag är förvissad om att de flesta med verkligt nöje sökte hopbrunga så stora och vackra herbarier som möjligt. Under höstterminen fingo vi uppvisa var sin växtfamilj enligt eget val, och det var en verklig njutning att se det intresse, med vilket han tog del av resultatet av våra bemödanden. Vid d:r Laurells undervisning kände man, att han var en lärare, som lade hela sin själ i sin uppgift, och jag kan icke erinra mig något tillfälle under de fyra åren, då ungdomligt okynne tog sig uttryck gentemot honom.

En motsats till denne eldsjäl var läraren i historia och i de lägre klasserna även i kristendom, pastor Gerdin. Han visade ingen entusiasm för sina ämnen och kunde ej heller ingjuta sådan hos eleverna. Visserligen gjorde han icke katekesen till den plåga, som de båda prästerliga undervisarna i prins Gustafs folkskola (alltså föreståndaren och den nämnde läraren) gjort den till. Gerdin inledde stundom några enkla samtal i ämnet, troget följande den ideligen upprepade pedagogiska regeln: »Vi ska ta't enkelt och naturligt, så barn kan förstå't.»

I vacker hågkomst lever vår gymnastiklärare, kapten Littorin, trots att han ofta uppträdde mycket robust och skoningslöst drev med dem, som av en eller annan anledning voro svaga i gymnastik. En episod, som jag upplevat, är betecknande för honom såsom människa. Till »Gästis» i dess dåvarande form hade kommit ett mycket omtalat musikkapell. Ett par musikintresserade kamrater och jag smögo oss upp på läktaren för att osedda få njuta av musiken. Efter en stund tittade en kamrat ner över barriären, bleknade och viskade förskräckt: »Littan sitter där nere, och jag tror, han har sett oss. Vi går!» De två gingo, och jag blev ensam kvar. Det dröjde inte många minuter, förrän kapten Littorin med punschglaset i hand kom upp på läktaren, gick fram till bordet, slog sig ned och såg två tömda toddyglas och min säkerligen ynkliga figur med min icke urdruckna kaffekopp. »Jag såg att kamraterna — och så nämnde han namnen — gick», yttrade han. Så kallade han på servitrisen och gav följande order: »Tag upp min punsch nerifrån mitt bord och ett rent punschglas, nej, varm påfyllning på kaffekannan!» Därpå vände

han sig till mig och sade med stor vänlighet: »Nu är du min gäst, och att du inte förtärt sprit, kan jag intyga, om det skulle komma fram till högre ort». Jag kände mig trygg, och han underhöll mig en lång stund med ett intressant samtal om talteknik, ett ämne, som han ofta berörde på gymnastiklektionerna. Följande gymnastiklektion, då hela elevskaran stod i givakt — vi hade gemensam gymnastik i Högre Allmänna Läroverkets stora gymnastiksal — ställde han sig framför fronten och, utan att utmärka någon enskild, yttrade med sin vanliga skarpa stämma: »Att ni såväl som jag någon gång kan behöva en toddy eller ett glas god punsch, det begriper jag, men att ni är feqa och smiter, om ni ser er observerade, det begriper jag inte». Därmed var den saken utagerad.

Den mest respektingivande, vördade och beundrade läraren var rektor Magnus Wilhelm Norlén. När vi väntade honom till lektion, rådde ljudlös tystnad i klassrummet, långt innan han kom in. Alla sutto i högsta spänning under lektionerna och följde med intensivaste spänning hans undervisning. Ingen fick göra en anteckning, men hans ord liksom brände sig in hos oss. Katekesen blev under hans ledning icke en plåga, utan hans katekisationer blevo verkliga högtidsstunder. Jag undrar, hur många av hans elever skulle röstat för katekesens borttagande ur folkskolan! Och lika enastående var han i sin undervisning i pedagogik. Vilket fängslande innehåll kunde han icke ge torra undervisningsregler! Och hur strävade han icke att göra oss själva ödmjuka inför vår blivande läraregärning och att sätta barnen högt. Rektor Norlén har — om någon — sökt levandegöra regeln: »Barnen äro icke till för lärarens skull utan läraren för barnens». Betecknande är vad han vid ett tillfälle yttrade: »Om klassen visar sig ouppmärksam, så bli inte vreda, och tillrättvisa inte barnen därför! Vid samvetsgrant och allvarligt provande ska ni finna, att felet var lärarens och icke barnens. Han har suttit slö och likgiltig, och barnen gjorde alldeles rätt, som gav honom den läxan.» Och hur han själv kunde undervisa! Aldrig har jag njutit sådana högtidsstunder i någon skola, som då rektor höll lektioner i övnings-skolan, och detta icke blott i kristendom. Jag kan aldrig glömma en hans lektion om sågverksdistriktet kring Sundsvall. Barnens glädjestrålade ögon formligen sögo sig fast i hans, och ingen kunde ens för ett ögonblick slappna i uppmärksamhet.

Med vilken skärpa han slog ned på slö och slentrianmässig undervisning och själlöst plugg! Är det något, som måste läras utantill, skall läraren söka förbereda det så, att barnen känna, att bokens ord äro de bästa och så att det blir ett nöje att lära sig dem. Han kritiserade skarpt Stockholms folkskolors dåvarande inspektörs stereotypa undervisning och karakteriserade denne vid en pedagogiklektion på följande sätt: »Meijerberg är en mycket duktig byggmästare men lika dålig skolmästare.» Om rektor Norléns outtröttliga strävan att av sina elever utbilda

goda och sin uppgift hängivna lärare vore mycket att säga, men jag saknar förmåga att nu på gamla dagar finna ord för min beundran för denne undervisningskonstens titan.

Och dock ställde han mig vid vårterminens slut 1894 i en situation, vars orsak är mig alldeles oförklarlig ännu i dag och som såg ut att grusa mina framtidsförhoppningar. Men faran avvärjdes, och det blev mitt ljusaste, varmaste och oförgätligaste seminarieminne.

En dag i slutet av terminen — jag gick då i näst lägsta klassen — blev jag nedkallad till rektor i hans bostad. Då jag kom in i hans arbetsrum, reste sig den lille silverlockige mannen från sitt skrivbord, gick emot mig, stannade mitt emot mig samt sade med glöd i blick och röst: »Du har hånat det heliga!» Jag stod förstummad och kunde icke svara annat, än att jag icke förstod, vad han menade. »Jaså, du har så många synder på ditt samvete, så du inte vet vilken du skall försöka försvara dig emot,» utbrast han. Jag sökte förklara att jag icke medvetet sagt något, som kunde vara »hån mot det heliga» och ej heller fällt något yttrande, som utan vantolkning skulle kunna tydas såsom sådant hån. Hans ansikte hårdnade mer och mer, och jag stod där stum och avvaktande. Slutligen knöt han händerna framför mitt ansikte och utbrast hetsigt: »Så usel du än är, skall jag ge dig ett gott råd: Sluta på seminariet! Jag kommer ändå aldrig att släppa dig igenom! Gå!» Hur tunga mina steg och tankar voro på hemvägen, kan lättare anas än skildras. Jag beslöt att tillsvidare skona min mor och behålla saken inom mig själv. Efter middagen ämnade jag taga en promenad, ty att stanna inne var mig omöjligt. Utkommen på gården mötte jag pastor Gerdin, som omtalade, att han kom direkt från kollegium, där rektor yrkat att jag skulle relegeras, men att samtliga lärare motsatt sig detta. Adjunkten rådde mig att fortsätta. Något lättad till sinnes gick jag in och började arbeta på följande dags uppgifter. Längre dröjde det inte, förrän det knackade på dörren från förstugan och min klassföreståndare adjunkten Herrmansson trädde in. Han frågade, om jag sagt något åt mor. På mitt nekande svar öppnade han dörren och bad henne komma in. Han omtalade vem han var, visade sig hjärtligt vänlig och berättade med milda ord, vad som hänt och bad henne icke vara orolig, ty rektor var ensam i sin ståndpunkt, men att lärarna varit tvungna gå med på den kompromissen, att jag för terminen skulle få nedsatt sedebetyg. I mors närvaro uppmanade han mig på det bestämdaste att gå kvar och lovade, att om jag fann detta vara omöjligt, skulle jag få en av samtliga adjunkter undertecknad rekommendationsskrivelse, som skulle förhjälpa mig att utan prov fortsätta vid annat seminarium vid höstterminens början. Senare på dagen kom också d:r Laurell, och även han uppmanade mig att gå kvar och uppmanade mig att i första hand arbeta intensivt på rektors ämnen även om jag på grund därav vid något tillfälle skulle nödgas försumma de

övriga, »ty», slutade han, »vi känna Karlsson bättre än rektor gör». Med stöd av all denna vänlighet och uppmuntran beslöt jag, om ock med bävan, försöka gå kvar. Då jag följande morgon kom till seminariet och rektor fick se mig i trappan, yttrade han bistert: »Jaså, du kommer ändå, fast jag rått dig att sluta!» Jag svarade, att så länge jag icke var relegerad av kollegiet, ämnade jag försöka.

Följande hösttermin kändes mig mycket dystert, i det jag på hela tiden icke fick en enda fråga och således icke kunnat göra mig förtjänt av något betyg. Hur förvånad blev jag därför icke, då jag med darrande hand öppnade terminsbetyget och fick se, att jag fått behålla mitt betyg från föregående termin och sedebetyget fullt. Men min oro var icke borta, ty jag undrade naturligtvis, vad som kunde ligga bakom. Följande vårtermin blev även den en svår provotid fastän på annat sätt. Så fort rektor fick ett svar, med vilket han ej var nöjd, var det givet jag som fick övertaga frågans besvarande, och i slutet av terminen ålades jag prestera det verkliga kraftprovet att under en hel lektionstimme utan en enda fråga redogöra för dagens uppgift. Under hela fjärde klassen kunde jag ej spåra någon som helst skillnad mellan rektors sätt att bemöta mig och mina kamrater. En dag nära sista terminens slut blev jag ånyo nedkallad till rektor. Halvt förskräckt och allvarligt granskande hjärta och njurar infann jag mig. Min oro försvann plötsligt, ty rektor mötte mig med hjärtlig blick och bad mig sitta ned mitt emot honom vid skrivbordet. Han läste upp ett brev från skolrådsordföranden i ett större brukssamhälle med många lärare, däri denne begärde anvisning på en för platsen lämplig lärare, som vid terminens slut skulle utexamineras. Han framställde stora krav, men löneförmånerna voro efter den tidens förhållanden synnerligen goda. »Vill du ta platsen?» frågade han. Jag tackade för förtroendet men förklarade det omöjligt, dels på grund av min ungdom och oerfarenhet i jämförelse med de uppställda kraven . . . Jag tystnade. »Dels», sade du, »och dels?» sporde han. Med någon tvekan omtalade jag, att jag var hemligt förlovad, att förbindelsen var lika allvarlig för det och att min fästmö, som var uppfostrad i Stockholm, ville att jag skulle försöka få anställning där. Rektor tog min hand, tryckte den stadigt och sade: »Sök till Stockholm, och gift dig så ung som möjligt! Lycka till, käre vän! Min välsignelse skall följa dig, så länge jag lever.» Ett yttrande som dåvarande folkskoleinspektören i Stockholm, d:r C. G. Bergman, några dagar senare fällde till mig, gav mig anledning tro, att rektor Norlén bidragit till min snabba anställning i huvudstaden.

Vid utdelningen av avgångsbetygen fick jag ånyo ett bevis för rektors ändrade inställning till mig. När jag gick fram för att taga mot mitt betyg, bad han mig stanna till dess utdelningen var avslutad. Efter denna gick han emot mig och sade med hjärtevärm: »Tack, för att du inte slu-

tade, när jag uppmanade dig därtill! Vi ha stridit, och du har segrat». Så lade han båda händerna på mina axlar, såg mig djupt in i ögonen och sade: »Käre vän, förlåt mig den orätt, jag begått mot dig!» Den gripande vackra bild, han vid detta tillfälle företedde, kan aldrig av något fördunklas för min inre syn. Detta var sista gången jag hade lyckan att se och tala med honom, ty redan den 31 oktober samma år skördades han hastigt av döden. Innan dess hade han likväl ännu en gång hunnit visa sitt sinnelag. Under eftersommaren fick jag av honom genom brev ett förtroendeuppdrag, som krävde endast ett fåtal timmar och föga möda, och som han ersatte med en synnerligen vänlig tacksamhetskrivelse och ett för mig då för tiden svindlande kontantbelopp. Aldrig har jag kommit i långvarig och nära kontakt med en människa, mer värd att fruktas och likväl ojämförligt mer värd att beundras och vördas än rektor Magnus Wilhelm Norlén.

Omedelbart efter avgångsexamen 1896 fick jag tjänstgöra som vikarie-
rande lärare vid Johannes folkskola i Stockholm under senare delen av vårterminen. Följande hösttermin började jag som e. o. lärare vid Hedvig Eleonora folkskola, och den 1 juli 1898 tillträdde jag ordinarie befattning därstädes och lämnade den med pension först den 30 juni 1935. Under denna tid tjänstgjorde jag under fem överlärare eller, som de till 1901 kallades, förste lärare samt under fyra folkskoleinspektörer och ett flertal specialinspektörer.

Rent bedrövliga voro skolans lokalförhållanden i slutet av 1800- och början av 1900-talet. Hedvig Eleonora stora församling omfattade då även nuvarande Oscars församling med Djurgården och Engelbrekts församling med Hjorthagen. Där funnos omkring 3700 elever; lärarnas och lärarinnornas antal var 112. För undervisningen fanns där, utom Djurgårdens lilla folkskola, blott ett enda någorlunda acceptabelt skolhus, Linnégatan 54. Det hade centraluppvärmning och gasbelysning; lärosalarna voro 21. Därefter i anseende kom ett äldre skolhus, Linnégatan 37, med 14 lärorum. Här skedde uppvärmningen medelst kakelugnar, och upplysningen gavs genom i taket hängande fotogénlampor med vita skärmar. Skolgården var mycket liten. Övriga skollokaler lågo vid Skeppar- och Riddargatorna, inrymda i ytterst eländiga gamla hus. Efter några år slopades de helt, varefter ett bostadhus hyrdes vid Banérgatan. På grund av det stora barnantalet och de alltför få lärosalarna måste undervisningen dupliceras i alla bättre lärum, så att dessa voro upptagna från morgon till kväll. Eftermiddagsavdelningarna voro 23. Något förbättrades förhållandena, då år 1898 en tillbyggnad till den större skolan vid Linnégatan fullbordades. Däri inrättades även särskild ritsal, präktiga slöjdsalar för såväl manlig som kvinnlig slöjd, ett efter den tidens krav mycket bra skolkök, och bad med bastu, dusch och bassäng iordningställdes. Ännu bättre blev det, då före församlings-

delningen Engelbrekts stora och moderna folkskolehus vid Valhallvägen med sina 62 skolrum kunde tagas i bruk hösten 1900. Till denna överflyttades icke blott alla Engelbrektsbarn utan även en del av de närmast församlingsgränsen boende barnen i moderförsamlingen, så att dupliceringsläsningen kunde avskaffas. De båda skolhusen vid Linnégatan ha under årens lopp genomgått flera reparationer och förbättringar, men ännu när jag 1935 slutade min tjänstgöring, måste de anses föga tillfredsställande.

Redan såsom mycket ung stockholmslärare fick jag lära mig att icke döma ett barn utan att först grundligt undersöka samverkande omständigheter. Jag hade i min klass en pojke som var både begåvad och plikt-trogen men som vållade mig stort huvudbry. Så t. ex. vimlade det i hans skrivbok av fullkomligt meningslösa stavfel. Han kunde skriva nuts i stället för puts osv. Första gången han läste ett stycke, läste han mycket hackigt och stöttigt, men fick han i lugn och ro sätta sig in i innehållet, läste han det utmärkt och med förståelse. Jag lät honom muntligt stava ord efter ord en hel mening och det gjorde han rätt, men fick han sätta sig och skriva samma mening efter min diktamen, blev det massor av fel. Hade det varit en mindre plikt-trogen pojke, skulle jag säkerligen tillrättaviserat honom för slarv, men så kunde jag inte behandla denna elev. Jag talade med föräldrarna, men de sade sig icke kunna förstå saken. Jag talade med pojken och vädjade till hans plikt-trohet, men ingenting hjälpte. Slutligen tog jag honom med till en ögonläkare. Denne konstaterade att gossen hade ett mycket egendomligt synfel, som gjorde att han icke kunde skilja på staplars höjd och djup. Han kunde således skriva a i stället för d, j i stället för i osv. Därmed hade jag ju fått förklaring. Stilistiskt sett var han den bästa jag haft. Vid terminens slut blev det ett stor bekymmer, vilket betyg han skulle få i svenska språkets skrivning. I formuleringskonst var han, jämförd med alla de andra, utan tvekan värd A, men såg man på hans skrivbok var C rätta betyget. Som jag nu visste, att detta berodde på ögonfel, och att han var säker i stavning, gav jag honom betyget AB. Men det skulle jag icke ha gjort, menade tydligen en Fil. D:r, som var lärare vid Östra realläroverket samt medlem av Hedvig Eleonora skolråd och överstyrelsen för Stockholms stads folkskolor. Pojken sökte in vid nämnda läroverk och blev kuggad på grund av skrivprovet. Antydde läroverkskollega lämnade skrivprovet till folkskoleinspektören med påskrift: »Ifrågavarande gosse har av läraren Gustaf Karlsson vid Hedvig Eleonora folkskola erhållit betyget AB i svenska språkets skrivning». Namnunderskrift sänkades. Jag blev uppkallad till inspektör, och han visade mig skrivprovet med ovan anförda påskrift. »Vem är anmälaren?» sporde jag. Men det ville d:r Bergman ej yppa. Jag förklarade då mina erfarenheter och ögonläkarens utlåtande samt utfyllde med inspektors medgivande och i hans åsyn samtliga

felaktiga bokstäver, och se, där blev icke ett enda stavfel. Därjämte anhöll jag, att d:r Bergman i anmälares och min närvaro skulle underkasta pojken prov på så sätt, att han först fick stava ordet muntligt och sedan omedelbart sätta sig ned och skriva samma ord. Dessutom fick han se pojkens uppsatsbok. Slutligen frågade jag, huru jag skulle handlat vid betygssättningen. Han svarade: »Jag skulle ej ha kunnat göra på annat sätt, och», tillade han, »det skall bli mig ett sant nöje att meddela d:r Lagerstedt allt detta». Då först fick jag veta, vem anmälaren var. Denne avböjde emellertid att närvara vid sådant prov, som av mig begärts, och då ansåg d:r Bergman det överflödigt att anställa ett dylikt, då han nu fullkomligt kände förhållandena. Pojken blev icke lidande på domen, ty på d:r Bergmans uppmaning fick han under höstterminen taga privatlektioner och vid vårterminen ånyo söka in men då i en klass högre, vilket också lyckades. Som föräldrarna voro välsituerade, rådde jag dessutom fadern att låta pojken lära sig maskinskrivning, och häri vann han med tiden stor snabbhet. Detta kom honom väl till pass, då han efter slutad skolgång erhöll en förmånlig plats, där han hade stor användning av sin snabbhet i maskinskrivning, sin stilistiska förmåga och sin säkerhet i stavning och interpunktion.

D:r C. G. Bergman, som vid min tjänstgörings början var ganska ung såsom folkskoleinspektör, var en synnerligen nitisk och välvillig chef. Vid sina inspektioner besökte han i alla skolor sådana lärare och lärarinnor, som undervisade på ett och samma stadium, såg på skriv- och räkneböcker och åhörde undervisningen blott i vissa läroämnen hos samtliga.

En dag kom han in i mitt klassrum. På katedern lågo metermått, en sönderdelbar kubikdecimeter, en ask med skrivbokspengar m. m. Där framme stod en pojke, den svagaste jag påträffat eller hört talas om. Jag omtalade, att jag sökt få honom att förstå begreppen hela och tiondedelar och förhållandet dem emellan. Han fick räkna och peka på meterstaven, plocka med kuber, växla en tioöring i ettöringar, en krona i tioöringar o. s. v. Mina ansträngningar voro förgäves. Han kunde icke fatta, vilket som var mest, en hel eller en tiondedel. Till slut måste jag ge upp, tog en krona i ena handen och en tioöring i den andra, höll upp båda framför honom och frågade: »Nå, Hugo, vilken av dessa två skulle du helst vilja ha?» Då sken han upp, bockade sig artigt och svarade: »Tack, snälla magistern, det gör detsamma.» Med detta resultat var lektionen slut, och barnen gingo ut till rast. »Det hade jag aldrig trott, att ni hade sådana svårigheter att bekämpa i folkskolan», yttrade inspektören, och så utspann sig ett ganska långt samtal, däri han framhöll lätt-naden i detta avseende för läroverkslärarna, som kunde sovra sitt klientel, behålla de bästa och skicka resten till folkskolan. Vid denna tid funnos icke hjälpklasser vid Stockholms folkskolor.

Trots sin oerhörda arbetsbörda visade D:r Bergman stort intresse för undervisnings- och uppfostringsfrågor, inspekterade flitigt och höll ofta sammanträden med lärarepersonalen i respektive skolor i och för överläggningar om pedagogiska spörsmål. Vi unga fingo stundom dagar lediga för att besöka berömda lärare i olika skolor och lära av dem.

Under mer än trettio år hade jag sedermera icke besök av någon högre chef, utan inspektionen syntes vara helt överlåtten på överläraren.

Min förste överlärare, den gamle pastor Jonas Swärd, var en i många avseenden originell man. Han ivrade i synnerhet för kristendoms- och särskilt katekesundervisningen samt bytte gärna till sig denna i högre klasser, varvid vederbörande klasslärare erhöll annan sysselsättning, exempelvis expeditjonsarbete. Stundom inbjöd pastor S. en hel del av personalen, i synnerhet de yngre, att åhöra hans katekeslektioner. Till sammans med ett tiotal lärare och lärarinnor åhörde jag en lektion behandlande andra artikeln. Jag kan icke underlåta att därav seryera en smakbit. Fråga: »Med fästet avseende på andra artikeln, varom handlar andra artikeln?» Svar: »Om Guds son och återlösningen.» Pastor Swärd: »Det är rätt, min gosse. Det hörs, att du har läst din kristendom med eftertanke. — Med fästet avseende på återlösning, vad är återlösningen?» Intet svar, förrän en pojke, som satt snett framför mig, lyckades smussla fram en anteckningsbok, upphämtade därur sin andliga näring, räckte upp handen och avgav följande svar: »Återlösningen är en restauration av skapelsen». Pastor Swärd: »Det är rätt, min gosse. Det hörs, att du läst din kristendom med eftertanke. — Med fästet avseende på andra artikeln, i hur många akter indelas andra artikeln?» Svar: »Två akter». Pastor Swärd: »Det är rätt . . .» o. s. v. enligt ovan. »Med fästet avseende på första akten, varom handlar första akten?» Svar: »Kristi förnedring». Pastor S.: »Det är rätt, min gosse. Det hörs att du läst din kristendom osv. Med fästet avseende på första akten, i hur många scener sönderfaller den?» Svar: »Sex scener». Swärd: »Det är rätt. Jag ser att du läst din kristendom . . . Med fästet avseende på första scenen, varom handlar den?» Svar: »Att han blev avlad av den Helige ande». S.: »Svara med ett ord!» Nytt svar: »Avlelsen». . .

Lärarepersonalen tyckte nu synbarligen, att den lärt tillräckligt av pastorns kristendomsundervisning och avlägsnade sig. Dagen därefter sutto några lärare under en rast på en av skolgårdens soffor, varvid den pojke sprang förbi, som lämnat svaret angående återlösningen. Han anropades av en lärare, som frågade: »Hör du, min gosse, vad betyder restauration?» Pojken svarade utan betänkanke: »Det vet jag inte, men det står över en dörr på Karlavägen». (Där fanns mycket riktigt en spritservering.)

Denna mönsterlektion hölls under ett av de sista åren av pastor Swärds tjänstgöring. Vid den tiden var hans nervsystem mycket nedbrutet, vil-

ket bland annat tog sig uttryck däri, att han ofta föll i gråt. Så t. ex. då några lärare en dag stodo samtalande, kom han storgråtande och utbrast: »Hur ska det nu gå med min kära skola, när jag snart inte längre kan ha hand om den?» Vid ett annat tillfälle visade han också sina tankar om sig själv. Han hade skött kristendomsundervisningen i en högre flickklass. D:r Bergman sökte en dag klasslärarinnan, men när han öppnade dörren och fick se pastor Swärd sitta i katedern, stängde han dörren och avlägsnade sig. Efter timmens slut kom pastorn med tårdränkt ansikte ned på skolgården och sade med jämrande röst: »Såna överordnade vi ha! Jag hade katekeslektion hos fru Z. Inspektör kom och öppnade dörren, och jag bad honom stiga in och höra på. Men han sade, att det var fru Z. han ville höra, stängde dörren och gick. Såna överordnade ha vi! Hos andra kan dom springa, men där dom kan få lära något, där vill dom inte vara med.» — Mot mig personligen var han mycket vänlig, förordade mig till ordinarie befattning och skaffade mig anställning såsom lärare vid Stockholms Borgarskola.

Mina övriga överlärare minns jag med all aktning. Samtliga voro de hjärtligt kamratliga. Mot oresonliga mammor, som på den tiden voro långt ifrån sällsynta och som överhopade överläraren med klagomål över lärare och skolan, ställde de sig på personalens sida — så långt rättvisligen ske kunde. På överlärareexpeditionen bevittnade jag bl. a. följande: En gång kom en misslynt mamma och klagade över att lärarinnan höll hennes flicka kvar efter skoltidens slut och räknade med henne. »Hon ska väl inte ytterligare straffas därför, att hon har svårt för räkning», slutade hon. Överlärare Blomqvist sade mycket hänsynsfullt: »Får jag se på räkningen». — »Räkningen?» »Ja, räkningen, som lärarinnan sänt er». »Räkning! Jag har inte fått någon räkning», sade hon litet tveksamt. »Det var snällt av fröken,» fortsatte överläraren. »Ni förstår, att fröken har ingen skyldighet att utan ersättning offra sin fritid för att ge er dotter privatlektioner, då ni själv inte kan hjälpa henne. Jag trodde, ni tyckte, att lärarinnan varit för dyr, och då skulle jag gärna sökt medla, vilket också säkerligen skulle lyckas, ty hon är en mycket snäll och uppoffrande lärarinna. Kommer nu ingen räkning, så tycker jag, vet ni, lilla frun, att ni ska gå till fröken och tacka henne riktigt hjärtligt, för att hon offrar sin egen tid för att hjälpa er lilla dotter.» Mamman gick, men tydligen i helt annat lynne än det, vari hon kommit. — Vid ett annat tillfälle kom en till ursinne uppbragt mamma instörtande, slog igen dörren med en skräll, rusade fram till överläraren, som satt och skrev, och började utan att hälsa och utan att säga, vem hon var, med en svada, vars like jag aldrig hört, utgjuta sig över en förment oförrätt mot sin son. Utan att ändra en min fortsatte överläraren att skriva och modern med sin störtflod av hetsiga ord. Småningom började hennes ordförråd tryta; hon började hacka och taga om fraser, tugga och kippa efter andan. Nu

tyckte överläraren det var lämpligt att sluta skriva, lade ifrån sig pennen, såg upp på kvinnan med sitt mest insockrade leende och sade: »Ur-säkta mig, frun lilla, jag har måst ägna min uppmärksamhet på det, jag hade att skriva. Skulle ni nu vilja vara snäll och ta om allt det där en gång till men litet långsammare, så att jag kan följa med ordentligt?» Kvinnan stod som förstenad och fick inte fram ett ord. Plötsligt vände hon sig om, så att kjolarna slängde, och rusade ut, mellan tänderna frammumlande något, som för mina öron lät förvillande likt en svordom. —

De yttre förhållanden, under vilka 1890-talets stockholmsbarn framlevde sina skolår, voro i många avseenden vitt olika senare tidens. Bostadsförhållandena voro i ett stort antal fall rent beklämmande. Hela kvarter, som nu bestå av moderna fem- à sexvåningshus, voro då belamrade med små träkåkar utan vatten och avlopp och omgärdade med ofta skrämmande fula träplank. Vatten fick hämtas från någon gård, där sådant fanns; slaskvatten o. d. slogs ut i öppna rännstenar, som mynnade ut på gatan. Och så var förhållandet icke blott längst ute vid stadsgränsen, utan den största skolan vid Linnégatan var kringgårdad av dylika huvudstadsbebyggelsens vrångbilder, ja, ända nere vid Nybroplan, där nu Dramatiska teatern ligger. Mellan nuvarande Birger Jarlsgatan och Nybrogatan låg ock ett sådant kvarter. Stora områden vid nuvarande Strandvägen och på andra ställen inom Östermalm utgjordes av ved- och kolgårdar, lump- och skrotupplag i anskrämliga skjul, s. k. grovåkerier med stall och foderlador o. s. v. I mängd funnos så kallade bolagskrogar, vilka öppnades kl. 7 fm., och där en stor sup kostade 8 öre; sådana serverades i okontrollerat antal. Krogar lågo på få minuters väg från varandra. Tidigt på morgnarna kunde man se köer vänta att Edens port skulle upplåtas. De hygieniska förhållandena voro i de flesta fall fruktansvärt usla, varpå ofta gåvos synbara bevis. Icke sällan såg man vägglöss krypa på pojkarnas kläder och på deras skolpulpeter, och man var tvungen undvika att sätta sig bredvid dem; när så var erforderligt, kallades eleven fram till katedern, där han på vederbörligt avstånd fick mottaga sin handledning. Huru barnen sågo ut i huvudet, är omöjligt att beskriva. Dagligen måste man för säkerhets skull vid hemkomsten underkasta sin överrock, som under förmiddagen hängt på sin krok på skolrumsväggen, en grundlig översyn för att hårdhänt behandla eventuellt medföljande sällskapsdjur. Föreståndare och föreståndarinnor för den tidens skollovskolonier kunde intyga, huru deras första och kanske svåraste uppgift var att söka förhindra, att barnen drogo ohyra med sig till sin sommarvistelse. De unga fingo kläda av sig fullständigt och taga på sig av koloniens i detta avseende tillförlitliga kläder. Deras egna underkastades ett långkok, om detta ansågs tillfyllestgörande, men i många fall måste hela deras utrustning brännas upp. Flickornas långa hår fick i

regel skatta åt förgängelsen. De liksom pojkarna kortklippes, och grundlig tvättning företogs i de fall, där icke huvudsvålen av ohyra var så illa åtgången, att särskild behandling måste tillgripas. Noggrann tillsyn ägnades barnen hela sommaren, och på hösten var det en frisk och från ohyra ren barnaskara, som återvände till sina hem, fastän det nog var en och annan mamma, som gav uttryck åt sitt missnöje över att hennes flicka icke kom hem med lika långt och vackert hår, som hon hade vid avfärden.

Att armodet var stort, såg man tydligt i skolan på barnens klädsel och matsäck. Det var icke sällsynt att se pojkar komma tassande barfota till skolan, medan snö ännu låg på skuggiga ställen. Visserligen hade fattiga föräldrar möjlighet att genom skolan hos fattigvården begära skor åt sina barn i skolan. Men ack, vilka skodon Stockholms stad bestod sina skyddslingar! Kängorna bestodo av tjockt, hårt, oböjligt läder, fastspikat på mer än tumstjocka träsulor, vars klackar voro försedda med kraftiga klackjärn. Man förstår, hur det skulle låta, när en hel skock pojkar med sådana skodon kom gående i tamburer och trappor och hur omöjligt det skulle vara för dem att med glädje delta i de övriga barnens springlekar. Ett nöje, som andra saknade, kunde de likväl bereda sig. Mörka kvällar kunde man få se riktigt fyrverkeri på gatorna, när dussintals pojkar med sina väldiga klackjärn slog fram gnistregn mot stenarna på gatan. Inte bättre än skodonen voro de kläder, som de fattigaste barnen kunde erhålla genom skolans förmedling. Tjockt, svart tyg hopsytt till kostymer av det mest klumpiga snitt gav dem ett ofrånkomligt utseende av något slags inrättningsuniform.

Även flickornas klänningar gjorde samma beklämmande intryck. Ett högt procenttal gingo klädda och skodda på detta sätt, trots att Hedvig Eleonora församling utgjorde »rika Östermalm», som det avundsamt hette från andra församlingar. Än värre skulle det gestaltat sig, om icke Hedvig Eleonora haft en fond, Lindgrenska fonden, som förvaltades av en kommitté, vari överläraren och av kollegiet utsedda ledamöter hade säte, och som till ändamål hade beklädnad av fattiga folkskolebarn. Denna fond räddade åtminstone flickorna från att uppträda i fattigvårdens träskor, och kommittén tillsåg, att dess små understödstagare — både flickor och gossar — ej skilde sig från de övriga skolbarnen i avseende på kläde- dräkten. Så småningom togs fattigvårdsstämpeln bort, träskorna försvunno och ersattes med vanliga laderskodon, och även övriga beklädnadsartiklar blevo bättre.

Hygienien förbättrades högst väsentligt genom skolbadens tillkomst samt genom läkares anställning och tandvårdens införande vid skolorna. Skolbadens värde uppskattades i början icke till sitt fulla värde från föräldrahåll. En hel del mammor nekade sina barn att bada i skolan. Somliga mammor fruktade, som jag många gånger hörde, att deras barn skulle få sina kläder nerlusade i avklädningsrummet; andra kanske skäm-

des för sina barns smutsiga och trasiga underkläder. Så småningom förbättrades dock detta förhållande, och vid slutet av min tjänstgöring hörde det till rena undantagen, att en pojke vid något tillfälle bad att få slippa badet. — — — De förbättrade bostadsförhållandena och skolbaden ha säkerligen i hög grad skärpt barnens renlighetskänsla och höjt den allmänna hygienien; — under mer än sista decenniet av min tjänstgöring kunde jag icke en enda gång hos någon pojke spåra ohyra av något slag. —

De ständiga klagomålen över förvildningen hos vår tids ungdom kan jag icke finna berättigade, om jag ser tillbaka på ungdomen vid tiden omkring sekelskiftet, såvida icke förvildningen ligger inom ett för mig okänt område. Vid den tiden hörde det till sällsyntheterna, att någon av lärarepersonalen, ensam eller i sällskap, kunde en mörk kväll passera något längre stycke på gatan utan att ofredas med glåpord och skrån från portar och gömställen eller bakom husknutar och plank. Slynglar, som för något eller några år sedan slutat skolan, bildade ligor, som om kvällarna strövade omkring för att föra oväsen och öva annat ofog och som med stor iver togo hand om småpojkar för att uppfostra dem till pålitliga medlemmar i gänget. Ofta såg man de äldre stå vid eller i närheten av skolporten för att taga hand om småpojkar, då dessa kommo från någon kvällslektion, slöjd e. d. Sådana ligor funnos många och hade namn efter den gata, som var deras stamtillhåll, såsom Banérgatsligan, Styrmanligan, Majorsligan, Roslagsligan o. s. v. Dessa kunde förfölja en lärare långa vägar med skrån och smäderop, ja, med hot om handgripligheter. Det hände t. o. m. att en lärare, som bodde rätt långt ute på Djurgården, måste begära poliseskort för att komma hem från lektionen i den s. k. söndags- och aftonskolan; denna var nämligen en särskilt hatad skolform för elever, som fått sluta dagliga skolan i förtid. De halvvuxna ligapojkslymlarna lockade småpojkar att skolka från skolan, och slutligen blev skolkningen så utbredd och till synes så obehörlig, att folkskoleöverstyrelsen i Stockholm — den nutida folkskole-direktionens föregångare — nödgades inrätta ett internat, skolkarehemmet, för de mest notoriska skolkarna. Jag var föreståndare för skolkarehemmet åren 1903—1906, varefter det såsom icke längre behövt nedlades. Nästan undantagslöst hade hemmets gossar blivit av ligapojkar narrade att »försaka plugget», deras eget namn på skolkningen. Uppröjningen av de gamla ruckelkvarteren och deras ersättande med välordnad bebyggelse gjorde, att utrymmet för ligorna blev trångt, och så småningom försvunno dessa av sig själva. Under ligornas avtyningstid kunde man likväl få ganska besvärliga känningar av deras nervryckningar i själåtåget.

Under vilka fruktansvärda förhållanden storstadens barn kunna tvingas uppväxa, framgår av följande exempel. Jag hade i slutet av förra århund-

radet i klassen en 11-åring, som var mager och blek och som ständigt såg trött och slö ut och helst ville använda skolan till viloplats. Flera gånger frågade jag, om han var sjuk eller hungrig eller om det var något annat fel. Ständigt fick jag ett slött: »Nej» till svar. En morgon somnade han och sov och fnös, så att det hördes i hela klassen. Jag tog honom då med mig ut ur klassrummet för att ostört få tala med honom, och då utspann sig ungefär följande samtal: »Hur kommer det till, att du är så trött?» — »Jag har inte sovit på hela natten». — »Har du något ont då?» — »Nej». — »Jag måste tala med din mamma. Kan jag få träffa henne, när jag går från skolan?» — »Då sover hon nog». — Högeligen förvånad sade jag då: »Sover hon så dags på dagen, vad har hon då för selsättning?» — »Hon bäddar åt mina båda systrar, tills de kommer hem». — »Vad har de för platser då, eftersom de inte kan bädda åt sig själva?» — »Inga. Men mamma behöver ofta bädda många gånger på natten, och jag får gå in med öl och porter och ibland med vin till mina systrar och deras sällskap, och i natt hann jag inte sova alls. Annars brukar mamma väcka mig, när det behövs». — — Mor med två döttrar och en minderårig son i en lägenhet om två rum och kök, där döttrarna hade var sitt rum, och modern och gossen höllo till i köket! Vad var att göra? Barnavårdsnämnd fanns icke på den tiden. Jag uppsökte modern och talade allvarligt med henne men utan märkbart resultat. Då anmälde jag saken för skolrådet, men innan detta hade hunnit vidtaga någon åtgärd, hade »familjen» flyttat bort från församlingen, och jag lyckades aldrig få reda på, hur det med tiden gick för den stackars pojken.

Vid denna tid började lek och idrott införas i folkskolorna. Den enda tillräckliga lekplats för vår skola var Ladugårdsgårde, som nu tillsammans med skogsbackarna där omkring var ligaspillrornas tillhåll. Trots att lekplanen var tydligt markerad med flaggor och vimplar, skulle det icke falla dessa gentleman in att taga sin väg vid sidan om densamma utan kors och tvärs i alla riktningar och söka på alla sätt hindra pojkar i deras lek, och kunde de komma över bollen, kastade eller sparkade de den så långt bort de möjligen kunde. Anmodade man dem att lämna planen, blev svaret: »Jag går väl hur jag vill på gården.» De sista årtiondena av min tjänstgöring såg det annorlunda ut. Då möttes lärarepersonalen med artiga och igenkännande hälsningar och leenden. Skolkning var ett okänt begrepp. Kommo nu vuxna eller ungdomar till idrottsplanen, stannade de vackert utanför gränserna, följde spelet med spännt intresse, uppmuntrade och applåderade vackra tricks men utstötte beklagande a-a-a-sch och »så synd», om ett vackert försök misslyckades. Mig synes att jämförelsen talar för sig själv. Att idrotten har en utomordentligt stor uppfostrande och klassutjämnande betydelse, torde numera ingen kunna bestrida. Vem skulle i min ungdom kunnat drömma om att prinsar, läroverks- och folkskolepojkar skulle starta om varandra

i tävlingar och entusiastiskt heja på varandra! Detta har varit en vanlig syn i skolungdomens vinteridrottstävlingar, i vars organisationskommitté jag under en lång följd av år varit medlem och funktionär vid skid- och skridskotävlingarna.

Hälsotillståndet har alltmer förbättrats dels på grund av redan anförda förhållanden, dels ock på grund av nya åtgärder. En bidragande orsak torde skolbarnsbespisningen utgöra. Under mina första tjänstgöringsår bespisades blott ett knappt tiotal barn med mat, som lagades av flickorna vid skolköksundervisningen. Under årens lopp anordnades vid skilda skolor särskilda barnbespisningskök med behövlig personal samt matsalar, så att nu tusentals behövande folkskolebarn dagligen erhålla ett gott, rikligt mål lagad mat under skoltiden.

Att idrotten kan vara mycket välgörande även för det vanliga skolarbetet, har jag haft tillfälle att erfar. Långt innan hjälpklasser ännu funnos, kom i min avdelning en kvarsittare, som var en ovanligt efterbliven pojke. Jag måste i avseende på honom förklara mig vara fullt belåten, om han arbetade så, att han kunde läsa ett litet bestämt stycke av läxan innantill men på sådant sätt, att det märktes, att han förstod, vad han läste. Han var mycket snäll, och han sken av tillfredsställelse, när han fick ett litet erkännande för sitt sätt att bjuda till. Men enligt sina kamraters uppfattning var han klassens kruka. Även föräldrarna voro mycket bekymrade över honom. En vacker vinterdag hade jag lyckats låna ihop skidor åt flertalet, och några hade egna sådana; efter skoldagens slut ville vi alla bege oss ut på Ladugårdsgärde och pröva på den för dem nya skidsporten. Vi kommo så småningom över gärdet till backarna där bortom. Jag valde ut en lätt och ofarlig backe, åkte själv utför den och uppmanade pojkarna att göra likaså. Josef, så hette den svage pojken, kom fram till mig och frågade, om han inte kunde få åka utför en närliggande, mycket svårare backe. Jag hade på utvägen lagt märke till att han inte var alldeles bortkommen på skidor. »Vänta här hos mig, och låt de andra försöka först», svarade jag. Ingen vågade försöket. »Tjugofem öre till den, som först klarar backen stående!» ropade jag för att pigga upp dem. Tre, fyra, som hade egna skidor, gjorde försöket men misslyckades kapitalt, och så var modet borta hos hela skaran. »Försök du!», sade jag till Josef. Han kravlade sig uppför backen, tog sats och gled med orubblig balans utför och fick kamraternas skallande applåder samt sin 25-öring. »Snälla magistern, får jag ta den där också», bad han och pekade på den svårare backen. »Gärna», svarade jag. Hela skaran stod gapande av beundran, när han som icke längre var klassens kruka utan dess hjälte, kom svepande utför och klarade backen utan svårighet. Då han nu kom underfund med, att han kunde utföra sådant, som ingen annan i klassen kunde göra efter, växte hans självförtroende. Han blev käckare och frimodigare i sitt upp-

Otto Salomon på Nääs,
som grundlade världens första slöjdseminarium (1874).

trädande; skolarbetet gick sedan allt bättre och bättre, och han kunde följa kamraterna skolan ut utan att behöva bli kvarsittare någon gång mer. Och kamraterna bemötte honom på ett annat sätt än förr. För min del kan jag ej fatta det på annat sätt, än att denna lilla idrottsutfärd blev orsaken till och vändpunkten i hans utveckling; om andra gillar denna åsikt, vet jag icke.

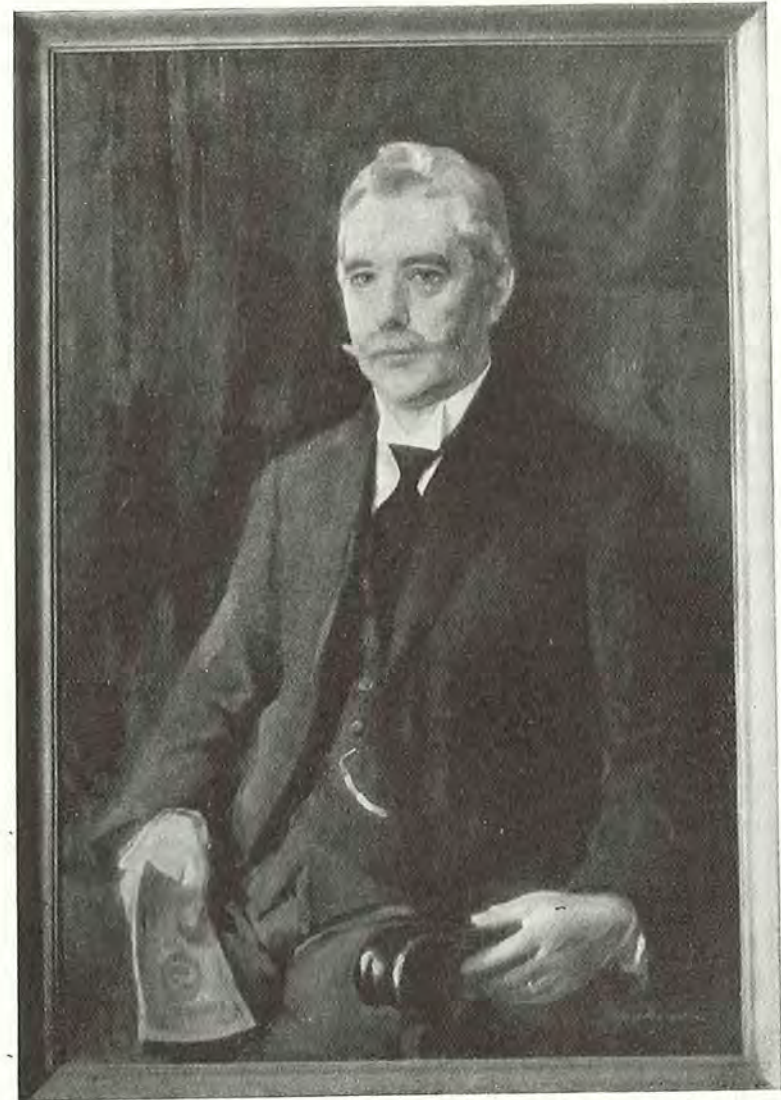
Under många årtionden leddes gosslöjden av folkskollärare och pappslöjden av lärarinnor. Kompetensvillkor var, förutom seminariebetyg i ämnet, genomgången kurs vid Nääs slöjdseminarium. Vårterminen 1898 kom dåvarande slöjdinspektören, Anders Berg, och frågade, om jag ville taga ett vikariat som slöjdlärare. Jag var naturligtvis mycket tacksam, ty slöjdlärarebefattningarna voro mycket eftertraktade. Jämförelsevis väl betalda, som de voro, utgjorde de ett gott tillskott till den låga folkskollärlönen, 1400 kronor per år, som med avdrag av pensionsavgiften utbetalades kvartalsvis i efterskott med något över 300 kronor. Det killade nog litet i halsgropen på mången, då man såg den lille bestämde mannen träda in i slöjdsalen, iklädd långstövlar med byxbenen innanför stövelskaften, amerikansk regnkappa — ett på den tiden vanligt plagg med lång, vid, nedhängande krage, som täckte axlar och armar — samt stor, vidbrättad hatt. Hans ofta återkommande inspektioner voro nämligen mycket grundliga. Först tog han en översyn över pojkarna i deras arbete och granskade, huru verktygen voro skötta. Därefter beordrade han fram alla arbeten, som blivit förfärdigade efter hans föregående besök, och granskade dem mycket noggrant. Om de kunde gillas, satte han på dem sin stora, runda stämpel med ordet »godkänd». Kasserade arbeten lades åt sidan och finga göras om. Då vårterminen led mot sitt slut, uppmanade han mig att söka till sommarens kurs vid Nääs. Jag invände, att det blott var ett par veckor kvar, och att jag hade hört, att ansökningar på grund av deras stora antal kunde få ligga årat, innan de kunde beviljas. »Skicka in ansökan», sade han, »och jag ansvarar för resten.» Så skedde, och sommaren 1898 bevistade jag kursen på Nääs. Jag måste erkänna, att jag icke kunde känna den beundran för anstalten, som dess rykte påfordrade. Verktygen voro i stor omfattning så dåliga, att man måste köpa egna sådana för att kunna arbeta fort och väl, och virket var ofta underhaltigt. Vad som mest förvånade mig var, att elever, som förut deltagit i kurs, varnade de nykomna för att rådfråga lärarna — hellre då någon kunnig kamrat — ty för många frågor återspeglades i betyget »För självständighet under arbetandet». Den nära nog enda behållningen jag för min del hade av kursen var, att jag förvärvade det betyg, som gav mig formell kompetens att bli lärare i träslöjd vid Stockholms folkskolor. Redan samma höst erhöll jag sådan plats, vilken jag sedan innehade till pensionsåldern. I början var slöjden frivillig, och varje pojke fick delta 2½ timmar åt gången på eftermiddagarna tre

dagar i veckan. Sedermera förkortades tiden till två timmar pr sådan dag. Varje lärare hade två lag och tjänstgjorde sålunda alla veckodagar. Så stort var intresset för den frivilliga slöjden, att det var ytterst få dagar, då icke någon eller några ur andra laget kom och frågade, om någon var borta, och bad att få hans plats. Det svåraste var att skipa rättvisa så, att ingen fick flera extratimmar än andra, ty det höllo de ett vaksamt öga på. Slutligen gjordes gosslöjden obligatorisk och inlades med fyra timmar i veckan inom ordinarie lästid. Då blev det omöjligt att leda mer än sin egen och genom lektionsbyte någon annan avdelning, varför en del yrkeslärare anställdes.

Fortsättningsskolan enligt 1918 års stadgar var i början av många föräldrar, barn och arbetsgivare en mycket illa sedd institution. I denna bedrevs undervisningen två timmar tre kvällar i veckan klockan 6—8. Det var ju inte roligt att sluta arbetet kl. 5, hinna hem och äta middag och så vara tillbaka i skolan kl. 6, och ännu värre var det i affärer, som stängde just vid detta klockslog. Oviljan mot denna skolform tog sig mångahanda uttryck. Pojkarna diktade upp allehanda skäl för bortovaro eller kommo mycket sent och hade därvid nästan alltid starkt stöd av föräldrarna. Ja, de begingo rena nidingsdåd, nedbröto klädhängare i tamburerna, förstörde strömbrytare i trappor etc. Ouppmärksamhet och trots hörde till ordningen för dagen. Synnerligen svårt och mödosamt hade de lärare, som tjänstgjorde i annan skola än den, de själva tillhörde. Då jag efter ett par år på överordnades anmodan övertog fortsättningsskolan i vår församling, hade jag stora fördelar, emedan flertalet elever voro Hedvig-Eleonora-pojkar, och de kände mig sedan flera år tillbaka, varför disciplinen icke mötte svårigheter. Även skolgången blev bättre, dels på grund av bekantskapen, dels på grund av mitt trägna samarbete med arbetsgivare och föräldrar. Men villigt måste erkännas, att denna tjänstgöring var den mest mödosamma och bekymmersamma under hela min långa arbetsdag, — detta icke på grund av disciplinära svårigheter utan på grund av att jag kände min oförmåga att på något sätt vara dem till nytta under de omständigheter, i vilka de kommo till skolan. Ett exempel: en pojke går från hemmet i Hagalund före kl. 6 på morgonen, sedan han förtärt endast kaffe med bröd; han har sitt smörgåspaket med sig, skall vara på plåtslagareverkstad i bortre ändan av Östermalm i så god tid, att han hinner tända i kaminen och ha varmt till arbetarna komma kl. 7. Då blir han tillsammans med en man utskickad att skotta snö från taken. Där får han sitta i köld och blåst och hålla i snöskottarens säkerhetslina till middagstimmen. Denna är för kort för honom att hinna hem på, varför han får inmundiga sina smörgåsar, var han kan, och sedan fortsätta på taken igen. Så bär det i väg till verkstaden för att ordna där och bära in ved och koks till följande morgon och så rusa iväg för att komma något så när i tid till skolan. Att ett

sådant offer för fattigdom samt för svårt och långt arbete är alldeles förbi, när han kommer in i skolvärmen, och kan sitta och nicka till, torde ingen förundra sig över. Först vid 9-tiden är han hemma och får sitt första mål mat för dagen. Vilken lärare skulle ha hjärta att mot en sådan pojke bruka hårda ord för ouppmärksamhet? Hur skall man kunna undvika att göra skolan till en tortyr för honom, och hur skall man kunna nå ens de obetydligaste undervisningsresultat med den, som med sådana förutsättningar kommer till skolan? Hur många gånger önskade jag icke, att jag haft rektor Norlén att rådfråga! Lyckligtvis ersattes sedermera denna, jag höll på att säga grymma skolform, av en hel skoldag i veckan, då lärjungarna voro fria från sin arbetsanställning och kunde erhålla mat ordentligt. —

Folkundervisningens utveckling i huvudstaden synes mig kunna i viss mån avläsas på Stockholms Borgarskolas elevkår. I början av min tjänstgöring där voro de s. k. lägre avdelningarna, som voro spridda i alla församlingar, mycket talrikt besökta och livligt omhuldade av styrelsen. Dessa avdelningar voro ämnade för dem, som kände med sig, att deras folkskolekunskaper voro allt för knappa. Eleverna voro nästan undantagslöst vuxna personer, ofta flera tiotal år äldre än läraren, och voro i de flesta fall inflyttade landsortsbor. Undervisningen var förlagd till kl. $\frac{1}{2}$ 9— $\frac{1}{2}$ 11 vardagskvällar och kl. 9—11 fm. och 2—6 em. på söndagar. Undervisningsämnena voro svenska språket, räkning, välskrivning och en enkel kurs i dubbelt bokhålleri. Lektionstiderna betingades av arbetstiden inom yrkes- och affärsvärlden. Ämnena voro valfria, och ingen, hur energisk han än var, förmådde delta alla timmar. Att dessa avdelningar voro i hög grad av behovet påkallade, därom vittnade elevernas väl- och rättsskrivnings- samt räkneböcker. Vid en terminsinskrivning kom en vuxen yrkesman och bad att få säga mig ett ord i förtroende. Han ville gärna börja en kurs, men han visste inte, om han vågade, han skämdes nämligen för kamraterna, ty han hade icke en aning om multiplikation och division. Jag erbjöd mig privat ge honom de första grunderna. Han blev hjärtligt tacksam, skrev in sig, och vid kursens slut var han en av de skickligaste lärjungarna. Efter någon tid började denne egen firma inom sitt yrke och skötte den så, att den inom omkring tio år var en av de större i sin bransch. År efter år minskade elevantalet och småningom kunde den ena efter den andra av dessa avdelningar såsom obehövliga indragas. I stället anordnades kurser, vilka såsom realskolekurser byggde på fullständigt genomgången folkskola. Handels- och språkkurser funnos redan förut och utvecklades nu mer och mer. Alla dessa förändringar framtvingades av folkskoleväsendets kraftiga utveckling, allt inom en tidrymd av 40 år.

Sven Nylund.

Efter målning i Sveriges allmänna folkskollära-
förenings högtidssal.

Hätkomster från Stockholms folkskolor 1895—1912.

Av f. d. Undervisningsrådet *Sven Nylund*, Stockholm.

I Stockholm funnos hösten 1895, sålunda för jämt 50 år sedan, endast åtta församlingar med var sitt skolråd. Barnantalet i de dagliga skolorna utgjorde omkring 23.000, fördelade på 623 avdelningar med i medeltal 36 barn i varje. Lärarpersonalens antal motsvarade dessa avdelningar. Ett verkligt extralärelärande kunde man tala om även då, vad lärarinnorna beträffade: 103 extra mot 394 ordinarie. Bättre ställt var det för de manliga lärarna, eller 4 extra mot 109 ordinarie. Hedvig Eleonora församling var störst med nära 62.000 själar. Den sträckte sig från Blockhusudden till Roslagstull och hade till ledare den både till det yttre och inre ståtliga kyrkoherden Oskar Lagerström. Som gammal skolman — kollega vid Ladugårdslands läroverk — var han pedagogiskt intresserad och omfattade folkskolan och dess lärare med stor välvilja. Barnantalet vid församlingens skola var 3.400 och läraravdelningarna 98. I en årsberättelse vid denna tid erkändes att Östermalm hade de sämsta skollokalerna. Då allt annat i vår huvudstad förändrats — oftast till det bättre — har detta omdöme orubbligt stått sig genom tiderna. Jag tar ofta en promenad bortåt Linnégatan för att glädjas över att ännu ingen, utom tidens hand, rört mina gamla kära skolhus. Men denna museala tillfredsställelse hos en gammal pensionär delas väl knappast av den nuvarande föräldragenerationen på Östermalm. Någon förbättring har väl dock skett invärtes. Men på den tiden var hygien, vad skåningen kallar rälåg. På ventilationen var det ständig klagan, och belysningen med de öppna små gaslågorna var otroligt primitiv. Skolgården vid Linnégatan 37, där jag tjänstgjorde de första fem åren, var vid snösmältningstiden på vårarna en ständig fara för liv och lem hos såväl lärare som barn. »Ser du, bror lille», sade förste läraren, »renhållningsentreprenören har så dåligt betalt, så man kan ej stöta på honom.» Då ingenting annat hjälpte, skrev jag en insändare i Dagens Nyheter. Tidningen sände en reporter till samtliga skolgårdar på Östermalm och skildrade eländet i dråpliga ordalag. Det tog skruv.

Överstyrelsen för Stockholms stads folkskolor var på denna tid så sammansatt, att de särskilda skolråden utsåg var sin ledamot, konsistoriet en och fattigvårdsnämnden en. Regeln var, att styrelsen kom att bestå av konservativa koryfärer ur den överklass, som ej hade något intresse för folkskolan. Deras sparsamhetsnit var bergfast. Det pedagogiska intresset representerades av en och annan professor och läroverksman. Efter

enahanda synpunkter valdes i regel även skolrådsledamöterna och kyrkofullmäktige, en institution, som skulle bestämma folkskolebudgeten, ifall kyrkostämmorna stannade i olika beslut om uttaxeringen.

Doktor C. G. Bergman hade 1888 blivit Carl Jonas Meijerbergs efterträdare, och många hade känt det som en lättnad. Bergman var en gentleman, men som folkskolans man kände han sig nog knappast. Han gjorde i alla fall sitt bästa utan åthävor. Det bästa var kanske att han lät lärarpersonalen arbeta i fred. På vissa områden var han dock ledaren, som satte spår. Det gällde t. ex. modersmålsundervisningen, särskilt innanläsningen och vad därmed hörde samman. För min del kom jag aldrig i personlig kontakt med honom utöver den enda gång, då han inspekterade i klassen. C. G. Bergman dog 1904 och efterträddes av Frans von Schéele.

J. Swärd.

F. von Schéele.

Flertalet av de vid sekelskiftet tjänstgörande förste lärarna hörde till Meijerbergs gamla garde och hade varit hans biträden vid ordnandet av huvudstadens folkskoleväsen. Lärarkollegiet i Hedvig Eleonora stod från 1874 under ledning av Jonas Swärd. När jag kom under hans spira, hade den då 57-åriga mannen sett sina bästa dagar. Det, som återstod, fick sin prägel av tilldragande indolens och trist änklingsliv på restaurang 5:an vid Storgatan. Sina sista krafter nedlade han på teologiskt studium och blev efter vederbörlig dispens prästvigd i Skara 1896. Han hade goda utförsgåvor och anlidades ofta som predikobiträde vid barn gudstjänster och i Skeppholmskyrkan. Om ett gott pedagogiskt anse-

ende tidigare vittnar, att han 1879 blev den nybildade Stockholms folk-skollärareförenings förste ordförande. I det av Albrekt Segerstedt i Karlstad på 1870-talet utgivna Veckoblad för folkundervisningen finner man Swärds signaturer under flera uppsatser om uppfostran och i meto-diska frågor. När det gällde sådana ville han gärna vara auktoritet. För inbjudna lärargrupper och församlingens prästerskap demonstrerade han modigt sin katekesundervisning. En gång ville han visa, hur man disciplinerar ostyriga pojkar vid marsch i trapporna. Han borde härför haft goda förutsättningar, ty innan han gav sig in på lärarbanan, hade han varit indelt soldat vid Skaraborgs regemente. Men ynglingarna tog det i alla fall på sitt vis, och fronten blev, som det heter i modern strategi, något elastisk. Det slutade med att Swärd med stentorsstämma kom-menderade halt och mera retoriskt än pedagogiskt utslungade klassfrå-gan: »Rider er djävulen, pojkar?»

För att undvika onödiga diskussioner i uppfostrings- och ordningsfrå-gor uppehöll Swärd kommunikationen med sin lärarpersonal helst skrift-ligen medelst anslag och cirkulär, som vaktmästaren fick bära omkring till klassrummen. Här är ett par exempel. Den 28 maj 1895: »Säg gos-sarna, övertyga dem, icke ensamt i dag utan titt och ofta, att det icke ligger något skönt i att rita på avträdena. Hur är det med tillsynen från Herrarnas sida?» — Den 30 maj 1895: »Lär er skilja mellan huvudsak och bisak. Vår tid räcker måhända icke till allt. Må vi, om så är, lämna ett och annat, som hör till undervisningen, men aldrig försumma vad som hör till uppfostran.» — Den 30 oktober 1896: »Lärare och lära-rinnor torde förståndiga barnen att låta bli pelarna i vestibulen, att de icke få dansa omkring desamma. Meningen är ingalunda att de skola blankskuras.» — Den 3 september 1898: »En lärarinna tillser barnen, de övriga må prata.»

— — — — — Liksom lärarna i allmänhet stod jag personligen på god fot med Swärd. Men ändå blev jag ibland ett plågoris för honom. Han blev mycket ledsen, när jag vägrade att efter en idrottsutflykt med avdelningen komma till »5:an» och låta pojkarna inmundiga det vin, som källarmästaren årligen bjöd på samt härför mottog hyllning och hurrarop. Och när jag tvingat Swärd att öppna ett sedan många år till-baka tillslutet större skåp i en korridor, vilket visade sig innehålla en samling uppstoppade fåglar och annan förträfflig undervisningsmate-riell, suckade han för en kamrat: »Ja, Sven han är besvärlig.» På den punkten var jag verkligen besvärlig. Jag lämnade vederbörande ingen ro, förrän undervisningsmaterielen blev förmerad, förvarad och ordnad på sådant sätt, att den blev till verklig nytta för undervisningen. Så små-ningom fick vi i skolorna god hjälp härmed av Hjalmar Berg och Maria Aspman. Min första utförliga promemoria i ämnet inom skolan är dag-tecknad den 6 maj 1899.

— — Hela det övre och västra Östermalm utgjorde ännu på 1890-talet trakter av mycket stor fattigdom, och folkskolan hade stark kän-ning härav. Lärarpersonalen måste offra mycken tid och kraft på hjälp-verksamhet av olika slag bland barnen och deras föräldrar. Nybergs gränd och andra kåkkvarter låg alldeles inpå skolan. Tyskbagarbergen norr om Karlavägen rymde mycket, som civilisationen ännu icke nått. Vår dåvarande vaktmästare tog sig också en styrketår, innan han häm-tade skolkare i dessa trakter. Att jag själv en gång hämtade smeden Hallbergs son i en koja på det krön, där Engelbrektskyrkan nu ligger, tillskriver jag än i dag ungdomlig obetänksamhet. Men det är roligt att tänka tillbaka på tider, då man vågade något. —

I slutet av 1890-talet pyrde inom Stockholms folkskolevärld ett all-mänt missnöje, som omsider exploderade i en mycket uppmärksammas presskampanj. Denna hade till upphov lärarinnan vid Maria folkskola Rosalie Lindgren. De ännu kvarvarande av den gamla lärargenerationen minnas nog, kanske med ett småleende, denna impulsiva kvinna. För-modligen kommer hon att få ett hedersrum, när den s. k. kvinnorörel-sens pionjärer en gång får sin historia. I denna rörelses barndom gjorde hon en verklig lottatjänst och var med överallt där det behövdes ett hand-tag. Hon hörde till de förgrundskvinnor, vilkas namn sällan fattades un-der något upprop i tidningarna. På de många offentliga mötena av poli-tisk, social eller pedagogisk karaktär gjorde hon sina inlägg med en hän-förelse, som ibland mera vittnade om det känslofulla kvinnohjärtat än om intellektuell förståndsskärpa. Men ingen fäste sig vid det. I all sin gåpåariver var hon till det yttre orubbligt lugn och ofta — om än omed-vetet — verkligt kvick. När hon höll i pennan, blev det mera styrsel på tankarna. Man läste gärna det hon skrev, ty det låg en viss schvung i det, och på den ärliga övertygelsen kunde man ej ta miste.

När det nu för Rosalie Lindgren blivit en samvets sak att lufta ur den dova stämningen hos Stockholms folkskolors lärarpersonal, erhöll hon en plattform i den konservativa tidningen Nya Dagligt Allehanda, vars hu-vudredaktör då var den framstående publicisten J. A. Björklund. Det an-sågs också vara han, som på tidningens ledaravdelning med skicklighet och uthållighet bidrog att föra striden mot folkskoleinspektören, skolor-nas överstyrelse och det »system», som dessa företrädde, till ett för lärar-personalen och skolan gott slut. Det var under hösten 1897 som »En röst från huvudstadens folkskolor» (alla visste vem som stod bakom denna signatur) levererade sina kritiska artiklar i N. D. A. Om föremålet för kritiken ge några av underrubrikerna en föreställning: Om lärarpersona-len, Om uppfostran i folkskolan, Om undervisningssystemet, Om reli-gionsundervisningen, Ventilationssystemet, Skolgårdarna, Tjänstgörings-betygen, Lärartillsättningarna, Lönesystemet och dess verkningar. Härpå följde tre längre svarsartiklar av folkskoleinspektör C. G. Bergman samt

en av värmeledningsexperten V. Dahlgren, varefter »En röst» ånyo avfytrade några artiklar genmäle. Folkskoleinspektörens bemötande av kritiken var mycket detaljerat, lugnt i tonen och formellt skickligt men i sak svagt. Endast beträffande oväsentliga detaljer kunde författarinnan belås med felaktiga uppgifter. I slutet av november var tidningen färdig att ta upp saken på ledaravdelningen i tre artiklar, varpå följde ytterligare ett par genmälesartiklar av doktor Bergman och en slutartikel av redaktionen den 8 december. I denna blev d:r Bergman hårt tilltygad för att han velat vända saken så, som om en hel institution med dess 700 arbetare blivit av tidningen satt i misskredit. Detta visade, menade tidningen, att Bergman icke förstätt någonting av det verkliga läget. Till sist uttalade redaktionen en livlig förhoppning, att den belysning, som kastats över åtskilliga förhållanden i folkskolan genom denna debatt skulle bli till nytta och leda till önskvärda reformer.

Denna önskan gick snart nog i fullbordan beträffande den sak, som stått i brännpunkten för kritiken, nämligen det då rådande olyckliga lönesystemet. Tjänsterna voro graderade med tre lönegrader för de manliga lärarna (begynnelselöner 1,400, 1,800 och 2,000 kronor) och två för de kvinnliga (begynnelselöner 1,100 och 1,400). I varje lönegrad tillkom ett par mindre ålderstillägg. Alla dessa lönegrader skulle särskilt sökas efter ledigförklarande, och det mindre antalet högre tjänster skulle därvid vara förbehållet åt toppnitiska och utomordentligt skickliga lärare. Tillvaron av dylika honnörstjänster skulle alltså uppamma sådant nit och sådan skicklighet. Att det större nitet i ögontjänst också hölls i blomning genom detta system, tog man icke illa upp på högre ort. Självfallet kommo åtskilliga befordringar även med ett sådant system att drabba rättvist. Men det dolde icke dess svagheter. Lärarkåren hade emellertid nu grundligt ledsnat på denna befordringsordning och dess verkningar. Kunde den ej brytas på fredlig väg, fick man ta till starkare medel.

Samma höst som den förut nämnda presskampanjen pågick i N. D. A., alltså 1897, upptogs lönefrågan till behandling i Stockholms folkskolläraryörening efter motioner av Rosalie Lindgren och J. J. Dalström. Efter grundlig beredning av en 18-mannakommitté med Alexander Jonsson som ordförande avläts i december en av 400 lärare och lärarinnor under-tecknad petition till överstyrelsen med begäran om ny lönereglering, grundad på en enhetlig löneskala med grundlön och ålderstillägg efter oförvitlig tjänstgöring. När svaret på denna framställning äntligen kom den 19 april 1899 i form av överstyrelsens förslag till folkskolestat för år 1900, verkade det som ett slag för örat på lärarkåren. Icke nog med att ett högre löneplan bibehölls, beräknat för $\frac{2}{5}$ av de manliga och $\frac{1}{5}$ av de kvinnliga lärartjänsterna, i syfte att »uppmuntra och belöna dem bland lärarpersonalen, som synnerligen vinnlägga sig om utvidgande av sina kunskaper till gagn för skolan». Det föreslogs ock att de två sista

av de fem föreslagna ålderstilläggen på det lägre löneplanet och det enda ålderstillägget på det högre löneplanet skulle utgå endast för tjänstgöring av sådan beskaffenhet, »att den är värd uppmuntran, vilket bör bedömas på sätt överstyrelsen särskilt bestämmer».

Nu var klockan slagen. En strid liknande den, som nu blossade upp, har aldrig förr eller senare varit förspord vid Stockholms folkskolor. Denna lärarnas kamp stöddes icke blott av N. D. A. utan av en enhällig huvudstadspress med undantag av den högre ämbetsmannabyråkratins organ Stockholms Dagblad. Jag förvarar ännu 33 tidningsartiklar i lönestriden från 1899. I livligt minne står kårsammanträdena, vilka vanligtvis höllos i Ateneums aula. Denna skolbyggnad låg på den tiden ungefär i hörnet av nuvarande Kungsgatan och Sveavägen. Alexander Jonsson i Katarina, som längre fram såsom skolchef (andre folkskoleinspektör) övervägande visade den mera försiktiga sidan i sin natur, stod nu som lärarkårens hövding och lät hela den logiska skärpan i sin intellektuella utrustning komma till sin rätt utan några hämningar. Offensivglädjen kunde då spela i de bruna ögonen. Även de bleksiktiga hänfördes.

Resultatet av den nya utredningen blev att ett petitionsförslag trycktes, och så gav varje lärarkollegium in en likalydande framställning till respektive skolråd, som hade att bereda ärendet till majkyrkostämmorna. Adolf Fredriks skolråd (i fortsättningen kallat A. F.) blev först färdigt. Kyrkoherden E. D. Heüman var här ordförande och Emil Hammarlund vice ordförande. Deras samarbete blev gott, helst som Heüman skulle ha en egen lönefråga före vid stämman. Detta skolråd gjorde nu lärarkårens förslag i det väsentliga till sitt.

Ju närmare dagen för kyrkostämmorna nalkades, dess mera dramatisk blev striden. Inget skolråd gjorde överstyrelsens förslag till sitt, men ett och annat anslöt sig till A. F.-förslaget. Motståndarnas taktik gick i regeln ut på uppskov för ny utredning av hela frågan. Nu gällde det att få till stånd samma beslut i de åtta kyrkostämmorna — vid splittring skulle hela folkskolebudgeten gå till kyrkofullmäktige, och det var liktydigt med frågans fall. Formellt rörde det sig om en 5-öring i uttaxeringen, som A. F.-förslaget gick utöver överstyrelsens förslag. Fullmaktsinsamlingen till kyrkostämmorna organiserades, och allmänheten var gladeligen med på noterna. En av mina kamrater fick sig 33 fullmakter till-sända från okända personer. För egen del grep jag in med en p. m. till N. D. A., uppvisande att de av överstyrelsen bjudna lönerna i de lägsta lönegraderna icke räckte till laglig minimilön med hänsyn till värderingen av de lagstadgade naturaförmånerna och den s. k. overtidsersättningen. Detsamma bleve ock fallet för lärare, som förvärvat tjänsteår å annan ort än Stockholm. Till denna kategori hörde jag själv. Statsbidraget till lärarlönerna kunde alltså riskeras. Denna min insändare inbakade tidningen i sin ledare den 24 maj samt varnade för uppskov.

De mycket talrikt besökta kyrkostämmorna hölls den 28 maj 1899. På Östermalm var stämman utlyst till kyrksalen Jungfrugatan 7. Men en halvtimme före dess början var gatan utanför fullpackad med folk, som ej kom in, varför kyrkoherde Lagerström satte sig i spetsen för skarorna och tågade till kyrkan, som blev nära fullsatt. Här var ställningen mest kritisk. Bankofullmäktigen rektor Törneblad m. fl. varnade för A. F.-förslaget: det vore olagligt att antaga ett av annan församlings skolråd framlagt förslag. Då begärde kanslirådet Kastman ordet. Spänningen var oerhörd. Vi lärare visste ju, att han var »vår man». Men hur skulle han klara sig mot alla de vältaliga byråkraterna, han var ju ingen orator. Hans replik blev också kort: »Jag ber att få instämma med den siste ärade talaren däri, att jag vill varna stämman för att fatta ett olagligt beslut. Skulle överstyrelsens förslag gå igenom, bli lärarlönerna på flera punkter olagliga — de äro det redan nu — och om anmärkning blir gjord, kommer Stockholms kommun att mista statsbidrag med väldiga belopp.» Denna röst från ecklesiastikdepartementet vägde något. Motståndarna teg nu men drev det likväl till votering. Efter fyra timmars röstning hade A. F.-förslaget segrat med 2,937 röster mot 230. Eljest voterades endast i Storkyrkan och Katarina, varvid A. F.-förslaget vann. I alla övriga församlingar togs det med acklamation. På morgonen den 29 maj kunde tidningarnas löpsedlar med jätterubriker förmäla: »Seger över hela linjen». Stockholms invånare visste vad segern gällde. Det blev muntra diskussioner på Stockholms folkskolegårdar den dagen. Överstyrelsen och folkskolinspektören sökte hålla god min i elakt spel. Enskilda ledamöter i överstyrelsen avgingo dock i förargelsen.

Från början av det nya seklet sattes ett mera energiskt pedagogiskt nybyggnadsarbete i gång vid Stockholms folkskolor. Betingelserna här för voro tvenne: den nya folkskolestadgan och lärarpersonalens större inflytande på reformarbetet.

Det är klart att den gamla stadgan av år 1861 med sina 13 punkter nu 40 år därefter skulle vara högst efterbliven. Det nya stadgeförslaget, som till k. m:t avgavs den 12 maj 1900, upptog ett 60-tal paragrafer och byggde huvudsakligen på 1897 års allmänna folkskolestadga. Sannolikt fick folkskolinspektören C. G. Bergman draga tyngsta lasset vid förslagets utarbetande. Bland överstyrelsens ledamöter fanns vid denna tid blott en pedagog, läroverksadjunkten N. G. W. Lagerstedt. Stadgeförslaget trycktes och utdelades till lärarkårens medlemmar. Det blev nu liv i lärarkollegierna en tid framåt. Först upptog Stockholms folkskollärförening frågan och angav de riktlinjer, efter vilka kollegierna borde samla sig. I Hedvig Eleonora kollegium blev jag föredragande i ärendet och utarbetade dess förslag till kritik och ändringar. Det blev ett vidlyftigt betänkande. Den 11 mars 1901 kom frågan före på kyrkostäm-

morna. Med anledning härav skrev jag för Svenska Dagbladet en artikel om överstyrelseförslagets innebörd och avslöjade de svaga punkterna. Denna artikel var inne på ledaravdelningen den 8 mars. Det gällde särskilt att mota den farligaste punkten i förslaget. Visserligen föreslogs en folkskolans högre avdelning ovanpå den 6-åriga kursen, men samtidigt öppnades det kryphålet, att lärjunge, som fyllt 12 år o. hade stadigv. arbete, skulle få avgå till ersättningsskola eller alldeles sluta skolgången.

Den nya stadgan stadfästes av k. m:t den 8 november 1901. Den intressantaste nyheten var den, att lärarkåren skulle erhålla ett visst medinflytande på utvecklingen av huvudstadens folkskoleväsen. En gång varje läsår skulle överstyrelsens ordförande hålla sammanträde med ombud för de vid skolorna anställda lärarna för överläggning om frågor angående folkskolan. Det dröjde emellertid rätt länge, innan denna bestämmelse blev verklighet. I det nya reglementet 1903 infördes närmare föreskrifter för ombudsval och arbetssätt för sammanträdet. Vid en enskild sammankomst med den nya organisationen beslöts på förslag av Fridtjuv Berg, att den officiellt skulle benämnas Stockholms folkskolors ombuds-församling. Den 19 mars 1904 hölls den första ombuds-församlingen inför överstyrelsens ordförande. Överstyrelsens och skolrådets ledamöter begagnade ock sin rätt att vara närvarande. Icke mindre än 14 frågor hade blivit av lärarkollegierna väckta till detta möte, och det första ärendet, som behandlades, var förslaget om insättandet av särskilda hjälpklasser vid Stockholms folkskolor. Det var ett allmänt och trängande önskemål, som också snart nog blev förverkligat.

Mina egna mera positiva insatser i ombuds-församlingens arbete utgjordes av ett antal motioner, som förmedlades av mitt kollegium i Hedvig Eleonora (från 1906 Hedvig Eleonora och Oscar). Den första av dessa gällde frågan om skolan och lärjungarnas sysselsättande i lönearbete under den tid av dagen, då de voro lediga från undervisningen. Det var en socialpedagogisk fråga av högsta vikt med hänsyn till de rådande missförhållandena på området. Den behandlades av 1905 års ombuds-församling, som beslöt hemställa om en utredning i ärendet. En sådan kom till stånd, och överstyrelsen uppdrog åt mig att bearbeta de genom lärarpersonalen inhämtade uppgifterna. Min den 20 augusti framlagda redogörelse i ärendet med 8 tabellbilagor trycktes i ett särskilt häfte följande år. Det visade sig att nära tusen skolbarn voro sysselsatta i lönearbete om kvällarna men också om morgnarna (tidningsbud) och på söndagarna (i rakstugor). Den menliga inverkan av dessa anställningar på barnens hälsotillstånd och skolarbete blottades. Undersökningen väckte stor uppmärksamhet i pressen och av en notis i Social Tidskrift fann jag, att den blivit refererad även i utländska tidskrifter. I 1911 års ombuds-församling fick jag fram tre ärenden bland de tolv, som då förelågo. Ett av dem gällde tillvaratagande av sådant, som kunde

tjäna till belysning av Stockholms folkskolors historia, och en annan innehöll krav på borttagande av måndagsläxorna vid folkskolorna. Beträffande denna sak hjälpte det ej, att folkskoleinspektören von Schéele stred på min sida. Man beslöt att ej göra något uttalande. Först 26 år senare kom reformen, då Arthur Engberg gjorde slag i saken. Den viktigaste av mina tre motioner var emellertid den, som rörde de bedrövlige befordringsförhållandena vid folkskolorna i Stockholm. Vid stadgans tillkomst överflyttades uppgiften att utfärda tjänstgöringsbetyg åt lärarna från överstyrelsen till de särskilda skolråden. Överstyrelsen skulle utnämna lärare inom ramen av skolrådets förord. Men det fanns inga stadgade regler för avgivande av dylika förord (förslag). Skolrådet kunde på sitt förslag upptaga flera eller färre av sina kandidater efter alldeles godtyckliga grunder. Därtill kom att de olika skolråden tillämpade olika betygsskalor. Det förbättrade inte den rådande villervallan på området, när Oscars skolråd (D:r Fries) tog sig för att i ett cirkulär dekretera, att dess i regel lägre betygsskala vore likvärdig med andra skolors högre skala. Under många år hade jag inom lärarkåren lämnat mina bidrag i syfte att få rätsida på dessa missförhållanden, under vilka särskilt den extra ordinarie lärarpersonalen fick lida, och gjorde i saken flera kritiska inlägg i pressen, särskilt i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet. Det var på den tiden lättare än nu att komma i kontakt med tidningens ledaravdelningar. Och det enda, som kom myndigheterna att känna obehag, var närgången publicitet. Ombuds församlingen gjorde nu ett kraftigt uttalande till förmån för större likformighet i betygsgivningen och för överstyr. obeskurna rätt att utnämna den mest meriterade av de sökande.

Vid 1912 års ombudsmöte utkämpades ett stort slag om ifrågasatt linjedelning vid Stockholms folkskolor efter barnens begåvningsgrad, det s. k. Mannheimersystemet. I omkring sju år hade trumpeten smattrat för ett sådant system genom lärarinnan i Hedvig Eleonora fröken Torborg Bäckström, en i all självsäkerhet charmerande dam. Men motstånd saknades icke. I Svensk Läraretidning fördes det med glans och saklig skärpa av Fridtjuv Berg, som sedan samlade sina artiklar i en broschyr: »Individualisering eller schablon». I ombuds församlingen anfördes nu de båda fronterna av läraren vid Kungsholms folkskola Gustaf Bergh och under-tecknad, den förre för och den senare mot linjedelningen. Båda voro laddade med övertygad energi. Diskussionen pågick i fyra timmar »under skarp replikväxling», som D. N. skrev, och den slöts med votering, då Bergh hade 55 och Nylund 49 röstande bakom sig. »Inför denna utgång lät flertalet av minoriteten anteckna sin reservation.» Till minoriteten hörde samtliga överlärare utom Axel Blomqvist, som nedlade sin röst. Meningarna om värdet av en dylik organisationsform inom vår folkskola ha ju allt sedan dess böljat fram och åter. För min del lever jag alltjämt i den optimistiska förhoppningen att den icke skall ha framtiden

för sig. Problemets lösning ligger i minskning av klassernas storlek samt i en förnuftig tillämpning av individuella undervisningsmetoder.

Ombuds församlingen var icke den enda formen för lärarkårens medinflytande på folkskolornas utveckling i Stockholm. Lärarkårens direkta representation i skolans överledning var till och med något äldre. En av Fridtjuv Bergs första åtgärder, när han på hösten 1905 första gången tillträdde ecklesiastikministerposten, var utfärdandet den 17 november av förordningen att i varje skolråd eller skolstyrelse skulle finnas en representant för skoldistriktets lärarpersonal. Den 16 december samma år infördes en liknande bestämmelse i den för Stockholm gällande folkskolestadgan. I denna föreskrevs också, att lärarkårens representant i stadens skolöverstyrelse samt en suppleant för denne skulle för två år i sänder väljas av den förut nämnda ombuds församlingen vid sammanträde inför Överstyrelsens ordförande.

Här skall jag ej närmare gå in på representantskapets uppgift och utveckling utan endast berätta en liten episod, i vilken jag själv oförhappandes blev medspelare, och som av J. J. Dalström, dåvarande ordförande i Stockholms folkskolläraryörening, i ett tidningsuttalande träffande betecknades som en storm i ett vattenglas. Vindarnas håla var den konstlade motsättningen mellan kvinnligt och manligt.

Till den första representanten i Överstyrelsen valde ombuds församlingen lärarinnan i Katarina skola Ida Johansson och till hennes suppleant läraren vid samma skola Oskar Stenberg. Jag vill minnas att dessa val gick i enighetens tecken. Ida Johansson var en pedagog, som ingav förtroende. Hon hade ett tillbakadraget väsen, var kunnig samt klok och klar i huvudet. Längre fram lärde jag närmare känna henne som kamrat i Centralstyrelsen för SAF. När ombuds församlingen i december 1909 skulle utse representant och suppleant för en ny tvåårsperiod, skulle platsen som suppleant nybesättas. Fröken Johanssons mandat förnyades givetvis, och till suppleant utsågs undertecknad.

Emellertid drabbades Ida Johansson av sjuklighet, och jag kom att tjänstgöra som kårens representant hela året 1910. Det var ett intressant men krävande uppdrag. Överstyrelsen var då en oformligt stor församling på 27 personer, 13 valda av skolråden och lika många av stadsfullmäktige, vartill kom konsistoriets ombud. Ordförande i början på året var Emil Hammarlund, och efter hans bortgång i februari utsågs därtill vice ordföranden Sam. Fries. För att lärarkårens representant skulle kunna med framgång hävda sig, då de flesta ärenden bereddes i nämnderna, där han ej fick vara med, krävdes ett stort förberedelsearbete och vaken påpasslighet.

När Ida Johansson under hösten 1910 av hälsoskäl måste avsäga sig representantskapet, verkställdes den 15 oktober ersättningsval. Detta föregicks av, minst sagt, livliga överläggningar vid förberedande sam-

manträden. Lärarinnemajoriteten hävdade principiellt, att så länge sådan majoritet fanns, skulle ingen manlig lärare släppas fram som representant för kåren; lärarna finge nöja sig med suppleanten. Minoriteten menade, att enligt god parlamentarisk sedvänja borde suppleanten, då denne eljest icke förverkat förtroendet, befordras till ordinarie. Valet utföll nu så, att lärarinnan vid Johannes folkskola Maria Jönsson erhöll 52 och suppleanten Nylund 43 röster. Att den senares skrivelse till ombudsförsamlingens ordförande med motiverad avsägelse av suppleantskapet daterades samma dag är självklart. Det fanns ju ingen anledning att töva.

Den som då kunde tycka att saken härmed bort vara utagerad, hade ej tagit tidningarna med i beräkningen. Det första världskriget hade ännu inte brutit ut, och allmänheten hade ro med att intressera sig även för mindre händelser. Alltså stod det nu på löpsedlarna i olika variationer om »schismen» inom Stockholms folkskolekår, och intervjuarna kommo i farten. J. J. Dalström och Maria Jönsson fick yttra sig i Svenska Morgonbladet. Av Dalströms redogörelse fick man en liten inblick i läget: »Som lärarinnorna icke kunde ena sig vid valet, delade de sig i två läger. Minoriteten slöt sig i sista ögonblicket till lärarna och gav folkskolläraren Nylund sina röster. Därav kom det sig att denne lyckades få så många röster. Men om någon allvarlig schism kan man omöjligt tala. Beträffande Nylunds avsägelse anser jag, att han var något för ömtänd, då han avsåde sig uppdraget.» Fröken Jönsson hänvisade till mängden av flickor i folkskolan och lärarinnornas majoritet samt tillade: »Att så många lärarinnor röstade på hr Nylund, berodde på att han var suppleant». Och intervjuaren tillade för sin del: »Hr Nylunds avsägelse ansåg fröken J. mindre juste». Detta uttryck dementerades sedan, men journalisten vidhöll sitt uttalande.

Dagens Nyheter tog upp saken i en ledare under rubriken Feminism. Den började med, att det här rörde sig om en principvist, som vore ägnad att väcka den största uppmärksamhet inom kvinnorörelsen och på de håll, där man följde företeelserna inom denna. Tidningen citerade följande ur min avsägelseskraft: »Enligt min uppfattning utgöra alla vid Stockholms folkskolor anställda lärare och lärinnor en enda kår, icke en lärarkår och en lärarinnekår. Från skolans och uppfostrans synpunkt, ävensom när det gäller kårens gemensamma angelägenheter är därför en gruppering i manliga lärare å ena sidan och kvinnliga å den andra onaturlig och skadlig. I alldeles särskild grad bör kårens enhetliga karaktär komma till uttryck, när det blir fråga om att den skall på något sätt representeras vare sig på föreningslivets område eller gent emot skolans myndigheter. — För framgången av representantens arbete är det av synnerlig vikt att överstyrelsen kan av valhandlingen sluta sig till att den valde har hela kårens fulla och odelade förtroende, och att han sålunda icke är enbart människens, enbart kvinnornas, ett partis eller ett kottoris specialrepresentant».

För att erfara hur man såg på saken inom den allmänna kvinnorörelsens led hade tidningen vänt sig till en av rörelsens ledande personer på den tiden, Emilia Broomé. Hon yttrade bland annat: »Icke kan, så vitt jag vet, någon invändning göras mot den valda representantens lämplighet. Däremot måste jag, och jag har förvissat mig om att åtskilliga av de ledande inom kvinnorörelsen äro av samma uppfattning, på det allra bestämdaste ta avstånd från den princip lärarinnorna enligt hittills sedda framställningar velat göra gällande, en princip som jag anser högst olycklig och farlig. Om denna ståndpunkt även vore kvinnovärldens, så skulle våra motståndare häri ha ett verkligt argument mot kvinnans krav på medborgerlig likställighet med mannen». Här föreläge, menade hon, »ett synnerligen starkt uttryck för feministisk formalism». Tidningen underströk för sin del denna uppfattning.

Men stormen bedarrade snart. Någon personlig misstämning inom kamratkretsen efterlämnade den lilla episoden inte på något håll. Och nu är det 35 år sedan den inträffade.

Även om jag den gången icke varit så »ömtänd», som den gode J. J. Dalström uttryckte det, hade jag ändå inte kommit att sitta som livstidssuppleant för lärarinnerepresentanten i den överstyrelse, som sedermera fick namnet folkskoledirektionen. Redan två år därefter, sålunda 1912, blev jag kallad från min aktiva tjänst vid Stockholms folkskolor. Jag kom dock att få goda förbindelser med dessa skolor även längre fram, bland annat genom långvarigt medlemskap i ett par Östermalmsförsamlingars skolråd. Det säger sig självt att jag som ledamot i skolöverstyrelsen i 20 år fick många tillfällen till samarbete med de ledande i folkskoledirektionen och särskilt folkskolinspektionen. Det beredde mig stor tillfredsställelse, om jag någon gång kunde stötta under och vara till hjälp, när det gällde att utverka statsmakternas bevägenhet mot Stockholms folkskolor och deras befattningshavare. Ett av mina sista större arbeten i skolöverstyrelsen var uppgörande av förslag till modernisering av 1923 års folkskolestadga för Stockholm. Det blev då anledning att med förundran över den märkliga utvecklingen låta tanken gå tillbaka till den stadgerevision, som jag fick vara med om på ett hörn just vid sekelskiftet nära 40 år tidigare.

När jag tänker tillbaka på mina 46 år i folkundervisningens tjänst (1892—1938), stannar jag med en särskilt varm hemkänsla vid de 17 åren såsom lärare vid Stockholms folkskolor. Det var dock, trots allt, en värlig tid i vår folkskolas historia, en tid då livskraften sjöd i saven. I kamratkedjan från den tiden är det nu icke många länkar kvar. För varje ny länk som faller bort, är det som om den gamla kära tiden flyttades ännu ett stycke bort i det dimhöljda. Endast om någon delar minnena med en, kunna de hållas riktigt levande och friska.

Minnen från Röks, Stigtomta och V. Husby folkskolor samt Linköpings folkskoleseminarium.

Av Läraren och Bankdirektören *A. H. Ferb*, Söderköping (1942—1945).

På norra slutningen av Holaveden ligger den lilla socknen Trehörna. Dess södra del räknades i mitten av 1860-talet till Jönköpings och norra delen till Linköpings län. Ej långt från kyrkan ligger byn Ekeberg med en under äldre tider rätt talrikt besökt torg- och marknadsplats. Palm-söndagen den 1 april 1860 föddes där en gosse, som vid redan samma dag förrättat dop erhöll namnet Axel Harald. Föräldrarna voro handelsidkaren August Wilhelm Ferb och hans hustru Hedvig Charlotta, född Persdotter.

Hösten samma år köpte far en lägenhet i Röks socken, som hette Berns och låg vid Sättraån. Till den hörde även ett mindre vattenfall med en s. k. skvaltkvarn. Då samtliga hus voro ytterst förfallna, blev fars första åtgärd att med vederbörlig hjälp bygga nytt: boningshus, kvarn med två par stenar, ladugård och övriga uthus. — På denna plats framlevde jag så mina första barnaår. Jag var enda uppvuxna barnet och kom i åtnjutande av den ömmaste omvårdnad — dock utan all klemighet. Björkriset satt alltid inom räckhåll. På pojcars vis var jag ej så litet ostyrig och oförvägen och därigenom utsatt för en hel del små äventyr. Kvarnen, kvarnrännan, dammen och ån bildade en hotande farozon, som ej alltid kunde undvikas, men tack vare en nådig försyn var alltid en skyddande ängel till hands och tog hand om den lille ostyringen. Mest styrde och lekte jag ensam, men ibland kommo småttingar från en granngård, vilkas besök jag någon gång fick återgälda. Efter en visitation av biskop Bring i Röks kyrka, dit jag fått medfölja, lekte jag en längre tid biskop med kappa, kors och näsduk, predikande och gestikulerande, som jag sett biskopen göra; oftast satt jag ensam uppkrupen på en hög sten men ibland hade jag framför mig en krets av uppmärksamt lyssnande lekkamrater, — detta enligt vad mor berättat.

Vid omkring sex års ålder fick jag min första ABC-bok med en grann tupp på första bladet, och nu fick jag vid min fars knä taga de första stegen på den s. k. läsvägen. Det gick väl både så och så, kan jag tro, ty jag minns, att den granna tuppen värpte icke blott godsaker utan även ris.

Icke långt från vårt hem bodde en änka efter en grenadier Tektor. Hos henne fingo bygdens yngsta lära sig de första grunderna i läsning, skrivning på griffeltavla och möjligen något räkning. En kort tid fick jag besöka hennes primitiva skola, där vi, bänkade omkring ett gammalt köks-

bord, mottogo hennes undervisning. Då det blev känt, att en son till den gamla gått i kompani med en stråtrövare vid namn Hjert, att de båda spridde skräck och oro över stora delar av landet, och att de emellanåt vistades i hemtrakten, fann mina föräldrar det mindre tilltalande, att jag skulle fortsätta hos gumman Tektor, varför de »togo sin Mats ur skolan».

I Röks socken fanns vid mitten av 1860-talet två folkskolor: 1) den egentliga folkskolan vid kyrkan; läraren hette Per Lynell och var tillika klockare och organist; 2) en mindre skola i skogsbygden vid Stengård med en oexaminerad lärare, Johan Eriksson. Till den förra hade jag $\frac{1}{2}$ och till den senare $\frac{3}{4}$ gammal mil. Då det var känt, att Lynell med flitigt användande av rottingen uppnådde ganska klena resultat, medan Eriksson under mera humana former hade större framgång i sin undervisning, bestämdes, att jag skulle fortsätta min läsning i den senare skolan. För att få den långa skolvägen förkortad blev jag inackorderad de fem veckodagar, undervisningen pågick, hos en skogvaktarefamilj $\frac{1}{4}$ mil från skolan. Skolan vid Stengård var provisoriskt inrymd i en byggnad, ursprungligen avsedd till byk- och drängstuga. Hela utrustningen var ett långt bord på bockar med bänkar på ömse sidor, ett mindre bord för läraren, en liten svart tavla, läse- och räknatabeller på väggarna jämte några ABC-böcker och nya testamenten för innanläsning. Då jag vid min mors hand trädde in i den i mitt tycke rätt stora salen, rådde där stor livlighet under den pågående undervisningen. Två eller tre grupper stodo omkring olika tabeller vid väggarna: en grupp ledd av läraren, de övriga av större elever (monitörer), alla högt läsande efter pekpinens gång utefter respektive tabeller. Några mera läskunniga sutto vid bordet med annan sysselsättning. Som jag redan lärt mig läsa tämligen rent innantill, behövde jag ej länge deltaga i tabelläsningen utan fick läsa innantill dels vid vanliga läsövningar i Nya Testamentet, dels de till hemläxor avsedda styckena i katekes och biblisk historia.

Efter ett år byggdes en ny skola med mera centralt läge inom skolroten och anskaffades bättre utrustning med avseende på bänkar m. m. Det var därför med stor glädje vi togo den nya skolan i besittning. En dag fick vi order att infinna oss i kyrkskolan, som skulle besökas av folkskoleinspektören kyrkoherde Lidberg i Hof. Han ville även erhålla prov på våra kunskaper. Några från vår skola blevo sålunda framkallade till ett bord framme i salen, där dem förelades en alldeles ny bok, som han anbefallde till införande i skolorna. Det var 1:sta upplagan av Läsebok för folkskolan, och jag minns tydligt, att en min kamrat ljudligt läste: »Vem gjorde skyn så klar och blå?» Provet utföll till belåtenhet, och snart fingo vi några ex. av den nya boken även till vår skola.

Vår lärare var mycket kamratlig och av oss synnerligen avhållen. Han deltog ofta i våra lekar och satte fart i desamma. En synnerligen omtyckt

lek var att »bränna trissa» på den närbelägna, föga trafikerade landsvägen, där även en del marscher och exercis övades.

För den nämnda leken behövdes en trissa (trilla) med omkring 15 cm:s diameter, varjämte varje deltagare borde vara försedd med lämpligt slagträ. De spelande, som icke borde vara flera än 10 à 12, delade sig i två lag, som placerade sig cirka 20 à 30 m. från varandra. De olika lagen ordnade sig vanligen två och två, en på vardera sidan av vägen, så att hela vägbanan var bevakad. De olika paren ställde sig något bakom varandra för att ingripa, i händelse de framför stående skulle missa trissan. Efter lottning kastades trissan, så att den rullade mot motståndarens ställning. Det gällde nu för denne att med sina slagträn antingen mota trissan eller ännu hellre att slå den tillbaka. Varje helt bakslag noterades, och antalet jämfördes vid lekens slut. Blev bakslaget så svagt, att trillan ej nådde fram till motståndaren, fick denne rycka fram till den plats, där trissan stannat och motparten draga sig tillbaka motsvarande sträcka. — Kunde trissan ej hindras utan fortsatte förbi motståndaren, måste denne draga sig tillbaka till den plats, där trissan stannat, och andra parten rycka fram motsvarande stycke. De spelande kunde på detta sätt jaga varandra fram och tillbaka allt efter lyckans växlingar.

I gengäld för lärarens välvilja hjälpte vi honom att bryta sten och odla upp det upplåtta skolområdet, en oländig och stenig ljungbacke. Jag har senare sett, huru området förvandlats till en fruktbar och grönskande oas i den omgivande skogsmarken.

Läraren Eriksson var händig och kunnig på flera områden och musikaliskt begåvad. Då han med sin lilla lön ej mäktade skaffa sig några musikinstrument, förfärdigade han själv sådana. Så hade han byggt en mindre piporgel, och med den ledde han sången vid morgon- och aftonbönerna samt övriga sångstunder i skolan. Han tillverkade även fioler och andra instrument, ja, t. o. m. ett piano. Troligen hade jag ådagalagt ett visst intresse för dessa, och som jag såsom pojke ägde en god sångröst, intalade han sig själv och även mina föräldrar, att jag borde bli klockare. Själv gav han mig den första undervisningen på den förutnämnda orgeln, på vilken enklare stycken utfördes efter gehör, och jag nådde därvid så långt som till Napoleons marsch över Alperna. Under tiden hade far kommit över ett gammalt klaver, så nu tycktes det vilja bli något utav. Jag var nu på mitt 12:te år. Som Eriksson ej ansåg sig kompetent att fortsätta undervisningen, gällde det att finna en annan lärare. Jag fick först provspela för den framstående organisten Andersson i Svanshals, men han ansåg sig icke ha tid att taga hand om en nybörjare, som jag ju i själva verket var. Han var tillika stor mekaniker och skicklig urmakare, vilket gav honom full sysselsättning. Under våren 1912 blev det bestämt, att jag skulle fortsätta hos den framstående läraren och organisten Carl Johan Fridner i Trehörna och hos honom få

undervisning såväl i musik som i de vanliga skolämnena. Jag blev först inackorderad hos min faster, som med sin man arrenderade fädernegården Ekeberg med där befintlig handelslägenhet, och sedan hos makarne Fridner i Klockaregården. Efter hand antog Fridner flera elever med enahanda framtidsplaner, så att vi efterhand blevo fyra ungefär jämnåriga kamrater.

Fridner var en ovanligt respektingivande man, som med sin blotta personlighet förstod att hålla sina disciplar i tukt. Varannan dag hade vi enbart spelövningar, och varannan fingo vi även deltaga i skolans undervisning. I båda fallen fortgick skolarbetet från kl. 9 till kl. 4 med middagrast 12—1 och en mindre rast på för- och eftermiddagen. Spelövingarna började regelbundet med Kalkbrenners fingerövningar och skolor under minst en halvtimme och därefter etyder. Någon »lättare» musik fick ej förekomma. På vår studiekammare hade vi ett gammalt piano och två d:o klaver, vilka alla trakterades samtidigt. Det blev ett hemskt sammelsurium, som ej gärna kunde utveckla våra mer eller mindre musikaliska öron i önskvärd riktning, och jag har svårt att förstå, huru vederbörande i huset kunde uthärda att höra denna symfoni sex timmar om dagen. Medan tre spelade, fick den 4:de läsa läxor och så gjordes ombyte varje timme. Omsider blev det litet omväxling, då de mera försigkomna fingo på kyrkans orgel öva koraler och enkla preludier.

Min far, som för sin hälsa ej tålde mjölnaryrket, sålde år 1873 lägenheten Berns med kvarn och övertog tills vidare handelsboden i Ekeberg. Jag fick nu bo i hemmet men fortsatte min skolgång hos Fridner. En stor dag var det, då jag första gången fick spela orgel till gudstjänst. Jag var då 13 år. Far hade lovat, att när detta hände, skulle jag få klocka, och ehuru det blev litet förr, än han tänkt, höll han troget sitt löfte.

Att far innehade den lilla handeln vid Ekeberg var endast tillfälligt, då den näppeligen ensam kunde försörja en familj, i synnerhet som en ny handel öppnats i närheten. Far låg därför i underhandling om inköp av en bondgård i Stora Åby s:n. Men då ägaren mot avtal började avverka den befintliga skogen, gick affären om intet och det blev att se sig om på annat håll. — Vid en bjudning i Mossebo, Rinna socken fick far i Östgöta Correspondenten se en annons, däri en gård med handelslägenhet utbjöds till salu i Söderköping. Annonsen tilltalade honom, och en vacker dag gick han till Boxholm, dit Östra stambanan då var delvis färdig, fick följa med ett gruståg till Mjölby, varifrån han på den fullt färdiga delen av banan fortsatte till Norrköping och därefter åter med apostlahästarna till Söderköping. Redan följande dag var han ägare till n:o 44 Hospitalskvarteret att tillträda den 1:sta därpå följande april (1874). Mycket sent samma dag, sedan vi gått till sängs, kom far hem och bultade på för att komma in. På fråga, vem det var svarade han, att det var en hökare från Söderköping. Det blev nu ej mera sömn, förrän far fått berätta hela förloppet och resultatet av sin resa.

Det var med spänd förväntan vi nu avvaktade tiden för vår flyttning. Härunder var det mycket att ordna. Affären och åtskilligt annat måste avvecklas, vilket skedde dels under hand, dels genom auktion. Endast det allra nödvändigaste skulle medtagas till det nya hemmet. Någon dag i mitten av mars skedde flyttningen samma väg, som far förut använt. Som ingen lägenhet i den inköpta fastigheten var ledig före tillträdesdagen, bodde vi i en liten vindskupa och hade det ganska trångt.

De närmaste dagarna efter vår ankomst till Söderköping skedde inventering och på utsatt dag, den 1 april, övertog far affären. Familjen flyttade in i husets nedre våning, och den blev nödtorftigt möblerad genom inrop på diverse auktioner. En episod från en av dessa kan ha sitt intresse. Den hölls i Drothems prästgård av kantor Falén i W. Husby. Då far efter ett inrop uppgav sitt namn, fann Falén detta vara ovanligt och utbrast: »Ja si Surnborna [= Söderköpingsborna] ha då alltid så förb. . . konstiga namn». Han anade icke då, att hans enda dotter en dag skulle bära detta konstiga namn.

Nu gällde det att erhålla någon, som jag kunde fortsätta mina spellektioner för. Av Fridner hade jag utom avgångsbetyg från folkskolan fått rekommendation till läraren vid Söderköpings folkskola J. F. Törnell, som varit hans seminariekamrat och som även tagit organistexamen. Men han var icke hågad att åtaga sig min vidare utbildning. Stadskyrkans organist, direktör A. W. Ahlstedt, hade på grund av hög ålder upphört att ge privatlektioner. Slutligen åtog sig organisten i Skönberga, A. W. Redin, min undervisning i musik. Två gånger i veckan gick jag så den tre km långa vägen emellan Söderköping och Skönberga för uppspelning och övning dels på piano, dels på kyrkans orgel. Far hade kommit över ett gammalt flygelpiano, som jag kunde öva mig på i hemmet.

På hösten började jag deltaga i konfirmationsundervisningen för komminister Wilh. Aspegren och blev konfirmerad på våren 1875. Pastor A. meddelade god undervisning men saknade den religiösa värme, som man gärna vill finna hos en religionens handhavare.

Sommaren samma år uppehöll sig domkyrkoorganisten direktör J. F. Törnvall från Linköping i Söderköping såsom badgäst. Redin ombestyrde, att jag fick provspela för honom, och han fann mig vara så försigkommen, att jag kunde vinna inträde i hans organistskola. Det blev nu att rusta sig för resa till Linköping. Under fyra terminer åtnjöt jag där sedan undervisning i musik och sång, och på våren 1877 avlade jag organistexamen. Censorer voro seminariektör Chr. Anjou och domkyrko-komministern Carlstedt.

Jag hade haft förmånen att få dela rum med en seminarieelev och kom därunder i tillfälle att förbereda mig för inträde på seminariet. Under sommaren kompletterade jag mina kunskaper genom privatlektioner av den skicklige folkskolläraren Anders Weiner i Evertsholm och lycka-

des härigenom vinna inträde i Linköpings seminariums andra klass på hösten samma år.

Då man vill mana fram minnen från sin seminarietid, blir det, utom de gamla lokalerna, lärare och kamrater, som i första hand träda fram. Seminariebyggnaden vid nedre delen av Drottninggatan med rymlig gårdsplan och ganska stor trädgård står ännu kvar, ehuru den för länge sedan är för sitt ändamål avlöst av ett pampigt dubbelseminarium, ett miljonpalats, för vilket man numera synes ha svårt att finna full användning. Gamla »Semis» hade blott tre lärosalar för sina elever och lika många för seminarieskolan. När 4:de klassen kom till, måste därför 1:sta klassen flytta ut i samlingsalen. Några rum för specialämnena, såsom biologi, kemi och fysik, förekom icke, och för gymnastiken voro vi hänvisade till läroverkets gamla gymnastiklokal vid Hunnebergsgatan. Allt sålunda ganska primitivt. Det låg dock en viss hemtrevnad över de gamla lokalerna, vilket gjorde, att vi gärna återsågo dem vid kamratmöten under senare årtionden.

Bland lärarna intog rektor Chr. Anjou hedersrummet icke blott genom sin ställning inom institutionen utan även och fast mer genom sitt försynta och nobla väsende, genom vilket han vann allas vår aktning och tillgivenhet. — Den lärare, som gav oss den största behållningen av sin undervisning, var magister C. Fr. Hedblad. Han var sträng och fordrande men hade en ovanlig förmåga att i våra huvud och minnen inhamra, vad han hade att meddela. — Doktor Axel Cronvall var själv mycket lärd men ville under lektionerna gärna krångla till sina ämnen, matematik och naturkunnighet, för den elev, som skulle svara, och när detta lyckades för läraren, tycktes han känna en viss tillfredsställelse. En annan lärjunge fick då taga vid och söka reda ut den tillkrånglade härvan. I själ och hjärta var han dock välvilligt stämd mot sina elever, även om dessas omdömen om honom föllo litet olika. Doktor Lars Nilsson var ett stort original, vartill bidrog, att han undervisade på den allra bredaste skånska. Han underhöll sig med förkärlek med sina »kära preparanter», dvs. den s. k. förberedande klassen, där han haft den väsentliga undervisningen om hand. Han blev kyrkoherde i Skåne och lämnade oss redan i andra klassen. Hans huvudämne, kristendom, övertogs i 3:dje av rektor Anjou och i 4:de av d:r Gottfrid Westling. Denne var en skicklig lärare. Men han var ytterst pedantisk; ville behandla lärjungarna såsom småpojkar och sänkte allas betyg. Detta gjorde, att han fick hela klassen emot sig. Rektorn måste slutligen uppträda som medlare, varefter förhållandena blevo något drägligare.

Läraren i trädgårdsskötsel, C. J. Dahlberg, hade varit organist och skollärare i Skönberga, där han anlagt en ganska stor och vacker trädgård, som väckt inspektören och adjunkten K. A. Kastmans uppmärksamhet. Som ju denne samtidigt var lärare vid seminariet, styrde han om, att

Dahlberg fick den nämnda befattningen. Denne hade emellertid svårt att göra sig gällande inför sina elever, varför resultatet av hans undervisning blev minimalt. Bättre resultat hade gymnastikundervisningen under kapten *Pontus Bagges* och hans son löjtnant *Georg Bagges* ledning. Den förre, en militär av gamla stammen, dundrade och svor på sina »Förb. . . julabockar», det smeknamn han ofta använde, men ingen kunde vara oss mera bevågen än han. Därpå gav han många bevis. Löjtnant B. var av en senare skola och satte än friskare fart på våra övningar. — Med vår teckningsundervisning blev ej mycket bevänt. Under första åren hade vi såsom lärare notarien *Carl Henrik Wallberg* (signaturen *Qvippe*). Han använde merendels lektionstimmarne att översätta bidrag till Östgöta Correspondentens följetongsavdelning, medan vi fick sköta oss på det sätt vi ansågo lämpligast. Sista året fingo vi en ny teckningslärare, *Filip Löfgren*. En ny metod skulle nu införas, stödande sig på rutor och punkter. Därmed fingo vi nu öda tiden. Musik- och sånglärare var *C. A. Nylén*, men från hans lektioner voro de, som tagit organistexamen, befriade.

Slutligen kom den 6 juni 1880 med examen och avgångsbetyg. Kamraterna spriddes åt skilda håll. Några hade på förhand ordnat sin platsfråga, några fingo genom rektorn anvisning på befattningar, andra ställde sig avvaktande.

Jag fick två platser att välja på, Östra Ed i Småland och Stigtomta i Södermanland, och valde den senare. Den skulle tillträdas redan den 1:sta augusti, varför rekreationstiden icke blev så långvarig. Efter vederbörlig utrustning anträdde jag färden till Stigtomta pr båt till Oxelösund och sedan tåg till bestämmelseorten. Det kändes både underligt och högtidligt för 20-åringen att på eget ansvar övertaga ledningen av en skola. Huru skulle det avlöpa?

Kyrkskolan i Stigtomta, där jag nu skulle tjänstgöra, hade, utom småskola, folkskola med två huvudavdelningar, nämligen den egentliga folkskolan med fyra klasser, som gemensamt undervisades sex månader, och en högre avdelning, ett slags fortsättningsskola, som pågick två månader om året. Barnen gingo vanligen fyra år i den förra och två år i den senare huvudavdelningen, varefter de erhöillo avgångsbetyg. Barnantalet var litet, 23 i den lägre och 16 i den högre avdelningen. Skolans materiel var efter den tidens förhållanden riklig. Barnen erhöillo all förbrukningsmateriel på skolans bekostnad och fick därjämte låna nödiga läroböcker utom dem i kristendom. Då jag hos skolrådets ordförande prostén Böös begärde att få köpa en del materiel, svarade han: »Köp vad herrn behöver! Skolkassan betalar». Med avseende dels på eleverna, som i allmänhet voro välartade, och dels på skolmaterielen, som var jämförelsevis riklig, var skolan trivsamt och lättkött. Men lokalerna och lärarebostaden voro otidsenliga och behövde ersättas med nya och tidsenliga.

Enligt mina föräldrars önskan (och efter vederbörlig dispens, eftersom jag ännu ej var myndig) hade jag emellertid sökt och erhållit ordinarie läraretjänst i Västra Husby, 8 km från Söderköping, att tillträda den 1 januari 1881. Det var en skola av helt annan typ än den jag lämnat. — Barnantalet var här omkring 100, med varannandagsläsning 6 dagar i veckan under sju månader samt repetitionsskola den åttonde.

Skollokalerna voro vid mitt tillträde sådana de ordnades 1847, då folkskola här först inrättades, varför en beskrivning kan vara av intresse.

Skolhuset, uppfört 1846, innehöll på nedre botten en tämligen stor skolsal samt en del av lärarens bostad, nämligen en c:a tre meter lång och två meter bred kammare och ett lika smalt kök. För att komma till dessa måste man passera skolsalen. Till bostaden hörde vidare två vindrum. Tvärs över skolsalen voro placerade sex långbänkar, som vardera, tätt besatta, kunde rymma åtta barn. Främsta bänken var en s. k. sandbänk, ehuru ej på länge använd för sitt ursprungliga ändamål. Bänkborden voro så smala, att de blott kunde användas såsom stöd för böcker och griffeltavlor. — För att man skulle kunna öva välskrivning, voro utefter salens långsidor anbringade fällbara skivor, som voro tillräckligt breda. Vid gaveln stod en hög men trång kateder och vid den andra kortsidan en väldig öppen spis. Till utrustningen hörde vidare en liten svart tavla på vardera sidan om katedern, kartor över Sverige, Europa och Palestina, psalmodikon samt nödigt antal läseböcker och nya testamenter, allt väl utnyttjat och mycket slitet.

Det är ganska troligt, att därest jag i god tid gjort mig mera förtrogen med de verkliga förhållandena vid denna skola, jag näppeligen skulle ha sökt anställning där, då mig nu erbjöds min förra befattning såsom ordinarie. Och dock skulle jag med åren finna, att här var den plats, försynen utsett för min ringa insats på folkskolans arbetsfält. Med ungdomlig entusiasm grep jag verket an. Min första examen hölls i det under året nyuppförda skolhus, som samtidigt fick sin invigning. Den nya skolan hade en rymlig sal med tvåsitsiga bänkar för 72 elever. Genom att placera tre i varje bänk fick man samtidigt rum för skolans alla elever. Runt salens väggar voro sittplatser ordnade för deras föräldrar och andra intresserade. Bland dessa märktes förnämiteter från socknens sex herrgårdar, av vilka flertalet på den tiden innehades av adelspersoner. I övrigt fylldes lokalerna till trängsel. Kyrkoherde Wezén ville, att varje barn skulle höras i kristendom samt läsa innantill. Övriga ämnen togos litet mera summariskt, men intet ämne fick uteslutas. — Examen hölls den 1:ste december, och det var bistert kallt. Därför hade en grevinna de la Gardie ordnat så, att alla barn skulle undfågnas med vetebullar och varm mjölk. En annan rast erhöillo de äpplen och konfekt av de välvilliga herrskapen. Efter det avgångsbetygen utdelats, höll den alltid

mycket mångordige kyrkoherden ett långt tal. Det hela gjorde, att examen, som började kl. 9, icke var slut förrän mellan kl. 3 och 4. Då voro både lärare och barn ganska slut och mycket utpumpade. Ej fullt så festligt, men i huvudsak efter samma program fortgick mina examina under samme kyrkoherdes ledning.

När det gällde anskaffandet av materiel och dylikt, var hos skolrådet förståelsen för skolans behov minimal. Exempel: Skollokalerens städning skulle liksom förut verkställas av barnen själva. När läraren begärde ordentliga städredskap härtill, svarade en rådsledamot: »Min

Axel Ferb.

flicka tar med sig kvast, när det är hennes tur, och det kan de andra göra också», och därvid blev det. Skolkassören, min egen företrädare, som bibehållit sin organisttjänst, ansåg också varje nyanskaffning utöver vad som funnits under hans tid, för tämligen onödig. Genom skolavgifter från utsocknes barn samt genom försäljning av läroböcker och förbrukningsmateriel, som barnen här måste hålla sig med, skaffade jag mig efterhand en materialkassa, genom vilken jag efter hand kunde inköpa sådan materiel, som skolrådet ej ville bekosta. Efter hand blev också stämningen mera välvillig, så att vid min avgång skolan var ganska välförsedd i detta avseende.

Såsom underlag för folkskolan funnos tre småbarnsskolor, förlagda i primitiva stugor i socknens olika delar, alla med lärarinnor, som ganska

väl fyllde sin uppgift, fastän de voro oexaminerade. Vid nya skolhusets tillkomst vid kyrkan flyttades en av småskolorna dit och fick examinerad lärarinna. Efter några år skulle även de andra erhålla nya lokaler och examinerade lärarinnor. Därvid utverkade jag, att den ena blev utvidgad till mindre folkskola, till vilken vi lyckades erhålla en examinerad folkskollärare. Därigenom fick min skola någon avlastning och mitt skolarbete blev sålunda något lättat. Efter hand blev den mindre folkskolan omändrad till folkskola med underlag av småskola, medan folkskolan vid kyrkan blev B-skola med två lärare. Detta skedde dock långt efter det jag avgått. Det arbete, jag ensam hade att utföra i en överbefolkad skola, är nu, sedan barnantalet betydligt reducerats, fördelat på tre händer.

Om min verksamhet som lärare under 32 år i V. Husby, är ej mycket att säga. Den fortgick utan anmärkningsvärda störningar, och resultatet torde varit varken bättre eller sämre än vid andra skolor, som arbetade under liknande förhållande. Något över 1,000 elever hade jag under dessa år under min vård.

År 1886 ingick jag äktenskap med min företrädares enda dotter, som sedan under 47 lyckliga år troget och hängivet stod vid min sida. Därunder begåvades vi med tre barn, av vilka den äldsta dottern vid 52 års ålder fick gå till vila vid sin moders sida.

År 1912 erbjöds mig en ganska förmånlig anställning vid ett bankkontor i Söderköping, och som tiden för min pensionering var nära, beslöt jag att antaga erbjudandet och avgå såsom lärare med något avkortad pension.

I Söderköping fick jag snart jämväl en hel del kommunala uppdrag, bl. a. som ledamot och v. ordförande i skolrådet och ordf. i samrealskolans styrelse. Jag kom sålunda i tillfälle att även i fortsättningen i min ringa mån verka i skolans tjänst. —

Såsom den bästa enighet rådde inom min seminarieklasse, så ha vi hållit mycket troget samman även under vår läraretid. Från tio-årsdagen av vår examen ha vi vart femte år kommit tillsammans, under de senare åren oftare, några gånger i Linköping men oftast turvis i våra respektive hem. Det har varit oförgätliga högtidsstunder, då vi så fått vara tillsammans, uppliva gamla minnen och meddela varandra nya erfarenheter och upplevelser. Snart började emellertid den obeveklige dödsängeln göra sina skördar i våra led och kamratkedjan krympte mer och mer tillsammans, tills den nu har blott två länkar kvar.

Lekar och musikspel i Älvdalen (och Avesta).

Av f. Folkskolläraren *Lars As-Malmberg*, Älvdalen (1945).

(Jfr ÅSU 70 huvuddel I s. 63—67; II s. 34—41 samt A. Ferbs minnen i ÅSU 71 jämte kommentar därtill.)

a. Udden står och sover. Deltagarna ställa upp sig parvis i en fäm- ligen vid ring, och en är udda. Alla sjunga: Udden står och sover, tra- rallirallira. När udden gått och fattat en av motsatt kön i armen, sjunges: Tjuv och tjuv det får du heta, för du stal min lilla vän, men jag har den säkra trösten, att jag får en ann igen. Tror jag, fallera, tror jag fallera, ja det tror jag visst. Så börjas det igen.

b. Leken, som slutade så förargligt för oss i getfjäset (ÅSU 70 del 1 s. 55) förefaller mig något ofullständig, och jag tar om den. Sången bör- jar: Behagar ungersven att taga sig en vän, för rosor och lillkonvaljer, för rosor och lillkonvaljerna små, för rosor och lillkonvaljer. Behagar ungersven på knä med sin vän, för rosor etc. Behagar ungersven att klappa sin vän för rosor etc. Behagar ungersven att kyssa sin vän, för rosor etc. behagar ungersven att stiga upp igen, för rosor etc.

c. Handelsman. En av de närvarande är handelsman. Han går fram till någon av de sittande och bjuder ut tyg: Vill du köpa tyg? Fina saker! Den tilltalade frågar: Vad kostar tygerna? Svaret blir: — Ja, det är olika kvalité och olika priser. Vad som helst utom ja och nej samt svart och vitt. Så börjar köpsläendet mellan kund och handlande, till dess denne kunnat narra kunden att säga något av de fyra förbjudna orden. Lyckas ej detta inom en viss bestämd tid, så har kunden segrat och blir t. ex. själv handlande visavi en ny kund.

d. Väga salt. Två ungefär lika stora personer ställa sig med ryggarne mot varandra, sträcka upp händerna över axlarna och fatta tag i var- andras händer. Växelvis böja de sig fram och lyfta varandra så högt de förmå. Åskådarne står och betraktar med ett visst nöje det där vickan- det fram och åter och skall bedöma, vem som orkade lyfta högst.

e. Rävkrök. Två gossar lägger sig på rygg bredvid varandra men ska- föttes, d. v. s. så att den ene har huvudet bredvid den andres fötter. Så sträcker båda benet, som är närmast kamraten, rakt upp i luften, hakar ihop fötterna i knävecken och så försöka båda tvinga sin och kamratens fot ner till marken. Segraren har då kamratens slutstycke lagom spänt framför sig till en dask, som även expedieras till åskådarnes uppriktiga förnöjelse.

f. Rävrumpa. Tre eller fyra personer ställer sig i rad bakom varandra

och hålla sig fast i den framför gåendes kläder. Den främste är förstås styret, rävhuvudet. Alla de övriga deltagarne bildar svansen. Så bär det i väg, och ledaren styr i krokor, så att den långa svansen börjar svaja i våldsamma slängar med påföljd, att sista svansspetsen ideligen tappar taget och blir efter med en våldsam kullerbytta. En slät plan bör väljas, så att ej någon skadar sig. Den siste är alltid mest utsatt, ty han har ingen bakom sig, som håller honom stadig i svängarne. Ju kortare svansen blir, dess gladare blir räven.

g. Vända kvickt. Ett par, exempelvis gosse och flicka, stå vända mot varandra och fatta varandras händer korsvis, så att höger hand fattar hö- ger hand och likaså vänster hand. Så gör flickan (gossen) ett ryck med armarne — och de står i bredd, vända åt samma håll. De marschera ett tag i takt, så ett ryck, och båda har gjort helt om, färdiga att gå åt motsatt håll. Om flera par gå i sluten trupp, och om vid vändpunkten någon står och giver tecken, så tar det sig rätt bra ut.

h. Farfars byxor. En går omkring och ställer frågor, exempelvis tre till var och en av de sittande. Alla får endast svara: »Farfars byxor». Och så kan man emellanåt få sig ett gott skratt. Denna lek kan varieras t. ex. så här: Var och en av deltagarna får sig tilldelat något tänkt föremål, t. ex. en flöjt, vante, kniv o.s.v. Den förste säger: Jag blåser i min flöjt, den andre: Jag blåser i min vante o.s.v.

i. Fria på narri. Det bör helst vara lika många gossar och flickor. Är det ojämnt, så kunna några få två på sin lott. Flickorna stanna inne, gos- sarne äro i farstun eller i ett annat rum. En flicka går och delar ut gos- sarne, d. v. s. nämner för varje flicka, vilken gosse hon skall ha. Själv har hon även förbehållit sig en. Så öppnar hon dörren, och en gosse träder in. Han går och bockar sig för en flicka. Är det den rätta, så nickar hon. I annat fall vänder hon bort ansiktet och fnyser eller skakar på huvudet. Det var en korg. Han får gå ut och trösta sig med: »Bättre lycka nästa gång».

j. Varghjulet. Vintertid brukade vi på skolgården eller annan slät plan i snön trampa upp en cirkel av omkring tio meters radie. (Jag upp- skattar det i nu gällande mått. Den tiden var det ju alnar.) Inom denna trampades tre eller fyra mindre cirklar och i mitten en rund platta, kulan, vargens tillhåll. Från denna utgingo flera radier till yttersta ringen. Dessa radier voro i första hand vargens vägar, men annars fingo både han och vi springa, var vi ville men aldrig ut i snön. Gjorde någon det, så ansågs han tagen och gick ur leken. Det gjorde även alla, som vargen tog.

k. Öppen står förborgade lucka. Två av de längsta, vanligen flickor, stodo varandra så nära, att mellan dem bildades en trång port, varige- nom de övriga deltagarna skulle gå, medan de hölla varandra i hand och sjöngo: »Öppen står förborgade lucka, alla skola igenom den krypa, för ord och för ära, dansande kära, alls ingen enda här slipper fram, förrän

han sagt sin kärastes (kärastas) namn». De båda flickorna, som bilda porten, ha hela tiden stått hand i hand. Nu slå dessa händerna ner, och den sålunda utestängde släppes ej fram, förrän han (hon) sagt sin kärastes (kärastes) namn. När detta är gjort, lyftas händerna upp, och dansen fortsätter med sång: »De båda (eller namnen) skola gifta sig, och bröllopet står i dagarne tre. Han ville henne ha, hon sade honom ja, och under bröllopfesten de rida bort till prästen med femton gullringar och äppelgrå hästar. — Så börjar leken om igen.

l. Styltor m. m. Att lära oss gå på styltor var en tid vår hobby. Käpparna voro rätt långa, men klotsarna, som skulle uppbära foten, ställdes först ganska lågt och flyttades upp i mån av vunnen skicklighet. Några blevo så pass skickliga, att de kunde gå över bäckar utan att väta fötterna. Gå på händer med fötterna uppåt kunde somliga. Somliga som kommo hem från Romme hed, där de varit på beväringsexercis, blevo tillfrågade, om där varit några, som kunde gå på händer. Svaret kunde då bli, att där funnits några — men de flesta hade dock gått på fötterna.

m. Skjuta med båge var ganska vanligt och övades flitigt. En tid lärde vi oss att förse pilarna med nålspets. De voro ju bra, då de sutto fast i väggen och visade tydligt, hur pass träffsäker man var. Så började vi göra ett slags pilar, vilka vi — underligt nog — kallade för spiritus. Pilen var en trästicka, täljd rund. Framtill synålsudd, baktill kluven i kors. Där sattes in ett papper, vilket med fyra vingar stack ut åt sidorna. Den pilen hade således styre både i vågrät och lodrät led och gick säkrare än andra pilar. Men den kunde ej gärna läggas i rännan på en vanlig båge, utan vi kastade den, och den gick ganska säkert. Inomhus var den förbjuden. Ty den var farlig.

Till själva bågen användes en lagom grov kvist av enbusken eller ännu bättre av gran. En gång fick jag av en man låna en gammal båge, som kanske någon gång fått vara med på riktig jakt i skogen och kanske, förd av säker hand, med pilen träffat furufnatten (ekorren) i tallens krona eller snöripans lilla huvud, som stack upp ur drivan. Jag såg med förtjusning, hur den skickade min pil rakt upp mot skyn med sådan fart, att den nästan försvann, innan den äntligen vände och med kraft borrhade sig ner i marken. Ja, det var en bra båge. Grankvisten är av ålder tränad att bära snötyngder. Men för att den skall göra sin tjänst som båge, bör den på insidan avtäljas nästan in till märgen, minst i mitten, som skall vila i det halvcirkelformade hålet, och mest ut mot ändarne.

Slängpil var rätt stor och slängdes i väg med käpp och snöre som en slungsten. Snöret var fäst i ett hak bakom pilens huvud och slängdes i väg med käppen. Pilen ryckte sig lös ur haket och for i väg med hisklig fart. Man gjorde nog klokt i att skicka den ut åt öppet gärd och ej mot skogen, ty eljest löpte man risk att aldrig återfå den.

n. Omkring år 1870 sutto en flicka och jag och lekte »fällstickor».

Man tog alla stickorna i handen, höll dem stående på bordet och släppte dem, så att de fingo falla hur som helst. Sedan gällde det att plocka åt sig, dem man kunde, utan att någon annan sticka rubbades. När man misslyckats, var det motpartens tur att ta alla stickorna i handen, fälla dem ånyo och försöka fånga åt sig så många och värdefulla som möjligt. Man kan tänka sig, att dessa stickors värdesättning var mycket gammal, ty den var ej satt enligt tialtssystemet utan efter något slags åttatalssystem. Av ettor fanns det rätt många, och de voro enkla, raka stickor. Tvåorna voro också rätt många, kanske hälften emot ettorna. Men hur de sågo ut, minns jag ej riktigt. Så fanns det värden på fyra, åtta och sexton poäng. Trettitvåorna voro bara två och sextifyran bara en, och den var bjöd i svag s-form, en riktig filur att sparka ifrån sig vid infångandet. Trettitvåorna voro krökta i en ända. Även de voro rätt svåra att infånga. Sedan alla stickorna voro tagna, började räkningen av poäng för att vi skulle se, vem som vunnit, d. v. s. fått mest poäng.

o. Ett stycke längre bort vid bordet sutto två och spelade »knieäppel», knappspel. De hade mellan sig en brädlapp eller kartong, på vilken voro uppritade tre kvadrater innanför varandra. Vid mitten av kvadraternas sidor voro dragna fyra tvärstrecker, vilka sammanbundo alla tre kvadraterna. Vem som skulle lägga ut knapp, bestämdes genom att »täka». En tog en knapp, vände ryggen till och lade knappen i en av sina knutna händer, vände sig fram och lät kamraten välja. Den som fick knappen, skulle börja. Han lade ut en av sina knappar på en av linjernas skärningspunkter, och kamraten gjorde likaledes. Den, som lyckades lägga tre av sina knappar i rak linje, en »mila», ägde rätt att taga en av motpartens utlagda knappar, som alltså gick förlorad för den gången. När alla knapparne eller brickorna voro utlagda, började flyttningen. Den skedde till närmaste punkt, som var ledig. Den som redan hade en mila, kunde mycket väl öppna den och i nästa drag åter sluta den för att få ta en av motståndarens brickor, men därvid kunde han riskera sin mila, som just då var försvarslös. Nu för tillfället kan jag ej minnas antalet brickor per man, men jag tror, att det skulle vara jämna tretal, alltså sex eller nio. Tolv kunde ej komma i fråga, ty då blev spelet fullsatt, och ingen bricka kunde flyttas.

p. Knappspel med snurrknapp (från 1860-talet). En sytråd, helst björntråd, trådes genom hålet i en rätt stor knapp och tillbaka genom ett motsatt hål och knytes med en längd av drygt 3 decimeter dubbel tråd. Hyskorna läggas i de krökta långfingren, och tråden sträcker så, att knappen befinner sig ungefär mitt emellan händerna i jämviktsläge, så att trådarna löpa parallellt mellan händerna och knappens hål. En van spelare kan genom ryckningar få knappen att svänga fram och åter i allt längre tempo, tills den är i full fart. Man känner en ryckning i händerna, när knappen passerar jämviktsläget och fortsätter vidare av egen fart.

Då måste händerna genast ge med sig för att tillåta detta. När knappen är i full fart, föras händerna i sär och emot varandra såsom hos en som spelar dragspel ehuru i jämnare takt. En åskådare får det intrycket, att knappen ideligen snurrar åt samma håll. Det var i småskolan hos korpral Orre, den knappen var aktuell, ett slags föregångare till en senfödd Jo-Jo. Nybörjaren bör på annat sätt söka få knappen i gång, t. ex. genom att rulla den över bordet eller slänga den runt framför sig några gånger.

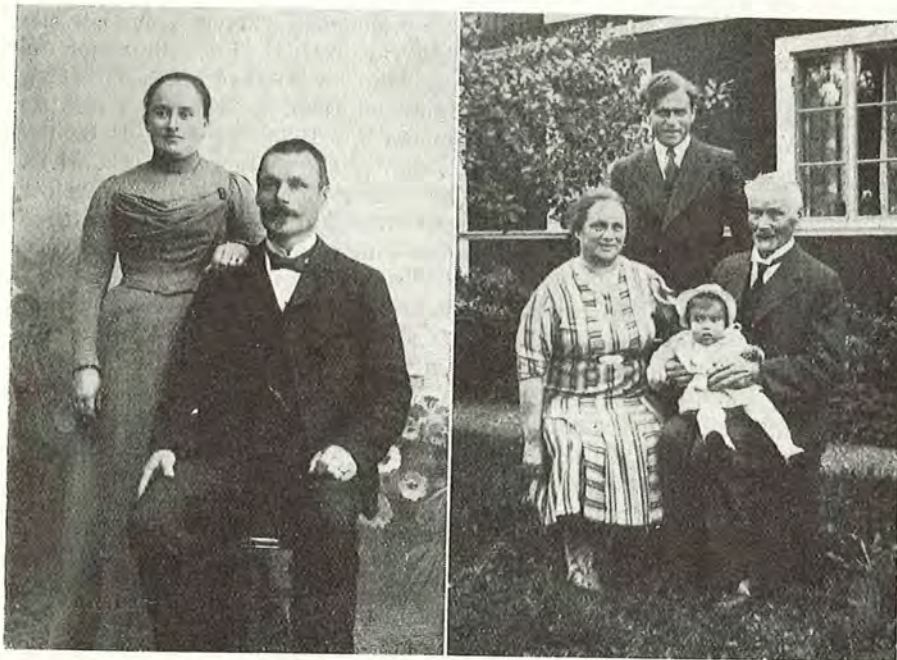
q. Handklappning. Två flickor sitta mitt emot varandra och klappa med händerna i följande serie eller annan efter överenskommelse: I knäna, i händerna, i motpartens händer, i händerna, högra handen, i motpartens högra hand, i händerna, i motpartens vänstra hand, i händerna, i motpartens båda händer, i händerna, och så börjar serien ånyo med klapp i egna knän. Mellan varje nytt tempo alltså klapp i egna händer. Äro båda övade, så att det går raskt undan, ser det lustigt ut och låter, som vore det många som klappade.

Musik.

r. Näverspel. När jag sommaren 1875 sysslade med lantmäteri i skogarna västerut mot gränsen till Transtrand, var det ett par pojkar från byn Ärnäs i Älvdalens finnmark, som spelade en del låtar, vilkas ljud påminde om klarinett. Instrumentet var av enklaste beskaffenhet. Det utgjordes av en bit björknäver vid pass $3\frac{1}{2}$ centimeter bred och något längre. Framändan var svagt rundad och viken en dryg centimeter samt alltmer täljd eller skrapad tunn fram emot kanten. Vecket trycktes mot munnen, så att det avvika, tunnaste vilade mot överläppen. Med detta instrument spelades låtar i klara toner, och tungan reglerade tonhöjden.

s. Munharpa eller mungiga. En fyrkantig eller flat järnten var böjd mer än i hästskoform, så att innerst fanns en rundel såsom handtag och därutanför lågo ändarna parallellt, lämnande nätt och jämt plats för en stålfjäder att fritt röra sig mellan dem. Stålfjädern var innerst fäst vid bygeln och hade ytterst en böjning att fingra på i takt med nynnandet på någon melodi. Människorösten fick därigenom en utpräglad metallklang, påminnande om något slags instrument.

t. Mässingkam. I min barndom funnos nära nog fyrkantiga kammar av mässing med på ena sidan glesa och på andra sidan tätt sittande tänder. Vi brukade lägga kanten av ett papper på kammens tänder, sätta det för munnen och nynna melodier. Även då uppstod samma metallklang. När jag nu skriver, har jag just provat några nutida kammar, och de duga, ehuru inte så bra.

Läraren och folkloristen Lars Ås-Malmberg

1) med fru Kristina, född Larsson (foto 1905); 2) med äldsta dottern Signe Nilsson i Ovansjö, hennes son Nils Kvarby i Karlstad och dennes dotter Elisabet (fototaget i Ovansjö på Malmbergs 80-årsdag 1941). Om dessa personer jfr ASU 70 huvudavdelning I s. 87—89 (om »Drömflickan»), 99—101, 109.

Kommentar

till L. Malmbergs sista uppsats och minnesord vid hans levnads slut.

Av B. Rud. Hall.

Inom litteraturen rörande lekar må nämnas följande:

Av Johan Götling (mestadels enligt uppgifter från Doktorinnan Märta Tamm-Götling, Uppsala). a) Nordisk Kultur 24: Idrott, lek och dans. b) Verdandis småskrifter n:r 366. c) Idrottslekar Landsmålsarkivets frågelista n:r 28, år 1930. d) Uppländskt, Uppsala 1940, urval ur U. N. T:s julnummer under åren. e) Några folklekar från norra Halland i Vår Bygd 1919. f) Nappa stek, ur festskrift till C. W. v. Sydow, Halmstad 1928. g) Klassiska idrotter men inte från Hellas, i Sv. D:s söndagsbilaga 5/1 1930. h) J. U. F.-bladets juln:r 1930. i) Gamla Västgötska idrottslekar, i En västgötabok 1920. k) I Vid julbrasan 1933, tryckt i Stockholm hos Oscar Eklund. l) Om Glima etc. i Svenskt Sportlexikon samt i Folktankar och folkminnen. — Anonyma fotos av J. G. finns i Idrottslekar i De dövtummas Julgåva 1924, i En västgötabok s 34 och 36 (båda t. v.), s 40, 41, i Idrottslekar I s 12, 16, 26, 29 (t. v.).

I "Karlskoga bergslag förr och nu" 1944, årg. 2, utgiven av Karlskoga bergslags hembygdsförening genom Olle Forsell, L. E. Leyler och Erik Eggemarker samt tryckt i Örebro 1945, ingå beskrivningar på ett flertal lekar sid. 82—84. Jfr ock här sid. 193—194.

Det är tydligtvis en och samma sorts lek som beskrives av Levi Johansson i ÅSU 70 sid. 39 (bild s 35; stöpstickor) och av Malmberg här sid. 204—205 n:r n (fällstickor). Några av olikheterna kunna bero på att den förre var blott c:a 64 år och Malmberg 84 vid nedskrivandet.

Under de allra senaste åren var Malmberg tidvis så kraftlös, att den utmärkta självbiografien i ÅSU 70 kunde levereras endast i splittrade "småportioner" och att föreliggande, kompletterande artikel om lekar blev färdig så sent före hans död, som inträffade den 12 december 1945, att han väl fick se korrekturet men icke boken. Dock ville han ständigt följa Klemmings och Wilhelm Molérs ideliga mening: Tjäna alltid vetenskapen!

Hans folkloristiska prestationer hade för tolv år sedan belönats med Hazelius-medaljen, men han kände sig ovärdig och avböjde därför inbjudan att inställa sig för att vid Nordiska museets högtidsfest mottaga den ur konungens hand (jfr ÅSU 70 s 96). Han kunde dock haft god råd att göra den resan. Vid folkskollärarexamen var han däremot så fattig att han på flera dagar ej haft råd att gå till matstället, fastän middagen kostade blott 30 öre (aa s 83). Fastän hans rektor medverkade till att Malmbergs utmärkta betyg sänktes katastrofalt vid examen i följd av utmattningen, begärde denne dock att på sin bekostnad få sin vördade f. d. chefs bild intagen i ÅSU 70 såsom en hyllningsgård från elevtiden (aa s 83). Pietet och tacksamhet ingingo sålunda bland hans dygder.

Prov på hans diktning lämnades och hans poetiska sägentolkning refererades i nämnda ÅSU 70 (s 97—98 resp. 108—109). Den forne vallpojken liv i den mystikfyllda naturen, den unge baptistiskoleelevens och -lärarens religiositet och den klarvakne drömmarens kulturhunger och kultiveringsbegär synas ha smält samman till en särpräglad, naturförädlad och rakryggad personlighet av betydande mått. Minnet av honom är alltför värdefullt, uppfordrande och välbehövligt för att kunna få glömmas.

Kommentar och urkundsavtryck.

Av B. Rud. Hall.

Till K. O. Broströms självbiografi.

Förkortningar: n=nerifrån, r=rad, s=sida, sidor.

ÅSU = Årsböcker i svensk undervisningshistoria.

Författarens son folkskolläraren Olof Broström, Stockholm, har ställt till mitt förfogande hela manuskriptet utom rörande kateketskolan. Det är slutdaterat år 1932 (jfr sid. 128).

Sid. 3 rad 5, 13. Författarens far och för övrigt även författaren själv, alltså K. O. Broström, voro födda på livets skuggsida, och den förre fick icke länge behålla det allra bästa, som livet kan skänka en, nämligen en mor. "Sådant folk" var förr mer eller mindre värnlöst, och det var i allmänhet desto sämre ställt i det avseendet, ju längre tillbaka i tiden en sådan stackare föddes. Jesus hade tagit barn upp i famnen och välsignat dem "utan avseende till personen", men i "hans" kyrka kunde det hända att klass-skillnadens märke var eller blev påsatt de små redan vid dopet. Blott omkring 100 år förrän författarens far föddes, hade en prost, som förbrutit sig så att han blev avsatt, gjort sig skyldig även till följande. I Uppsala universitetsbibliotek K25: Handlingar och Författningar s 400 o. f.: "Acter beträffande P: P: [=Praepositi och Pastoris] i Hardemo Abraham Samzelii grofva och vederstyggliga förbrytelse" avges följande vittnesmål: "Widare har Samzelius efter Anders Schybergs utsago, när ett Soldatebarn skolat Christnas, bemött faddrarne, frågandes dem, om de intet bättre viste, än ställa sig på högra sidan med ett förbannadt knechte barn, framom en förmögen Rusthållares barn, uti Sochnen, hvarmed hustru Martha Nilsdotters berättelse så wida instämmer, att Samzelius vid detta tillfället sagt, det Soldatebarnet icke borde wara frammanföre en Bondes barn, som ock är Rusthållare i orten".

Och i Vadstena landsarkiv: Vimmerby sockenstämmo protokoll KI2 5/8 1753 § 6 intygas följande menighetsbeslut om en annan stackars kategori. "Församlingen kom öfwerens, at til undwikande af den förargelse som hit tils flere resor skjedd deraf, at oäckta barn derföre at de haft något förnämare faddrar kommit fram til dop och Christendom i kyrkan och blifwit Christnade förr än äckta och ärliga mäns barn, hädan efter sådana oäckta barn måge Christnas efter gudstjensten, och icke med them som af äckta säng födde äro. Skolandes den som sådant wille tilbjudas hädanefters sedan det af Predikstolen allment kunnogt är, och et sådant barn för gudstjensten frambär, ware förfallen, at til kyrkan plickta Tre daler Silfwermynt." (Vid sistnämnda tid var antalet barnamord utomordentligt högt. Riksdags-, domkapitels- och domsprotokollen lämna de ohyggligaste vittnesbörd därom och om de nödställda, mestadels ogifta mödrarnas hemska straff.)

Sid 3 rad 16—22. Om en försummad "lejegräbbas" och underkänd läsflickas nöd och självmord jfr Årsböcker i svensk undervisningshistoria (hädanefters förkortat: ÅSU) n:r 65 sid 142—145. Men björkgrenen på hennes grav — hoppets symbol — levde och växte och blev ett stort träd, berättar där s 145

den obotliga krymplingen Blenda Andersson i Vislanda (jfr ÅSU 70 del I s 102) i enlighet med en folksaga på orten.

Sid 3 r 4 n-1 n o. f. Åtminstone för tjänande flickor under 16 och ynglingar under 18 år borde husagan bortläggas enligt stadga av 1858, samma år som konventikelplakatet upphävdes. Tre år tidigare hade kyrkoplikten (= att stå och skämmas framför kyrkdörren vid gudstjänster) samt offentligt spö- och risstraff förbjudits. Även skolelever hade hållits så hårt; jfr R. Hall: Pedagogikens historia, andra uppl. s 83—84; Bang-Hall: Uppfostrans historia, femte och sjätte upplagorna.

S 4 r 3—14, 26—30. Om Kalles och hans föräldrars och kamraters hem, kläder, föda och arbetsliv m.m. jfr 1) Muhrs Brukskatekes (som till en stor del föreligger i tryck i fyra upplagor: 1892, 1904, 1915, 1929. Förhållningsorder för arbetarna och i synnerhet pojkarna tecknades där på ett drastiskt och för vår tid hart när otroligt sätt, Reglernas författare var disponenten på Laxå bruk åren 1813—1839. 2) Viktor Rydbergs Grottesången. — 3) P. Norbergs undersökningar om bruksarbetares levnadsvillkor 1781—1820 resp. 1813—1869 (Separat ur Blad för bergshandteringens vänner 1933 resp. 1939) ävensom om arbetsliv i Bergslagen i synnerhet på 1700-talet (i volymen om Engelsbergs bruk, Sthlm 1934) och om anställningsvillkor, tjänstemän, landbönder, yrkesarbetare av olika slag (i verket om Högfors bruk, Sthlm 1937). 4) Nordiska museets samt därmed befryndade institutioners vetenskapliga tidskrifter och arbeten. — 5) Flera slags nu framväxande populära skildringar ur arbetslivets historia.

Ur Muhrs nämnda brukskatekes må citeras följande kapitel.

Laxå brukskontor till minnes.

I. Hufvudsaken är att:

Hålla ordning och disciplin, ställa och drifva, arbeta och hushålla, vårda och försvara, köpa och sälja, kontrahera och räkningsföra, känna sig själf, egen- dom och syssla.

II. Principer och personliga egenskaper.

En rättskaffens bruksbetjänt bör vara:

redlig, anständig, tillgifven, vaken, varm, noggrann, mån, redig, driftig, flitig, eftertänkt, renlig och snygg, aldrig inlåta sig eller deltaga uti småaktigt baktalande af husbonde eller förmän, utan vid sådana tillfällen med förakt bemöta baktalaren eller, om han förtjänar svar, då vända allt till det bästa och dymedels göra sig förtjänt af välvilja och godt bemötande;

söka att genom redligt, allvarsamt och rättvist uppförande vinna aktning och förtroende och ej, genom flathet och flin samt uraktlåten nödig aga mot hårdnackade eller för mycken hårdhet emot felande men lättsagdt folk samt otroligt oväsen och hetsig hetta, motverka samma ändamål;

genom flitig anteckning underhjälpa minnet och aldrig tillåta uppskof till morgondagen med någon sak, som möjligen i dag kan uträttas;

läsa, räkna och förkofra sig uti nyttiga vetenskaper och konster emellanåt; stiga upp om morgonen kl. 5;

intet nyttja tobakspipa ute på vägar och stigar;

litet eller intet jaga;

trifvas hemma och således afhålla sig från alla onödiga visiter och lustresor samt ständigt hafva husbonden för ögonen, och således icke vara ögon- tjänare;

aldrig berusa sig af starka drycker och icke heller för ofta söka sällskap

med fruntimmer. Det förra är dock mera farligt, ty det tilltager, men det andra aftager med åren. —

En gosse, om han skall kunna bli folk, måste:

1:o veta hut och höflighet;

2:o arbeta flitigt, om icke strängt;

3:o äta fort, men tillräckligt och tarfligt;

4:o ligga hårdt, men rent;

5:o sofva icke öfver 7 timmar;

6:o muntras emellanåt;

7:o veta att ila kommer aldrig till hvila.

(Låten aldrig påminna eder!);

8:o veta att uppassa tillfället, ty tillfället uppassar ej honom;

9:o anse hvarje dag förlorad, som icke förståndet blifvit med någon kunskap eller erfarenhet ökad och förkofrad. Således vara uppmärksam.

Taga skriftligt på allting och, på eget bevåg, gifva skriftligt på intet. —

En gosse, som vid bruk skall få maten, bör åtminstone kunna säkert:

1:o bära minneskladd, blyertspenna och knif på fickan;

2:o hafva minne, lif och flit i hufvudet;

3:o skriva fermt;

4:o räkna fermt;

5:o syna och mäta kol;

6:o syna, sortera och väga malm;

7:o syna och väga tackjärn;

8:o syna och väga stångjärn;

9:o syna, väga och mäta spannmål;

10:o räkna och annotera dagsverken;

11:o anteckna allt, som kommer och afgår.

En gosse blir af stor lön:

högmodig och inbilsk, fåfång och slösaktig, tanklös slyngel.

En gosse blir af liten lön:

sparsam och hushållare, ödmjuk och försynt människa, omtänksam och mån, kännare af sig själf, egendom och syssla.

En gosse bör: undvika alla grofheter, plumpa och lättsinniga uttryck i tal och svar, synnerligen i barns och fruntimmers sällskap; attendera till husbondes eller annat godt folks tal; se den talande rent i ansiktet och således upphöra med det för handen varande göromål, förhöra och minnas hvad som afhandlas.

En skrifvarlärning blir: 1:sta året skyldig på maten; 2:dra året går det rätt och jämt; 3:dje året betalar han, hvad han första året blef skyldig; 4:de året bör han kunna förtjäna lön; 5:te året bör han först börja att förvalta och sköta de ämnen och handteringar, hvaröfver räkning behöfver föras; sedan lära att räkningsföra, — helst han aldrig kan få något att föra räkning öfver, om han ej lärt att sköta sitt yrke. Ibland urbota förseelser äro otrohet och subordinationsbrott.

Grunderna äro: för helsan: måttlighet och rörelse; för bergning: ställning och hushållning; för oberoende: helsa, bergning, förstånd och försakelse. Och som en människa med helsa, bergning och oberoende kan anses vara lycklig, så bör, med hänsyn därtill, en yngling hållas strängt till arbete och ordning.

Böcker för pojkar att lägga sig till:

Lagboken; Historien och Geografien; Franskt lexikon; Knigges regler;

Wilsman: Världens son och seder; Kampe: Konsten att behaga; Wentzell: En man af värld; Brefställare; Hammarsmedsförordningen af 1823; Strömberg: Handbok för bruksbetjänter: Handbok för kolare; Masmästeriet med plancher; Handbok för hyttarbetare; Rogberg: Hammarsmedshandverket; Rinman: Järn- och stålförädling; Hamnerins tabeller; Förslag till förbättrad skogshushållning; Torner: Landthushållning; Salander: Gårdsfogdeinstruktion.

Herrars företräden böra vara:

heder, seder, kunskaper och upphöjda tänkesätt och icke endast krusadt hår, fin rock och blankade stöflar.

En bruksbetjänt bör:

observera 15 kap. Missgärningsbalkens 2 art. och 1805 års Legostadga i förening med 4:de budet och till den änden vara höflig, tålig, trogen, lydig och nitisk för brukets och husbondens bästa;

vid bordet taga för sig litet af den rätt, som är utsökt fin, rar eller god eller eller och af liten tillgång på fatet och icke, likt personer af de sämre folkklasserna, ösa för sig mycket eller litet allt som rätten smakar, utan afseende på sällskapet, äfvensom aldrig taga för sig af de största stycken, som finnas på fatet.

[Boken är refererad och innehållet illustrerat i söndagsnummer i Dagens Nyheter i juni 1928 och i Svenska Dagbladet 15/6 1930.]

S 4 r 10 n. Vilken betydande ställning en äldsta syster har i en fattig familj med många barn, har jag bevittnat på nära håll. 1) Mina två näst äldre bröder föddes den 19 april (med 3 års mellanrum). Om det nu var för att det skulle bli skilda kaffebjudningar, vet jag ej; alltnog: min äldsta, då 13-åriga syster dekreterade, att den yngre skulle i kyrkboken uppges vara född den 18 och det är därför ännu efter 70 år hans officiella och firade födelsedag. 2) Min mor ville ge sin sistfödde det stoltaste namnet: Gustaf Adolf. Hennes idol var alltså hjälte- och guldkonungen! Men hennes nämnda dotter tyckte bättre om landshövdingens ena förnamn: Rudolf. (Rudolf Wall visste hon där emot nog ingenting om, ty Vårt Land var hus- och livorganet därhemma.) Och så kom det sig att hon, fjortonårig, försäkrade, att om den elfte (och siste) i barnkullen inte fick heta Bror Rudolf, skulle hon aldrig ta honom på sina armar. Hon fick sin vilja fram — väl med hänsyn ej minst till att vi var många småsyskon, som behövde hjälp av de armarna. Hennes makt tog senare mildare former; — utom min mor vet jag ingen så god och självuppsämrande som hon; för att citera storkatekesens 13:de stycke: hon var helig, rättfärdig, sannfärdig, god och barmhärtig.

Sid. 4, 7, 8, 27. Förenämnde son till författaren har på min begäran sommarens 1945 under vistelse nära Mormorsgruvan i Åtvid efterhört betydelsen av uttrycken "sitta på varpet och boka malm", "hörker" och mat-tavla samt gett följande svar: 1) "En gammal man trodde sig minnas, att det betydde att utsortera användbara malmstycken från varphögarna, som bestodo av huvudsakligen mindervärdiga malmstycken". 2) Något till hörker = inte lite kaxig, övermodig, högfärdig. 3) Mattavla = matbord.

S 7—11. I stället lär nu arbetarbostäderna i Åtvid vara bland de allra bästa och finaste i landet.

S 11 rad 18. Abc-bok i litet format, i avsaknad av titel enär hela första sidan var full av olika slags alfabet. Jfr Titelbladets historia av Carl Björkbom, del VI av Nordisk boktryckarkonsts fackbibliotek). Den sorts abc-bok, som K. O. Broström läste, utkom i flera upplagor. Risknippan i klorna på den

t. o. m. för våra tidiga abc-böcker ovanligt grovt tillyxade tuppen skulle icke uppmuntra nybörjaren såsom författaren anser, utan avskräcka honom från lättja. Till uppmuntran funnos framlagda godsaker, men de voro så otydligt utmejslade att "Kalle" ej tycks ha observerat dem. I vissa andra abc-böcker funnos samma avskräckande och tilldragande uppfostringsmoment illustrerade; i en står en lat pojke med byxorna diskret nedknäppta framför riset, medan en flitig flicka glädes åt goda gåvor. I samband härmed må nämnas, att en av författarna i ÅSU 70, f. d. läraren Lars Malmberg i Älvdalen har i ett senare tillägg omnämnt att han i senare tid lyckats på auktion få (för 25 öre) köpa sin först begagnade abc-bok; den var från början inlånad från en hans kusin. "Än i dag står tuppen där och pekar med sin pinne. — Nu har jag böcker i hundradetal, värdefulla sådana och skräp — men det här lilla smutsiga häftet utgör ändå pärlan." Jfr ÅSU 70 del 1 s 3, 50, 102, 106.

S 12 r 12n o. f. Läraren hette Carl Adam Kindblad; jfr s 38.

S 15. Välskrivningsövningar med hjälp av punkter på linjesystem förekomma tidigare enligt Suells och v. Mentzers skrivmetoder samt vid Linköpings folkskoleseminarium, enligt vad jag i ÅSU 41 s 124 o. f. avtryckt ur eleven C. J. Carlstedts metodikavskrifter av år 1856. Att K. O. B. fick öva sådant på landsbygden just i Östergötland, kan tänkas bero på att någon eller några elever från Linköpings seminarium spritt metoden och låtit den följas t. ex. vid sandbänken.

S 16 r 19. Förf. fortsätter: Vid den mekaniska uträkningen lade man tillsammans alla siffrorna i raden (kolumnen) längst till höger och skrev sedan under strecket upp den sista siffran i kolumnsumman och den första såsom "minne" vid sidan av talet, varefter "minnet" lades till raden (kolumnen) närmast framför den först hopsummerade o. s. v. När man kommit till kolumnen längst till vänster, måste man komma ihåg, att dess summas båda siffror skulle skrivas under strecket. Det var instruktionen. Följde man den och lade samman rätt, så blev summan den rätta. Om, såsom det stundom inträffade, kolumnsumman blev ett tresiffrigt tal, var det kvistigt nog att avgöra, vad som skulle vara "opp" och vad som skulle vara "minne". (Då förf. år 1872 kom till Stockholm, blev han av en välvillig äldre lärare undervisad om, hur man lätt och säkert skulle lära sina elever räkna division (i hela tal och dec-bråk.) Så skulle man säga: division består av tre räknasätt, division, multiplikation och subtraktion. Först dividerar man, så multiplicerar man och därefter subtraherar man. När det är gjort "flyttar man ner nästa siffra" och börjar om igen. Så fortsätter man till dess alla siffrorna blivit "nedflyttade". Klart och tydligt!)

S 17 r 8. Ljudmetoden var okänd; förf. menar väl okänd i Åtvidaberg. Kanske var den ej heller där helt okänd. I en mängd svenska upplagor av abc-boken fanns stereotyp en och samma sida avtryckt ur Comenii Orbis pictus: Lammet bräker: be, Be, b, B osv.; jfr ÅSU 70, del I s 103. Under 1700- och 1800-talen gjordes många ansatser och insatser i utlandet för metodens utmejslande. Jättesteg tog Stephani 1802 och 1804 genom sin Fibel respektive Kort undervisning i läsmetodik, vari han skiljer ljud, bokstäver och bokstavsnamn tydligt från varandra och frambringar läsfärdighet under sju övningsstadier. — Broström fick nog i Stockholm ta ingående kändedom om Inspector Meijerbergs Läsetabeller ävensom hans Handledning vid den första undervisningen i läsning efter ljudmetoden. Stockholm 1885 (27 sidor). Folkskoleinspektörerna Ambrosius i Göteborg, Stenkula i Malmö och Lyttkens i Norrköping torde lyckats mer än andra sprida denna metod.

S 19 r 2; s 37 r 23 Folkskoleinspektörens namn var Vilhelm Lidberg.

S 19 r 18 o. f.; s 76—77 I de i ASU tryckta folkskoleminnena exemplifieras flera gånger menighetens förkastelse om över planerad eller förefintlig folkundervisning i naturlära, historia, geografi, gymnastik, ja i läsning, skrivning och räkning.

Statsmannen Hans Järta erinrade om att man ej stavar sig till förstånd, än mindre till dygd. En riksdagsbonde framhöll att barnflickor och vallgosar inte behöfde känna Amåls läge men att deras far behöfde få behålla sin tröja. År 1841 yttrade en prost i riksdagen: Allmogemännen "äro icke några vetenskapsmän, men de äro, som bibeln säger, lärda till himmelriket. De känna sin salighetslära och veta, vad de skola tro, göra och hoppas, och de äro med denna kunskapsgrad belåtna, nöjda och lyckliga. Med lärda frågor befatta de sig icke, med politiska ännu mindre, ty de leva i den tron, att folk och land med Guds hjälp styras dem förutan. Men låt smaken för världslig lektyr småningom intränga i de fredliga hyddorna, så skola dessas inbyggare snart bortlägga psalm- och böneboken och däremot i politiska skrifter eller nyhetstidningar finna en annan själaföda. Deras nyfikenhet skall väckas av berättelser om tjuv- och andra brottmåls historier; klander å regeringens styrelse skola bibringa dem kunskaper, som ingalunda bidra att befrämja deras moralitet och laglydnad. Vad nytta kan väl en fattig torparens dotter hava eller vad bruk kan hon göra av sin skrivkonst och ännu mer av sin rättskrivning? Tilläventyrs kan hon uppsätta ett sirligt och städat kärleksbrev till sin fästman; men dylika brev bliva nog välkomna, om än några ortografiska fel där förefinnas".

Om bristande sakkunskaper jfr t. ex. skolinspektören Meijerbergs visitationsberättelse från norra Bohuslän 1861—62, vilken här senare återges partiellt.

I tidskriften For Kirke og Kultur 1912 s. 189 berättas, att en klockare i Bergen lärt sina skolelever att "jorden är rund som et egg och stræcker sig endnu længer end til Tyskland".

S 20 r 17 o. f. Kyrkoherde i Åtvid var C. A. Enelius; komminister var N. Chr. Blomqvist. Den förres klagan över arbetets ställning i fall av lång skoltid jfr i ASU 70 sid. 105 (min kommentar till läraren Söderdals artikel) om kyrkoherde Langes klagan och biskop v. Schéeles svar.

S 21 r 6. Förf. känner inte men antar trädgårdsmästaren Eneroths medverkan till en betydande folkskoleförbättring. (Om denna jfr s 34.) Broström kan ha fått uppslaget av Fridtjuf Berg, som den 8 dec. 1902 höll ett föredrag i Stockholm om Eneroth och hans "obegripliga" testamentes tillbörliga tolkning. F. Berg och hans far kände för övrigt Eneroth personligen (jfr B. Rud. Hall: Eneroths pedagogikprofessur s. 80). Men varken Bergarna eller Broström synes haft reda på att Eneroth just i Åtvid gett många både teoretiska och praktiska bevis på sitt livsintresse och oumkullrunneliga anvisningar rörande tolkningen av de båda alternativen i hans "obegripliga" testamente till en pedagogikprofessur. Två år efter det Broström, enligt uppgift, fått sin biografi färdig i manuskript, utgav jag i ASU 42—43 dessa bevis för och tolkningar ur Eneroths brevsamling. Och jag återger de flesta nu på nytt, sedan jag från Broström d. y. fått nekande svar på min förfrågan, om även andra upplysande brev eller källskrifter finns rörande Eneroth i Åtvid.

[Den i brev här apostroferade godsägaren är baron Seth Adelswärd (som vid sitt frånfälle 1868 var blott 55 år och likväl framställdes av E. såsom gammal). Anguis in herba = orm i gräset.]

Till sin, Rydbergs och Meijerbergs vän S. A. Hedlund skrev alltså Eneroth från Åtvid bl. a. följande 14/2 1862: "Trädgårdsodlingen är för mig endast som en grön täckmantel med blomster uppå för befrämjandet af folkets sak. I denna förklädning går jag nu omkring i bygderna; och på denna grund vistas jag f. n. hos "den rike mannen", på hvilkens gamla Hartmansdorffianism, och, särskildt, fördomar i fråga om folkets undervisning jag på detta sätt, d.v.s. såsom "anguis in herba" hoppas slutligen kunna vinna. En folkskoleträdgård har jag också här fått anlägga. Från den såsom utgångspunkt går det lättare att intaga de "mäktige" i landet, som annars hafva en så panisk förskräckelse för "halfbildning", när det gäller "folket", men annars sjelfva nöja sig dermed för egen del".

Jfr där i ASU 42—431 också s 51. ("Ecklesiastikminister" Hartmansdorff = representanten för de tillbakahållande krafterna i avseende å läroverket och delvis även å folkskolan).

Den 6/4 s. å. skriver Eneroth: "Det skall glädja dig att höra det, och derföre vill jag meddela dig den min erfarenhet, att det i medelåldern nu ingående släktet äfven här i östra Sverige är synnerligen emottagligt för de bildningselementer som kunna spridas från trädgården. Petréeerna i Gestrikland, Ekman på Finspong, landshöfdingen här i Östergötland, — lefvande folk [= i motsättning till stubbar och stockar], många andra att förtiga. Och så går det.

Det har synts mig viktigt att få ett prejudikat för möjligheten af skolträdgårdar äfven vid *städernas* folkskolor. Ugglas i Linköping har nyligen skaffat mig ett sådant. Genom hans bedrifvande har jag fått uppgöra plan både med penna och ritstift för en dylik trädgårds anläggande vid Ljungstedtska skolan i Linköping samt för undervisningens meddelande i saken der i förbindelse med undervisningen i samma sak för seminaristerna; alltså äfven trädgårdsundervisningens pedagogik! — Han har gifvit sitt bestämda löfte att drifva igenom frågan.

Afsigten med ifrandet för denna fråga grundar sig i öfvertygelsen att i folkskolan måste inrymmas något element som *förmedlar* arbetet och lexan. Våra folkskolor äro för litet arbetsskolor, för mycket skilda från arbetslivet utanför skolan. Har jag orätt? Will du genomdrifva frågan i dina bygder, så — förlåt att jag råder — föreslå icke för stora jordrymder för dessa skolträdgårdar. Fem å 7 kappland är nog. Man skall annars icke orka med att sköta dem."

Efter att från början av maj ha varit "ute på arbete" (bl. a. i Göteborg) skriver han den 24/11 s. å. från Adelsnäs bl. a. att han såsom gåva från baron Adelswärd översänt skolträdgårdsredskap (spade, kratta och gångskyffel) tillverkade vid Forsaströms bruk. "Efter ankomsten hit har jag haft nöjet att få 11 kpl. till en trädgård (för barnen och ett stycke deraf för läraren) vid Bårsbo grufva."

Till sin "hjärtevän", f. seminarierector O. E. L. Dahm i Kalmar hade Eneroth redan 14/12 1861 skrivit från Åtvid och därvid kommit direkt in på folkskolefrågan: "Jag söker få reda på folkskolan och dess bedrifvande här i socknarne. Underliga saker (eller, nästan, vanliga) skulle jag kunna förtälja derom härifrån. Om examen t. ex. här om dagen . . . Men det blefve för långt".

Och den 16/2 1862: "Jag har satt det till en uppgift för mig att, till tacksamhet för den fristad naturen har skänkt mig, (samt för öfrigt för att tillfredsställa mitt eget samvete) tvinga igenom en reorganisation af skolwäsen-

det i den 5000 personer starka socknen, få en slöjd-skola organiserad o.s.w. — För detta ändamål har jag gjort mig förtrolig in i det minsta med skolväsendet, fattigvård, fonder m. m. här och dervid upptäckt märkvärdiga förhållanden i vårt närvarande cultur-lifs hvardagshistoria: Frukten af allt detta har blifvit ett genomfördt förslag till den nämnda reorganisationen och tillbyggnaden, och nu gäller det, att få "den rike mannen" "den sjuke mannen" "den late mannen" "den gode mannen" att bryta med sina gamla fördomar, antaga förslaget såsom sitt, anslå en större summa för dess "genomförande" och genomdrifva det. — Processen är redan börjad. Wi lefva liksom i ett visst spändt förhållande, sedan jag sagt rent ut, att . . . ja, det som måste sägas åt en man, som har kanske bortåt 100.000 Rd om året i onödiga (i sjelfva verket nödiga) utgifter, men ännu icke gjort det minsta för folkskolan. Ty att han vid en grufva upprättat en skola som kostar honom några hundra Rd om året, är ju så gott som ingenting. — "Rabulist", "filantrop", "paff, min herre" . . . heter det å ena sidan; "stock" . . . å den andra. — Men hur det än låter, jag tror att i grunden äro de fritt utsagda åsigterna verksamare än stocken vill tillstå inför sig sjelf".

Stockar eller stubbar var för Eneroth karakteriserande benämningar på sådana personer som inte voro entusiastiska och lidelsefullt verksamma för de idealitetsfyllda uppgifterna att höja och förälda mänskligheten utan som kanske gnatade över "världsförbättrarbråket" eller använde andra speglosor för mänsklighetens centralt pedagogiska "livsfrågor". (Detta uttryck går igen i Topelius' reformskrifter och brevväxling med Eneroth samt åsyftades i den senares vän Viktor Rydbergs jubelfestkantat). Jfr ÅSU 42 s 61 r 2.

Sådana "stubbar" ansåg Eneroth N. J. Andersson, Bergstedt, Blanche, Blomstrandh och vissa andra litteratörer och naturvetenskapsmän vara; alltså som voro motsvarigheter till Wagner hos Goethe eller i varje fall ej kunde ansluta sig till Eneroths på en gång romantiskt, religiöst och naturvetenskapligt grundade reformpedagogik.

I skrivelse 31/3 1862 anger Eneroth sina personliga önskemål: "Den som ändå . . . hade en liten stuga och några tunnland jord och der finge, oberoende af ett tolfmannaråd och drätselkommissioner och skrämän, upprätta en liten skola". "När jag på mina trädgårdswandringar får höra surret från en folkskola så blir jag Pomona och alla andra gudinnor otrogen. Det är för mig "framtidsmusiken". Sitt folkskollärareideal tecknar E. i sin bok. Om folkskolan (I) s 21—36: E. G. Walker i Ludgo, en man och självoffrande lärarpersonlighet, med vilken E. hade många likheter. (Artikeln omtryckt av mig i Goda lärare, ÅSU 63 s 221—225, jfr där s 272—3.)

Till *Orvar Odd* skriver E. från Stockholm 30/11 1864 bl. a. följande: "Skolhus, muséer allt med latin i namnen (kring *porten* åtminstone) resas ännu. Men de äro exponenter för den gamla disharmoniska bildningen, som kunde tala alla språk utom modersmålet och de *döda* språken bäst. Bättre exponenter var då — frukträd vid varje koja, landtskolehus draperade med rankväxter, blomster kring varje knut". Och den 29/3 1867 säger han: "Jag reser i morgon eller öfvermorgon ner till . . . Åtvidaberg och Adelsnäs". (Enär E. säger sig vara betänkt på att ta en tur till havs och märket E. S:n med anledning därav sänder honom ett bryskt brev (aa s 88), vill jag passa på att här nämna, att brevskrivaren tydligtvis var gymnastikläraren E. Santesson, som då hade tillfällig anställning i Malmö och själv var, lindrigt sagt, excentrisk. Det "reglemente av Santesson", som följdes vid den virriga gymnastikundervisningen i Vasa läroverk på 1870-talet, var tydligtvis avfattat av

denne i Karlstad, Malmö och Stockholm och kanske flerstädes verksamme kroppsövningslärare, icke av "en känd svensk kirurg", såsom dock professor Ivar A. Heikel antager i "Minnen från min skoltid", Lovisa (Helsingfors) 1945 s 134.)

I ovanstående urval framgå sålunda (såsom en biprodukt) viktiga delar av vad Eneroth i sitt testamente till en professur vid Stockholms högskola åsyftar med det andra alternativet: kulturhistoria (jfr ÅSU 42—43), nämligen arbetet att förädla natur och människobarn. Jfr därom för övrigt i E:s brev t. ex. vad jag tryckt av i aa på s 50, 59, 61. "Kultur" var för E. liksom för hans lärofader Geijer odling, odling av både människor och natur; därför är kulturhistoria för honom denna "dubbla" odlings historia. Jfr Geijers dikt Odlaren!

Om Olof Eneroth och hans första professuralternativ (rörande reformpedagogik) jfr mina böcker ÅSU 25 (med bl. a. ett föredrag av Fr. Berg, vilket ock varit tryckt i Verdandi) och 42—43 samt slutet av 47—48; så ock: "Eneroths pedagogikprofessur" samt ett stort antal uppsatser av mig åren 1934—35 i Nya Dagligt Allehanda, Svensk Läraretidning, Folkskolans vän samt — i synnerhet — Folkskollärarnas Tidning; så ock år 1936 i Pedagogisk Tidskrift. Folkhögskolan och folkskollärarna vore enligt honom, landets främsta kulturbärare. Om andra lärarekategorier och undervisningsanstalter nämner han knappt ett ord. Han synes ha fått nog av sådana under sina studieår i Maria läroverk och Stockholms gymnasium. Hans poem om Den lärde (läroverksläraren-latinslaven som lider under både kroppslig och själslig ohälsa) talar sitt tydliga språk (avtryckt i hans Dikter och i ÅSU 25). Hans mål för fostringsarbetet var enligt donationsbrevet de ungas andliga och kroppsliga hälsa, och professorn skulle i detta syfte klarlägga "sambandet mellan naturlagarna och människans sedliga och fysiska natur" med särskilt hänseende till nämnda "hälsa". En sådan allsidig naturenlighet hade haft sina betydande förespråkare i Pestalozzi, Fröbel, Grundtvig och Schelling och i författarna (Thomas Chalmers och John Kidd) till de två första Bridgewater-böckerna (London 1833; år 1841 resp. 1842 utgivna även på svenska; jfr ÅSU vol. 52 s. 192, 202 och vol. 68—69 s. 565—566).

Liksom Stockholms folkskoleinspektör C. J. Meijerberg verkade Eneroth ivrigt för att kvinnor skulle ställas i skolans tjänst, och båda talade för denna angelägenhet vid det stora folkskole-reformmötet i Örebro 29—31 juli 1868, dit 870 deltagare samlats från de fyra nordiska länderna. Saken syntes Eneroth så viktig, att han måste uppträda i talarstol, fastän det tycks ha varit den enda gång han med sin nervöst betingade skygghet för personligt framträdande vågat något sådant. Eneroth hade lagt ned ett stort arbete på att få nämnda lekman- och läraremöte mycket besökt från hela Norden (trots att det hette allmänt svenskt folkskolläraremöte). Ej minst lade han an på att få reformlärare dit. Också kan mötet sägas blifvit vårt första genuint reformatoriska skolmöte; så reformivrigt var det att den konservativa Hudiksvalls Posten skrev strax därefter, att man pratade ovederhäftigheter och att Gävleläraren S. A. Kinnwall var ditrest. Kanske kan man antaga att det var vid detta skolmöte, K. stiftade bekantskap med Meijerberg eller åtminstone med hans skolprinciper, och att detta var anledningen till K:s öfverflyttning två år senare till Stockholm. Där lät Meijerberg utnämna honom till överlärare i den centrala och betydelsefulla Klaraskolan och där blev Kinnwall en av M:s allra trognaste anhängare. Också var det på vägen från

detta reformmöte, som Eneroth blev bekant med Zacharias Topelius, med vilken han sedan brevväxlade i reformpedagogiska spörsmål. För dem båda var pedagogiken en livsfråga, livsfrågan framför alla, och den borde därför allting tjäna. Det var därför, som Eneroth donerade sin förmögenhet dels till folkhögskolestipendier, dels och framför allt till en professur i idealistisk och naturbetonad pedagogik vid en "fri högskola", en institution, som sagts skola bli ett slags högre, examensfri folkhögskola — alldeles som alla dittills inrättade "fria högskolor" (t. ex. i Storbritannien, Frankrike och Belgien) voro just sådana. Härom jfr B. Rud Hall: Eneroths pedagogikprofessur, Tr:borg 1934, samt ÅSU 47—48, tillägget).

Icke blott kvinnans lämplighet såsom lärarinna utan även hart när varje tänkbart medel att främja hennes uppgifter och förbättra hennes ställning behandlade Eneroth i sin vän Esseldes "Tidskrift för hemmet". (Att hon borde bli skolrådsledamot är han en av de allra första, som pläderar för, i Framtiden 1869). Också var Fredrika Bremer hans ideal, och hon hade i sin kvinnoaksroman Hertha låtit honom framträda under tre olika namn. Jfr ÅSU 63 s 279—280 samt min nyssnämnda bok bland annat sid. 59, 84, 109—115.

För Örebro-mötet skrev E. en artikel Hvad vi ha att lära af hvarandra i folkuppfostringsväg (särtryck ur Nordisk tidskrift s. å.). Av den framgår att det var under sin resa till Norge och Danmark s. å. han fick impulser till sin sångsamling samt till flera av sina sista uppsatser (t. ex. om dogmatiktvång jfr aa s. 17—19 och i "E:s pedagogikprofessur" s 107 sp 1 r 14—16). Detta skedde ej minst genom bekantskapen med Ole Vigs insatser. Om dessa skrev han dels i nämnda artikel, dels i sin frände Hans Forssells tidskrift Läsning för folket 1869 (partiellt avtryck i ÅSU 42 s 73—76). (Bland de önskemål som aktualiserats hos Eneroth genom denna sista resa till Danmark och Norge märkes kravet att man ej skall med katekes utan med naturinlevelse begynna barnafostran — ett krav som jämte andra tydligtvis ineligger i Eneroths testaments formulering. Detta krav låter Eneroth efter färden framlägga i en uppsats i Framtiden 1869. Men han hade många gånger förut — om än ej så utförligt och tydligt — talat därom. Så t. ex. i Sv. Månadsskrift 1864. Han hade vid tiden för denna artikels avfattande troligen just läst nedanstående uttalande i Diesterwegs tidskrift för år 1864 (men tryckt 1863), där följande står utsagt så, som om det vore talat med Eneroths egen mun. Också har Eneroth strukit under de orden i sitt ex.: "Im Allgemeinen ist die Bildung der Boden zur Erfassung des Wesens der Religion". Detta uppskjutande av dogmatiskt-teologiska moment harmonierar med vad Rousseau yttrat i den savojiske prästens bekännelse i "Emile" 1762 och vad Fredrika Bremer skrev till Böklin 22/3 1847 (Brev III s. 33): När jag betraktat vår kyrkas dogmer en stund "då måste jag ut i fria luften och känna dess friskhet, . . . se himlen hvälfva sig omfamnande öfver jorden och solen lysa och välsigna alla väsen".

Utom dessa förebilder till Eneroths s. k. obegripliga donationsbrev må här få ges följande hänvisningar till undervisningshistorikern D:r Karl Schmidt. Eneroth ägde hans bok: Die Geschichte der Erziehung und des Unterrichts, Cöthen 1863 (en sammanfattning av densammes berömda Die Geschichte der Pädagogik i fyra band. Cöthen 1860—3). På dess sid. 424 o. f. beskriver S. i korthet sin antropologiska pedagogik, som är baserad på de naturvetenskapliga upptäckterna och strävar att tillämpa dem på uppfostran. Han hänvisar i övrigt till sina arbeten Buch der Erziehung och Gymnasial-Pädagogik.

S 25 r 1—7. Om svårigheten att då och tidigare få lära sig skriva jfr att Polhem, Päuwarinta, Magn. Fröberg, K. F. Karlsons far och andra måste gå långa vägar för den saken. Jfr ÅSU 36 s 35 och 170, n:r 54—55 s 126, n:r 70 del 1 s 52 r 1—2.

I vårt av Cassander och Pommerns kyrkoordning 1563 påverkade kyrkoordningstillägg Nova ordinantia 1575 hade man tidigt framkastat tanken att i någon luthersk klosterschola (och kanske även i ett slags där angiven flickskola utan förbindelse med kloster) undervisa flickor bland annat i skrivning. (Handl:r rör. Sv. hist. II:II s 349, jfr 348.) Och c:a 55 år därefter upprättade biskop Joh. Rudbeckius en nyttigt och folklig flickskola i Västerås. Enligt en plan 1628 skulle flickskolorna få övas även i skrivning, men det är icke intygat att så blev fallet. Att det enda bevarade schemat — från år 1645 — saknar uppgift om skrivundervisning är dock ej utslagsgivande för tiden före 1640-talet, ty biskopen lades på sin sotsäng i början av detta årtionde. Men kanske har han även från början dragit sig för att förverkliga planen, då den hade många vedersakare. (Jfr min uppsats härom i "Från skilda tider" Studier tillägnade Hj. Holmquist s. 193—216).

Året före Rudbeckii flickskolas nämnda schema skärskådades i ett stockholmstryck på tyska både fördelarna och faran av att arbetsflickor lärde sig skriva. (Dietlevum Maius: Stockholmsch Koch-Gesprächs-Vortrab. Den finns på KB. (Jfr Dagny 1889 s 123).

I sin mjältsjuka och sin avoghet mot Aftonbladsstudiet, oppositionsgrälet samt folkskolans "högre" ämnen finner Tegnér det vara förfärligt att pigorna skola kunna skriva kärleksbrev. Många föräldrar förbjödo strängeligen lärarna i Tingbergsskolan i Gräsmark i Värmland 1840 att låta barnen öva sig i att skriva; det vore en onyttig och fördärlig nyhet. (P. Paulsson: Folkundervisningen s 294).

När skrivning i senare tid vållar bekymmer, är det närmast fråga om stiliseringen. Den flyttande småskolläraren Blomberg i Däningelanda i Dalsland har bland efterlämnade brev ett från en hans forne elev, som däri bad honom fria för den unge mannens räkning till en viss flicka — ett exempel på hur läraren och skolan kunde förr vara allt i allo för hela socknen.

S 26 r 10. Jfr H. C. Andersens saga om den ende lycklige. Rousseaus ord i Le contrat social om att egendomsinnehav är orsaken till fejder, ägde ej heller tillämpning; här var det avsaknaden av egendom som åstadkom striden.

S 30 r 16n. Förf. ger följande förklaring till snusandets begynnelse i hans liv. "Under nattarbetet kom John Blund ofta till smedjan och var särskilt inställsam gent emot de unga. För att så mycket lättare kunna överrumpla dem sände han sina förelöpare Gäspus och Nickus att bereda honom ett välvilligt mottagande. Men då kamraten märkte, att Gäspus var påträngande, stack han fram snusdosan med orden: "Ta dig en pris, Kalle, så håller du dig vaken". Det gick ju inte fort att lära snusa. Men det gick. Tyvärr".

En motsvarande motivering har väl snusleden haft hos åtskilliga studerande, som pluggat under nätterna. Jfr s 31 r 18 om pastor Allards snusning. T. o. m. förestånderskan för Högre lärarinneseminariet, teologie professor Carl Norrbys maka snusade (enligt Gertrud Löfgren Norrby: Laddat liv, bl. a. s 164). Och bibliotekarien Lundstedt sade sig ha vid sina årliga resor till Rom med sig en kagge snus till påven. Det är mig obekant om några av dessa snusare hemfallit under lasten med den märkliga motiveringen som man ibland får höra t. ex. rökare använda till slummerkudde, att man måste ha en last, ty annars kan man bli högmodig över att man ingen synd har. Den enda gil-

tiga motivering för snus synes kunna var den att funnes den ej, skulle ej heller snusmalaränkan Demanders lustiga sätt att behandla franska språket ha kommit till (A. Ramsay: Från barnaår till silverhår IV s 58—70). Jfr däremot östgötaläraren J. R. Rydbergs i Vikingstad metod för att vänja sina skolpojkar av med att snusa: ÅSU 54—55 s 50—51; så ock folkloristen Levi Johanssons åtgärder aa 70 s 153, 158, 166.

S 33 r 10—23. Om sagoberättande svenska hem: ÅSU 70, Malmbergs skildring; jfr där del I s 108—109.

S 34 r 19. Träbenet: G. A. Carlsson (se Personförteckningen).

S 35 r 13, 23. Folkskolläraren: Anders Gustaf Johansson (1833—1918); även bruksbokhållare. Småskolläraren: Aug. Ant. Ferd. Ahlström, f. 1851; från år 1872 folkskoll. i Norrköping. Den senare och Broström bodde tillsammans i Linköping, Drottning-g. 33 under andra och tredje seminarieåret.

35 r 9 n. Småskollärarynna i Närstad (Mormorsgruvan) var Emilia Augusta Helin, född 1845 i S:t Olof i Norrköping; hon tjänstgjorde först i Hedvigs församling därstädes, flyttade till Dalhem 1870, återkom till Ätvid 1871 och till Norrköping 1876. Kamraten (s 34) hette Anna C. Carlsson.

S 36 r 2n—s 37. Tydligt avses Johan Petter Alsén (från Alsheda i Småland). Han var född 1828, exam. 1849, var lärare i Ätvid 1867—1889. Valdes 10 nov. 1867 till lärare i Österby (i Ätvid) men bytte "plats" med Kindblad den 15 dec. s. å. och kom därigenom till Närstads (Mormorgruvans) skola.

S 38—39. Det synes, som om lånet icke återkrävts.

S 39 r 1—13. Om vidskepelse jfr E. J. S. Söderdal i ÅSU 70 del I s 43.

S 40 r 18n. Folkskolans läsebok utkom 1868. Den hade utarbetats från 1863 av läroverksadjunkten senare byråchefen A. Th. Bruhn och folkskoleinspektören J. Wallin i Göteborg, rektorerna C. L. Anjou och C. W. Kastman i Linköping, Hans Forssell och Artur Hazelius, prof. C. A. W. Holmgren, lektorerna A. G. Holmgren och J. R. Pallin samt uppdragsgivaren statsrådet F. F. Carlson. Jfr tidskriften Skola och samhälle 1934.

S 41. Stora Pelle = Karl Petter Engström. Börjeson blev efter hand överlärare i Nyköping. På min förfrågan 1945 har disponent J. Eriksson, Nyköping, muntligen bekräftat riktigheten av förf:s karakteristik och tillägger, att B. var utomordentligt flitig, tankeklar, driftig; han var en vältalare av rang och åtnjöt stort förtroende; han var aldrig arbetslös och dock aldrig jäktad av arbete.

S 43 r 12 n—8 n. Lärarna i sång och musik, i trädgårdsskötsel, i teckning och i gymnastik voro C. A. Nylén, C. J. Dahlberg, C. H. Wallberg resp. Jakob Poitus Bagge.

S 43 r 8n. Jfr i Fänrik Ståls sägner "Von Konow och hans korporal".

S 44 r 7—12. Enligt muntligt meddelande år 1945 av f. d. läraren A. Ferb i Söderköping stod Anjou icke så och vaggade under undervisningen ett årtionde senare utan satt i katedern. Vid Anjous bår talade bl. a. K. O. Sjölander. Jfr ÅSU 63 s 231—5, 280—1 och Svensk Läraretidning s. å.

S 44 r 13n—12n. Prinsessan hade låtit bygga villa Fridhem strax söder om Visby och inrättade i närheten, vid Högklint, ett barnhem.

S 43—46. Om Anjou och Kastmännerna jfr dels i ÅSU 47—48 minnen från Linköpings, Stockholms och Kalmar seminarier, dels Herdaminnena. — Om Knut Kastman jfr Rostads elevförbunds årsböcker, dels [Elisabet Sahlin och Karin Centerwall:] Hos morföräldrarna (Diakonistyrelsens Bokförlag).

Om Knut K:s läraretid i Linköping yttras aa s 46—47: Hans hälsa bröts vid denna tid.

"Vid seminariet hade han på sin lott att arbeta med elevernas praktiska utbildning. Alla provlektioner skulle han leda, och i alla ämnen skulle han hålla s. k. "mönsterlektioner", som utom av eleverna ofta bevistades av resande främlingar. Han var en mycket framstående lärare men hade ofantligt stor självkritik i förening med vad man kallar "rampfeber", så att dessa lektioner oroade honom mycket. Därtill kom, att han idkade trägna studier för egen del. Han var nu prästvigd och läste på den s. k. pastoralexamen, som han avlade med högsta betyg. Dessförinnan läste han bokstavligen natt och dag. Ej ens vid måltiderna vilade han utan hade ofta en bok bredvid sig. Hans hustru förstod, att detta ej skulle gå i längden. Hon grät och bad honom spara sig, försökte t. o. m. gömma bort böckerna för honom. Men ingenting hjälpte. En dag fick han en förnimmelse, som om någon sprängt hans hjärna med ett skott. Därefter följde våldsamma kräkningar. "En konjektion åt hjärnan", sade läkarna, och nu var överansträngningen ett fullbordat faktum, som av intet kunde fullständigt botas." — Han lät då utnämna sig till rektor och därefter till kyrkoherde. Om anteckningar efter honom och om seminariets första reglemente m. m. jfr ÅSU 47 och 51. Den fromme greve S. som där omtalas s 58, var Adolf Reinh. Louis von Stackelberg, förmäld 1847 med friherrinnan Honorie Agnes Marguerite Adelswärd. Om honom jfr en biografi t. ex. i Östgöta Correspondentens Veckobilaga 4 och 11 aug. 1945.

S 46 r 10n. Följande *pedagogiska anteckningar*, daterade 1864, tillhöra Nordstedts rektorstid och må här återges trots det de icke äro kompletta. I likhet med de anteckningar från Visby seminarium, som jag lät trycka i ÅSU 28 s 123—143, synas dessa ha avskrivits i elevens hem efter exemplar, som gingo till låns inom kamratkretsen och utgjorde s. a. s. en ordinarie del av undervisningen. De äro gjorda av seminaristen Magnus Jonsson 1864 och i senare tid överlämnade till hans son överläraren Karl Jonsson, Nykroppa. Om dessa båda jfr ÅSU 38 s. 50 o. f. Avskrivaren kallar dem: C. J. Nordstedt: Pedagogik, och en lärd rubrik *Prolegomena* torde ha ingått i det ursprungliga, till cirkulation utlämnade eller i katedern upplästa exemplaret. Om gagnet av dessa anteckningar t. ex. om Niemeyer och Schwarz jfr B. Rud. Hall: Eneroths pedagogikprofessur, Trelleborg 1934 s 80, 87 sp. 1.

Pedagogik är läran om ungdomens uppfostran och undervisning. 1) Pedagog = barnalärare, uppfostrare; Pedagogi = uppfostringsanstalt, äfven Skollärare.

Pedagogik framstår ej omedelbart såsom vetenskap, utan den är dessförinnan för det första praktisk, d. v. s. tillhör lifvet. Det beror af hvarje husfaders personliga frihet, huru han vill uppfostra sina barn; alltså i främsta rummet föräldrarna, hvilka dock icke oftast äro ledda af pedagogiska grundsatser, utan fast mera af folkandan och den traditionella vanan. 2) Reflexion, d. v. s. begrundan öfver uppfostran, dess ändamål och medel, hvartill man vanligen drifves derigenom, att man finner målet förfelat och ser sig hafva kommit in på falska vägar så att folket måste genom en förbättrad uppfostran upprättas. Så sökte Cato Censorius i Rom och Lykurgos i Sparta genom uppfostran motarbeta det inbrytande sedeförderfvet. Cato, sorgfälligt för sina egna barns uppfostran, samlade sentenser (bibelspråk för den romerska ungdomen).

Hos Israels folk ter sig blott på tvenne punkter en pedagogisk reflexion: i Salomos ordspråk och i Syraks bok. Hela folket är stadigt uti uppfostran. Det är ännu ej myndigt, hvarför det ej kan vända sitt sinne till uppfostran; "den

visse är en helt annan än den rättfärdige (d.v.s. den som underkastar sig lagen); den förre är i inre hänseende fri, emedan lagen icke mer för honom är något blott gifvet utan någonting i sin sanning, helighet och skönhet klart fattat. Visserligen öfverlemnades Samuel till Eli, men att Eli ej var någon pädagog med ett vist uppfostringsmål för ögonen är klart. Judiska folket visste sig dock vara inför Gud i ett visst uppfostringstillstånd. Enligt traditionen skulle ock Simeons stam hafva sysselsatt sig med barnundervisning lika som Levi stam med den högre undervisningen. Efter Alexander den stores tid inrättades läroanstalter för att motarbeta Grekomanien. Dessa upplöstes under den antiochiska förföljelsen, men kommo åter till stånd kort före Jerusalems förstöring, i det öfverstepresten Josua (64 år efter Kristi födelse anställde lärare för elementarundervisningen och förklarade alla barn från 6:te à 7:de året för lagligen skolpliktige. Enligt den derstädes meddelade undervisningen borde på första linien hos barnen inpräglas Skriftens hufvudspråk och de inöfvas till deltagande i Gudstjenstens ceremonier.

Till Pädagogiska reflexioner ledas icke alla, utan blott några, som genom tal, skrift och exempel söka verka på varandra. Endast Lykurgos har lyckats göra sina Pädagogiska åsikter till allmänna stadslagar; och sådant kan lyckas blott med undertryckande af det individuella lifvet (så var förhållandet i Sparta). Vi måste låta Pädagogiken vara en fri konst, såsom den framstår, dels i de gamla Grekiska och Romerska Philosophernas och Retorernas skolor, dels ock mera utvecklade i de sednare Kristliga seklerna.

För det 3:dje. Vetenskap begynte åtminstone komma i Platos och Aristoteles Philosophi. Uppfostran är hos dem dragen in i vetenskapligt tänkande. Den vetenskapliga behandlingen är dock högst ofullständig och kan icke vara annorlunda, enär idén rent fattad, är främmande och (enär människan) är till endast för att vara statsborgare: mitt under all humanitet, således inhumanitet mot den enskilde.

Romaren Quintilianus Pädagogik gäller endast talaren.

Endast på Kristlig grund är en Pädagogik möjlig, enär först Kristendomen gör människan såsom människa i hennes oändliga värde till uppfostrans föremål och med detta individens Subjäktiva berättigande rent och fullkomligt framställer hans förhållande till totaliteten, till det högre begreppet om Guds rike. Det gamla hedniska begreppet om borgare och statsman [läs: medborgare och statsman], som från begreppet människa uteslöt barbaren, slafven och kvinnan, måste först vara brutet. Kristendomen skall icke blott ersätta hvad hedendomen försummat, utan den måste börja på nytt. Den är i början icke en Pädagogik, utan bjuder helt enkelt: *Låten barnen komma till mig!* All mensklig konst och vishet är otillräcklig; allenast vid Kristi hand kan barnet blifva hvad det skall blifva; det goda kan Han allena begynna och fullborda. Den mensklige uppfostraren bör icke förmena barnet att komma till Kristus, utan bör fast mer föra barnet till honom och beta de honom af öfverherden anförtrödda lammen. Christendomens allmänna pädagogiska kraft gör sig dock snart för medvetandet kännbar t. ex. hos Klemens Alexanderinus och Kryssostomos. I afseende på förhållandet till de hedniska bildningselementerna såg man i allmänhet ingen annan utväg än att antingen förmena barnen all kristlig bildning eller blottställa dem för hednisk inflytelse, hvarföre man ock gjorde uppfostran till en munkuppfostran, såsom just det heliga lifvet var munkartadt. Basilius den store (biskop i sin fädernestad Neocesarea i Kappadocien, döpt 379) anser den hedniska kulturen och litteraturen, med försigtighet begagnad, såsom en förskola till Skriftens kännedom, hvaremot

Augustinus (född 354 i Tagaste i Numidien, död såsom biskop i Hippo 430) tager den såsom något förderligt och föredrager derföre att mödrarna hafva vård om den Christliga pedagogiken. Undantagsvis uppfostrades i klostren lekmän bland de förnämare. Hufvudsakligast var undervisningen i klostret för klostret. Så i vesterlandet. I Konstantinopel fortforo de gamla grammatikernas och talarnes (retorernas) skolor och blefvo på många sätt gynnade af kejsarne, till dess Leo Isauriern i bildstriden tillslöt dem (på 720-talet) emedan han derifrån fann motstånd.

Åran af tanken på en allmännare folkbildning tillkommer Karl den store, hvilken såsom statsman använde kyrkans krafter, enär hon allena var i besittning af bildningen, såsom medel till en mer omfattande och allmännare bildning. För att bilda folket, ville han först bilda lärare, ett lärostand, hvarmed uppkomsten af en lärarekonst följde. Med universitetens och humanitetens återuppväckande uppstodo äfven pedagogiska sträfvanden; metoden är dock förbisedd och öfverlemnad åt en vars individualitet, hvar jemte uppfostran i inskränktere mening, nemligen hjertats, viljans, karaktärens, öfverlemnades åt en var. Med reformationen måste ock nödvändigt framgå en annan uppfostran än i påfvedömet. Både Luther och Melancthon ifrade för ungdomens kristliga uppfostran, till hvilka tyska bibeln, Catechesen och Evangeliska kyrkosången måste bidraga. Kyrkans reformation borde ock ske med barnen; dock klagas starkt öfver ungdomens tuktlöshet, och folkskolans begrepp låg ännu fjerran för Luther. De evangeliska idéernas hvetekorn var emellertid nedlagdt, fast det under partistriderna hotades med att blifva förtorkadt och begrafvet. Valentin Andreæ från Württemberg (död 1664 [börändras till 1654]) samt ännu mera hans vän Amos Comenius (död 1670) började tänka och arbeta för en bättre uppfostran. Såsom Pietisterna Spener (prost i Berlin död 1705) och Francke (död 1727) yrkade en praktisk Christendom, så äro de äfven de praktiska läro- och grundsatsernas målsmän. Barnhuset i Halle är den jordmån, på hvilken pedagogiken odlas och utbildas, dock icke utan rop öfver pietisternas förderliga uppfostringssätt. Både fritänkare och snarare ännu mer de ortodoxa förkastade allt från Halle. I skola och uppfostran gick det i allmänhet traditionellt till.

I sednare delen af förra århundradet vaknade insikten om behöfligheten af uppfostrans förbättring och många hyste den uppfattningen, att den dittills praktiserade uppfostran var förvänd. Naturen, det naturliga, var de nya uppfostrarnes grundtanke. Så rigtades med rätta uppmärksamhet på människans natur. Af flera uppfattades den dock oriktigt. 1) T. ex. af Rousseau 1762 i hans Emil, hvilkens så kallade naturliga uppfostran är onaturlig, själfsväldets. Emellertid har Rousseau häfdat att subjektivitetens rätt är värd att aktas, men framhåller mera barnets rättigheter än skyldigheter. 2) Filantropisterna Basedow (död 1790; orolig), Salzmann (död 1811, patriarkalisk), Campe (död 1818), Wolke (lik Basedow), von Rochow, som ville införa de filantropistiska idéerna i folkskolorna. Doktor Barth, hvars sträfvande gick derpå ut att göra dem som uppfostrades lyckligare. I sammanhang med Kristendomen stå de dock, ty kärlek hade den. Nu skulle aga göras öfverflödiga. Allt bör läras med nöje. Såsom Basedow påstod, är $\frac{7}{8}$ af det förr lärda onyttigt, ja till och med skadligt. Främst bör man skaffa sig allmänt nyttiga kunskaper såsom en lycksalighetslära, vidare bör man gagna kroppens utveckling. Klassiciteten, som hittills i läroverken varit hufvudsaken föraktades och ansågs onyttig; dock lästes latin af undseende med traditionen.

Niemeyer och Schwarz lemna de första verk af pädagogik såsom veten-

skap. 3) Enligt Pestalozzi är uppfostringskonsten den af människan begripna naturen, som han söker utforska i dess . . .

Så långt den bevarade delen av avskriften. Första uteslutna ord torde vara "utvecklingslagar" e. d. Jfr Pestalozzi: Enslingens aftonstunder; Studier rörande naturens gång i människosläktets utveckling; Huru Gertrud undervisar sina barn. Det är samma tankegång sedan hos den s 21 nämnde Ene-roth, vars brev från Åtvid och vars testamente talar om natursambandet och "kulturhistoria".

S 47 och 50 Ö. C. = Östgöta Correspondenten (redigerad av Ridderstad o. a. och ännu i dag ägande sitt litterära skaplyne).

S 48 r 11—26. Vissa predikningar och tal av Ch. Meurling o. a. äro utgivna av Fredrik Hammarsten, Norrköping 1875. Sonen, Erik Meurling, är nu kyrkoherde i Kristdala. Utarbetar största delen av stiftets herdaminne.

S 48 r 15n—8n. J. G. Andersson resp. A. H. Rosenqvist.

S 48 r 5n. Biskopen C. W. Charleville. — S 49 r 7: Cronvall.

S 49 r 17n. Linköpings domkapitels första reglemente för folkskoleseminariet är avtryckt i Tidskrift för folkundervisningen 1918 av rektor G. Westling s 19—22. Den 16/9 1867, alltså två år före Broströms studier i Linköping hade ett småskoleseminarium begynt sin verksamhet i samma stad. Dess reglemente är återgivet i Tidning för folkskolan s. å. s 107—111. Hedblad blev föreståndare för denna lärarebildningsanstalt (vid sidan om sin adjunktur); jfr ÅSU n:r 46—47 s 54; n:r 51 s 99—101.

S 50 r 4, 10. Tecknings- och sånglärare voro C. H. Wallberg resp. C. A. Nylén. Humus = mylla, matjord. Sundius utgav en lärobok i trädgårds-skötsel.

S 50 r 9n. Om understöd åt gotlänningar jfr s 44 r 13n. Tre av dessa nämnas här: Björkander, Kahlström, Stengård och Engström. Flertalet gotländska seminarister voro då liksom senare fördelade på Uppsala och Linköping, sedan en kungl. kungörelse 27/5 1864 förbjöd nyintagning vid Visby seminarium f. o. m. höstterminen s. å.

S 50 r 1n. Förf. kan vara lugn i sin himmel; alla de f. d. lärjungar från Linköpingsseminariet, som i tryck (t. ex. i ÅSU 47) framlagt sin mening om dessa lärare, synas i varje väsentligt hänseende ha varit ense med varandra och med honom.

S 51 r 1n. Under min elevtid vid Uppsala seminarium under 1890-talets senare hälft utarbetade jag varje lektion skriftligt in i minsta detalj och lärde den utantill. Så gjorde nog och flertalet kamrater då ännu. Det var hundrafalt svårare att undervisa på småskolestadiet bland annat för att man var fullständigt ovan att framträda och för att metodiken samtidigt föreföll en vara som ett törnesnår av inkrånglade, delvis försvarande och onödiga petitesseer. I högsta klassen blev lektionsgivningen på folkskolans högstudier däremot som ett lekverk. Jag ingick därför i senare tid till en kunglig kommitté — Folkundervisningskommittén? — med motiverat förslag att seminaristerna skulle få börja sina praktiska övningar med lärjungar i folkskolans högsta klasser och sluta dem med lärjungar på småskolestadiet. Resultatlöst?

S 53 r 6. I annat sammanhang yttrar förf. följande om sin första termin på seminariet (1869): Den gick med snigelfart. Sedan jag någorlunda kommit in i arbetet, fann jag det icke vara så övermåttan märkvärdigt. Jag såg mig kapabel att tävla med flertalet av mina klasskamrater, ehuru icke med dem, som ännu glänste med sina tidigare inhämtade kunskaper. Det var företrädesvis botanik och svensk grammatik, som gjorde ett irriterande motstånd

under mina brottningar med dem. Övriga ämnen voro mera medgörliga, och jag erfor knappast någon oro för framtiden.

S 54. Om anteckningsraseri jfr ÅSU n:r 47—48 passim; n:r 65 s 13—14. Vid intet seminarium synes stenografi blivit så systematiskt övat som i Uppsala, där övningsskollärarna Bergsten och Rosvall samt, ännu 1896—99, den föreson eleven Abel Bergsten verkade för Arends system och där sådan övning var nödvändig dels och tidigast medan rektor Norlén tillät anteckningar under lektionerna (vilket han sedermera icke gjorde), dels för att skriva doktor Laurells utomordentligt stora pensa i botanik.

S 54 r 4n; s 83 r 21. Märket "A. L—n" — troligen rektor A. Lagergren vid Nya elementarskolan — hade år 1867 utgett ett 20-sidigt 25-öres häfte: "Om Skolsjukan, Dess Orsaker och Verknningar". Han yttrar där sid. 5: Skolsjukans orsaker äro: 1:o Skoltvånget. 2:o Lärarens brist på undervisningsförmåga, i förening med de antagna läroböckernas dåliga beskaffenhet. 3:o Skoltuktens upprätthållande på ett olämpligt sätt. 4:o Föräldrars och målsmäns okloka sätt att behandla barnen. 5:o Brist på kroppslig sysselsättning i skolorna. Sid. 17—18 anbefalles skoltvångets upphävande, seminariernas förseende med "de största lärareförmågor", pris för goda läroböcker, kyrkolärens ersättande med naturkunnighet och därpå grundad religions- och sedelära, straff åt agande lärare och olämpliga fostrare, frihet för ungdom att välja yrke, införande av praktiska yrken i varje skola. — A. L—n åsyftar en reform vid både läroverk, seminarier och folkskolor (jfr Eneroths donationsbrev: andlig och kroppslig hälsa. Om A. L—n:s bok jfr Hall: Eneroths pedagogikprofessur, Trbg 1934 s 48, där jag dock gjort ett antagande rörande signaturens tolkning, som troligen är felaktigt och som jag härovan rättat).

Broströms referat av vuxna lärjungars försök att bli resp. icke bli skolsjuka, synes vittna om att man i hans ungdomstid "inte förstod bättre", än att det hela var ett medvetet bedrägeri, och att man då inte kunde drömma om den intressanta och lärda tid, då, såsom nu nyligen skett, en läkare påstås ha uppvisat att företeelsen är en verklig sjukdom. Jfr Sv. Läraretidning n:r 24 år 1945. Alla sutto ju i förhoppningsfull förbidan att den nåden måtte beskåras andra och dem själva att de skulle få bli skolsjuka. Om denna läs ÅSU 59 andra huvudavdeln. s 186—7; ÅSU 70 s 144.

S 58. Om 1:a majfirande vid Karlstads läroverk t. ex. 1849 jfr ÅSU 34 s 100; bibeln flöt "bland strömmar af vin". Rektorn blivande biskopen Millén bevittnade eländet. Såsom rektor mäktade han ej stävja "herrar gymnasisters" excesser, men bliven stiftschef förbjöd han alldeles deras frihetspratande men förtryckande och självsvåldiga kamratförbund — deras ödmjuka böner till trots.

S 59 r 1, 19. Teaterbesök voro förbjudna av t. ex. rektor Bergendal i Karlstad och Uppsala men tillätos — sällsynt nog — av rektorerna Gödecke och Arcadius i Växjö samt Bucht i Härnösand. — Om snapsen: de ortodoxa — och bland dem Bergendal — citerade gärna och med fromt allvar bibelordet att det Gud skapat är gott och att intet bör bortkastas.

Skarpskytterörelsen skulle förf. senare se blomstra i huvudstaden; dess folk-skolegossars exercis var befryndad med den; jfr här s 81—83.

S 60 r 23n. Animositeten mellan skolor jfr ÅSU 34 s 73, 75 nere, 83 (gymnasister — apologister). I ÅSU 59 huvudavdeln. III finnas i borgmästaren Eens minnen från Linköpings läroverk på 1850-talet uppgifter rörande gymnasisternas uniform, djäknekvarter, kamrat- och föreningsliv samt pennalism etc. men intet antydes där om spänning mellan dem och gymnasisterna. I stäl-

let yttras att gymnasisterna "iakttog ett värdigt uppförande och störde aldrig gatufriden genom något slag av ofog". Fullt bindande bevisning utgör dock denna borgmästarens framställning icke. "Tandagnisslan" behöver ju ej vara förnekad i uttrycken om gatufrid, ja värdighet. I Stockholm skulle Broström finna att läroverkspojkarna nämndes skolrättor och folkskolegossarna klisterkoppar.

S 61 r 4. Rektorn och kyrkoherden Ernst Olbers (född 1837) berättar, att under hans skolpojkstid i Skara buro där en viss bokhandlare samt rektorn och sångläraren lädergaloscher (Originalmanus hos O:s sondotter Fröken Marianne Olbers, Stockholm, ark I s 3; ark 6 s 2). Prof. N. Beckman, som i "Vår skolas historia" II s 39—40, 48 avtryckt detta efter en kopia, meddelar därvid s. 40: "Den siste, jag sett bära lädergaloscher, var Adj. [i Skara] B. Häggander, 1880-talet". Adjunkten C. R. Carlsson vid Uppsala seminarium är den siste (och kanske ende) jag sett använda lädergaloscher (1895—1899).

S 62 r 10n. Han kunde tentera in igen ett följande år; jfr ÅSU 70 s 105.

[Vid Stockholms folkskolor.]

S 64 r 2n; s 75 r 5. En äldre lärarinna vid Stockholms folkskolor har sagt sig ha hört uppgivas av lärare från Meijerbergs tid, att han på rak arm bar ut en arbetare, som kom in i Klara skola i tydlig avsikt att ställa till uppträde.

S 66 r 2—6. Nikolai = Storkyrkans församling, där pastor primarius var (är) kyrkoherde. Utgör Gamla staden, äldsta delen av Stockholm, "Staden mellan broarna". Nytorget ligger i södra delen av huvudstaden, Hamngatsbacken däremot i Klara centralt belägna församling, i och nära korsningen av Hamn- och Regeringsgatorna.

S 67 r 13n; s 74 r 4; s 107. Då blivande p. p. Fallenius år 1848 installerades såsom lektor vid Linköpings läroverk utsändes ett läroverkshistoriskt inbjudningsprogram "Till bivistande af den Högtidlighet hvarmed Theol. Cand. Mag:r C. M. Fallenius kommer att såom Theologiæ Lector wid Linköpings Kongl. Gymnasium i sitt Embete offentligen inställas". Gymnasiets dåvarande rektor (C. M. J. Petrelli) framhöll häri bland annat följande (s 3, 4): "Ehuru alla bildningsmedel hafva sitt obestridliga värde, är det likväl klart, att den kunskapsart, som i synnerhet har till mål att i fördunklade drag framställa den Urbild, hvarefter menniskan har att bilda sig både för tid och evighet, skall ega ett värde, som icke nog högt kan uppskattas. Under sådana förhållanden kunna kyrkans och samhällets anspråk på en Man, som bekläder ett så dyrt lärarekall, icke annat vara än stora och betydelsefulla. Såsom en lycka bör det derföre aktas, att den utkorade nye Läraren, Theologiæ Lectorn och Candidaten, Mag:r C. M. Fallenius, till hvars offentliga installering nu vördsam inbjudes, genom hufvudets och hjertats gåfvor samt sina öfriga goda egenskaper erbjuder behörig trygghet för uppfyllandet af alla billiga anspråk. Då han nu inom vår krets skall blifva en af den theologiska bildningens banerförare, skall han visserligen, aktgifvande på tidens tecken, bevisa sig såsom en sanningens trogne stridsman, uti hvars hjerta lefver den Urbild, på hvilken trons tillförsigt hänvisar . . .

Lector Fallenius [blir] den siste befullmäktigade Lectorn, som här vid vårt gamla Läroverk installeras. Och han synes äfven både genom sina litterära förtjenster och sin characters älskliga redbarhet värdigt kunna avsluta serien af de utmärkta lärare, som egnat sina mödor i det gamla läroverkets tjänst".

Broströms här s 67—70 återgivna, detaljrika skildring av författarens upplevelser i kateketskolan torde icke äga motsvarighet i tryckt litteratur.

S 67 r 4n. Pro fide hade bildats efter brittiskt mönster av 13 präster och blev (i likhet med många andra, blott allt för fåtaliga lån från öriket) en märklig och mäktig kraftkoncentration i Sveriges religiösa liv. Om detta sällskap jfr Sven Nilsson: Samfundet pro fide et Christianismo. Minnesskrift (1921). Jfr ÅSU 60 s 81—90. Kateketskolornas arkivalier ha gått nästan fullständigt förlorade. I Pro fides arkiv, numera i Kungl. biblioteket, finnes nu intet därav. Uti Stockholms stadsarkiv har två volymer bevarats: Kungsholms Kateketskolas Journal 1868—76, Examenskatolog 1874, 1882—3, 1886—7 (DIIIa, b).

Om blivande slöjdinspektören Anders Bergs läraretid i Katarina och Maria kateketskolas tredje avdelning (innanläsningsklass) under sin elevtid vid folkskoleseminariet 1845—46 jfr ÅSU 47—48 s 9.

S 72 r 18. Läroboksförfattarna Svedbom och Siljeström och fyra andra skolmän voro redaktörer för vårt första läroverksorgan, den reformvänliga och värdefulla Tidskrift för lärare och uppfostrare 1846 o. f. De sex turade om att redigera häftena. Siljeströms-partierna voro de radikalaste, och de torde medverkat till att publikationen avsomnade efter ett par år.

Siljeström var den förste som (från Amerika) införskaffade (tvåsitsiga) kortbänkar till Europa. I centralskolan i London fann S. förebilden till den centrala skola, han lät bygga i Stockholm, i Klara församling, alldeles som G. E. Beskow fann i samma London urbilden till sin väldiga Blasieholmskyrka i vår huvudstad. — Siljeström besvor Meijerberg att hålla ut som en man i reformarbetet för Stockholms folkskolor. De båda hade redan tidigare samverkat; det var då Siljeström sommaren 1858 utarbetade en promemoria rörande Göteborgs folkskolors omorganisation. Härom jfr Johannes Ohlanders utmärkta undersökning Göteborgs folkskoleväsen, Gbg 1923 s 104; s 231 o. f. återges där promemorian. (Biografi över O. inflöt i Folkskollärarnas tidning 1930 n:r 35; O. hade avlidit 16/8 s. å.) Sannolikt medverkade Siljeström till att Meijerberg blev utsedd till S:s (och Starbäcks) efterträdare i huvudstaden; alla medlemmar i dennas skolstyrelse gävo M. sina röster utom garverialdermannen och donatorn Westin, som röstade på författaren och lektorn Herman Bjursten.

Vid riksdagens överläggningar 1856—1858 i fråga om folkskolans organisation anlätades Siljeström såsom rådgivare. Han hade fått viktiga impulser dels av en bland sina företrädare, C. J. L. Almquist, dels under en studieresa i Nordamerika, vars undervisningsväsen han, först i Europa, ingående skildrar (1852). Bland annat krävde han i riksdagen och i utgivna skrifter, att folkskolan måtte bli bottenskola och såsom överbyggnad därpå blott fackskolor (med undervisning även på eftermiddagarna). Kyrka och skola borde skiljas. Främjas borde strävandena för fred, nykterhet, folkbibliotek samt ökade medborgerliga och allmänmänskliga färdigheter. Siljeström verkade för kostnadsfri undervisning; folkskolans befriande från prägeln av fattigskola; för förbättring av skolhus, skolmateriell och skolinredning; för fortsättningskolor och folkskoleinspektion; för lärarinneseminarier och andra bättre utbildningsmöjligheter för kvinnorna. Enligt S:s mening ägde kvinnan såsom lärare företräde framför mannen i viktiga hänseenden (i samvetsgrannhet, tålmod, ordning och fina seder).

Enligt Siljeström ligger bildningen icke i läs- och skrivfärdighet utan i tankens odling. Skillnaden mellan analfabeter och andra kan ungefär sägas vara

densamma som mellan en papegoja, som *kan* tala, och en, som *icke* kan det. Huvudfrågan måste vara, huru största möjliga antal medborgare skola kunna göras till självständigt kännande och tänkande människor. "Den allra största puts och renlighet bör vidmakthållas. För ett fattigt, trasigt barn ligger det en verklig uppfostran i en hel och ny rock."

S 74 r 5n—4n. Meijerberg använde kraftordet bland annat i ett brev om ordföranden i den avdelning för världsutställningen i Filadelfia, vari Mbg skulle medverka. Den 8/6 1866 skriver han att Wrede var "svag och utan det där "tusen djävla". På tillfrågan av mig har skriftställaren och riksdagsmanen Fredrik Ström meddelat att han en gång fällt uttrycket om Axel Danielsson, en av arbetarrörelsens grundläggare, och då i betydelsen kraftkarl samt en annan gång i ett föredrag om Fabian Månsson i betydelsen kraftgeni, urkraft, väldig kraftnatur, vilja och begåvning. (Alltså: "citatet har ej med onskans furste att göra".)

S 75 r 6—7. Meijerberg var i Göteborg den förste sekreteraren i Bildningscirkeln (Carl Landelius: 1840—1850-talets bildningscirklar I s 42, 45). Redan där hade han samarbete med S. A. Hedlund, Viktor Rydberg, P. C. Kjellberg m. fl. — Om hans liv och verksamhet jfr här kommentar till sid. 115 rad 16 nerifrån. — Här må nu hans "hårda tag" och hans uppgifter under inspektörstiden i norra Bohuslän illustreras medelst mestadels sorgliga *utdrag ur hans officiellt tryckta skolinspektörsberättelser rörande norra delen av Göteborgs stift 1861—1862* (sid. 37 o. f.).

1) *Ambulatorisk skola i Frölunda 26/7 1861.*

Den dåliga skollokalen var i hög grad hinderlig för ordningens upprätthållande och undervisningens handhavande. Innanläsningen var hos de flesta barnen skral. Utanläsningen var bedrifven slarfvigt och tanklöst. Läraren, Erik Andersson, tycktes ega tillräckliga insigter och skicklighet för undervisningen i skolan med den låga ståndpunkt, hvarpå den befann sig.

Lokalen är högst usel. Rummet är litet och lågt och dessutom utan skydd för solen. Visserligen finnas på andra sidan om förstugan tvenne andra med skolbord och bänkar försedda rum, hvilka vissa tider på dagen äfven begagnas, men detta medför den olägenheten, att läraren ej kan tillse och sköta barnen, sittande i tre olika rum, skilda genom en förstuga. — Skolrummet befanns i högsta grad ostädadt och hade sannolikt ej blifvit sopadt på hela veckan. — Öfverallt lågo kringströdda hvarjehanda skräp, äfvensom slarfvisa böcker, hvaribland biblar, katecheser och bibliska historier m. m.

Dessutom är lokalen besvärad af stank från ett under golfvet varande stall. — Någon annan luftväxling än den genom dörrens öppnande eger ej rum. — Lokalen är förhyrd . . .

2) *"Förhör" efter återinträde i tjänst i Askim 8/1 1862* (s 39 o. f.).

På kallelse av skolstyrelsens ordförande infann jag mig den 8 Januari 1862 uti Askims skolhus för att åhöra det förhör, som skulle anställas vid terminens början af [den löjligt eller sorgligt ryktbare] skolläraren A. E. Berg. Öfver förloppet af detta förhör anmodade jag en närvarande opartisk åhörare, skolläraren O. Andersson, att uppsätta en kort redogörelse. Den öfverensstämmen i alla delar med verkliga förhållandet, och utgör ett sorgligt bevis på en folkskolelärares oduglighet. Han är ej ensam i sitt slag, ehuru, till heder för skolläreståndet, det måste nämnas, att en så grof okunnighet hör till sällsyntheterna, samt att jag träffat flera lärare, som med nit i sitt kall förenat stor skicklighet.

Emellertid ansåg jag mig böra förklara Berg oskicklig som lärare samt upp-

mana skolstyrelsen att vidtaga de åtgärder, som enligt skolstadgans föreskrift åläge densamma . . .

"Början skulle ske med undervisning i sång, hvarvid Berg förklarade, det han dermed aldrig sysselsatt sig, egde deri ingen kännedom och kunde ingen deruti undervisa. Derefter företogs innanläsning och rättstafning, hvarvid det gaf sig tillkänna, att Berg icke kände någon stafningsregel och kunde ej påminna sig hafva hört något sådant omtalas, stafvade ordet ljuslett med "slätt", oaktadt han flera gånger påmindes om det orimliga häruti. Sedan förekom Svenska Historien, deri han saknade all kunskap, hvarpå såsom exempel må nämnas, det han trodde Ansgarius vara Sveriges första kristna konung. Härefter öfvergicks till geografi, då fråga blef om hvilka landskap som gränsa till Kattegatt, hvarvid han ej kunde uppgifva något, samt ej bestämma hvilket län han sjelf tillhörde, men trodde det vara "Vestergötlands", kunde ej nämna en enda stad vid vestra kusten, trodde att Stockholm ligger i söder härifrån samt Carlskrona i Södermanland, kunde ej skilja mellan elf och kanal samt uppgaf att Göta elf kommer från Östersjön. Derefter Svenska språket, hvarvid Berg ej kunde upplösa den enklaste sats, ehuru han begagnade lärobok, utan var han i den delen alldeles okunnig. Sedermera företogs undervisning uti räkning, och hade Berg deruti liten eller ingen insigt. Så t. ex. vid uppställning af division i bråk skref han divisorn till venster om dividenden och påstod att han alltid brukade göra så, men kunde ej nu uträkna det gifna talet lika litet som han kunde besvara frågan: huru många man kunna erhållas till ett arbete, mot 30 R:dr, då hvardera erhåller $\frac{2}{3}$ R:dr, hvarefter fråga uppstod om nya myntets o.s.v. förhållande till det gamla, hvarvid visade sig, det Berg ej hade reda på hvilket som var nytt eller gammalt, hvilket han oupphörligt förväxlade och kunde ej förvandla 75 tunnor till kubikfot, om hvilket sednare mål han ej egde något begrepp, antingen det var större eller mindre än tunnan, hvilken han påstod innehålla 100 kannor. I geometri var han alldeles okunnig och hade intet begrepp om huru arealinnehållet skulle kunna utrönas af en oliksidig firsiding, utan försökte att deruti inskrifva en kvadrat. Samma förhållande var det med naturlära. Berg kunde ej uppgifva hvilken lärobok i detta ämne, han läst på seminariet, och trodde luften blifva så "tjock" i rum, der många människor äro samlade, att ljusen hafva svårt att brinna. Slutligen förekom kateches och biblisk historia och var Berg i dessa stycken ganska klen, så påstod han att Döpelsens Sakrament instiftades på samma gång Jesus lät sig döpa af Johannes, hade ej reda på hvad Sakrament är och sade det vara af samma beskaffenhet som ett mellan tvänne personer afslutadt förbund, ansåg den Helige Andes gåfvor och nådeverkningar vara liktydigt och påstod att tro var detsamma som längtan och känsla samt kunde ej läsa Luthers kateches åtminstone vid detta tillfälle.

En person som något derefter frågade Berg om orsaken till hans okunnighet, fick till svar, att han Berg strax efter det han tagit skollärarexamen sålt sina läroböcker till en seminarist utan att sedermera skaffa sig någon bok igen."

3) Om *Myckleby* yttras sid. 111,

"att läraren, O. Ingman, ej åtnjuter lön i öfverensstämmelse med folkskolestadgan, utan är denna så ringa (300 R:dr), att han ej kan annat än komma i ekonomiskt betryck, hvilket återigen måste utöfva ett menligt inflytande på hans verksamhet som lärare. — Tyvärr lärer han också afhållas från att på laglig väg fordra högre aflöning, enär han då fruktar att förlora sin plats, hvilken han enligt uppgift innehafver utan ordinarie tillsättning".

4) Från *Långelanda* återges s 121—122 följande skrivelse från ende och ambulerande folkskolläraren. (Han hade 400 kr. lön för 8 timmars daglig lästid. Mest läsning och katekes. Somliga barn kommo aldrig till skolan. Blott två nattvardsbarn kunde läsa flytande innantill.)

Till folkskolinspektören herr magister C. J. Meijerberg.

Skolbarnen hafva icke kunnat lära det i folkskolstadgans 7 § bestämda minimum af följande skäl:

Många hafva icke kunnat läsa alfabetet, och de flesta ha [fastän det fanns även en ambulerande småskollärare] ej kunnat stafva, när de börjat skolan. Somliga hafva sällan besökt skolan; emedan föräldrarna och målsmännen ej velat, att barnen skolat läsa latinsk stil, biblisk historia, svensk historia, geografi och naturlära; dels emedan de sjelfva i sin barndom icke läst dylikt; dels derföre att de ansett dessa ämnen vara för allmogens barn onyttiga, ja till och med skadliga; eftersom inöfvandet deraf upptagit en del av undervisningstiden, hvilken, enligt deras åsigter, hade bordt uteslutande användas till inhemtandet af kristendomskunskapen, samt skrif- och räknekonsten. (De hafva visserligen räknat bibliska historien till kristendomskunskapen; men de ha velat, att barnen i stället skolat läsa bibeln innantill). Brist på kläder och underhåll samt trånga skolrum hafva hindrat åtskilliga barns skolgång. Alla skolbarnen hafva emellan terminerna glömt något af det de i skolan lärt; emedan de i hemmet saknat sådana läroböcker, som de i skolan begagnat, utom nya testamentet, psalmboken och katechesen. Flera barn hafva visserligen bevisat biträdande skollärarens skola än min inom år och dag, enligt hans mig meddelade uppgifter; men härtill ha varit följande orsaker: Den biträdande skolläraren har hållit skola hos hvar och en hemmansegare, samt haft inom skolåldern varande barn, hvarest äfven torpare-barnen skolat sig inställa, då hemmansegare-barnen besökt skolan åtminstone den dag eller de dagar, undervisningen blifvit bestridd uti föräldrahuset; och hos de torpare, hvilka barn hafva haft lång skolväg, har han hållit särskild skola. I den biträdande skollärarens skola hafva barnen sluppit att läsa biblisk historia (utantill), svensk historia, geografi och naturlära, hvilket föräldrarna och målsmännen tyckt om.

Marieberg den 16 September 1862.

A. Steinort.
folkskollärare i Långelanda.

5) En skola mer till skada än gagn påstod kyrkoherde C. A. Ericsson den 2 Klädesholmens kapellförsamling i *Tjörns* pastorat vara (sid. 82—84) 15/7 1861.

. . . Skolbarnens antal är för närvarande 208, fördeladt . . . [i sju rotar].

Uti hvart och ett af följande läroämnen hafva blifvit undervisade: Stafning alla (eller 208), renläsning 179, kateches 179, biblisk historia 93, skrifning 22, räkning 6. Uti öfrige författningsenlige undervisningsämnen har ingen enda lärjunge åtnjutit undervisning.

De mest försigkomne barnen hafva genomläst hela den brukliga katechesen jemte större delen af bibliska historien efter Åkerblom. I räkning hafva endast 2 hunnit till division i hela tal.

Angående lärarens duglighet och nit hänvisas till skolstyrelsens protokoll den 2 Oktober 1859, med den mildring, att han, Lundberg, sedan dess och under härstädes tjenstgörande kapellpredikantens tillsyn och biträde, visat något mera allvar och omtanke. Skoltukten har han föga eller intet anlag att uppehålla som sig borde. I min närvaro åtminstone lyder mannen alla enskildt erhållna rättelser vid undervisningen. Under den korta tid jag här tjenstgjort,

har jag ideligen uppmanat Lundberg att framför allt annat drifva innanläsningen och, såsom dess hjertrot, stafningen. Dermed har jag för närvarande vunnit åtminstone så mycket, att läraren numera kan nöjaktigt visa barnen skilnaden emellan vokaler och konsonanter.

Huruvida detta också tillämpas rätt i min frånvaro, derom äro tankarna icke blott inom församlingen i allmänhet utan ock inom skolstyrelsen isynnerhet för Lundberg icke särdeles gynnsamma.

Mannen sköter ingen undervisningen hindrande eller störande binäring och förer en i afseende på lefvernet hedrande vandel.

I skolan användas de vanliga böckerna: Nya testamentet, katechesen, psalmboken, vanliga griffeltaflor m. m. — Skolan eger 5 stycken slika taflor och vaxelundervisningssällskapets stafnings- och renläsningstabeller, men intet enda nya testamentet; hvadan, då barnen sammanföra flera olika upplagor, äfven denna brist verkar störande i den dessutom nog klena och magra institutionen. Då jag förbinder mig att fortfarande, så ofta mina egentliga embetsgöromål och väderleken det tillåta, sjelv bestrida undervisningen åtminstone en förmiddag hvarje vecka, och detta utan alla anspråk på särskild gengäld, fordrar jag, att mig beredas medel till inköp af nödig materiel. — Med några få 10-tal af allmänna medel skulle härvid ganska mycket kunna uträttas och min möda betydligt mildras. Af församlingen kan jag för närvarande ingenting dertill påräkna, ty skolkassan har icke mindre än 300 r:dr skuld, som först behöfver gäldas. Utan prestens kraftiga deltagande i undervisningen, med medel i händerna att anskaffa hvad nödigt som brister, gör härvarande folkskola för närvarande bestämdt mer skada än gagn . . .

Skolgången är oordentlig. Orsakerna dertill äro dels hvad här sednast blifvit anfördt, dels många föräldrars liknöjdhet.

Ingen klass-skilnad i dessa afseenden eger rum. Rotfördelningen anses göra tillfyllest för närvarande.

6) I *Näsinga* pastorat (s 185 o. f.)

Reglemente finnes, ehuru väl skolstyrelsen (i Hogdahl) sade sig ej känna till detsamma . . . Förhören med skolungdomen har de sednare åren alldeles upphört . . . Någon examen lärer ej hafva hållits på 15 år, och läraren i Hogdahl sade sig ej kunna minnas att skolstyrelsens ordförande någonsin besökt skolan. Barnens skolgång är också högst ojemn . . . Enligt skolstyrelsens skriftliga redogörelse skulle uti hvarje skolrote undervisning meddelas i Hogdahl 13 veckor, i Näsinga 8 veckor och i Lommelanda 10 veckor, men denna annars knappa undervisningstid finnes till endast på papperet, ty under åren 1861 och 1862 har undervisning medelats hvarje år [uti Lommelanda fyra rotar: 23+21+23+24 dagar; uti Näsinga sex rotar: 22+32+20+20+25+18 dagar]. För Hogdahl kunna ej uppgifter meddelas till följe af journalens ofullständighet. — Men icke en gång denna korta undervisningstid kommer hvarje barn tillgodo, ty då ambuleringen är så ordnad att hvarje hemman i Hogdahl skall hafva skolan 12 dagar, i Näsinga och Lommelanda 8 dagar, och flera åboar finnas på hvarje hemman, så flyttar skolan hvarje eller hvarannan dag, och densamma besökes vanligen endast af de barn inom roten, som för hvarje gång hafva närmaste vägen till densamma. Af journalen ses att hvarje barn öfverhufvud ej haft mer än tio dagars årlig undervisning i skolan. Den flyttning af skolan som eger rum hvarje eller hvarannan dag borttager också mycken tid, och läsningen hindras dessutom oftast af otjenliga och trånga lokaler, der husfolket derjemte stundom förehafva sina egna sysselsättningar.

Låt oss avsluta excerpterna med en mindre bedrövlig interiör.

7) Om *Östad* meddelar kyrkoherde J. E. Johansson resp. Inspektören bl. a. följande (s 213, 214); därav den förre 1863.

Ett sockenbibliothek finnes härstädes, till större delen grundadt af under-tecknad pastor, sedermera ökad med skriften *Läsning för folket*, samt de böcker, hvilka förefunnits i kyrkans arkiv, består både af religiösa skrifter, resebeskrifningar och i landthushållningen; anlitas berömligt af ungdomen mot 4 skilling i månaden.

Skolans lärare sköter med nit och ordentlighet sitt kall och vitsordas af pastor på det berömligaste för sitt stilla, gudfruktiga och sedesamma väsende. Befattar sig alls icke med annat näringsfång, ehuru han en och annan gång yttrat den åsigten, att han såsom arbetare vid jordbruket och i handslöjd hade vida bättre funnit sin utkomst. Har under sin åttaåriga tjänstetid ej åtnjutit den ringaste tjänstledighet, utom de tider då skolan hvilat.

S 75 r 19; s 76 r 18. Förf. anger allmänhetens inställning mera ingående på följande sätt i annat sammanhang.

Folkskolan i Stockholm var långt ifrån populär hos allmänheten under tiden mellan folkskolestadgans tillkomst och det därpå följande sekelskiftet. Både över- och underklassen betraktade den med misstro, ehuru av olika anledningar. Överklassen förstod, att kunskap är en frukt, som växer på trädet "Gott och ont", av vilken det en gång i tiden var förbjudet att äta. Den ansåg det olyckligt, att statsmakterna genom ufärdandet av folkskolestadgan upphävt detta förbud och i stället påbjudit, att var och en, även de motvilliga, skulle matas med frukt från kunskapens träd. Ty liksom det hände, att Adam och Eva fingo ögonen öppna för sin nakenhet efter förtärandet av äpplet och besvarades därav, så kunde det befaras, att underklassen skulle efter inhämtande av en smula kunskaper få benägenhet att reflektera över samhällsordningens rättfärdighet och i så fall sannolikt resa krav på förändringar däri. Och att förändringarna skulle syfta till en för överklassen icke önskvärd maktförskjutning, var ju lätt att förutse. Det bjöd emot att betala skatt för upprätthållande av en institution, vars verksamhet kunde komma att medföra sådana konsekvenser. Det var ju att binda ris åt egen rygg. Och då man därtill för egen del icke hade det ringaste vederlag för denna förhatliga skatt — man ville ju inte riskera sitt medborgerliga aneende, som skulle gått förlorat, om man skickat sina barn till "fattigskolan" — så inses lätt, med vilka känslor överklassen i allmänhet betraktade sin lagstadgade avgift till folkskolan.

De s. k. lägre samhällsklasserna hade en annan syn på saken. De hyste sannerligen ingen åstundan efter den andliga diet, som folkskolestadgan föreskrev och som överklassen ville förmena dem. Varför skulle underklassens barn tvingas att gå i skola, då varken de eller föräldrarna ville det? Naturligtvis var tvångsskolan ingenting annat än ett kitsligt utslag av överklassens allt mer tilltagande översitteri, som endast avsåg att göra tillvaron för underklassen ännu mera bekymmersam. De fattiga arbetarna hade ju alltid varit rättslösa och skulle väl alltid förbli det. Hittills hade de emellertid fått behålla rätten att uppfostra sina barn. Nu berövas de även den. Men rättigheten att förse ungarna med kläder och föda, ja, den unnade myndigheterna dem.

S 75 r 9n. Om kyrkostämmorna jfr s 115—125.

S 77 r 15n; s 78 r 2, 12, 21, 29. Rörande skolk och ordningskrav må här citeras följande ur Maria folkskolas Diarium 1881—1889 18/12. Huldth. S 3 o. f. SSA.

1881 Okt. 25. Anmälan till rotmannen i 16:e roten om [tre pojcars] skolkning.

Okt. 26. I närvaro af 1:ste läraren agades [två av dem] för skolkning och rymning från skolan.

1882 Mars 28. Gossen [N. N.], som den 13 d.m. olofligen afvek från skolan och sedan dess derifrån uteblifvit samt vid 4 särskilda tillfällen under denna tid sprungit från sin moder, då hon skulle medtaga honom till skolan, blef för dessa förseelser varnad och tillsagd, att, hvarest han hädanefter utan giltig orsak uteblefve från skolan, skulle han underkastas *sträng* aga.

1886 Maj 5. Vid första rasten befanns att ett större träd och 2 mindre i parken blifvit förstörda genom barkens afskalande. Genom verkställd undersökning upplystes, det en gosse Anton Rehn dagen förut mell. kl. 5 och 6 e.m. förfvat detta ofog. Anmälan till förste läraren gjordes.

1887 Apr. 30. Varnades för trotsigt uppförande [6 pojkar], hvilka eggade hvarandra till oordning och trotsiga svar under första lektionen. De erinrades, att om dylikt upprepades, skulle de hemfalla till erh. af aga. —

Maj 3. Efter upprepadt trots under hela dagens lopp, rymningsförsök m.m. agades [en av dem] medelst 4 slag af rotting å tjenligt ställe.

1888 Apr. 18. Begärde fröken Lindström, att gossen [N. N.], som jemte ett trotsigt uppförande gjort sig saker till tillgrepp i tamburen, måtte agas. — Föräldrarna voro om förhåll. underrättade och hafva anhållit, att han skulle agas i skolan. — Gossen varnades med erinran om att blifva straffad, derest hans uppförande ej förbättrades.

Folkskolläraren John Olof Lindgren, 1842—1910, inrättade år 1870 den s. k. Trasskolan för hemlösa eller vanvårdade pojkar och blev dess avlönade föreståndare 1896. Den upphörde 1910.

F. d. överläraren och kamrern F. H. Bertrand, Krylbo (nu boende i Enskede) tjänstgjorde vårterminen 1888 vid Trasskolan och har på min hemställan avfattat följande interiörer ur livet där med anledning av förste läraren Hübinettes i Maria aversion mot "Trasskolan". "Skolan var ett internat av fängelsenatur. Alumnerna burö ett slags fångdräkt och bevakades natt och dag. F. m. ägnades åt vanligt skolarbete i 4-klassig skola under en och samme lärare. E.m. sysselsattes internerna i borstbinderi, som var inrymt inom anstalten och stod under ledning av en verkmästare för snickeriet och en för binderiet. Här utfördes ett mycket gott arbete, och produkterna hade en strykande åtgång. Skolan åtnjöt driftsbidrag av Stockholms stad med 7,000 kr. — om jag minns rätt. I övrigt fick den lite inkomst av borstbinderiet samt frivilliga bidrag av sympatisörer, bland vilka jag erinrar mig prinsessan Eugénie. Klientelet utgjordes av ungefär samma typer som i våra dagar hänvisas till Skrubba eller Åkerbrukskolonien Hall." — Jfr här s 172.

Om arbets- och uppfostringsanstalter på Södermalm har borgarrådet Harry Sandberg yttrat (avtryckt i *Vår bostad* 15/12 1944): En känd söderinstitution var den dillströmska inrättningen eller Stockholms stads arbetsinrättning. Här omhändertogs sådana som visat sig icke kunna göra rätt för sig eller som häftade i skuld till staden. De sysselsattes med vedsägning o. d., och de flesta knackade makadam på ett berg vid slutet av Bondegatan. Dit fick de marschera i militärisk ordning under sina förmän. Men det hände icke sällan att förmännen fick böta för sin stränghet och hårda drill med ett rejält kok stryk. När dillströmarna kom, ropade vi pojkar till varandra: "Nu kommer dillströmmarna!" Och då dånade det över flera kvarter, när de klampade fram över kullerstensgatorna med sina grova träskor. På den tiden hade vi

intet begrepp om vilken sorglig företeelse det egentligen var. C:a 650 lär ha varit intagna på inrättningen och kostnaderna pr person och dag beräknades till 35 öre. Ibland sålde de sin brödranson — en rund rågkaka — för 3 öre styck för att få pengar till tobak och snus.

Ett inslag i det dåtida Söders stadsbild var det i pojkspråket så kallade Indis, Stockholms stads uppfostringsanstalt för gossar. (Namnet hade väl uppkommit ur några initialer eller genom någon sammandragning. Anstalten var belägen i hörnet av Södermannagatan och Tjärhovsgatan och internerna måste bära ett slags uniformer, — allt enligt talarens benäget givna meddelande till utgivaren 3/9 1945). Många av pojkarna var föräldralösa men där fanns också sådana söner till hyggliga föräldrar, som behövde strängare uppfostran. Av frihetslängtan rymde många från hemmet. Den som rymt, fick till straff att bära en vit kavaj med inskriptionen "för rymning". Men han kunde ju alltid vända kavajen ut och in och försöka igen. Så långt borgarrådet. —

Om den företeelsen att de kuschade arbetarna slog igen, påminner en skildring i Sveriges allmänna folkskollärareförenings arkiv, där folkskolläraren A. Hedström (född 1820) i Norra Råda i Värmland (jfr ASU 70 avd. I s. 103) berättar följande. Statsrådet J. Wærn var enväldig disponent för Uddeholmsbolaget. På kontoret fanns en koffert, som vissa arbetare lades på, när de skulle av inspektorer mottaga bestraffning med en duktig karbas. Förklädda till fruntimmer lade sig de förra i försät nattetid för inspektörerna och avbasade dem grundligt. Systemet slöt, då en Svedelius, som sedan blev landshövding i Örebro, utsetts till disponent.

S 79 r 2. Rektor M. W. Norlén i Uppsala plägade ge församlingar just detta samma svar, när de klagade över att han såsom statens folkskoleinspektör ålade dem jämförelsevis stora utgifter, sedan de alldeles för länge undandragit sig nödvändiga skolförbättringar.

S 82 r 3. Fria skolböcker. Jfr ASU 38 s 96—97 och här Ferbs minnen.

S 82 r 12n. Meijerberg ansåg att det mesta av rekrytutbildningen skulle kunna inhämtas under uppväxtåren. Ett fullständigt värnpliktsystem behövdes lika mycket för nationaluppfostrans som för försvarets skull. I motsvarande syfte motionerade major C. Adelsköld år 1892 inom första kammaren att uti folkskolorna måtte övas exercis och marsch under militärbefäl, samt att i rikets alla offentliga läroverk skulle införas teoretiska och praktiska militära övningar jämte målskjutning under militärisk ledning för den manliga ungdomens utbildande till över- och underbefäl (minst 6 timmar i veckan under pågående lästerminer) och efter vårterminens slut en veckas övningar i fälttjänst å kuperad mark, under vilken tid eleverna erhålla lämpligt dagtraktamente. Med dessa uttalanden kan jämföras generallöjtnant Ivar Holmquists anförande i radio den 23/5 1945, vari försvarsfrågan sades böra jämnställas med folkbildnings- och nykterhetsfrågorna.

S 84 r 1. Gjörckes låg vid Riddarholmens strand nedanför där nu Norstedt & Söners affärspalats är beläget. Badhusets föreståndare = Olof Köhler, folkskollärare. Andra intyga att samverkan mellan åtminstone pojkarna och honom var mycket god. — En veteran som var med på Gjörckes tid och sedan under sammanlagt 70 år var simläraren och idrottsmannen Emil Lindberg, som 81-årig, avled i mars 1944. Dödsrunor med långa redogörelser för hans insatser och simkonstens framsteg finnas i dagspressen 18 à 20 mars s. å.

S 84 r 5n; s 85 r 10n. Meijerbergs förakt för seminarierna och deras arbetsresultat var befryndat med hans vän S. A. Hedlunds och dennes svärfar

Thorsten Rudenschölds avståndstagande från dem. I Rudenschölds program fanns helst ingen plats för folkskollärare (utan för akademici samt eliter och kvinnor). De som skulle tjänstgöra såsom småskollärarinnor, borde helst vara oexaminerade, ty det bleve därigenom billigare arbetskraft, ansåg R. Det är ju ej så långt ifrån denna hans ståndpunkt som till den kanslirådet Jöns Franzén sade vissa efterblivna skolråd ha haft. I Stockholms-Tidningen 30/6 1930 (huvudstadsuppl.) berättar han ett samtal mellan en bonde och en sökande till en folkskolläraretjänst, där den förre låter den senare veta att han skall bli vald endast på det villkor, att han skriftligen förklarar sig nöjd med samma lön som företrädaren, dvs. mindre lön än den "lagliga". Aspiranten skrev intyget och erhöll befattningen. — Obegripligt är, hur Rudenschöld tidigare kunnat anses vara en över allt beundransvärd förkämpe för folkskolan och dess lärarekår samt fått sitt porträtt i stort format på väggarna i en mängd lärarehem. Obegripligt är ock, hur hans motståndare läraren och redaktören Ekström kunde bli hundsvotterad, fastän hans strävanden var i flera avseenden mer tilltalande och lagenliga än Rudenschölds. Meijerberg och Eneroth deltog i skallet.

På tal om Rudenschölds gärning må påpekas en mindre beaktad men mycket värdefull del därav. Överläraren, rektorn och undervisningsrådet A. Dalin har prisats för att han vände sig till Heidenstam, Selma Lagerlöf o. a. för att få utmärkt litteratur för ungdomen. Han är värd hyllningen, men det behöver ej hindra omnämnandet av att Rudenschöld tidigare gjort på samma sätt: han vände sig till Fredrika Bremer, Orvar Odd o. a. i samma syfte. Det omnämnes i en vid många seminarier tidigare anbefalld skolbok: Bilder ur svenska folkundervisningens historia av C. O. Arcadius, Sthlm 1897, s 101.

S 85, 86. Både danska och svenska kvinnor erhöles från 1859 rätt att bli ordinarie folkskollärarinnor. Jfr tidigare undantagsfall: ASU nr: 29 s 141—153; 41 s 141—152. Dittills hade ett mindretal kvinnliga utbildats vid manliga seminarier. Deras ställning var måhända ej den bästa. Rektor i Växjö meddelar t. ex. att en flicka genomgått seminariet "utan olägenhet"; han hade följt henne till och från lärorummet.

Vid Stockholms folkskoleseminarium hade t.o.m. år 1858 19 lärjungar varit kvinnliga. Genom Kungl. kungörelsen 22/4 1864 bestämdes, att endast sådana skulle få frekventera seminariet f.o.m. höstterminen 1865 I aug. 1864 fördelades därför 14 manliga elever på fyra andra seminarier, och i juni 1865 utexaminerades de sista 14 manliga i Stockholm. Jfr Anna Sörensen: Växelundervisningssällskapets normalskola passim.

P. A. Siljeström uppges ha självrådigt förvandlat Klara folkskola till en mönsterskola och till föreståndare att tillträda 1/10 1862 utsett Anders Berg. Vid Meijerbergs besök i Stockholm i dec. s.å. kommo de båda ej överens om riktlinjerna, varför Berg avsåg sig befattningen den 7/2 1863, varefter överstyrelsen gillade avgången och Meijerberg övertog skolans ledning.

Ebba Gregersson (blivande professorskan Sundén) ledde lärarinnekurserna 1864—65. Om dessa och henne jfr Tidskrift för hemmet, ASU 53 s 206, Fr. Lundgren: Förr och nu s 88 o. f. samt Anna Sörensen: Växelundervisn. normalskola s 89. Meijerberg (liksom Carl von Friesen) ansåg tydligtvis fördelaktigt att man var oförvillad av sakkunskap, i varje fall av annan sakkunskap (och metodik) än den han själv besatt (jfr här s 88—89, 94, 97—98).

I synnerhet var det Göteborgs och Uppsala seminarier och i all synnerhet

deras kristendomsundervisning (jfr ÅSU 47 passim), som Meijerberg ogillade. Denne ogillades själv av antyddas läroanstalters rektorer och andra, t. ex. rektor Kerfstedt; hans jämförelse jfr ÅSU 65 s 90 (254).

Procentuellt sett voro lärarinnorna i högre grad än lärarna nöjda med Meijerberg. En av de förra, fröken Brolinson, lät vid 91 års ålder mig efter en intervju trycka följande: "Enligt mitt förmenande var Inspektör Meijerberg en storman på sitt område, en banbrytare. God var hans gärning. Ingen må förundra sig över att han måste arbeta med väldig kraft, sätta spaden djupt och göra sig enväldig". Hon hyllade honom även med en dikt vid hans sista besök. Jfr ÅSU 53 s 84, 213.

Läraryn Hilda Rundblad (i Klara), som Mbg synes ha ansett vara den kanske skickligaste (och gladaste) av alla folkskollärarinnor i Stockholm, skrev mycket erkännamt, ja beundrande om Mbg i sin självbiografi. En hennes vän har för mig uppgett att hon brände denna före sitt frånfälle. En avskrift i utdrag känner jag men har ej erhållit tillåtelse att här återge den, fastän det vore önskvärt för att Mbg skall kunna bli känd från flera sidor och sålunda så riktigt bedömd som möjligt.

Säkerligen hade många lärarinnor och guvernanter (jfr ÅSU 53 s 230—238) anledning att instämma i följande dikt av Wilhelmina Stålberg (tryckt i Svea, Folkkalender för 1849, Stockholm 1848, s 83—84; jfr Dan. 12:3 om *En skolmamsell*).

Mamseller, många, som kattor grå,
I Sverges rike, man träffar på;
Ja, deras antal är störst af alla,
Som svenska fruntimmer man kan kalla.
Och deras mantalsförteckning går
Emellan sjutton och åtti år
På livvets marknad de alla trängas,
Der ödets lotter så ojemt slängas.
De flesta vandra der af och an
I fåfäng väntan att få en man:
Ty männer blifva allt mera rara;
Det är en sällsynt, en dyrköpt vara.
De kosta dalrar . . . med nollor fler.
För intet får man knappt någon mer.
Ej hjälper fågring . . . ej dygder heller —
Ty ökas antalet af mamseller.
De flesta strida mot brist och nöd
Och svettas ständigt för tak och bröd,
Och många äro de bittra lotter,
Som stå till buds åt behofvets dotter.
Dock — tyngsta mälden på lyckans qvarn
Är plugga lärdom i andras barn . . .
Ty liten vinst ser man mödan löna,
Men mycken otack man väl får röna,
Förutan tålmodets knappa pund,
Som tas i anspråk hvarenda stund.
När så, med slöa, förnötta sinnen,
Och själen full af blott sorgsna minnen,
De tungt sig släpat till ålderns dar —
Hvad ha de vunnit? . . . hvad ha de kvar!

Hvad är de värnlösa gamlas borgen
För skygd mot nöden, för tröst mot sorgen?
Männ' någon själ dem till räddning går? —
Nej — Gud allena dem återstår,
Ty hvart i samhället, än de blicke,
De be förgäfves . . . man hör dem icke.

Och likväl bära de lugnt den lott,
Som af Försynen de hafva fått;
Ty pligtens ständiga, jemna öfning
Dem mildt försonar med verdens pröfning,
Då dygdens vittne i deras bröst
Dem troget följer till livvets höst.
Om ock blott få deras värde fattat,
Till allmänt väl de dock hafva skattat,
Då de spridt bildningens milda sken
Bland yngre slägten. — Hvad gör det se'n
Om yra mängden dem tanklöst glömmet?
Det finns dock någon kanske som gömmer
De godas minne i tacksamt bröst,
Och blir dem nära med hopp och tröst.
Om ej — så veta de dock att Herran
Dem en gång lönar i rymden fjerran,
Der Han, bland eviga stjernors ljus,
Har byggt sitt strålande faders hus.

Om sin läraretid i Klara "mönsterskola" berättar Strindberg i "Jäsnings-tiden" (t. ex. i och vid lankasterrummet; om goda och dåliga lärare, om Meijerberg och om stryk. I sistnämnda avseende jfr Jean Jahnsson: *En gammal guldsmed berättar*, Sthlm 1941, om läraren Wallin i Johannes s 9—11, 106—107). I ett långt brev från Kymmendö till en nära släkting skrev Strindberg: "Att författa är icke att dikta, att hitta på vad som aldrig varit, utan författa är att berätta hvad man lefvat . . . Författarens konst består i att ordna sina många intryck, minnen och erfarenheter, utlämna bisakerna och hålla fram hufvudsakerna. Att författa, eller lätta sitt hjerta är den största njutning och tröst". (Ur den av riksbankskamrer Vilh. Nylin åvägabragta Strindbergssamlingen gjort avtryck i *Aftonbladet* 2/4 1945 s 27). Med kännedom om dåtida skolförhållanden är man emellertid i fråga om Strindbergs "minnen" från Klara folkskola föga villig att säga honom ha därvid "berättat hvad han lefvat" utan man är mera böjd att anse honom ha fabulerat, ha "ljugit så mycket", såsom den sista av hans Hemsöbor, f. d. pigan Clara Nyström hos madame Flod på Kymmendö, yttrade om honom i följande sammanhang: "Jag förstår mej inte på honom, men han kanske var bra ändå — vad vet jag? — bara han låtit bli att ljuga så mycket . . .". (Signaturen A. R:s skildring i *Dagens Nyheter* 16/5 1944 efter hennes frånfälle). Jfr Fr. Dahlboms understreckare i *Svenska Dagbladet* 30/11 1941 om Strindbergs fördomsfrihet inför fakta rörande "pastor Skåre" (=G. E. Beskow) i Röda rummet.

Strindberg uppges ha skrivit sistnämnda bok (1879) till stor del därför att han, som nyss gjort konkurs, ville avslöja 1870-talets affärsliv. (Jfr doc. Örjan Lindberger i *Ekonomisk Revy* 1945). Törhända är S:s fantasirika

skildring rörande sin läraretid ett försök att lösgöra sig från skammen att ha behövt vara folkskollärare (för att kunna leva), och han hade dessutom t. o. m. ratats då han sökt en lärartjänst på landet (i Fryxells högre folkskola i Sunne, den första i Sverige. Befattningen erhöll Alfred Örtendahl, senare svärfar till undervisningsrådet Nylund). (Jfr Dag. Nyh. 5/8 1935, Reformatorn 12/1 1941; ÅSU 58 s 526).

Joel Söderberg har berättat i D. N. 14/12 1911, att han och andra på en ledighetsdag gick för att höra Strindberg undervisa. Denne hade "endast" geometri och såg mycket missbelåten ut över besöket. Betecknande för Strindbergs tid torde också vissa hittills okända interiörer och karakteristiker vara vilka ges av en lärare i Klara. Läraren F. E. Edgren, Lerum, berättar nämligen följande om sin tjänstgöringstid i Klara hösten 1872 och kanske något senare (i hans självbiografi; jfr ÅSU 51 s 109—114 och nr 47—48 s 128—136). —

Extra ordinaries lön var 900 kr., ordinaries 1000 à 1200 kr. i ett för allt. De gifta kamraterna, en Hamner, en Stjerna m. fl. erhöles ej högre lön än de ogifta, påpekar författaren. (Nu kan dock nämnas att just i dessa två familjer räckte den knappa lönen och åtskilliga biförtjänster till så, att åt flera barn gavs en god uppfostran, den förstes bland annat åt två folkskollärarinnor och en apoteksinnehavare — alla i Stockholm, i den andres åt den lovande men snart avlidne arkeologen, docenten Knut Stjerna i Uppsala).

Många måste tydligen till stor del leva i fattigdom eller på vigg och i fruktan för ålderdomen. På lånad "middagskrischa" levde i stor utsträckning "Klippans son" (senare chefredaktören för Sundsvalls Tidning Gust. R. Petersson). En från en högre samhällsklass måste anlita överlärarens hjälp att få affärerna ordnade för någon tid framåt: lön 1000 kr., levnadskostnader 2500 kr., skulder 12000 kr. Förgäves sökte han vida efter att få en hustru som kunde ordna hans affärer för all framtid. Det tycks ej ha lyckats. Bättre gick det för folkskole- och simläraren Olof Köhler, som blev förmögen på sin simskola. Han gifte sig med lärarinnan Anna Håkansson, syster till operasångaren Håkansson. Bland de oexaminerade lärarinnorna i Klara 1872 märktes den adliga Ebba Kröningssvärd (f. 1835); hon uppges hava varit föreståndarinna för flickskolan i Falun och blev i Stockholm slutligen ordinarie lärarinna i Adolf Fredriks folkskola samt socialt verksam.

Vidare yttrar Edgren följande om lokaliteterna, överläraren och tukten. "Klara folkskola (vid Gamla Kungsholmsbrogatan) bestod af två stora tvåvåningshus af sten, innehållande i hvar våning en stor sal, afsedd för vaxelundervisning, samt i ena ändan en lång korridor för ytterkläder m. m. samt i andra ändan två mindre rum. Den stora salen var genom en midtgång och en tvärgång delad i 4 afdelningar, afsedda för fyra klasser. Der förrättades morgonandakten, hvarefter två klasser fingo gå in i de båda smårummen och två klasser kvarstanna. I stora salen undervisades sålunda alltid två klasser samtidigt; den ena hade vanligen tyst öfning. Följande timme gjordes ombyte af lokal. Att denna anordning var besvärlig och störande, inses lätt.

Vår närmaste förman var öfverläraren Kinnwall, en duktig och rivvande man, för hvilken man hade stor respekt. Jag fick börja min verksamhet som vikarie för honom i högsta klassen, medan han inspekterade de öfvriga klasserna. Det var en svår period för 21-åringen att hålla 14- à 15-åriga gatpojkar i styr. Det kunde hända, att hela klassen satt uppmärksam med blicken riktad på läraren, men öfver hela rummet hördes ett doft ljud, mummel från

slutna läppar. En gång fick jag se, att en papperslapp cirkulerade från pojke till pojke under pulpeterna. Jag lyckades få tag i papperslappen under cirkulationen, och på densamma stod: "Vi ska murra". Det var ordren från ledaren. Ingen hade dock skrivit den, och ingen visste från hvem den kom. När jag hade gevärsexercis med flera klasser samtidigt i den långa korridoren, kunde det hända, att ett klapprande ljud hördes från den långa raden, hvilket ljud åstadkoms genom att man lyfte gevären något och släppte ner dem mot golvet. Jag gick då in i skolsalen efter en rotting, tog ut en pojke ur ledet och gaf honom några rottinggrapp, ställde sedan in honom i ledet och förfor med en annan på samma sätt. När jag så släppte honom, föll han på golvet och blef liggande orörlig. Jag tänkte, att han simulerade svimning, och lät honom ligga. Då han ej rörde sig, blef jag orolig och lyfte upp honom. Han föreföll död eller sanslös, och ur munnen rann blod. Då jag bar in honom i skolsalen, hängde han i mina armar precis som om han varit död. Efter att hafva öfveröst honom med vatten, fann jag till min stora glädje att han kvicknade till igen. Vid fallet hade han fått den ena läppen klufven af gevärslåset. Läppen fick sedan sys hop af läkare. Detta skedde en lördags eftermiddag, och jag kom ej att taga reda på pojkens adress, när jag lät honom gå hem efter missödet. Det var för mig en orolig söndag, då jag ej visste, hur det gått med honom. Följande måndagsmorgon, då jag kom till skolan, stodo pojken och hans mor utanför dörren. Jag väntade mig skarpa förebräelser af modern, men dessa uteblefvo alldeles. Modern sade mig, att pojken hade fallandesjuka och bad mig behandla honom varsamt."

S 86 och 114. Ett av Meijerbergs sätt att rekrytera lärarekåren belyses av följande två skrivelser till J. J. Dalström, som sedan blev en av de mest verksamma och kända lärarna i huvudstaden. Följande fyra brev från Mbg förvaras nu hos D:s pietetsfyllda dotter filosofie licentiat Ester Dalström, Stockholm. (Inom parentes sagt tillhörde J. J. D. och hans fru, som också var lärare, dem som i högre grad skattade Mbgs stora förtjänster än tänkte på hans många brister.)

Högädle Herr J. J. Dalström

Hjo

Med anledning af de underrättelser, jag erhållit från Herr Rektor Leffler, får jag erbjuda Eder en plats vid Stockholms folkskolor med en årlig lön af 900 Rd att tillträda med nästa års början. Ifrågavarande lön kan ytterligare höjas, så snart Ni gjort Eder känd för duglighet, hvarom jag är förvissad till följd af Rektor Lefflers vitsord.

Om Ni antager anbudet, är saken, utan vidare brevexling, definitivt afgjord.

Högaktningsfullt
C. J. Meijerberg

Stockholm d. 20 November 1871.

Min adress är: Skolinspektören C. J. Meijerberg.

Stockholm, Smålandsgatan 18.

[Dalström var bunden av tidigare avtal intill följande sommar, varför han tacksamt avböjde anställning i Stockholm under läsåret. Inspector avsånde följande brev, tydligen under förra hälften av mars 1872, vilket D. besvarade den 14/3. Med D:s klasskamrat Edgren vid folkskoleseminariet i Göteborg, vars föreståndare Leffler var, pågick på samma sätt underhandlingar om anställning i Stockholm. Edgren och Dalström begynte sin verksamhet

där med höstterminen 1872; jfr ASU n:r 47—48 s 121—123, 128—136; n:r 51 s 109—114. Om J. J. Dalström jfr Sv. Ltdg 1910 n:r 4, 5.]

Högädle Herr Skollärare J. J. Dalström
Hjo.

Innan jag erbjuder någon annan en ledig lärare-plats härstädes med 900 Rd lön att tillträdas vid nästa termins början d. 15 Aug., vänder jag mig till Eder med förfrågan, om Ni vill emottaga densamma. Härstädes sköta lärarne alltid sina egna klasser inom de särskilda församlingarnes skolor. Lästiden är ifr. d. 8 Jan. till d. 15 Juni och från den 15 Aug. till d. 20 Dec., 5 timmar dagligen, neml. från kl. 8 till 1, förutom 2 à 4 timmars tillsyn med exercis- eller gymnastiköfningarne under e. m. Den ifrågavarande lediga platsen är i Clara, men då vid nästa termins början flere nya platser komma att tillsättas, kan förflyttning till annan församling ske, om så önskas.

Om Ni antager den erbjudna platsen, är Ni oförhindrad att anmäla Eder som sökande till de ordin. platser, som härstädes efterhand annonseras lediga. Om svar med första anhålles.

Högaktningsfullt
C. J. Meijerberg

[I sin egenskap av ordförande i Stockholms folkskollärareförening fick J. J. D., när Meijerberg frånträdde sin inspektörsbefattning i Stockholm, mottaga följande avböjande svar på föreningens eller kårens inbjudan till ett avskedssamkväm.]

Stockholm 11 Juni 88.

Till Herr Folkskole-läraren J. J. Dalström

Med anledning af den välvilliga inbjudning, som genom Eder å härvarande folkskole-lärarekårs vägnar blifvit till mig framförd, får jag, under uttalande af min innerliga tacksamhet för detta förnyade tillgifvenhetsprof, anhålla det Ni behagade meddela Edra kamrater, att jag efter moget öfvervägande finner mig af flere skäl böra afböja den mig tillämnade ärebetygelsen.

Till de flesta af lärare-kårens medlemmar har jag redan sagt mitt farväl, och jag vill ej förnya den smärta ett upprepadt afsked medför i synnerhet för mig, då jag skiljes från hvad under många år varit mig kärt.

Huru än mina återstående dagar komma att gestalta sig, skall jag i tack-samt minne bevara den tid, som det varit mig förunnadt att tillsammans med Eder, lärare och lärarinnor, verka för ett högt mål.

Inneslutande mig i Eder och Edra kamraters fortfarande vänskap har äran teckna

Eder tillgifne
C. J. Meyerberg.

[Däremot varken kunde eller ville Folkskoleinspektören tillbakavisa den hyllning från lärarinnor, som genom blommor nådde honom ännu tre år efter hans avgång:]

Stockh. 8 Okt. 1901

Gode Hr Kinnvall.

Haf den godheten att framföra min hjertliga tacksägelse till de lärarinnor i Klara folkskola, hvilka ihågkommit mig med blommor på min födelsedag

Med vänskap o. högaktning
C. J. Meijerberg

S 89 r 4. Lindbecks avgång skedde förrän författaren kom till Stockholms

folkskolor. Han förlägger händelsen till år 1868, ty i överstyrelsens berättelse för det året finner man ej mera Lindbecks namn i lärarförteckningen.

I preussiska stadganden (regulativ) för seminarier och folkskolor på 1850-talet skärptes fordringarna på minneskunskaper (i synnerhet i kristendom, minskades kurserna och förbjöds läsning av Goethe, Schiller o. a. ej tillräckligt religiösa författare). Lärare och seminarister förbjödos besöka eller tillhöra lärarföreningar. Allt skedde i opposition mot de kraftigt pågående frihetsrörelserna (t. ex. i Frankrike 1848).

S 90 r 21 t. o. m. s 93. Tydligtvis är det seminarierektorn Fr. Lundgren, som avfattat följande ledare i sin tidning Folkskolans vän den 3 mars 1887.

Formalismen i Stockholms folkskolor.

"Här har icke förekommit någon formalism."
Aftonbladet.

Då det är vår öfvertygelse, att här erfordras en ny inspektör, en ny organisation af öfverstyrelsen, ett nytt aflöningsystem, en sjelfständigare ställning för förste lärarne, en fullständig omarbetning af lärokurser m. m. samt dertill ett tiotal år, innan Stockholms folkskoleväsen kan hjälpas upp ur den urspärning, hvari det råkat, anse vi det lönlöst att nu ingående yttra oss i detta ämne. Vi tillåta oss därför blott att lyfta på en liten flik af den slöja, som döljer formalismen i nämnda skolor. —

Vi föreställa oss, att vi befinna oss i en skola på landsbygden. Terminen pågår, och inspektören väntas. Församlingens lärare och lärarinnor ha infunnit sig. Skolrådets ordförande likaså. Allas intresse är spändt, ty man har hört, att inspektören under ett besök i Stockholm tagit starkt intryck af det, som han der sett och hört.

Då dagens arbete pågått ett par timmar, träder inspektören in, och sedan han helsat de närvarande och satt sig i ordning i katedern, gifver han läraren på stället följande uppgift: "Tag innanläsning och låt barnen läsa efter första förfaringssättet!" Läraren anstränger sitt minne till det yttersta: han söker påminna sig allt, hvad han under sin skoltid lärde om innanläsningsöfningar, men han är icke i stånd att erinra sig det der namnet; han söker vidare återkalla i minnet allt, hvad han läst i metodiska arbeten angående innanläsningsöfningar; men det lyckas honom icke att finna, hvad det der namnet betyder. I sin ångest griper han till innanläsning utan föregående utredning af innehållet. Han ropar upp ett barn och låter det läsa. Hans mening är att under timmens lopp visa, huru han plägar handhafva detta slags innanläsning. Men till sin förfäran afbrytes han af inspektörens starka stämna, som lyder: "Han kan inte första förfaringssättet". Läraren tänker emellertid: "Jag vill göra ännu ett försök", och begynner så läsning med föregående utredning af innehållet, men afbrytes tvärt. Det går inte.

Efter ännu några misslyckade försök å lärarens sida ger inspektören befallning, att innanläsningsöfningen skall upphöra. Han vill höra räkning. Medan läraren låter barnen taga fram sina taflor och ordna sig för räknelektionen, skrifer inspektören något i en bok, och denna hans åtgärd tyckes ha en magisk verkan på läraren; denne förstår, att det rör honom, och att det kan ha afgörande betydelse för hans framtida utkomst. Men snart nog väckes han ur sina funderingar i fråga om anteckningarna i den fruktade boken, då han hör räkneuppgiften, som lyder sålunda: "Tag klassräkning!" Det är ju också ett ämne, som för en oinvigd tål att tänka på. "Klassräkning", utbrister läraren halfhögt för sig sjelf, "klassräkning", i hela mitt lif har jag icke hört

det namnet; klassräkning, hvad är det för räknesätt, som kallas klassräkning?" Emellertid vill han icke visa sig okunnig, utan gör ett försök. Han tänker nämligen som så: "Klassräkning måste väl ändå vara motsatsen till att räkna med en och en i sender"; han gifver derpå hela klassen en uppgift, och hela klassen begynner ljudeligen multiplicera och addera, hvarjemte läraren bereder sig att skriva upp räkningen på svarta taflan. Men han hinner icke mer än börja, förr än inspektören med barsk stämma afbryter: "Det är ju samräkning det der; herrn kan ju inte klassräkning. Nå, tag då förhörsräkning!" Åter ett nytt namn och ny förvåning. När läraren hunnit hemta sig från den plötsliga häpenheten, begynner han förhöra några räkne-regler, som barnen haft till hemlexa, och ämnar i samband dermed gifva några exempel i avsigt att förvissa sig, att barnen förstätt reglerna. Men det är som förgjort; åter hör han det ödesdigra: "Hm, herrn kan inte förhörsräkning; låt barnen lägga bort taflorna!"

Medan detta sker, finner läraren, att den der farliga boken åter är framme, och åsynen deraf förfelar aldrig sin verkan: kinderna blossa och blekna ömsevis. Visserligen är han ordinarie och har därför en någorlunda säker ställning; men lönetillägget, huru skall det gå med det efter en sådan inspektion? Ur dessa tankar väckes han af en ny uppgift. Denna lyder så: "Låt mig se, huru herrn sköter välskrifningen!" Han drager en suck af lättnad, ty det är två saker, som äro egnade att lugna honom: han har sjelf en ypperlig handstil, och barnen skriva förträffligt. Skrifböckerna tagas fram och skrifningen begynner. "Rätta sittningen!" heter det. Läraren bjuder till. "Den der håller inte armarne rätt!" Läraren går till honom. "Den der håller icke skrifboken rätt! Skrifbokens linier skola luta ungefär 45 grader mot bordskifvans kant." Läraren ger skrifboken det äskade läget. "Rätta handens ställning der!" — "Nej, herrn skall gå på högra sidan." — "Nej, stå icke så der, utan stig fram en smula till!" Läraren börjar, när den ena befallningen aflöser den andra, mer och mer visa böjelse för mekanisk lydnad. Derför står han, der han står, och väntar på mera. "Tag greppet!" lyder nästa tillsägelse. Kamraterna der borta på bänken se den olycklige lyfta handen och undra en stund, om han skall gripa den skrivande gossen i örat eller i kragen, ty så ser det ut. Men nu sjunker handen ned vid sidan och läraren ser i detta ögonblick obeskripligt bortkommen ut. Då hör han åter den smärtsamma oduglighetsförklaringen, och denna gång lyder hon så: "Han kan inte greppet"; och i det samma stiger inspektören ned från katedern, intager lärarens plats, knyter venstra handens alla fingrar utom långfingret, träder sist nämnda finger under den skrivande handens fingerspetsar, ty handens fingrar hållas för raka o.s.v. Derpå får läraren försöka, och han får göra om det, tills han med säkerhet kan "taga greppet".

Allt detta har försiggått på mindre än en half timme, och nu är lärarens prof ändadt. Inspektören begynner nu hålla mönsterlektion i räkning på småskolans stadium. Dervid genomgår han, hvad som bör förekomma under andra och tredje terminen af barnets skoltid. Hvardera terminskursen delas i fem öfningar. Det blefve för vidlyftigt att referera hela denna lektion. Derför anteckna vi blott gängen.

Andra kursen. Talen 10—100.

Andra terminen af första skolåret.

1:a öfningen: talen 10—20 räknas på följande sätt: 10, 11, 12 etc. samt: 20, 19, 18, etc.

2:a öfningen: tiotalen 10, 20, 30 till och med 100 uppräknas samt sedan baklänges: 100, 90, 80 etc.

3:e öfningen: talen mellan 20 och 100 räknas både framåt och baklänges, således 21, 22, 23 etc. och: 99, 98, 97 etc.

4:e öfningen: talen ökas med 10 upp till 100, således: 11, 21, 31 etc.; sammalunda minskas talen med 10, således 99, 89, 79 etc.

5:e öfningen: samma åtgärd vidtages med talet 9, således: 9, 18, 27, 36 etc. och 99, 90, 81, 72 etc.

Tredje kursen. Talen 100—1000.
Första terminen af andra skolåret.

1:a öfningen: ökas med 100 ända till 1,000, således: 100, 200, 300 etc. och minskas sedan med 100 från 1,000.

2:a öfningen: ökas och minskas med 10 från 100 till 1,000, men på detta sätt: 100, 190, 200, 290, 300, 390, 400 etc. och motsatt väg.

3:e öfningen: ökas och minskas med 1 på följande sätt: 100, 199, 200, 299, 300 etc. och motsatt väg.

4:e öfningen: ökas och minskas med 10 på följande sätt: 105, 115, 125, 135 etc. och 1,995, 1,985, 1,975 etc.

5:e öfningen: ökas och minskas med 9 samt derefter med 2, 8, 3, 4, 5, 6 och 7.

Efter lektionens slut få barnen gå hem. Öfriga närvarande åter samlas till allmänt sammanträde, der inspektören anmärker den felaktighet i förfaringssättet, som han under inspektionstillfället märkt, samt utvecklar derpå de tre förfaringssätten vid innanläsningsöfningar och de fem förfaringssätten vid räkning i folkskolan, nämligen: klassräkning, samräkning, förhörsräkning, täflingsräkning och skriftlig räkning eller räkning ur räkneböckerna, samt framhåller till sist vigten af välskrifningens rätta bedrifvande. Ur detta föredrag anteckna vi följande:

Innanläsning.

1:a förfaringssättet: Alla barnen läsa en mening, och det lägre lexlaget läser om densamma.

2:a förfaringssättet: Ett af de mera försigkomna barnen läser en mening, och alla de öfriga läsa om den samma.

3:a förfaringssättet: De minst försigkomna taga en och en om det lästa.

Räkning.

1. Klassräkning: En gosse kallas fram till svarta taflan. Framkommen dit, stöder denne venstra handen mot taflan och fattar kritan med den högra. Läraren uppläser ett tal. Den framkallade gossen skrifer på svarta taflan, de öfriga barnen på sina griffeltaflor. En af gossarne får räkna högt. De öfriga följa med och skriva på sina griffeltaflor. Den framkallade gossen skrifer på svarta taflan. Till sist uppläses resultatet högt af alla.

2. Samräkning: Alla räkna högt. Läraren eller en framkallad gosse skrifer på svarta taflan.

3. Förhörsräkning: Läraren uppläser ett räkneexempel, hvilket barnen räkna ut på sina griffeltaflor. Så snart någon fått färdigt, lägger han bort sin griffel. Derefter räknar läraren ensam eller alla barnen gemensamt högt ut talet. Räkningen tecknas på svarta taflan. Alla, som ha rätt, hålla upp taflorna.

4. Täflingsräkning: Man gifver alla barnen ett exempel att räkna ut samt

tillsäger dem, att den, som först blir färdig, får komma fram till katedern. Denne bör då erhålla en liten belöning.

5. Skriftlig räkning: Sedan barnen äro någorlunda säkra, få de räkna ur sina böcker, hvar för sig. När de räknat ut de bestämda talen, få de komma fram i ordning för att säga upp. Tre skola ständigt vara framme och stå på bestämd plats med taflan i höger hand.

Då nu föredraget är slut, förklarar inspektören sammanträdet ändadt och tillkännagifver sin afsigt att inom kort komma tillbaka för att se, hvad hans föreskrifter haft för verkan. Men just som inspektören ämnar resa sig och gå, ser man en af de närvarande lärarne, en manlig gestalt, stiga upp der borta i salen och begära att få säga några ord, hvilket också tillåtes. Hans ord äro få, men kärnfulla. De lyda så: "Herr inspektör! Jag är eder tacksam för det tydliga sätt, hvarpå ni framlagt edra önskingar. Jag anser det också vara min pligt att efterkomma dessa önskingar. Men tillåt mig att göra en enda anmärkning! Jag skall fatta mig kort. Min öfvertygelse är denna: Den tiden är nu länge sedan förbi, då det var nödigt att klafbinda Sveriges folkskolelärare vid vissa grepp och tempon; med den bildning, en folkskolelärare nu eger, är sådant icke blott onödigt, utan jemväl skadligt, framför allt för hans egen fria utveckling, men äfven för skolans viktigaste uppgift. Om ni, hr inspektör, gifvit eder en smula ro, skulle det nog hafva visat sig, att min kamrat förstär att undervisa både i innanläsning och räkning, fastän han aldrig hört talas om edra förfaringssätt och grepp." Derpå sätter han sig åter.

Inspektören tager till orda i en något nedstämd ton och yttrar: "Min mening är alldeles icke att klafbinda någon lärare. Herrskapet får begagna hvilka metoder och förfaringssätt som helst: men då får herrskapet också svara för, att resultatet blir godt. Använder herrskapet de förfaringssätt, jag anvisat, då svarar jag för, att resultatet blir godt. Men gerna får herrskapet använda andra förfaringssätt.

Det samma gäller också de frågor, som herrskapet hört mig göra i räkning. Dessa kommer jag att göra vid nästa inspektionstillfälle. Få se, om barnen kunna besvara dem då. Jag har helt nyligen hört en embetsbroder yttra ungefär samma ord. Jag antecknade dem så ordagrant jag kunde. De lydde så: "Jag har under flere år vid inspektionen, i synnerhet i räkning, begagnat samma frågor; men ändå händer, att barnen icke kunna besvara dem. Det måtte då antingen bero derpå, att läraren icke tagit reda på dessa frågor, eller ock derpå, att ämnet blifvit försummadt. Toge herrskapet reda på frågorna den ena gången, skulle väl barnen kunna besvara dem den andra gången. På den tid jag var student i Uppsala, voro vi studenter mycket angelägna att höra efter, hvilka frågor professorerna brukade göra. Jag skall nog taga andra frågor, när jag märker, att barnen kunna dessa jag nu använder". Dessa ord af min embetsbroder vill jag nu göra till mina egna. Men det förstås, att jag dermed icke vill klafbinda någon. Hvar och en får gerna göra de frågor och använda den metod han vill, blott barnen kunna svara på mina frågor, när jag kommer och inspekterar."

Men just som inspektören sagt dessa ord, reser sig skolrådets ordförande, en bedagad och ärevördig man, och äskar ljud. Med ens blir det tyst som i grafven; ty alla veta, att han hvarken är mångordig eller högmäld. Hans enkla ord lyda så: "Tillåt mig, hr inspektör, att uttala min mening om denna inspektion. Jag kan icke frigöra mig från den öfvertygelsen, att en inspektion af denna art kan lända till oberäknelig skada för skolans viktigaste upp-

gift. Lärareskickligheten består dock icke uti att kunna utföra vissa tempon och grepp, och den odling, folkskolan bör gifva, är dock någonting annat än en viss munfärdighet att upprepa inpluggade svar på stereotypa frågor. Bildning, hr inspektör, och hjertats bildning framför allt, se der målet! Jag skall icke säga mera". Derpå sätter sig den gamle ned, och åter är allt tyst. Men en hviskning går genom salen, att man icke på många år hört den gamle tala med så stark stämma.

Nu tyckes ingen ha lust att säga något mera. Derför upplöses sammanträdet, och hvar och en går till sitt. —

Här må också vår framställning sluta. Den öfvertygelse, vi i början uttalat, hindrar oss att nu säga mera.

S 91 r 14. *Förhållningsorder av Inspector. Rapporter etc.*

a) Enligt Diarium i Maria folkskola 1867—1871.

1867 8/2. Då Hr Elmquist kl. 11 ringde i klockan till uppställning för in-march från gården efter slutad rast, visade sig oordning och olydnad bland barnen. Detta var i synnerhet förhållandet med m:l Liljanders, m:l Holmdahls och m:l Hallbergs barn, hvilka rusade tillhoppa i klungor, knuffade hvarandra och slogos om platserna, hvarvid en gosse fick ett slag i ansigtet och började gråta. Barnen böra uppställas i icke allt för stora afdelningar, skiljda från hvarandra genom mellanrum.

1867 5/3. Anställdes skriftliga prof med gossarne. Skrifböckernas antal 22, hvilka sändas mig, inlagda uti kapseln, sedan de blifvit rättade med rödt bläck.

1867 5/3. Nästan alla barnen hålla sina skrifpennor oriktigt.

1867 30/3. Vid undervisning i Naturkunnighet är ej ändamålsenligt för Elmquists barn, som snart skola afgå från skolan och derföre böra så fort som möjligt hafva genomgått sina kurser i ämnet, att begagna Berlins både Lärobok och Läsebok. Det torde derföre vara bäst att låta dessa barn undervisas efter *Läroboken*, hvarigenom tillräckligt antal exemplar af *Läseboken* blifver till öfvers för Fru Wahlin, som anmält sig behöfva dylika. Skulle Hr Elmquists gossar för innanläsningens skull, eller för att uppmuntras, böra någon gång begagna *Läseboken*, kan densamma för tillfället lånas af Hr Lindbeck.

1867 23/5. Lärare och lärarinnor tillsägas, att vid rasterna se till, det barnen ej larma så mycket på gården, att [Kyrkoherden] Doktor Nordlund blir störd deraf.

1868 höstterminen. Vid hvarje termins början bör, sedan flyttningen afdelningarne emellan är verkställd, förteckning på barnen uppgöras enligt å föregående sidor befintliga schema, och flyttning inom afdelningen ske, hvarvid barnen erhålla platser i enlighet med derom gifna allmänna föreskrifter. Hvarje skolbord har ett nummer, som motsvarar ett dylikt uti tamburen. Uti anteckningsboken uppskrifvas barnen i ordning efter som de sitta i rader upp och ned. Framför hvarje barns namn skrives nummern på det skolbord, vid hvilket barnet sitter.

1869 4/2. Skulle messling börja visa sig allmännare bland skolans barn, torde lärare och lärarinnor iakttaga följande:

- 1) att skolrummen hållas så rena och sunda som möjligt,
- 2) att syskon till barn, som hafva messling, må stadna hemma,
- 3) att barn må hemsändas, så snart de visa illamående och tillsägas att ej gå ut, förrän de blifvit friska.

4) att fattiga barn, som blifvit sjuka i messling, besökas af deras lärare för att utröna om de i hemmen erhålla nödig vård.

1869 30/8. Hädanefter behagade Skolans lärare och lärarinnor sammanträda efter slutad lektion (en kvarts timme före kl. 1) en dag uti hvarje vecka, Fredagen eller Lördagen, för att lemna Hr Elmqvist nödiga upplysningar och rådgöra om skolans gemensamma angelägenheter.

1870 2/5. Då jag Onsd. d. 27 april e.m. infann mig i skolan, voro ej flera än 9 gossar närvarande i sånglektionen för Hr Huldt. Denne behagade här nedan förklara anledningen till sådan försummelse å barnens sida, äfvensom uppgifva hvilka åtgärder blifvit vidtagna till förekommande af densamma.

Med anledning af ofvanstående skrifvelse får jag härmed värdsamt afgifva följ. *Förklaring*

Det jag anser orsakerna till barnens försummelse vid sång och gymnastiklektionerna bestå uti: 1) att många af barnen behöfvast till hjälp i hemmen om e.m. 2) somliga föräldrar tycka, det barnen nöta för mycket skor genom att gå till skolan tvänne gånger dagligen, 3) anse många föräldrar, det undervisning i sång och gymnastik är af ringa eller rent af ingen nytta.

De åtgärder, hvilka å min sida blifvit vidtagna för att få barnen att ordentligt begagna sig af undervisningen i förut nämnde ämnen, hafva endast bestått deruti, att Herr Köhler och Mamsell Carling blifvit underrättade om, det endast ett fåtal af deras afdelning för hvarje gång bevisat sång och gymnastiklektionerna, samt att jag vid hvarje lägligt tillfälle uppmanat barnen till ordentlig skolgång äfven om e.m.

Laur. Sam. Hulth.

1870 3/12. M:l Wallberg har anmält, att hon är hindrad af sjukdom att komma till skolan i dag; en skolflicka sköter afdelningen. [Ofta upprepat.]

1870 13/12. Vid terminens början anmälde Herr Elmqvist, att de barn han emottagit från m:l Wahlberg ej kunde de kurser, för hvilka de blifvit antecknade af henne . . . Vid det förhör jag i dag anställt med barnen har det visat, att de ej ännu kunna ifrågavarande kurser, ehuru Hr Elmqvist använt hela terminen med repetition af desamma. Det betänkligaste härvid är att de barn; som . . . af mig är betecknade med c läsa högst dåligt inantill, ehuru de ha betygen 6 o. 7, äfvensom att flere barn, som ha betygen 5, 6, 7 och 8 i *räkning*, ej ännu kunna de första kurserna. Öfver dessa förhållanden behagade m:l Wahlberg härnedan afgifva förklaring. C. J. M—g.

Med anledning af förestående skrifvelse får jag härmed ödmjukligen öfver anmärkta förhållandet afgifva följande förklaring: Då jag vid höstterminen 1868 mottog flertalet af de barn, som af mig sistlidne termin aflemnades till Herr Elmqvist, kommo dessa från flere olika afdelningar, och det ringa kunskapsförråd, de medförde, var inhemtadt under olika lärare, hvarföre mycken tid och mycket arbete erfordrades redan för att tillvänja dem en gemensam metod, och bringa det derhän, att de kunde följa undervisningen i gemensamma lexlag. Under terminens lopp, nödgades jag, till följd af brist på plats i skolan, i min afdelning intaga så många barn, att antalet en tid uppgick till 67 och vid terminafslutningen våren 1869 utgjorde 63. Bland de nyinskrifne barnen kommo några från hemmet några från småbarns-skolan och andra från Möllers skola. Mitt bemödande med dessa barn var i första rummet att lära dem läsa inantill, icke allenast de timmar som äro dertill anslagne, utan äfven andra, samt genom quarsittning nästan dagligen, men resultatet blef ej bättre. Beträffande, att en del af barnen, då jag aflemnade dem hade höga betyg som ej motsvara deras kunskaper, så får jag värdsamt

upplysa, att jag kanske alltför snart gifvit ett betyg utan att det varit fullt förtjent, ty jag hoppades emellanåt, att, då jag under långa tider efter min bästa förmåga arbetat med barnen, de borde som uppmuntran få ett betyg och att detta skulle sporra dem till mera ifver. Att möjligtvis bristande förmåga, att såsom sig bör meddela undervisningen, äfvensom mina, i förhållande till afdelningens storlek, svaga kroppskrafter dertill bidragit, bör jag tillika ödmjukt erkänna. Några andra skäl har jag ej att anföra, utan får nu förhoppningsfullt öfverlåta till Herr Inspector att skonsamt bedömma mina bemödanden att bibringa barnen kunskaper.

M. O. Wallberg.

1871 17/2. H:r Söderberg har anmält, att han, för uträttande af ett ange- läget ärende, ej kan komma till skolan i dag; hans fader sköter afdelningen.

b) Enligt Allmänt Diarium i Storkyrkan 1868—1872.

1868 26/8. Herr Stéen behagade sammankalla skolans lärare och lärarinnor och påminna dem om den erinran jag förut framställt, att under Augusti månad lika litet som under någon annan tid af läs-året någonting får eftergifvas af hvad som tillhör vanlig och bestämd ordning. Enligt vanlig ordning få ej barnen larma på gården under någon annan rast än den s. k. frukost-rasten, hvarjemte lärare och lärarinnor böra vaka deröfver, att nödig ordning och blygsamhet iakttages. Detta öfvervakande erfordrar icke mindre, utan tvärtom mera, uppmärksamhet å lärares sida än under lektions-timmarne. Lärarna kunna derföre, sedan barnen inmarcherat, taga sig behöflig hvila.

I dag kl. omkring 9, då jag besökte skolan, bullrade barnen till den grad på gården, att undervisningen hos m:l Lind deraf stördes, hvarjemte gossarne slogos och knuffades vid dörrarne till gårdsrummet, utan att någon den ringaste uppmärksamhet å Lärarinnornas sida egnades åt barnens uppförande. Vid ringning i klockan uppstälde sig ej barnen genast, sannolikt af det skäl, att lärarinnorna på lek hade förut ringt i sina klockor. Tvenne afdelningar, i stället för att uppställa sig, rusade tillhoppa i en klunga. Under barnens inmarch utkom en ny afdelning på gården och upplöstes innan ännu de på gården förut varande afdelningarne hade inmarcherat. Jag vill ej framföra något klander mot den nya lärarinnan, som naturligtvis ej ännu så noga känner skolans antagna ordning, men de 3 andra lärarinnorna böra af Hr Stéen tillsägas, att bättre iakttaga de föreskrifter, som flera gånger blifvit gifna i afseende å ordning och skick inom skolan.

C. J. Mbq.

1870 27/8. Vid ankomsten till skolan i dag kl. ½11 voro m:l Stéens gossar på gården i hållande regn utan tillsyn af lärarinnan. Jag får med anledning deraf ytterligare erinra om förut gjorda tillsägelser: 1) att lärare och lärarinnor skola öfvervaka barnen under rasterna, 2) att i händelse af regn barnen under rasterna må uppehålla sig i gymnastik-salen.

Hr Stéen behagade påminna lärare och lärarinnor härom. Derjemte tillsäges vaktmästaren att hålla trappuppgångar, väggar och fönster rena och fria från dam. — För närvarande äro de flesta fönstren smutsiga, i Hr Stéens rum äro 2:ne rutor aldeles belagda med dam.

1872 6/4. Efter föregående varning agades gossen Osv. Flygare för följande förseelse: [Följande tre rapporter av nye överläraren; jfr s 66.]

Osv. Flygare hade varit ouppmärksam under lektionen i geometri; till straff derför fick han tillsägelse att stå på sin plats; då han derefter likväl icke iakttog nödig stillhet och uppmärksamhet, ökades straffet med tillsägelse att stå på afskild plats (vid kakel-ugnen); från denna plats tillät sig gossen (i ett ögonblick då läraren såg åt annat håll) göra grimaser åt

läraren, hvilka dock väckte de öfriga barnens uppmärksamhet; det ansågs nu nödigt att ådöma honom äga, hvilken tilldelades honom efter lektionens slut.

1872 11/4. Gossarne Nilsson, Eklund, Holmberg och Kronlund, som dagen förut varnats för oskick vid nedgåendet utför trappan, men det oakadt tillät sig förnya samma ofog, agades.

1872 7/5. Vaktmästaren, som försummat tillsyn öfver skurningen och uttagandet af innanfönstren under de föregående dagarne, tillsades härom.

S 96 r 22. En motsvarighet till eller en partiell avskrift ur "skamboken" var väl överlärarnas "Anteckningar". Härmed följer ett urval ur Förste läraren J. Molins anteckningar gjorda mestadels under och efter D:r Meijerbergs inspektioner i Adolf Fredriks folkskola ht 1881—vt 1882.

Ur "Anteckningar öfver afdelningarna H.-t. 1881 o. V.-t. 1882". Exemplaret är tillfälligt lånat från en högt betrodd lärare och är delvis nedsmutsat på så sätt som hade det legat i en rännsten under regn (under evakuering?).

"Anteckningarna" börja med uppgifter om lärarnas namn och klassnummer samt elevernas numerär och betyg. Lärarna och deras avdelningar voro 36, överläraren och hans klass inräknade. Barnantalet var ht 1881 nära 1200, vt 1882 något mer än 1250. Högsta antalet i en klass var 61, 54, 52, 50; lägsta var 18—20, 22—27.

Molin torde ha skrivit mestadels så, som Inspector Meijerberg sagt vid besöken eller ock ganska ordagrant så som Mbg skrivit i sin "skambok" (jfr s. 93). Även när det ej tydligt anges att Mbg var tillstades på inspektion, torde så vanligen varit fallet. Men Molin har ock några gånger vågat inflika ett spydigt utropstecken eller ett förundrans frågetecken efter mäktig chefs ord.

Man bör hålla i minnet lärarnas förfaran eller rampfeber vid Mbgs besök. Om lärarinnan A. Peterson noteras sålunda 25/5 1881 i Inspektors närvaro: "P. var åtskilligt förbryllad".

Jag har satt ut många lärares förnamn eller initialer samt klassernas nummer ävensom upplöst förkortningar.

På näst sista sidan av sitt häfte gör Molin uppteckningar om skolelevernas armodsfyllda och omoraliska liv i hemmen.

Filippa Lundström. 10/9. F. L-m i klass VI hade *allmän historia*. Hennes frågor rediga och pekande på hufvudsakerna. Ny läxa preparerades genom innanläsning först. Frågade därefter ut läxan, hufvudsakerna, inför öppen bok. — Skulle kanske varit bra, om en sammanfattande öfverblick gjorts, så att hufvudsakerna stått klara och tydliga.

4/11. Inspektor i afdelningen. I *geometri* påpekade Inspektor, att L. borde låta gossarne konstruera så väl vid teorem som vid problem. — I *räkning* stodo sig gossarne hvad angår hufvudräkning tämligen bra. Kvadrat och kub på ett tal hade gossarne ej reda på. — Förvandling af vanligt bråk till decimalbråk kunde ej gossarne. Metermått hade några tämligen reda på. — Vanligt bråk. Förlängning af ett visst slags delar till ett annat gick någorlunda. $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ liknämninga. Inspektor ansåg att gossarne skrefvo för många siffror.

K. O. Broström. 13/4. *Geografi*. Gossarne i avd. III voro ej säkra. En viss likgiltighet härskade å gossarnes sida. De syntes tydligen känna med sig, att ingen kraftig fordran om bestämda kunskaper gjorde sig gällande hos läraren. Gossarne påklutade med halsdukar.

17/5. Kristendom. Ganska bra. — *Räkning* också bra. — *Svenska språket*. Grammatik. B. lät gossarne först angifva subjekt i satsen. (Bättre predikat). Gossarne hade reda på både svenska och främmande benämningar. Innanläs-

ning någorlunda. *Geografi*. B. genomgick något af Sveriges förhållanden i allmänhet och sedan Svealand. Gossarne hade ganska bra reda på sig. —

A. A. Bejner. 4/11. Insp. i afdelningen [IV]. B. hade *naturkunnighet*: de benlösa djurens indelning. Så fick B. till uppgift att låta gossarne läsa hemläxan innantill, så att de svagare i innanläsning måtte få öfvas. Gossarne läste mekaniskt stycke för stycke. Inspektor frågade, om vid innanläsningsöfningarna plägade förfaras på något annat sätt. B. genmälde nej, utom att barnen fingo läsa efter stafvelse. Preparering af ny läxa. Gossarne fingo läsa innantill om bina. Så frågade B. ut innehållet och talade om gammalt och nytt sätt att "skatta" . . . —

5/11 81. Insp. öfverlämnade till mig en till Bejner stäld skrifvelse, så lydande. "Till Herr Aug. Bejner, lärare i Adolf Fredriks folkskola. Å min vid terminens början gjorda förfrågan, hvarför 9 gossar i Eder afdelning under sistlidne termin ej erhöilo något kursbetyg, har Ni gifvit följande svar: derföre att de ej kunde de under terminen genomgångna kurserna." Med anledning deraf får jag anmoda Eder att här nedan angifva orsaken dertill, att de ej kunde de under terminen genomgångna kurserna. — Stockholm den 5 nov. 1881. C. J. Meijerberg".

12/11. Härpå lämnade Bejner genom mig följande svar. "Orsaken till, att ofvannämde gossar ej kunde de under terminen genomgångna kurserna", är naturligtvis den vid dylika fall i skolor vanliga, nämligen dels bristande flit och dels ringa förmåga hos de mycket omskrifne gossarne, hvilket för öfrigt af matrikelbladen framgår. — Stockholm den 10 nov. 1881. — Aug. Bejner."

Jöns Johansson. Insp. i afdelningen [IV]. *Räkning*. Ett subtraktionstal var uträknadt. Insp. ville, att pröfningen, om det vore rätt uträknadt, skulle göras genom förhörskräkning. Det hade J. ej reda på hur det skulle gå till; han stod tafatt. — Insp. gjorde en förhörskräkning medels ett subtraktionstal . . . — *Innanläsning*. Insp. ville, att de dåliga i innanläsning skulle öfvas. J. var tveehågsen hur det skulle gå till. En och en gosse fick emellertid läsa. — *Geografi*. J. fick ex. på Holland, men så examinerade Insp. själv på städerna i Tyskland, Belgien etc. Så frågade Insp. efter städer i Svealand . . .

27/1. På J:s fråga, hur han skulle ställa undervisningen i geometri. I kursen, svarade jag, att den kursen skulle tagas som åskådningsöfningar, så att de ifrågavarande kropparna visades för barnen och på heuristisk metod beskrefvos; linierna och de plana ytorna skola ritas . . . på fri hand eller efter lineal. —

Isak Olofsson. 11/11. Inspektor [tillstades i kl. IV]. *Välskrifning*. Gossarne höllo pännan i allmänhet tämligen bra. — *Naturlära*. Sista läxan (till i dag) förhördes. O. hörde också efter hufvudsakerna, men Insp. ville ha reda på några zoologiska kännetecken på de i fråga varande djuren. Lyckades ej: O. teg. Ny läxa preparerades. O. reproducerade det som stod i boken, utan att fråga efter hufvudsakerna. Insp. öfvertog preparationen . . . *Räkning*. (Division). En och samma gosse, sittande i sitt bord, fick räkna hela talet. Borde omväxlas. Fingo de sämre särskild öfning? Nej.

Förhörskräkning. 800 : 75. Förfors rätt. — Insp. började examinera. Ego måste gå att läsa (kl. 11). —

E. Nätterqvist. 10/11. Inspektor. Förhörskräkning [i klass III]. Då en gosse stod framme vid taflan, fortsatte åtskilliga att räkna på sina taflor. Detta såg ej N—t. Taflorna visades dåligt . . . *Välskrifning*. Gossarna höllo i allmänhet pännan ganska bra. —

Lovisa Ulrika Magnusson. 29/10. Vikarie [i klass V]. Ej nog bestämd vid

sin undervisning. Vid geografiundervisningen brast mycket i afseende på disciplinen: några gossar, de M. alra närmaste, hviskade sins emellan under hela tiden, utan att M. sökte få dem att låta bli.

Maria Lov. Eug. Nilsson. Vikarie. 4/11. Gossarne [i afd. V] suto med 2:e rockar på sig inne; d:o med rockarna knäpta, med stora ylledukar etc.

N—n medelmåttig, ej förmåga att rycka upp barnen, i allmänhet ej fintlig nog i att genom utredningar leda gossarna till ett svar, långträdig, kom ej någonstades.

Fröken L. K. A. F. Bogström. 15/4. *Gymnastik* [i kl. III]. Rörelserna gjordes fasligt dåligt. Gossarne stodo en gång i "på stället hvila", men B—m kom menderade därifrån "vänster om"!

Historia. Gossarna hade i allmänhet ganska god reda på läxans innehåll. Somliga berättade ej illa, fastän de ej kunde frigöra sig från bokens ord. — *Innanläsning af läxan* någorlunda bra. —

Anna Charl. Cederblad. 24/9 [i ävd. II]. Huru kunde Gustaf Moberg få betyg för flit, uppförande och förstärkt utveckling jämte betyg i öfningsämnen, då han var sjuk 125 dagar?

Johanna Nilsson. 11/11. Inspektör. Insp. satte 7-åringar [i klass I b] att leda de svagaste. Jag tror det ej går för sig på det sättet. (Nämnde det till Inspektör.) — *Räkning.* Insp. ville att barnen skulle dela i delar äfven sådana kvantiteter, där delarna ej komma att utgöras af blott hela. Ex. 5:2 = 2½.

Johanna Maria Jackson. 14/11. J—n lät gossarne [i klass I] vid preparationen af hemläxa i *innanläsning* endast stafva med bokstäfvernas namn. Rådde henne att ock låta dem stafva medels ljud. — Gossarne voro i allmänhet säkra på ljuden och bokstäfvernas namn. — *Skrifning.* Gossarne höllo pännan dåligt. Ingen förskrift. J—n plögade eljes skriva före på svarta taflan.

Am. Krist. Fredr. Öberg. 11/3. Inspektör visade, hur vid första början i boken man [i klass I] bör noga preparera läxan från tabellerna genom att dels ljuda orden och läsa dem, dels stafva dem och läsa dem. Så gå öfver till boken och låta en flicka säga ett ord, så hela afdelningen samma ord, så en annan flicka nästa ord, och därpå hela afdelningen samma. Till sist kören hela läxan. — 19/5. Kursförhör. *Svenska språket.* Barnen [läste] tämligen [bra] ett alldeles obekant stycke i Siljeströms läsebok. Ganska lika goda alle sammans. — *Räkning.* Särdeles roligt att höra den säkerhet, som förefans i afseende på behandlingen af talbegreppen 1—10. Alla räknesätten förekommo. — *Skrifning.* Syntes mig, som borde barnen vunnit något mer säkerhet i förmandet af bokstäfverna och mera stadga i deras sammanföring till ord och mera öga för lutningen. Kroppens hållning kunde varit bättre. Pännans ställning borde observerats noggrannare.

Ida Schmiedte. 3/5. *Innanläsning* i allmänhet ganska bra [i klass VI]. — *Syntax.* Flickorna hade tämligen reda på satsdelarna, då S. frågade ut dem. Hade ej vana vid att på egen hand redogöra för satsbyggnaden i meningar. — S. hade gått igenom värben och advärben. Flickorna kunde ganska väl på frågande väg göra reda för värben. De syntes emellertid vara något vacklande där och hvar. S. torde icke håller hafva gått riktigt grundligt i botten med värbens facer: flickorna hade reda på termer, men deras betydelse? — Ego samtalade med S. om några oegentligheter.

Maria Charlotta Hermmarck. 4/5. *Innanläsning* [i klass VI]. Ganska jämn och bra. — *Satsläran* syntes flickorna ha klar för sig, äfvensom etymologien. — I *räkning* voro flickorna tämligen säkra på, hvilka räkneoperationer, som i hvarje fall borde användas, och deras beteckning.

Fredr. Hel. Hultman. 8/9. De flickor [i klass V] som äro efter, bilda ej särskildt läxlag, utan få följa med de öfriga. H. läser särskildt med dem under sommaren. — 14/10. *Geografi.* Förhör. Mellan Europa och synnerligast Schweiz. H. plockade genom frågor sönder innehållet. Bättre om flickorna fått till uppgift att sammanhängande göra reda för något visst, synnerligast på detta stadium. Uppgiften kunde varit: 1) Schweiz gränser; 2) S:s naturliga beskaffenhet; 3) floder, sjöar (vattendrag); 4) indelning; 5) historia; 6) näringar etc. — Hade vid dessa redogörelser några hufvudsaker utelämnats, kunde de utfrågats sedan. Vidare kunde efteråt påpekats detaljsaker, som ej nödvändigt fordras att flickorna skola kunna. — *Svenska.* H. examinerade. Om substantivens indelning, genus, numerus och kasus. Kunde ej finna, att flickorna fullt förstodo hvad de sade, t. ex. hvad i grunden menas med formen etc. Raskt och hurtigt gick det till.

23/3. *Innanläsning.* Flickorna läste särdeles bra.

Hilma Chr. Gustava Bergman. 8/9. Flickan Löfgren: lat. Straffad med afskild plats på gården. En annan kvinna skickar henne hem. Flickan går. Återkommen (genom modern) få afskild plats i salen. Springer. Modern kommer upp och är i högsta måtto otidig.

Lisen Rheborg. 11/10. Hade [vid lektioner i svenska, räkning och ritning i klass I] ganska gott läraremanér, lugn och konsekvent. Flickorna voro också uppmärksamma och intresserade.

26/11. Flickorna tala för tyst. Hon talar vid en af flickorna — den, som läser — men ser ej eller hör de öfriga, hvilka ej heller följa med i böckerna, utan blott föra oljud med fötterna och gäspa. — 11/3. Insp. i afdelningen: Visade huru flickorna böra hålla handen vid skrifning.

G. Ryberg. 1/6. Roligt att höra den säkerhet, flickorna [i klass III] besutto i syntax i afseende på satsbindning och satsfogning äfvensom satsdelarne. —

S 98 r 3. Mbg utgav tre häften välskrivningsböcker, Norrköping 1863, samt *Handledning vid Skrifundervisningen*, Norrk. 1884 (23 sidor). Författaren försäkrar att Mbg och Pedersen ej kände varandras metodiska förslag.

S 101—103. Bland "sexlingarna" utpekas tydligast 1) Joel Söderberg (generalissimus, "författaren av protestskrivelsen", ende lärare från Maria: s 102 r 3n; s 110 r 18n, 9n), 2) Alfred Dalin (enligt Söderbergs skildring av Mariakriget i ÅSU 38 s 36, 41 r 8—10; år 1879 flyttade D. dock till Huskvarna) och 3) Gust. R. Petersson (här s 103 r 15). De övriga tre torde vara att söka bland följande: Molin, Stefanson, Hammarlund, O. Olsson, Fors, Östling och Broström (jfr s 110, 127). Broström säger, att han själv icke var "överbevisad om delaktighet". Att han i varje fall var särskilt initierad, framgår av följande utdrag ur hans hyllningsskrivelse till Söderberg på dennes 80-årsdag (1930), nu förvarad hos Söderbergs son fil. lic. Rudolf S.: "Sexan utförde inga storverk, ty du övertog ensam strax efter starten alla dess uppgifter. Men ditt trägna upplysningsarbete vill jag kalla ett storverk, även om frukterna av detsamma länge läto vänta på sig".

Mariakriget 1878 beskrives av överläraren Söderberg i nämnda ÅSU 38. Drastisk är hans berättelse där s 37—38 rörande "samtalet" mellan Meijerberg och Dalin om att denne måst byta klassrum tre gånger under första delen av höstterminen 1878. Förste läraren i Maria var då fil. kand. Sven Nilsson. S 102 r 22: "c:a 1868" jfr s 89 r 21.

S 104 r 1n. Efter protestskrivelsen och den därpå, den 3/2 1878. givna uppsträckningen avgingo självmant eller uppsades, bland andra, Alfred Dalin och

hans fästmo Anna Gnospelius, Alma Detthow, Johan Löfvén, Gust. R. Petersson, J. G. Söderberg, Johan Ögrim och Ameli Nygren. Dalin utnämndes år 1914 till undervisningsråd. Till Stockholms folkskolor återvände endast Fröken Nygren (efter en tids lärarinneverksamhet i Sundbyberg) samt Söderberg (från en överläraretjänst i Lidköping till en i Klara).

S 107 r 1—2. I Mbgs frånvaro lät överstyrelsen också såsom ordinarie i Katarina tillsätta en lärare Jonas Jansson, som Mbg ogillade men givit ett utmärkt tjänstgöringsbetyg åt för att underlätta hans av Mbg önskade anställning i något annat skoldistrikt.

S 110 r 9n. "Generalissimus" hade indirekt erfarit Meijerbergs makt från sitt tolfte år. Även Joel S:s far hade nämligen måst lämna katedern vid Stockholms folkskolor på Mbgs order. Jfr här sid. 257 o. f.

S 111, 112. Stockholms borgarskola hade stiftats år 1836 av Redliga förbundet, ett borgargille, som avsonnade fem år senare.

S 115 r 16n; s 75 r 6—7. Om Meijerbergs liv och verksamhet intogs vid hans frånfälle ett flertal artiklar i Svensk Läraretidning (16/12 1903). Här må återges ett urval, som kompletterar men icke eller föga repeterar vad K. O. Broström uttalat i sin självbiografi.

Carl Jonas Meijerberg föddes den 8 oktober 1816 i Brunflo nära Östersund. Fadern var landtmätare i Jämtlands län, och vid hans död upptogs den då 4- å 5-årige sonen af morbrodern, kontraktsprosten d:r A. Renström i Nordingrå pastorat i Angermanland, omkring 5 mil från Hernösand, till hvilken stad gossen efter uppnådda 7 år skickades i skola. Efter att hafva genomgått Hernösands skola och gymnasium inskrefs Meijerberg såsom student vid Uppsala universitet 1836.

Fosterfadern d:r Renström var en ganska märklig man, hvars personlighet utan tvifvel utöfvade ett icke ringa inflytande på den i hans hus uppfostrade ynglingen. Lärd och strängt plikttrogen var han tillika stark och härdad, ja, en järnnatur. Det fördes ej något vekt lif i denna prästgård under den gamla d:r R:s dagar. Han var i ordets vidsträcktaste betydelse en karolin. Såsom bevis på hans kropps- och själskraft anföres, hurusom han kunde hålla husförhör från kl. 9 på morgonen till 9 på aftonen utan minsta afbrott, utan att hafva på en minut lämnat sin plats. D:r R. bevistade flera riksdagar såsom ledamot af prästeståndet.

Efter att hafva under ett år haft plats såsom informator å Kåfalla bruk i Örebro län återvände Carl Jonas till Uppsala, där han undångjorde de förberedande pröfningarna för studier till graden. Jämte sin läsning idkade han med synnerlig ifver gymnastik, fäktning och likartade manliga idrotter. Han tillskref själf dessa öfningar, att han ej fallit offer för den i familjen ärftliga bröstsjukdomen, lungsot, för hvilken hans broder Oskar — ledaren och i viss mån grundläggaren af Uppsala berömda studentsång — tidigt dukade under. Af naturen utrustad med stark kroppsbyggnad utvecklade Meijerberg sig i detta fall ytterligare, så att han vann en ovanligt hög grad af manlig kropps-kraft. Vid de många täflingar, han utstått i brottningar och andra dylika kraftprov, fann han aldrig sin öfverman. Många anekdoter förtäljas om, huru han, drifven af sitt ridderliga lynne och litande på sin kroppsstyrka, tog de svagares parti och kväste öfvermodet.

Omkring 1840 erbjöds åt Meijerberg en plats som lärare vid en i Fagerreds socken af Hallands län upprättad privatskola. Här vistades han i tvänne år, och vid en examen i skolan, som bevistades af dåvarande biskopen Bruhn, ådrog han sig synnerlig uppmärksamhet för sin lärareskicklighet. Det var

väl ryktet härom, som vållade, att han vid färden genom Göteborg på återresa till Uppsala beslöt kvarstanna i den förstnämnda staden för att gemensamt med tvänne jämnåriga — sedermera kyrkoherden Grevillius och löjtnanten Törnsten — grunda en privat läroanstalt. Så uppstod 1842 eller 1843 Göteborgs realgymnasium, hvilket sedermera, öfvergånget i andra händer, blef ett af vårt lands största och förnämsta enskilda läroverk. I en skolstyrelse af tre alternerande rektorer kunde dock näppeligen brytningar undgås, och så beslöt Meijerberg år 1845 att grunda en egen skola, hvilken under namn af "Meijerbergska läroanstalten" fortlefde under M:s egen ledning närmare 20 år och utöfvade ett icke ringa inflytande på bildningen inom det samhälle, där den verkade. Här undervisades och uppfostrades nämligen söner ur många bland Göteborgs förnämsta familjer, och flera af dessa hafva sedermera såsom män intagit framstående platser både inom kommunen och staten.

För Meijerbergs kraftiga och verksamma natur var det dock ej nog med att vara skollärare. Inga större rörelser inom samhället kunde vara honom främmande. Han var en gifven deltagare i gymnastiksällskapet, i bildnings-cirkeln, i frivilliga brandkåren m. m. samt senare i frivilliga skarpskyttekåren och andra liknande föreningar.

Så var han ock en själskrifven medarbetare vid ombildningen af Göteborgs folkskoleväsen vid slutet af 1850-talet och ingick sedermera såsom ledamot i stadens allmänna folkskolestyrelses pedagogiska afdelning.

Slöjdföreningens skola har för sitt ursprung att tacka honom, som under flera år gaf skolan ej blott kostnadsfri undervisning utan ock fri lokal.

Under åren 1861 och 1862 var M. tillförordnad folkskoleinspektör inom Göteborgs och Bohus län, där han ryckte upp såväl folkskolan som hennes närmaste styrelser, skolråden. Hvad M. såsom skolinspektör inom Bohuslän uträttat, ses bäst af hans till ecklesiastikdepartementet afgifna berättelser.

År 1862 kallades Meijerberg att öfvertaga inspektionen öfver Stockholms folkskolor, sedan de en tid förut blifvit ombildade.

Hvad han här under sin oförtrutna verksamhet uträttat, därom skola kommande tider bära vittne.

Sv. Aug. Kinnwall.

Då Stockholms valmän efter det nya riksdagsskicket genomförande önskade se en representant för stadens folkskoleväsen bland sina representanter i andra kammaren, föll det sig helt naturligt, att de härtill utsågo Meijerberg, i synnerhet som denne då för tiden tillhörde vår mest avancerade politiska meningsgrupp, den s. k. nyliberala, samt hyste starkt demokratiska, ja republikanska tänkesätt.

Säkerligen misstager man sig icke, om man förmodar, att Meijerberg med sin härskarnaturell knappast fann sig hemmastadd inom en församling, där det för att få något igenom gäller att ta så många hänsyn som i riksdagens andra kammare. Någon synnerligen verksam del i det parlamentariska lifvet synes han aldrig ha tagit.

Vid sin första riksdag väckte han en motion, hvori han bland annat yrkade, att landstingen måste beredas tillfälle att afgifva förslag om det lämpligaste sättet för folkskoleinspektionens anordnande inom hvarje län äfvensom att riksdagen måtte hos k. m:t hemställa om sådan ändring af seminarie-stadgan, att folkskollärareseminarierna utbildade äfven småskollärare, att de kvinnliga seminarieeleverna erhöles undervisning äfven i handarbete och hushålls-göromål samt att seminarieundervisningen hufvudsakligast afsåge, "för-

utom en lefvande kristendomskunskap, sådana insikter, som för yrken och näringar äro af största praktiska betydelse.”

Motionen, hvars motivering är ytterst kortfattad, åtnjöt den utmärkelsen att hänvisas till ett särskildt utskott, hvori motionären erhöi plats, men för- anledde icke någon åtgärd.

Under de båda följande riksdagarna var M. ledamot af andra kammarens första tillfälliga utskott (det s. k. skolutskottet). Hans andra och sista motion afsåg ett anslag åt den af d:r O. Sandahl inrättade medikopneumatiska anstalten i Stockholm. Med treårsperiodens slut utgick hans mandat som riksdagsman, och vid det nya valet segrade högern, hvarmed M:s politiska bana var slut.

Viktigare än M:s verksamhet inom andra kammaren torde man få anse hans ledamotskap af tvänne kungl. kommittéer.

Den första var den, som genom sitt "Betänkande angående minderårigas antagande och användande i fabrik, handverk eller annan handtering" in- ledde vår moderna sociala skyddslagstiftning. Detta betänkande, som afgafs den 19 april 1877, är ett i sällsynt grad förträffligt arbete, lika utmärkt ge- nom sin humana lifsåskådning som sin klara och öfvertygande framställning; det hade egentligen blott ett fel: att den förordning, som därpå byggdes, icke gjordes effektiv och därför under ett tjugotal år ostraffadt kunde åsidosättas. Som ingen reservation afgafs, torde man få antaga, att Meijerberg åtmin- stone i hufvudsak delade kommitténs åsikter. I likhet med så många andra kom han emellertid senare till den uppfattningen, att kommittén gått för långt i sina humanitära fordringar, och inför den nya skyddslagstiftningskommit- tén af 1891 framlade han därför ett af reservanternas inom denna kommitté åberopadt förslag, enligt hvilket arbetsgifvarne borde erhålla friare dispo- sition öfver de minderårigas arbetskrafter.

Den andra politiska kommitté, i hvilken M. insattes, var den stora läroverks- kommittén af 1882. Såsom folkskolans representant afgaf han här en synner- ligen beaktansvärd reservation mot kommitténs förslag om första läroverks- klassens bibehållande. Denna reservation bär visserligen tydliga spår af på- verkan från annat håll, men den uttrycker dock en mening, som M. äfven un- der sina senaste år troget vidhöll, och den äger dessutom ett särskilt intresse därigenom, att den torde vara det enda aktstycke af mera pedagogisk art, som han lämnat efter sig. Inom kommittén stod han alldeles ensam, icke ens landt- mannapartiets representanter fick han på sin sida, och af regeringen lämna- des hans argumentation, huru bindande den än i det väsentliga var, utan af- seende.

I det hela låg M:s styrka icke heller i utredningar och öfvertygande argu- mentationer utan i omedelbar verkställighet. Äfven hans politiska verksam- het visar, att han ej var den pedagogiske tänkaren utan först och främst den drivande organisatören.

B.

Sedan Meijerberg lämnat sin befattning som inspektör vid hufvudstadens folkskolor, ägnade han sig helt åt språkstudiet, som alltid stått hans hjärta nära men under mannaåldern fått maka åt sig för skolan.

Han behöll sina enkla, regelbundna vanor och bodde kvar ända till sin död i sin gamla våning 3 tr. upp i ett hus vid Smålandsgatan, där han bott nära 40 års tid. Punktligt infann han sig kl. 7 hvarje söckendagsmorgon på gym- nastiska centralinstitutet, där han tog sina rörelser. Efter frukosten slog han sig ned vid sitt skrifbord. Vid 4-tiden begaf han sig till "Stora sällskapets"

lokal vid Arsenalsgatan och intog där sin enkla middag, hvarefter han åter- vände hem och begrof sig i lexika och språkläror. (Under de allra sista åren intog han dock sin middag i hemmet.)

Sommartiden var han en daglig gäst uti Köhlerska badinrättningen: han hade alltid värderat simkonsten liksom andra idrotter och var hedersledamot af Stockholms simsällskap. Ännu in på sena ålderns dagar badade han kallbad långt ut på hösten.

Han begaf sig så godt som aldrig utom hufvudstadens hank och stör: i dess parker samt till och från k. biblioteket gjorde han sina regelbundna promena- der, oftast ensam, liksom han heller aldrig sökte en följeslagarinna genom lifvet.

Men vid skrifbordet blef det ena bandet efter det andra frukten af hans lärda mödor: det fanns väl knappast något af de europeiska språken, som han ej studerat, och inalles skall han varit hemmastadd i icke mindre än 25 språk. Särskilt ägnade han sig åt de slaviska språken och nygrekiskan — det sist- nämnda språket var en lång tid hans dagliga samtalspråk med en i hufvud- staden bosatt grek. Redan under sin lifstid donerade han ett betydande be- lopp till fortsatt bearbetning af det material, han samlat, och till utgifvande af det svenskt etymologiska lexikon, som han ursprungligen själf hoppats kunna fullborda. Tillika uppdrog han åt professor Ivar Bendixson att sörja för att hans vilja i detta afseende blir förverkligad. [Jag, Hall, vill tillägga, att B. (enligt uppdrag) personligen förde de språkvetenskapliga arbetena till Göteborg.]

Sitt rikhaltiga bibliotek har han, som känt är, testamenterat till det län, där hans vagga stod — det skall införlifvas med det bekanta Frösöbiblioteket. Verkställare af hans yttersta vilja i detta afseende äro professor Ivar Ben- dixson samt f. d. förste lärarne Sv. A. Kinnwall och C. Thun i Stockholm.

Först på fredagen den 4 dennes kände Meijerberg sig så sjuk, att han till- kallade läkare. Det visade sig, att det var en svår magåkomma. Dagen därpå blef han sämre, och den 8 dennes kl. 4 em. slocknade lifslågan.

—n—

I Jakobs vackra kyrka, till sista plats fylld af begrafningsgäster, däraf större delen utgjordes af lärare och lärarinnor, hvilka så godt som mangrant infunnit sig, vigdes till den sista hvilan stoftet af den forne folkskoleinspek- tören i Stockholm.

Församlingens kyrkoherde d:r E. Bergman höll griftetalet med anslutning till skriftens ord: "De, som redligen vandrat hafva, komma till ro."

Vid sitt sista besök hos den aflidne — på hans 87-åriga födelsedag — hade talaren funnit hans själskraft spänstig och stark som vanligt, ehuru kropps- krafterna hos åldringen voro i de närmaste uttömda. Vid detta tillfälle, då döden och begravningen kommit på tal, hade den gamle bestämdt undanbedt sig loftal vid gravnen. "Men", hade han tillagt, "något måste du väl säga men så litet som möjligt. Två saker kan du dock nämna: att jag älskat arbetet, och att jag älskat den sak, för hvilken jag mest arbetat, den svenska folkupplys- ningen."

Tal:n slutade med att framföra ett hjärtevarmt tack från Stockholms sam- hälle, från folkskoleöfverstyrelsen, från lärare och lärarinnor, från barnen och från de kvarlevande vännerna — "Frid vare öfver ditt stoft och välsig- nelse följ ditt minne!"

En stor kör af lärare och lärarinnor under ledning af öfverläraren J. J. Dalström utförde "Integer vitæ" med ord ur ps. 481: 6, 7, hvarpå altartjänst

förrättades. Den högtidliga akten avslutades med afsjungandet af sv. ps 221:3 och af kören "Stilla skuggor", hvarefter kistan vid tonerna af en sorgmarsch och under klockringning bars ut till den väntande likvagnen.

Mellan täta led af åskådare, hvaribland folkskolebarn utgjorde en stor del, skred det långa sorgetåget, bestående af ett 30-tal vagnar, ut till nya kyrkogården, där den gamle upplysningskämpens hvilostad hade redts i närheten af Aug. Blanchés [t. v. om stora inkörsvägen till gravkapellet].

Bland de många kransar, som ägnats den aflidne folkskoleinspektören på hans sista färd, må nämnas: en från öfverstyrelsen för Stockholms stads folkskolor ("Tack för mångårigt samarbete!"), en från öfverlärarna vid Stockholms folkskolor ("Med vördnad och tacksamhet"), från lärarekåren i Hedvig Eleonora församling ("Han älskade arbetet, han älskade folkskolan"), i Nikolai ("Stockholms folkskolor, som din järnvilja ordnat, bevara ditt minne"), i Kungsholms ("I tacksamt minne"), i Klara ("En gård af vördnad"), i Jakobs och Johannis ("Förebild i plikttröhet"), i Adolf Fredriks ("Med vördnad och tack"), i Katarina ("Gärd af vördnad och tacksamhet"), i Maria ("Med tacksamhet från Maria folkskolekollegium." — "Den starke hvilat. Friden följe!"), från Stockholms högskola, Stockholms samsällskap ("Till dess vördade hedersledamot"), från Meijerbergsska sjukhjälpsfonden ("Till stiftaren med tack för vänlig omtanke"), från Aftonbladet, från Unga vänner, m. fl.

[Signaturerna B. och —z— äro troligen F. Bergs och A. Branzells.]

S 123 r 11n—r 13. Förf. anser E. Hammarlund ha varit riksdagsmäns-motionens upphovsman.

S 125 r 8—10. Om lärarkårens seger 1899 jfr här S. Nylunds artikel.

S 130 r 11n. Vädersonstavlan i Nikolai (Storkyrkan) är den äldsta kända oljemålning över Stockholm och var föranstaltad med anledning av ett år 1535 inträffat naturfenomen. Den är avbildad i Sveriges kyrkor, Stockholms kyrkor I S. Nikolai, Sthlm 1928, fig. 22 sid. 123, fig. 317 sid. 583; vidare även i Svensk uppslagsbok vol. 29 sp. 1381. Om dylika ringfenomen jfr Nordisk Familjebok, tredje uppl. band 9 sp. 352. Jfr Pernter und Exner: Meteorologischoptik. Wien & Leipzig 1922 (som avhandlar dylika företeelser men ej denna), enligt uppgift av amanuensen D:r Ansgar Roth, Stockholm.

Enligt uppgifter i pressen efteråt belyste kaptén Eric Lindblad den 28/9 1945 i ett föredrag på Galerie S:t Lucas bland annat "vädersonstavlans intressanta historia". Den 3/10 s. å. utbad jag mig därför upplysningar av honom rörande sagda slags naturföreteelse och fick veta att han i Karungi en dag i april 1940 kl. 9 f.m. jämte 350 andra personer såg tre "vädersonsolar", en ovanför och en på vardera sidan om solen. Hade åskådarna stått på ett berg, skulle de kanske också fått se en under solen. Allt eftersom denna steg högre på himlen, försvunno cirklarna. Fallet hade någon då med några rader omnämmt åtminstone i huvudstadspressen.

"Tecken i skyn" vittnade ju av gammalt om att olyckor, krig och straffdomar voro på väg till människorna. Man kan ju lägga märke till att de som sågo "undret" i Norden, voro dit kommenderade i anledning av det tyska öfverfallet på Danmark och Norge den 9 april 1940.

S 131, 132. Dockekulla, Aländaren och Sägbäcken, orter i eller nära Ätvid.

S 145 r 3. Principen hade tidigare debatterats i Frey.

145 r 21. Inspektörens anförda motivering finns återgiven i öfverstyrelsens till överståthållarämbetet år 1881 ingivna förslag till skatt för år 1882.

Till överläraren Joel Söderbergs minnen.

(I synnerhet om hans far, G. A. Söderberg).

Sid. 149 o. f., jfr s 110 r 9n. I ÅSU 38 s 30—36 har överläraren Joel Söderberg skildrat det stockholmska skollivet, sådant det tedde sig för en skolpojke under folkskoleinspektör Starbäckers tid (ht 1862) och de första åren av Meijerbergs regering. Då var Joel S. nämligen lärjunge i Adolf Fredriks folkskola, och hans far, G. A. Söderberg, var lärare därstädes och bodde i själva skolhuset. Meijerbergs och Söderberg den äldres starka viljor törnade samman, och den mindre mäktige måste ge vika (såsom sedan sonen). Ett lärareöde kan man få konturen till, och bildningshistoriska svårigheter kan man få inblickar i genom att genomgå en del betyg, brev och skrifter hos S:s som läroverksadjunkten fil. lic. Rudolf Söderberg, Stockholm.

Gustaf Adolf Söderberg var, av vissa hans och andras uttalanden att döma, en from man, men han hade tydligen svårt att samarbeta med skolrådsordförande o. a. eller att över huvud taget underordna sig. Han var poet och sago-författare och skrev förtjänstfulla läroböcker samt hade och fick goda meriter och rekommendationer — allt liksom sedan sonen.

Gustaf Adolf Söderberg, som var född i Riala, ärkestiftet, avlade folkskol-lärareexamen i Stockholm 30/1 1847 efter 2 terminers (= 9 månaders) studier därstädes. Erhöll fem Med beröm godkänd i läroämnen och ett d:o i växel-undervisningsmetoden samt fem Godkänd. I undervisningsskicklighet Godkänd, i flit Särdeles berömlig och i uppförande Berömligt. På baksidan av betyget gjorde rektorn följande meddelande: "Till de å andra sidan tecknade vitsord öfver Söderbergs färdigheter, insigter och skicklighet, må den försäkran läggas, det dessa vitsord betydligt blifvit förhöjda, om icke Söderbergs bristande tillgångar att sig längre vid Seminarium uppehålla gjort det nödvändigt för honom att afbryta sin kurs. Med ganska goda anlag för Lärarekallet förenar han den fasta viljan, att framgå till målet, som endast tillhör en natur af hans flit och ihärdighet. Vid sitt inträde i Seminarium egde han inga förkunskaper och har dock på denna korta tid förvärfvat sig, med afseende derpå ganska hedrande vitsord. Till följd häraf jag uppriktigt rekommendera honom till skolsyssla. Stockholm som ofvan A. N. Schmidt".

Och skolstyrelsens ordförande i Håtuna intygar den 12/1 1851 följande: "Jemte lärdomen har Söderberg, som gjort sig känd för varm Gudsfruktan och renhet i sin vandell, med vackert efterdöme böjt barnens hjertan till det godt och christligt är i tänkesätt, seder och lefverne; hvarföre han till vidare befordran kan med fullt förtroende såsom en utmärkt god Folk-skole Lärare rekommenderas". Efteråt har pastor tillagt den upplysningen: "Han är gift och eger 2:e barn". [Av dessa hade Joel fötts 1850.]

G. A. Söderberg och hans familj voro — och blevo — vana att flytta. Han tjänstgjorde åtminstone på följande orter i nedan nämnd ordning: Röo (20/9 1847—17/8 1848 = ungefär ett ordinarie år), Håtuna pastorats båda socknar (hösten 1848—jan. 1851), Boo (1/6 1851—30/4 1852) — allt i Uppland; Tvååkers och Spannarps förenade skola i Gästrikland (15/5 1852 t.o.m. 1853), Riseberga i Skåne (över två år till 18/1 1856), Västerhaninge i Sörmland (över fyra år till någon tidpunkt under 1860), Adolf Fredrik i Stockholm såsom t. f. lärare (under 4½ år intill 9/6 1865, hvarefter vitsordet blott intygade punktlig och flitig tjänstgöring), vid Nävekvarns bruk i Tunaberg (en icke angiven tidrymd fram till 10/3 1866) och i Bergshammars småbarnsskola i

Tuna pastorat, båda i Sörmland, (2½ månader under höstterminen 1867), i Roma på Gotland (åtminstone under en del av höstterminen 1868 och under hela vårterminen 1869) samt i Sandhamn från början av dec. 1874 t.o.m. år 1878 och sedan vidare — obekant huru länge.

S 149 r 13. I Svensk Läraretidning 1935 n:r 34 finns en bild av Riseberga gamla skolhus, där Joel S:s far var lärare en tid under Joels uppväxtår. Tidningen uppger att skolans 100-årsjubileum firades tre år tidigare samt att skolhuset var socknens första i sitt slag. Det pågående läsåret vore skolans sista, och inom kort skulle byggnaden rivas. Den låg nämligen i vägen, ja på vägen, som tydligtvis blivit efter hand allt bredare och nu måste rätas och breddas. [Tidens Juggernautsvagn måste fram, rakt fram. Ingen krokväg av hänsyn till kulturbärarnas minne! Fredstidernas skövling i smått är andligen befryndad med krigstidernas skövling i stort. Jfr Bj. Björnsons Jernvägen och kyrkogården, översatt i Läsning för folket 1869.]

Sv. Läraretidning fortsätter: "Den gamla skolan i Riseberga är till det yttre alldeles oförändrad och utgör ett gott exempel på svunna tiders anspråkslöshet. På byggnadens mitt fanns den gemensamma ingången såväl för lärare som för elever, en förstuga bara, och sedan gick barnen till höger in i skolsalen, där alla klasserna åtnjöt undervisningen tillsammans utan att låta sig störas av varandra". Den 96-åriga förre bankkassören Henrik Nilsson berättar sig ha gått där i skolan för läraren P. Andersson-Anderberg, som var utexaminerad, men det hade funnits en lärare före honom, och denne hade icke varit examinerad. Anderbergs lön var 4 skilling banco i veckan för varje barn. Det lästes åtta timmar om dagen på sommaren och sex timmar på vintern. Lärarlönen betalades kvartalsvis med tio Rdr banco. Det första stämmobeslutet om skolan daterar sig från 1852, och 1864 indelades socknen i fyra skoldistrikt, allt enligt 96-åringens skildring. Han visar sin gamle lärares katekes, efter vilken undervisningen skedde. Dess titelvignett bär följande inskription:

"Doctr Mårt Luthers Lilla Cateches med Lindbloms förklaring samt An-teckningar utur den Heliga Skrift och flera Andeligen upplyste Mäns Skrifter till Handedning wid Barns Undervisning samlade af P. Anderberg 1839."

Många handskrivna och andra tilläggs-katekeser ha använts i folkskolor och i konfirmandundervisningen under århundraden. Laurelii och Schartaus (tryckta) begagnades ännu under 1800-talets senare hälft. Många lärde dem innan de kunde skriva och räkna, somliga t.o.m. innan de kunde läsa innantill. (Jfr här kommentaren till Broströms minnen: avtryck ur Meijerbergs folkskoleinspektörsberättelse för norra Bohuslän 1861—62.) Jag har några sådana handskrivna överkursböcker. En småskollärare i Västmanland gick omkring och sålde en textad sådan jämte ett slags textförsedda s.a.s. dalmålningar från sin soldattid i Frankrike; planerna att reproducera dem i ASU har måst uppskjutas av ekonomiska skäl. I "Till Hembbygden. En julkhälsning till församlingarna i Strängnäs stift", Sthlm 1930, på vilken pastor C. J. Carlberg haft vänligheten fästa min uppmärksamhet, har lektor Olof Bosson i Nyköping (nu bosatt i Alvik) berättat om en avdankad präst som gick omkring med en färgglad kappsäck bl. a. i Skåne och sålde katekesutvecklingar. Sådana torde även "Hoppman" ha spritt därstädes. Han, det vill säga den blindfödde Per Nilsson, drev under åren 1838—1840 en ambulerande skola i Kristianstads län och lär ha varit en utpräglad entusiast för folkundervisningen. Benämningen Hoppman förklaras med att han i entusiasm över lyckade resultat på detta område brukade hoppa jämfota av glädje.

Hans fosterson hade icke ord starka nog för sin beundran över denne sin läromästare. Denne fosterson, som i unga år ledde Hoppman på hans vandringar, gjorde sig sedan ett vackert namn i svensk bildningshistoria. Han hette Petter Carlsson Kjellberg, levde 1828—1910, blev urmakarelärling och nära lierad i Göteborg med "folkbildarna" Viktor och Carl Rydberg, Bjursten och Meijerberg (jfr Kungl. bibl.: Rydbergssaml. 70; G. H. T.: "Handelstidningen Julen 1944". Om K:s halvbror jfr ASU 65 s 20). P. C. Kjellberg blev en av de ivrigaste medlemmarna av Bildningscirkelarna i Stockholm och Göteborg. Han utgav 1849 i Göteborg Bildningsvännen, tidning för bildningscirkel och arbetare, och 1868—78 i Stockholm Svenska Weckobladet, organ för folkupplysnings vänner och befordrare, samt senare Svenska Husmodern och Fosterländskt Weckoblad (jfr Nordisk Familjebok, tredje upplagan, samt Carl Landelius: 1840—1850-talens Bildningscirkel I, Sthlm 1936). Betecknande är t. ex. en uppsats i Svenska Weckobladet 16/2 1870: Ett medel att alltid vara nöjd; det var den tiden då arbetarna (intill den första storstrejken, 1879) började sina föreningsmöten med bön och sång. (För uppgifterna här om Hoppman och om P. C. Kjellberg såsom pojke har jag att tacka uppteckningar i redaktör H. E. Kjellbergs ägo.)

S 149—151. Joel Söderbergs berättelse om sina ynglingaår må här kompletteras med vad han berättat för sin förutnämnde son Rudolf S., vilket denne refererar på följande sätt.

"Far gick en kort tid i målarlära under farfars skollärartid i Adolf Fredrik i Stockholm. Hemmets stora fattigdom gjorde det nödvändigt att pojarna arbetade ute. Faster Augusta var i hemmet, behjälplig med varjehanda.

Farfar hade först ingen anställning i huvudstaden. Arbetade där först med skomakeri (och bokbindning). Senare erhöi han anställning såsom lärare. Skrev sina läroböcker i bostaden, översta gavelrummet på vinden i skolhuset på Adolf Fredriks kyrkogård. Manuskriften utgjordes av såppapper. Det förvarades i en kakekugnsnisch."

Om inköp av sådant papper bad han även sin dotter Augusta i brev från Trosa 1/10 1888. Han beställde: "6 ark schagränpapper enligt hosgående prof. e. d. 3 ark agatpapper enl. egen smak, 2 ark à 35 öre gul papp, 6 ark olifantpapper, stadigt, kulörn likgiltig. Det hela går på omkring 1 kr. 6 öre".

S 150 r 17—22. I ASU 38 s 30 talar J. Söderberg om en sorts långbänkar med hylla under bänkskivan för *nedläggande* av böcker o. d. Det var sålunda ej en sådan där ofta förekommande, hiskligt lång bänk med fast och långt överbräde och med ett extra bräde spikat inunder, *på vilket* böcker o. d. kunde instickas och där förvaras. Adolf Fredriks skolbänkar voro halvlånga och sågo ut som om de skulle begagnas (även) vid syundervisningen, enär varje bänk var försedd med flera uppfällbara, lutande lock, på vilka man kunde skriva eller läsa, när de voro nerfällda, och vilka man kunde lyfta upp för att ur bänkens innandöme ta upp sina arbets- eller skrivdon. Med svårighet lyckades jag få den bästa av de två kvarvarande räddad till Svenska skolmuseet. När den kommit dit från mörkret på skolvinden, framträdde under ett av locken en mängd pojknamn, ditskrivna med blyerts, och under mina forskningar i Riksarkivet fann jag sedan alldeles samma namn på elevlistorna för Adolf Fredriks folkskola. Även den ljuvliga hemligheten var representerad: ett papperskaramellmärke fanns fastsatt på en vägg därinne i ett av tomrummen och var försett med inskriften: Låt mig hoppas!

Vad Söderberg aa s. 32 berättar om de oöverbakade skolpojknarnas fribyt-liv t. ex. under de härligt långa middagsrasterna, har en viss motsvarighet i

Gunnar Nilssons oförgätliga uppsats om Pojkparadiset i Lösen, ASU 65 s. 155—167.

Såsom en osed betecknar J. Söderberg visserligen bataljerna mellan läroverks- och folkskolepojkar om kvällarna, där t.o.m. svängremmar och daggar ej voro ovanliga. Men han har en mer än vanligt sund och mänsklig reflexion rörande denna företeelse (aa s. 32—33), och den synes kunna här omtryckas, helst som liknade företeelser flera gånger beröras i denna bok och i övrigt i ASU. "Det hela var mer en av människonaturens djupare instinkter härrörande yttring av pojkaktig äventyrs- och dådlystnad, en kärlek till bragder enligt primitiv pojkåskådning, snarare än argt uppsåt eller brottslig vilja att göra skada. Man hade fått uppleva ett äventyr och fått lämna fritt lopp åt de inneboende krafterna och begäret att få göra sig gällande i yttervärlden, och det skänkte som frukt och behållning en viss känsla av tillfredsställelse. Felet låg i bristfällig uppfostran, i det man förbisåg eller saknade blick för betydelsen av att i uppfostringssyfte tillvarataga och leda i god riktning denna hos all sund ungdom inneboende starka verksamhetsdrift."

S 153—154. Interiören vid framkomsten till Ornö skola, är förut återgiven i ASU 38 s 29 men mycket summariskt och med utelämnande av alla upplevelser dessförinnan och därjämte. För sammanhangets skull återges interiören här på nytt. —

Här må nu först återges det mesta ur Söderberg den äldres brev till "Skollärare-eleven Hr J. G. Söderberg, Wexjö, Klostergatan N:o 16 hos fru Hammarquist". Däri ger G. A. Söderberg råd rörande förberedelsen för inträdesprov till andra eller helst tredje (=högsta) klassen vid Växjö eller annat seminarium. Joel S. vann inträde i Uppsala s. å. och blev där utexaminerad efter ett år (1870). "Provskrivningar" av honom finnas i Svenska skolmuseet.

Wisby & Roma den 8 Juni 1869.

Älskade Joel!

Ditt brev af d. 28 nästl. maj bekommo vi förl. lördag, o. det var kärkommet, upplysande att din resa lyckligen blifvit fortsatt o. ändad.

Jag svarar derpå genast, dels för att sända dig hosgående bref fr. Sörberg, dels för att be dig snart underrätta, hvad du har lärt o. funnit af slutade examina i Wexjö Seminarium, hvad du för egen del tycker dig ha att hoppas med afseende på erfarenheter du redan gjort på platsen; om du kan erhålla någon ledning vid sjelvstudierna nu under ferierna m. m.

Seminarister ha sagt dig att inträdesfordringarna äro i högsta grad svåra, betygen fr. detta läroverk i lika grad rekommenderande. Detta kan väl till någon del vara sannt; dock ej troligen utan öfverdrifter. Ty jag vet af egen erfarenhet, att seminarister ha frestelser eller göra sig dyl., att öfverskatta såväl det ena som andra i dessa afseenden. — Du torde genom mera vunnne kännedom härom, d.v.s. om inträdesfordringarna, finna, att de ej måtte vara allt för orimliga. I sådant fall kunde det ej vara [ogörligt?] att uppoffra så mycket, att inna[n] kommande hösttermin ombyta ort och börja vid ett annat seminarium. Detta hoppas jag dock att du ej önskar, synnerligen om der äro, såsom jag hört sannt kristlige lärare.

Kristendomen skall vara ett med de svårare ämnena. Sedan du reste, har jag gjort bekantskap med Ahlbergs Bibelkatekes. Denna skall du skaffa dig o. lära. Det skall bli dig till stort gagn vid muntligt o. skriftligt arbete häruti. Den är den bästa bok jag sett i detta ämne, både i klarhet, enkelhet o. system, m. m., samt i kärnfullhet.

Svenska språket hoppas jag du genom någon mera förkofran skall nöjaktigt reda.

Att Svenska historien skall vara så svårt ämne är underligt, då der ej fordras större kunskap än efter Dahms Lärobok, som ej bör vara omöjlig att instufva i hufvudet, jemte någon [del?] ur Starbäck.

Den uppdrifvna hufvudräkningen kan jag ej gilla; måttligt är här också bäst. Med ledning af Nyströms sätt att gå tillväga, tror jag dock att du deri reder dig; men naturligtvis drar det tid att öfva sig till stor färdighet i denna konst, att neml. i tanken reda svåra uppgifter. Låt mig höra i nästa bref, huru dan Ekmans Geometri är o. om du har mycket arbete med densamma.

I värsta fall får du väl åtnöja dig med att ingå i 2:dra klassen; så mycket man än önskar, för tidens skull, att du kunde komma i 3:dje. Öfveranstäng dig dock icke med läsning; ty detta skadar mera än gangnar; måttan är också der bäst. Likaså i födan och är det ej värdt att lefva för magert; bäst på enkelt sätt men någorlunda närande föda o. hvilla. Priset på logis m. m. tycker jag ej är dyrt, synnerligen om man är omgifven af hyggligt folk . . .

Hälsning från vänner o. mest från Mamma, Augusta samt från din tillgifne Gust. A. Söderberg . . .

Det andra och tredje brevet har Joel S. sänt till föräldrarna.

Upsala d. 6:te Mars 1870.

Älskade Föräldrar!

En tredjedel av denna lästermin har redan förflutit. Derunder har åtskilligt tilldragit sig, rörande såväl ställningar och förhållanden på Seminarium som mina enskildheter, hvilket nu gifver mig anledning att skrifva.

Rörande hushållningen vill jag nämna, att den icke är på samma goda fötter som i början af terminen. Af det medhafda matförrådet är endast största delen av grynen, två tredjedelar af mjölet och något kaffe kvar. Hwad som för öfrigt i detta fall är oss af nöden måste köpas, hvarföre de dagliga utgifterna stiga till ett jemförelsevis icke så ringa belopp. För en tid sedan blef min lilla kassa, ursprungligen bestående af de af kusin Janne lånta 10 Rd, tömd. Hvarje dag väntade jag brev från [bror] Karl, till hvilken jag skrifvit, begärande ett lån af 10 Rd, men något dylikt har ännu icke kommit, hvarför jag nödgades pantsätta min bonjour för 4 Rd, af hvilken summa jag använde största delen till inköp af wed och densammas sönderhuggning (den i början af terminen köpta weden var då slut). Emellertid skref jag häromdagen till kusin Janne om ett nytt lån af 10 Rd, men swar har ännu ej hunnit anlända. — Kunde ett större parti bröd wid lämpligt tillfälle sändas oss, wore det önskwärdt, ty derigenom besparades den drygaste delen af penningutgifterna.

[Syster] Augusta säger sig behöfva en kjol samt mammas mantilj, om neml. mamma ej behöfver densamma.

Arbetet på Seminarium är ganska ansträngande. Med anledning häraf vill jag omtala en händelse af ganska upprörande beskaffenhet, hvilken nyligen passerat med en under föregående år från härwarande Seminarium utgången elev, numera Skolläraren Lingwall. Han war kamrat med Sörberg i andra klassen, bland eleverna war han den skickligaste och erhöil wid afgångsexamen de högsta betygen. Påföljande sommar började han blifva sjuklig, längre fram på hösten började synen aftaga, så att han ej kunde sköta sin skola om e.midd., utan måste slutligen weckorna strax före Jul alldeles upphöra dermed. Synen blef allt dunklare, slutligen förlorade han sina ögons ljus, och nu ligger han såsom blind på Upsala sjukhus. På ögonens yttre kan

ej upptäckas det ringaste fel. Sjukdomen består för öfrigt i en fullkomlig förslappning af hela nervsystemet. Stundom bemäktigas han af en dwala eller blifver hela hans kropp öfverfallen af konvulsiviska ryckningar, hvarunder han känner en stark smärta i hufvudet. Allt detta är förorsakadt af öfverdrifven själsansträngning och knapp föda. Han må verkligen tjena till ett warnande exempel för hvar och en af de nuvarande eleverna, som kunna fres-tas till en till öfverdrift gående ansträngning på sjäslifvets område.

Då jag för någon tid sedan i något ärende var inne hos Rektor Norlén, be-gärde han att få se ett exemplar af den af pappa utgifvna "Renläsningskurs", i den händelse, att jag hade någon med mig. Då jag swarade, att jag ej hade någon med mig, gjorde han mig några frågor rörande densamma, hvilka gaf mig anledning att nämna äfven "Praktisk skrifkurs", hvilken jag lofvade att lemna, emedan jag egde ett exemplar deraf. Sedermera fann jag att detta se-nare var illa skuret och nedsmutsadt. Derför beder jag, att pappa med om-gående wille sända mig ett exemplar af hvardera. Rektorn wille se den der-före, att han äfven gjort det till sin uppgift att lära känna, hvad som under senare tider blifvit verkadt för Folkskolan.

Under loppet af några veckor ha flere stöder föröfvats på Seminarium. 3 å 4 elever ha förlorat böcker, andra ha blifvit bestulna på penningar, guld-ringar etc. Sörberg förlorade sin hela kassa (bistående af 8 Rd.) hvilken låg i hans ytterrock, som hängde i tamburen. Tjufven eller tjufvarna, som miss-tänkes vara bland kamraterna, ha ännu ej kunnat upptäckas. Emellertid har det varit stor uppståndelse på Seminarium med anledning här af. Alla våra böcker ha blifvit förda till Seminarium, för att wisiteras. Dock ha alla be-mödanden hittills varit fruktlösa.

Till sist många helsningar från Augusta och eder tillgifvne Joel.

[Mantiljen var kanske ett så fint plagg (axelkrage, pellerin), att modern hade ärvt den efter sin mor, som var född Blixen-Finecke och sålunda befryndad med tyska och danska furste- och adessläkter.]

Stockholm d. 17:de Sept. 1871.

Älskade Föräldrar!

De bägge lådorna, så väl den, som kom med Lövvenius i går som den, som skickades oss för 14 dagar sedan, ha vi erhållit. Brödet och smöret har varit ganska godt och hållbart (utan att mögla eller skämmas). Wi föredraga att behålla smöret för egen del och i stället lemna Jannes penningar. Potatisen är i godhet utan like.

Augusta har icke erhållit inträde i Småskolelärarinne-Seminarium på grund af sin ungdom. Profvet lär hafva gått lika bra som för någon annan i alla ämnen. Men det är icke (besynnerligt nog!) på kunskaper och skicklighet som göres mesta afseende vid bedömandet af personers lämplighet till lära-rinnor. Rektor yttrade, då domen fälldes öfver de inträdessökande, att respektive lärare och lärarinnor vid Seminariet efter bästa förmåga gjort ett urval bland det stora antalet af inträdessökande, och dervid icke så mycket fäst sig vid kunskaperna, utan vid dem, på hvilka man kunnat se (!?) att, då de inhämtat det erforderliga kunskapsmättet, de skola blifva dugliga lärarinnor. — Lycklig den, som i likhet med Rektor [Fr.] Sandberg och hans colleger, kan, vid första blicken på en person, bestämma hvad han *duger* och *icke duger* till! Det är förmätet att tro sig hafva en sådan förmåga, synnerligast, som erfarenheten visar att skenet så ofta bedrager. — Widare skall Rektor hafva yttrat, att *de* hade företräde, som voro från Stockholms Län, i synnerhet från

landsorten, samt de, som förut undervisat barn. En flicka, som vid slutad Se-minariikurs skulle vara 16½ år, kan icke uppfatta vigten af lärarinnekallit. (Detta syftade tydligen på Augusta, som var den yngsta af alla de inträdes-sökande). Icke mindre än 50 blefvo kuggade, af hvilka många voro från Sveri-ges södra och norra landskap. Medgifvas måste, att i våra dagar uppstått en rasande vurm hos fruntimmer att egna sig åt lärarinnekallet. Det är icke hel-sosamt. — Hwad Augusta beträffar, så är det väl icke värdt att nu så *snart* tänka på någon Seminariikurs, utan låta henne mogna så småningom för det *större* Seminariet, så framt hon skall bli lärarinna, och icke mera bry sig om det *mindre*.

Karl går det bra för. Han förestår konditoriet hos Hellbacker med en må-nadspenning af 25 Rd., samt allt fritt. Han har nu mycket brådtom med sylt-ning och saftkoking för året, har därför icke tid att skriva, utan helsar ge-nom mig . . .

Så långt J. Söderbergs brev. — System Augusta blev icke lärarinna utan kontorsföreståndarinna på Nya Dagligt Allehanda. Till denna tidning var det som "sexan" under sin "generalissimus" (Joel S—g) vände sig; jfr s 110 r 9n. Söderbergs tveksamhet inför kvinnors "vurm" att bli lärarinnor gick hos ho-nom bort med åren; också blev han själv gift med en lärarinna (född Stéen). Den förste folkskolläraren som blev riksdagsman, alltså Sven Rosenberg, var emellertid av Söderbergs förra åsikt, när han yttrade sig vid 4:de allm. nord. skolmötet 1880 i Stockholm (Berättelse om detta möte av C. Falk s 52).

I ett föredrag (manus i SAF:s arkiv) berättade Joel Söderberg följande om den Meijerbergska "skamboken"; jfr här s 96 r 22.

Med namnet den "svarta boken" betecknades en mycket fruktad tingest, som inspektor brukade göra anteckningar i vid inspektionerna, men vars till-varo — om jag minns rätt — någon M:s anhängare förnekade. Vid ett besök hos mig, som han uppenbarligen hade ett "gott öga" till, kvarglömde han den fruktade "svarta" på katedern. Jag motstod visserligen frestelsen att studera innehållet, vilket nog varit av stort intresse, men kunde inte under-låta att kasta en blick på den uppslagna sidan, där följande anteckning före-kom: (Datum). "Ankom till Maria folkskola kl. . . . och fann lärarne Da-lin och Söderberg gående fram och tillbaka på skolgården under samspråk" — en, som det vill synas, rätt betydelslös anteckning, då händelsen skedde under rasten. Syftet var tydligtvis att antyda pliktförsummelse å båda lärar-nas sida. Emellertid uppsökte jag inspektor och överlämnade artigt "den svarta" under uttalande av min förmodan, att inspektor glömt densamma hos mig. —

Kortast kan man karakterisera Joel Söderberg genom att trycka av någon av de många redogörelserna och tacksamhetsyttringarna, som inflöto i lärare-och västgötatidningar, då han återflyttade till Stockholm. Jag återger en ur högen från slutet av november 1902.

"En kännbar förlust drabbar under närmaste tiden västra Sverges och sär-skildt Skara stifts folkskollärarekår, i det att en af dess utan gensägelse mest bemärkte medlemmar, öfverläraren *J. G. Söderberg* i Lidköping vid instun-dande årsskifte afflyttar till Stockholm, där han blifvit utnämnd till öfverlä-rare vid Klara folkskola.

Hr Söderberg har under den långa följd af öfver tjugu år stått såsom en märkesman bland svenska folkskollärarekåren och utgör utan tvifvel en af landsortens bästa förmågor på detta område. Under en nära 22-årig värk-samhet inom Lidköpings samhälle har han af denna stads på 70-talet tämligen

primitiva skolförhållanden skapat ett skolväsende, som i mångt och mycket bör kunna utgöra mönster för en svensk småstad, och nästan lika länge har hr S. tillhört offentligheten inom den pedagogiska världen. År 1884 blef han med stor enhällighet vald till den nu 50-åriga Skara stiftsskolföreningens ordförande. Sedermera har han vid hvarje återkommande möte fått detta mandat med kompakt majoritet förnyadt. Skara stifts folkskolläraremöten ha genom hr S:s insikts- och talangfulla ledning så vuxit ut till stora "riksmöten" med ända till 12- à 1300 deltagare, dess förhandlingar ha tilldragit sig liflig uppmärksamhet både uppåt och nedåt och Skara stifts folkskollärareförening har härigenom förvärfvat sig ett rykte, som t. o. m. nått långt utöfver landets egna gränser.

Inom Sverges allmänna folkskollärareförening har hr Söderberg omkring 15 år innehaft förtroendeposten af vice ordförande.

Inom Skara stifts folkskollärarekår efterlämnar hr S., som nu är en något mer än femtio års man, ett tomrum, som blir svårt att fylla, och underrättelsen om hans afflyttning från stiftet skall förvisso i vida kretsar framkalla känslor af saknad. Icke minst blir detta fallet i Lidköping, där han nedlagt ett 22-årigt förtjänstfullt arbete såsom skolman och i hvars kommunala lif han såsom mångårig stadsfullmäktig och ledamot af kyrko- och skolråd m. m. tagit värksam del."

"Skara Stifts Folkskollärareförening 1852—1927. Minnesskrift", folkskoleinspektör A. Th. Wahlströms bok om nämnda stiftsmöten, utgör ej minst ett lysande vittnesbörd om J. Söderbergs betydande insatser såsom föreningsordförande. Jfr Falköpings Tidning 30/7 1892.

Kommentar till läraren G. Karlssons minnen.

S 156 r 14n. Slöjdlärorens namn var Engman.

S 156 r 2n. Om den gamla animositeten mellan elever ur olika folklager och skolslag jfr Aug. Blanchés berättelse Flickan i stadsgården, ÅSU 68—69 och Broströms minnen här i vol. 71.

S 157 r 17n. Bilägret hölls den 20 sept. 1881.

S 158, 159. Beskrivningen på matematik- och trädgårdslärarna i Uppsala stämmer rätt väl in med Ferbs resp. Broströms redogörelser för undervisningen i Linköping. Adjunkten Herrmanssons metod uppges vara författad av en österrikare; jfr min kommentar om H. i ÅSU 47—48 s. 247. K. P. Nordlunds förståndsmetod är befreundad med denna.

S 162 r 16n. Att felet är lärarens är ett påstående av C. G. Salzmans i Myrboken, som ofta citerats. De som icke tycks eller låtsas ha en blek aning om gångna tiders reformpedagoger, tro sig eller andra komma med idel nya uppslag, även om och när de sistnämnda visa sig vara bara Lesefrüchte. Följande är måhända ganska betecknande. Sommaren 1945 hölls i Folkuniversitetets regi en kurs i psykologi med pedagogik vid Stockholms högskola. I Dagens Nyheter 31/7 1945 yttrar studierektor Sven Björklund i en intervju att "förtvivlans träsk" inte behöva vara "kvistiga" längre. Rubrik: *Förtvivlans träsk muddras av psykologiska pedagoger*. En av föreläsarna synes ha nått fram till Salzmans antydda ståndpunkt från 1806 i den nyssnämnda boken (som varit översatt till svenska från 1897), men han måtte inte citerat de nstore föregångaren — att döma av följande utgjutelse och ledare under rubriken Den nya pedagogiken i Stockholms Tidningen 1/8 1945: "Den moderna pedagogiken har tydligen gått betydligt framåt, sedan de

dagar, då den nu till mogen ålder komma generationen svettades på skolbänkarna, och det är glädjande. Bara en sådan sak, som att den finske pedagogen, docent Jan Gästrin — en av föreläsarna — konstaterar att en lärares första reaktion, om hans elever inte förstår hans undervisning, bör vara "det där gjorde jag inte bra", säger åtskilligt om den nya inställningen. En sådan sats borde kunna ge åtskilliga pedagoger av gamla skolan en tankeställare — om den gör det är en annan sak. I varje fall verkar den så mänsklig och förnuftig att man gärna ger den nya pedagogiken sin välsignelse. Det gör säkert också alla elever och deras föräldrar, vilka senare alltid haft klart för sig att det måste vara något fel att inte deras ungar kunna följa med i skolornas pedagogiska galopp".

Det finns ju dock något som heter pedagogikens historia, och enligt den har "en ny naturåskådning", "en ny psykologi" och "en ny pedagogik" uppkommit, påbörjats eller segtrat många, ja otaliga gånger — ehuru icke under ovederhäftigt tidningshojtande utan under tyst kamp, självuppsoffrande människokärlek och personlig ödmjukhet. Och sällan har den teoretiska och praktiska reformpedagogiken saknat vetenskaplig bakgrund, om denna än ej importerats från Amerika eller burit märket 1945. För övrigt är *det* inte det väsentliga, att pedagogiken är ny utan "god". Och en god sak och en välbehövlig verksamhet främjas icke av en dålig början. (Jfr J. Böhm: Geschichte der Pädagogik 1892—93, åtminstone sammanfattningen i del II s 420; jfr ÅSU 42—43 bl. a. s 1, 84, 98, 105, 107 och här s 215—224, 270 om den ödmjuka donatorn Eneroth, som önskade gynna både en på vetenskaplig grund byggd, idealitetsfylld reformpedagogik och en vetenskaplig undervisnings- eller människoförädlingshistoria. Jfr Ped. Tdskr. 1936 s 131; ÅSU 63: "Goda lärare", bl. a. s 295—307).

P. S. Just som arket skall gå i press, ser jag i Sv. D. (26/2 1946) följande illustrerade citat ur JUF-ordförandens tal "i förrgår": "Vi vill höja jordbruket genom att höja oss själva, och vägen dit heter bildningsarbete med både boken och plogen som symboler". Denna tanke hade västgötabonden Per Sahlström nedskrivit 1833 i följande form: "Odling åt den som odlar jorden, och han skall i sinom tid odla den till både enskild och allmän fördel". Så kunna gamla tankar sporra och vägleda, medan man föga vet om "de nyas" bärkraft, duglighet och livslängd. Undervisningshistoriens lott kan tydligtvis uttryckas med Tyge Brahes valspråk (på 1500-talet!): "Icke synas men vara!"

S 162 r 14n—12n. Även i åskådighetens berättarkonst hade förf. tydligtvis sin medvetna förebild i rektor Norlén. Denne plögade berätta att han under det han gick i småskolan levde så med i lärarens berättelse om Israels barns gång genom Röda havet, att han — pojken — började draga upp byxbenen och vek ner strumpskäften för att förbereda sig att "följa med" vandrings torrskod. Att Norlén själv kunde vid sina lektioner (men knappast i sina tryckta böcker) undervisa så levande, framgår av tusentals elevers vittnesbörd och även av G. Karlssons minnen dels här, dels i ÅSU 47—48.

S 162 r 6n. Att man ej bör ålägga eleverna att lära utantill något som icke är väl genomgånget och förklarat, stipulerades t. ex. i F. F. Carlsons cirkulär 22/4 1864 rörande folkskolan och var många gånger förut rekommenderat av reformpedagoger. I Bang-Hall: Uppfostrans historia, upplaga 6, påvisas ett flertal sådana förebilder, givna under många århundraden. Den nämnda välbehöfliga och märkliga stadgan fick ecklesiastikministern uppslaget till, då han läste Meijerbergs första årsredogörelse för verksamheten vid Stockholms folkskolor, berättar han själv.

S 166 r 2—4. Författaren har senare muntligen så förtydligt uppgiften om överflyttningen till Engelbrekts skolhus vid Valhallavägen, att när övergången dit skedde år 1900, hette skolan Hedvig Eleonora församlings norra skola men att när församlingsdelningen ägde rum [1/5 1906], fick denna del av den dittills odelade Östermalms eller Hedvig Eleonora församling namnet Engelbrekts församling.

S 166 r 11. Fallet var ju så mystiskt och viktigt, att D:r Lagerstedt fann sig såsom medlem av de tre nämnda "kollegierna" nödsakad ombesörja en undersökning. Vägen via hans vän folkskoleinspektören var ju en genväg, varigenom av fallet ej behövde göras större nummer än nödvändigt var, något som ju måst bli händelsen om han skulle lagt fram ärendet vid läroverket, i skolrådet och i stadsfolkskolöverstyrelsen, dit han ju hörde. Den bottenhederlige och rättframme D:r Lagerstedt hade sålunda förvisso ingen den minsta önskan att komma förf. till livs. Något annat har ju ej heller förf. sagt. — L. blev sedan (1905) läroverksråd (ASU 67 del II s 4, 5), och hans syster var arbetskamrat med förf. i Hedvig Eleonora folkskola (jfr ASU 53 s 214).

S 168 r 16. Såsom en nuvarande lärare i Swärds "gamla" skola, fil. lic. A. Wiberg, påpekat, påminner Swärds här återgivna undervisningsprov ganska ingående om metoden uti Kateketisk handbok av seminarierector Fredrik Lundgren, där ämnet lyder: Varför är Jesus avlad av den Helige ande?

Likasa var nämnda förståndsmässiga kristendomsundervisning tydligtvis befryndad med seminarierector Bergendals (i Karlstad och i Uppsala) samt med följande utdrag ur "Hänvisningar om sättet att undervisa barn att rätt läsa, förstå, draga lärdomar av, göra tillämpningar på och kunna bedja utur den Heliga Skrift" (av den på sin tid högtberömda pedagogen Gustava Röhl, 1843). Mark. 1:6. Fråga: Vilken åt vildhonung och gräshoppor? Svar: Johannes. Fråga: Vad gjorde J. med vildhonung och gräshoppor? Svar: Han åt. Fr.: Vad åt J. mer än vildhonung? Sv.: Gräshoppor. Fr.: Vilken åt gräshoppor? Sv.: Johannes. Fr.: Vad åt J. mer än gräshoppor? Sv.: Vildhonung. Fr.: Vilken åt vildhonung? Sv.: Johannes. Fr.: Vad för slags honung åt J. Sv.: Vild. Fr.: Vild — vad? Sv.: Honung. (Jfr Pestalozzis metod.)

S 170 r 15n—7n. Jfr: När "kusinerna från landet" hälsade på gymnasister i Skara, sutto ett par i soffan och diskuterade poesi, medan en flicka "löskade Lasse" vid fönstret; N. Beckman: Vår skola (= Skara läroverk) II s. 141, med foto. Jfr Corinna i Svenska Dagbladet 25/11 1945:

"Jag minns, när jag var ung och grön lärarinna och tog itu med en stackars lusig flicka med sabadill och grönsåpa, inte särskilt behagligt jobb! Dagen därpå kom flickan tillbaka med ett brev — det var skrivet på ett avrivet hörn av en gammal påse och det stod med vingliga bokstäver: Lisa har så många löss hon vill. Wenligen fru Karlsson."

S 171—172. Om pojknarnas fotbeklädnad jfr K. G. Ossiannilssons dikt om klappret av pojknarnas trätofflor (i Malmö). — Skolbadens skapare fru Sofia Nilsson, född Andersson, i Nikolai ävensom flickslöjdsinspektrisen Hulda Lundin och gymnastikinspektören Elin Falk skildras i (A. Gierow): Svenska folkskolans märkesmän.

S 172 r 12n. Till överlärare C. J. Setterlund i Engelbrekt resp. folkskoleinspektör C. G. Bergman anlände åtminstone följande två resp. ett brev från en fader till skolpliktiga barn. [Jag stryker avsändarens namn.]

Herr Zetterlund! [Walhallavägen.]

Skolkar Lars? efter ni skickar vaktmästarn att hämta honom! Jag har trott att Lars gick ordentligt i skolan fast jag i dag behöfde honom hemma.

Jag har en gång frågat om jag ej ägde rätt att hålla honom hemma någon dag; men ej fått något svar. Att var och en, gör sin pligt vill jag ej klandra, men ni tycks öfverskrida. Det är af ondo. Men ni är visst inte så noga. Jag har ofta undrat hvad ni skulle med min hustrus prestbetyg att göra. Det är nu en 2 år sen, men kanhända Herr Zetterlund vill lemna upplysning. Så vill jag veta hvarför ni behandlar Lars, som en brottsling? (Johan frågar ni ej efter.) Wisst har han varit på skolkarhem och der är ju bara elaka pojkar sa inspektör Bergman; men det förvånar mig inte, sådan herre sådan dräng; jag känner edra herrar; inte äro de jordens aldra största skurkar eller förfalskare förstås.

Stockholm den 23 Mars [1902].

Herr Bergman!

Som jag just nu hörde att ni ansåg fröken Blomberg utan skuld; vill jag lemna en redogörelse, hvarför ja af Herr Zetterlund begärde att få Lars flyttad till en annan lärarinna. Han fick sitta inne alla rasterna, utsatt för drag, så att han ådrog sig stark förkylning; jag förhöll henne då hennes oförstånd, jag vill ej tro det var något annat. Hon påstod då att frukostrasten hade de alltid fritt, det var hennes princip; vad draget beträffade var det 2 gånger, som luckan stått öppen i taket. Lars han säger då att det ej var sanning. Skall du säga att din lärarinna ljuger! — Jag svara då! När fröken ljuger, äger han väl rätt att säga så eller hur Herr Bergman? — När då Lars med bestämdhet påstod att han fick sitta inne äfven i frukostrasten, skyllde hon på att hon då ej var närvarande i skolan, så att hon ej med bestämdhet kunde veta det; detta var ju en klumpig nödlögn, som jag ej hade tänkt att fästa mig för, men dagen derpå ville hon i skolan bringa honom erkänna att han varit ute på frukostrasten, då tyckte jag det gick för långt, ty det var ju rent af skurkaktigt.

Ett sådant sätt att behandla barn anser jag vara demoraliserande. Men om fröken Blomberg på heder och ära kan intyga att Lars ljuger är jag villig att be om förlåtelse. Någon rättelse kan man ej beräkna, när man har att göra med personer, som har så underliga begrepp om rätt och orätt. Ni säger att Strindberg är den största skurk, som fins och om vi uppfostra Lars efter hans idé, kommer han på värre inrättningar än Skolkahemmet. "Hvarför var Lars på Skolkahem"? Akta er! Det var obetänksamt af er att ni ej kunde skaffa någon annan plats åt min pojke som ni visste var snäll enligt Fröken Grevells upgift, än ibland vanartiga barn, men H[o?]n hade ju ej en falsk dopattest, så det var väl inte så noga?!

Stockholm den 24 Nov. 1902.

[Anm.: Vid sidan om påståendet rörande Strindberg har D:r Bergman senare skrivit: jag har icke yttrat mig så. Och vid sidan om uttrycket "kommer han", skriver B: kan han komma.]

Herr Zetterlund!

Hur visste ni att jag ville bråka?

Ni skickade bud med Lars att Johan skulle, antingen komma i skolan, eller ock skaffa läkarebetyg; det var den 3:dje Juni; dagen derpå inställde vi oss med pojken. Man skulle kunna tro, om man får dömma efter ert handlings-sätt; att ni haft fullt förtroende för min utsago angående orsaken till Johans frånvaro.

Terminen är nu slut och jag har ej under hela tiden haft mer än 3 förfrågningar utaf en liten flicka och henne gaf jag det besked, att när Johan blir bra skall han komma i skolan. Sist jag talade med Dr. Wetterdahl frågade jag

hvarför Johan aldrig kunde bli bra; han svarade då att han var klen och att det fins många barn, som aldrig bli bra.

Har ni kanske blifvit öfvermodig eller hånar ni mig?! Jag sade eder en gång att jag ej skickar barnen i skolan förrän jag blir tvungen, jag har gjort min pligt.

Jag frågar! Äger jag ej rätt att ha min pojke hemma någon dag, om jag så skulle behöfva, eftersom vaktmästarn med detsamma kommer för att hemta honom. Man skulle kunna tro att det är en nyckfull tyrannisk qvinna, som styr skolan. Jag hörde att [Fröken Ellen] Blomberg beklaga sig att hon fått ovettiga bref, men det hör nu ej hit; jag skall sedan närmare behandla den saken. Jag tror inte att det skulle skada att ni gick och titta efter Fröknarna då och då, så att ni kunde veta hvar ni har dem. Det är en pojke i samma kurs, som Lars, som jag tycker är synd om, häromdagen var det Blombergs namnsdag, då ville hon ej slå honom sjelf, men då uppmanade hon alla sina barn att slå honom. Han heter Nils Berg. Det är i sanning bedröfligt. Jag har hört af andra barn att sådant ej är ovanligt. Jag undrar om inte Lars kunde få börja hos Lärare, men under alla omständigheter måste han bli befriad från Blomberg, ty hon har förverkadt sin rätt, som uppfostrare, för mina barn åtminstone.

Stockholm den 12 Juni 1902.

S 176 r 12n. Otto Salomons sokratiserande lektioner på Nääs nämnas i litteraturen av somliga men äro ingenstädes avtryckta eller i detalj refererade. Stenogram av sådana finnas dock och borde tryckas — i urval.

S 177—178. Efter Kerschensteiners besök i Stockholm 1910 inrättades där 1912 på förslag av Inspektor prof. Fr. v. Schéele tre yrkesskolor av endags-typ (för snickare, mekaniker och sömmerskor).

De för eleverna olidliga förhållandena under 1918 års stadga ha intygats även av folkskolläraren i Hedvig Eleonora fil. lic. A. Wiberg. För dem som icke genomgått hela folkskolan och dess högre avdelning fordrades från nämnda år tvåårig skolgång i fortsättningsskola (även om de gått igenom sjunde klass).

Kommentar till Sv. Nylund: Hågkomster 1895—1912.

S 180 o. f. Framställningen är med författarens och redaktörens tillåtelse hämtad ur Tidning för Stockholms folkskolor 1943—1945 och är här något förkortad. Rubriken där lyder: Några glimtar från Stockholms folkskolor vid tiden för sekelskiftet.

Inledningsvis berättar författaren, att han utsågs till lärare vid Stockholms folkskolor den 8/5 1895, medan han tjänstgjorde såsom övningsskollärare vid Karlstads folkskoleseminarium. Mest känd bland de övriga som samtidigt utnämndes blev läroboksförfattaren och stenografen Erik Ehlin, sedermera rektor vid handelsmellanskolan och chef för eget handelsinstitut.

Längst levande av de dåtida lärarna i Hedvig Eleonora skola var Gustaf Sjöqvist, en israelit vari intet svek var. Han avled i aug. 1945. Det uppges att den till hans hyllning bildade föreningen av f. d. elever är den i sitt slag äldsta i Sverige.

En av de märkligaste lärarinnorna var Agnes Lagerstedt. Om hennes koloniskapelse jfr ASU 53 s 214, NDA 6/11 1943 och Sv. Lärartidning 1943 27/11. Därur må citeras följande: "Agnes Lagerstedt tillträdde år 1883 lärarinnebefattning i en folkskola på Ladugårdslandet i Stockholm. Redan ti-

digt gav tjänstgöringen henne inblick i flertalet elevers svåra hemförhållanden med inneboendesystem och trångboddhet. Funderingar över hur hon i någon mån skulle kunna råda bot för bostadseländet resulterade så småningom i "Stockholms arbetarhems" blygsamma start, medan hennes längtan att ge magra och bleka små elever hälsans rosor och litet bättre hull gav impulsen till en sommarkoloni. Hon satte i gång med en insamling, och efter en månad hade hon fått ihop 600 kronor kontant jämte en mängd nyttiga förnödenheter. Och så hyrdes en gård vid Tulka på Häverö, där alltså den första skollovskolonin i Sverige ordnades för 18 skyddslingar". Jfr här s 170 r 6n.

S 184. Om lönefrågorna jfr Bilagan till Broströms hågkomster.

Kommentar till A. Ferbs hågkomster.

Sid. 192. Författaren uppger att hans far var son till ryttaren vid Smålands husarer sedermera kyrkvärden Anders Magnus Ferb och hans hustru Maria Christina (Maj-Stina) Svendsdotter samt att förf:s mor var dotter till bonden Petter Nilsson och h. h. Greta Olofsdotter från Hakebo, Linderås socken. Förf:s föräldrar hade före Axels födelse haft en son Anders Knut. Han var avliden förrän Axel föddes.

Änkan Tektors skola synes varit i viss mån lik dem, som skildras i A. N. Sandéns givande och intressanta bok Skolmostrar och Skolmästare i Älvkarleby. Gefle 1937. 80 s. Kr. 1: 25.

Hjert och Tektor lade sig i försåt vid en grind för att mörda en postvagns besättning och röva posten. Av misstag sköto de i stället en ingenjör Uppmark och hans körsven Larsson. Tektor avrättades 1876 på Stenkumla backe söder om Visby. Han uppgavs ha blivit omvänd. Det var sista gången en dödsdom exekverades på Gotland.

S 193. Om lankasterskolors arbetssätt jfr t. ex. ASU 6.

Vem gjorde skyn? Första raden i den på statligt föranstaltande utredigade Läseboken. Jfr här kommentaren till s. 21 i Broströms självbiografi. Dikten utgjorde en naturens lovsång till Skaparen, alltså en variation av Dav. Ps. 145—150 och Wallins psalm 481 i hans psalmbok. Jfr ASU 68—69 s 566 om Bridgewater-böckerna. Att Eneroths testamente till förmån för en professur i pedagogik upptar en översättning av titlarna på de två första böckerna i denna serie, innebär ej direkt att pedagogikprofessorn borde ingå på teologiskt-apologetiska frågor, ty de båda böckernas kapitelrubriker rörande sådana nämnas ej i hans donationsbrev.

S 197 o. f. Om ett flertal lärare jfr ASU 47—48; 71 Broströms avdelning.

Wallberg utgav "Bytingen" 1843—44; utförde övers. från franska, tyska och engelska, varibland Dickens: Londoner Skizzer, Heine: Italienska nätter och Swift: Gullivers resor. Medarbetade i Östgöta-Correspondenten från dess början 1838.

Preparanter = en förberedande klass 1876—1877, som förberedde övergång till det fyraåriga seminariet och sedan räknades såsom andra klassen läsåret 1877—1878. Seminariestadgan ger närmare upplysningar om denna avdelning.

G. Westling blev rektor vid seminariet och utgav Hufvuddragen af den svenska folkundervisningens historia. Sthlm 1900. 464 sidor.

S 198. Det av Löfgren anbefallda förfaringssättet i teckning var Stuhlmansmetoden, sorglig i åminnelse. Den följdes i Uppsala seminarium ännu vid sekelskiftet.

Vid Linköpings folkskoleseminarium övades c:a 1856 välskrivning med hjälp av lutningslinjer, punkter etc.; jfr avtryck i ÅSU 41 efter f. d. eleven C. J. Carlstedts avskrifter i skrivmetodik. Flera lärjungar uppges ock ha övat sig i hemlig skrift. På sådan avfattade en f. d. Linköpingsselev Pettersson sina pedagogiska levnadsminnen; de förvaras nu i stiftsbiblioteket i Linköping. En officer Torpadie har av P:s hägkomster "översatt" några rader. Manuskript av T. finns i Krigsarkivet. Direktör Ferb har på tillfrågan meddelat, att varken den skrivmetoden eller hemlig skrift övades av seminarister under hans studieår därstädes.

S 198. Uttrycket förbrukningsmateriel har förf. muntligen ytterligare förtydligt genom uttrycken pennor, skriv- och läxböcker (utom i kristendom), såsom i historia, geografi och räkning. Då denna praxis genom beslut vid oktoberstämman 1888 infördes i Vikingstad, säger förslagsställaren folkskolläraren J. R. Rydberg i ÅSU n:r 38 s 96—97, att det skedde tidigare än annorstädes.

S 201 rad 1n. F. överläraren C. J. Wibeck i kyrkbyn, Vena, och förf. äro de enda kvarlevande sedan flera år tillbaka.

— Om Linköpings folkskoleseminarium har i ÅSU tryckts följande hägkomster, varvid rätt väl fogas generation till generation och varvid omdömena i påtaglig mån äro med varandra överensstämmande: i ÅSU 47 s 50—53 rörande 1861—1869; i n:r 71 s 38—63 om 1869—1872; i ÅSU 47 s 54—57 om 1876—1879; i n:r 71 av A. Ferb om 1877—1880; i ÅSU 47 s 58—65 om 1882—1886.

Personlista

till Hägkomsterna.

Adelswärd, Erik Seth 1813—1868, frih. g. m. 1) grevinnan M. C. L. Stackelberg, skilda 1852; 2) salpetersjudare Joh. Broströms och Anna Cath. Svenssons dotter Eva Elisabet, som skilts 1860 från smeden J. V. M. Carlsson och som födde A. fyra barn 1862—1867 samt 1874 förmäldes med kapten A. F. Abelin (1829—1910).	Sid. 3, 10, 20, 21, 38, 39, 61
Adolf, smed- och gruvpojke i Åtvidaberg omkring år 1860	30
Ahlstedt, Axel Wilh., f. 1812, organist i Söderköping 1833	196
Ahlström, A. A. F., småskollärare vid Bersbo, folkskoll. i Norrköp. . . (35)	
Allard, Fredrik Gerhard 1837—1920, komminister i Åtvid 1866, kyrkoherde i S:t Johannes i Norrköping och senare i Tjällmo	31
Almgren, Oscar 1842—1910, grosshandlare i Maria i Stockholm	118
Andersson, A. Aug., f. 1822, lärare i Svanshals 1846	194
Andersson, Joh. Gust., vik. adj. i Link:s sem. ht 1871 i matem. (63)	
Andrae, Anders Johan 1837—1917, komminister i Linderås 1869, kyrkoherde i Vena 1878	31
Anjou, Chr. L. 1821—1896, rektor vid Linköpings folkskoleseminarium 1864, folkskoleinspektör 1867—1894	passim 43—61 196
Aspegrén, Wilh. Erik 1827—1892, komminister i Söderköping 1860, kyrkoherde i Motala 1875—1883; handelsresande	196
Aspman, Maria Elis. 1865—1944, konsulent i husligt arbete 1919	182
Aulin, Fr. R. 1841—1923, läroverksadj., rektor	118 120 121
Bagge, August Georg, vik. gymnastiklärare i Linköping	198
Bagge, Jakob Pontus, f. 1806, gymnastiklärare i Linköping 1835	50 198
Beckman, And. Fr. 1812—1894, biskop i Härnösand och i Skara	114
Beckman, Ernst Johan 1850—1924, författare, politiker	114
Berg, A., f. 1839, löjtnant, folkskollärare i Stockholm 1869	67
Berg, Anders 1821—1912, skolföreståndare i Finspong 1858—1878, slöjdinspektör i Stockholm 1882—1897	85 176
Berg, Fridtjuv 1851—1916, lärare i Stockholm 1881, riksdagsman 1890, ecklesiastikminister 1905—1906, 1911—1914	54 111 112 187—189
Bergh, Gustaf, f. 1862, lärare i Sthlm 1883—1927, slöjdinspektör 1914	188
Berg, Hjalmar, f. 1859, slöjdinspektör, undervisningsråd	91 110 182
Bergius, Axel Th. 1817—1897, lärare vid Nya elementarskolan 1847, rektor där 1852	127
Bergman, C. G. L. 1840—1904, rektor vid Beskowska skolan, Stockholms folkskoleinspektör 1888—1904	112 och passim: 144—147, 164—186
Bergman, Johan Sebastian 1846—1918, fil. kand. överlärare, andre folkskoleinspektör i Stockholm	104
Berlin, Nils Johan 1812—1891, professor i Lund 1845	19 98
Björkander, T. V. V. 1849—1900, lärare i Sthlm	64 66 127 130 131
Björklund, Joh. Abr. 1844—1931, red.-sekr. 1878, souschef 1884 och chefredaktör 1891—1905 — allt i Nya Dagligt Allehanda	183
Björnson, Björnstjerne 1832—1910, norsk diktare	113 114
Blanche, August Theodor 1811—1868, svensk författare	59

Blomqvist, Axel 1855—1937, överl. i H. El. i Sthlm 1901—1920	169 170 188
„ Nils Christian 1812—1886, komminister i Atvid. 1852 (1854), kyrkoherde i Grebo 1865 (1866)	(20) 31
Bredén, Claes Levin, f. 1851, lärarexamen i Linköping 1872, ord. folkskollärare i Hasle-Berga, Vgtl.	39 41 53 56 57
Bring, E. G. 1814—1884, prof. i Lund, biskop i Linköping	43 192
Broomé, Emilia Augusta Clementina 1866—1925, född Lothigius, lärarinna i Whitlockska samskolan 1898—1904, socialpolitiker	191
Broman, Jac. Gabr. Axel 1852—1909, docent, teol. lektor i Linköping 1861, kyrkoherde i Skärkind 1876	61
Broström, And. Aug. 1847—1871, gruvarbetare i Atvidaberg	5 33
Broström, And. Gust. 1817—1887, gruvarb., g. m. följ. 3 (20 33—35 39 55)	
Broström, Anna, mor till K. O. Broström; jfr Molander.	
Broström, Anton 1854—1887, K. O. Broströms yngste bror, eldare, avreste med brodern Johan till Amerika 1880. Urmakare där	5 (13 14)
Broström, Charlotta 1845—1913, K. O. Broströms syster, g. m. skräddaren A. Östlund	4 5
Broström, Eva Elisabet, f. 1837; g. 1861 m. E. T. Adelswärd; jfr denne.	
Broström, Johan Gustaf, f. 1849, emigrant, död i Amerika	5
Broström, Karl Olof 1852—1933, författare till den första av de återgivna självbiografierna, lärare vid Stockholms folkskolor 1872—1908, i Borgarskolan 1881—1927	passim 3—148
Broström, Olof d. ä., smed i Atvid., † 1844. Farfar till K. O. B—m	3
Broström, Olof d. y., salpetersjudare, kusin till K. O. B—m	3
Bäckström, Torborg, f. 1864, lärarinna vid Sthlms folkskolor	188
Börjeson, Karl August, f. 1850, exam. i Linköping 1870, lärare vid Nyköpings folkskolor 1870, senare överlärare där	41
Böös, Sten Israel 1801—1882, kyrkoherde i Stigtomta 1864	198
Carl XV 1826—1872, svensk-norsk konung 1859—1872	59 60
Carlsson, Anna Carolina, f. 1850, småskollärarinna i Atvid 1868	(34)
Carlsson, Carl Robert 1834—1911, seminarieadjunkt i Uppsala	159 160
Carlson, Fredrik Ferdinand 1811—1887, professor i historia i Uppsala 1849, ecklesiastikminister 1863—1870, 1875—1878	98 146 147
Carlsson, Gustaf Alfred ("C. med träben"), "underlärare", ambulering vid småskolor i Atvid, från 1868 stationerad i Österby	34
Carlsson, J. V. M., bruksarbetare i Atvidaberg; jfr Adelswärd.	
Carlstedt, Claes Leonard 1820—1887, kommin. i Linköping 1858	196
Charleville, Carl Johan Gustaf Wilhelm 1827—1906, biskop	48 61
Cronvall, A. J. A., f. 1839, sem.-adj. i Linköping 1871	49 197
Dahlberg, Carl Johan, f. 1824, trädgårdslärare 1868	197 198
Dahlgren, Carl Petter, f. 1804, bankokommissarie	146 147
Dahlgren, Vilh., ingenjör, värmeledningsexpert i Sthlm	184
Dalström, Johan Jakob 1850—1923, i Sthlm lärare 1872, överl. 1901—1914, ordf. i en mängd sammanslutningar med pedagogisk inriktning; kassör i SAF 1895—1917	148 152 184 189—191
David, Israels rikes konung c:a år 1000 f. Kr.	133
Dietrichson, Lorenz Henrik Segelcke 1834—1917, lär. vid Konstakademien i Sthlm, prof. i konsthistoria i Kristiania 1875	113
Donati, Giambattista 1826—1873, italiensk astronom	11
Edgren-Leffler, Anne-Charlotte 1849—1892, svensk författarinna	88
Ekman, Joh. Aug. 1845—1913, biskop i Västerås 1898, i Upps. 1900	70

Elmqvist, Sven Johan 1821—1892, lärare i Maria folkskola 1849; förste lärare till 1875; g. m. lärarinnan Mathilda E. (1823—1917)	117
Enelius, Carl Adolf 1792—1887, kyrkoherde i Atvid 1850 (1851)	(20)
Eneroth, Olof 1825—1881, fil. mag., pomolog, "pedagog", donator	21
Engberg, Jonas Arthur 1888—1944, eckl.-minister, landshövding	188
Engelbrektsson, Engelbrekt, svensk frihetshjälte, död 1436	40
Engström, Karl Petter, f. 1851, ex. 1872 ("Stora Pelle"), folkskollärare i Ekeby i Östergötland 1875	41 63
Eriksson, Johan, lärare i Rök på 1860-talet	193 194
Eugénie, 1830—1889, prinsessa av Sverige och Norge	44 50
Fahnehjelm, Anton Ludvig 1807—1875, major, anlade den första elektriska telegrafkabeln i Sverige, sekret. i Fören. för befrämj. av skolingdomens vapenövn.	83
Falén, Carl Magnus 1822—1902, lärare i V. Husby 1847	196 (200)
Fallenius, C. M. 1815—1879, teol. lektor i Linköping 1848, pastor primarius i Stockholm 1858 (1860)	67 (70) 107 (108)
Ferb, Aug. Vilh., handlande, och h. h. Hedvig Charlotta Persdotter, föräldrar till A. H. Ferb	192
Ferb, Axel Harald, f. 1860, lärare i Stigtomta och senare i V. Husby 1880—1912, sparbanksdirektör i Söderköping	passim 192—201
Fors, Anders Petter 1839—1879, förste lär. i Nikolai 1873	98 106 107 127
Forsberg, Nils 1842—1935, svensk konstnär (målare)	149
Fridhner, Carl Johan, 1836—1916, lärare i Trehörna	194—196
Fries, Sam. A. 1867—1914, kyrkoherde i Oskars förs. 1907, ordf. i Stockholms folkskoleöverstyrelse 1910—1913	188 189
Friesen, Carl S. von 1846—1905, lektor och rektor i Maria h. a. läroverk; ecklesiastikminister 1902—1905	118 119
Friesen, Sixten G. von 1847—1921, rektor, ordf. i styrelserna för Stockholms undervisningsverk och folkskolor	123
Gauffin, J. B., f. 1848, lärare, församlingsföreståndare	156 157
Geijer, Hedvig Beata Ida Ebba von 1830—1904, g. m. överstelöjtnant Bror Bengt Gustaf von Geijer (1816—1886)	149
af Geijerstam, Gustaf 1858—1909 och Karl Johan 1860—1899, förf.	47
af Geijerstam, Johan Gustaf 1831—1894, rektor i Kalmar	47
Gerdin, Johan, f. 1849, adjunkt vid seminariet i Uppsala	158 161 163
Goliath, filisteisk kämpe; jfr 1 Sam. 17:de kapitlet	133
Grafström, Tor Frithiof 1827—1883, kyrkoherde i Klara	146
Gustaf I 1497—1560, svensk konung 1523—1560	130
Gustaf III 1746—1792, svensk konung 1771—1792	58
Gustafsson, Per Oscar, f. 1852, lärare vid Stockholms folkskolor 1875	127
Haasum, James Douglas 1841—1917, kapt. senare major (med överstelöjtnants avsked) vid konungens andra livgarde; rullföringsområdesbefälhavare i Hemse, Gotland	81
Hallberg, smed på Östermalm c:a 1900, far till en skolelev	183
Hallström, August Reinhold, f. 1840, folkskollärare i Sthlm 1886	121
Hamilton, Jakob Essen 1797—1864, överståthållare 1848—1862	72
Hammarlund, Emil 1853—1910, folkskollärare i Kristianstad 1874—1877, i Stockholm 1877—1884, ordf. i SAF, grundläggare av och red. för Sv. Ltdg. riksdagsman 1884	110 116 185 189
Hazelius, Arthur Immanuel 1833—1901, Skansens skapare	99

Hedblad, Carl Fredrik 1840—1886, adjunkt vid folk- och rektor vid småskoleseminariet i Linköping	49 197
Hedlund, Sven Adolf 1821—1900, GHT:s redaktör 1852	54 103 115
Helin, Emilia Augusta, f. 1845 i Norrköping, småskollärarinna i Hedvig där, i Åtvid 1868, i Dalhem 1870, i Åtvid 1871, i Norrk. från 1876; K. O. B—s handledare	(34 35)
Herrmansson, H. E. 1840—1926, seminarieadjunkt i Uppsala	159 163
Heüman, Elis Daniel 1859—1908, kyrkoherde i Falkenberg och i Adolf Fredriks församling i huvudstaden	185
Hildebrand, Hans Olof H. 1842—1913, riksantikvarie	117
Hjert, rånare, mördare	192
Holmgren, L. Arvid 1843—1910, folkskollärare i Stockholm 1869—1907, t. f. förste lärare i Nikolai 1873—1875	66 107
Hübinette, F. Aug. 1837—1906, telegrafist, student, rektor vid Krafftska skolan, lärare vid Stockholms folkskolor 1865—1904, förste lärare i Nikolai o. i Maria	106 107 111 112
Högberg, Viktor 1838—1926, adjunkt i Katarina, Sthlm 1864—1905 ..	144
Jochnick, Carl Henrik Valter 1825—1899, matematiker	152
Jacobsson, A. W., f. 1835, förste lärare i Katarina till dec. 1873, sedan på Djurgården; roteman	87 88
Johansson, A. G. 1833—1918, folkskoll. i Bersbo i Värna 1852	(35)
Johansson, Ida, lärarinna vid Stockholms folkskolor	189
Johansson, Johan (Jöns) 1839—1910, lärare i Adolf Fredriks församling i huvudstaden 1865—1899, förste lärare	111
Jonsson, Alexander, folkskollärare i Stockholm, överlärare i Nikolai, andre folkskoleinspektör	116 184 185
Jönsson, Maria Götilda, f. 1861, ex. 84, lärarinna i Stockholm	190
Kahlström, Olof Petter, f. 1848, folkskollärare i Sthlm	64 66 95
Karlsson, Gustaf, f. 1874, folkskollärare i Sthlm 1896—1935	155 o. f.
Kastman, Carl Wilh. 1832—1912, rektor i Karlstad 1871, i Stockholm 1883; kansliråd 1891—1901	43—47 56 63 151 159 186
Kastman, Knut Arvid 1839—1909, seminarieadjunkt, kyrkoherde 43—63	197
Key, Axel Henrik 1832—1901, prof., rektor vid Karolinska inst.	117
Kihlstedt, Karl, f. 1842, trädgårdslärare i Uppsala 1874	158
Kindblad; Carl Adam, f. 1840, K. O. Broströms tidigaste lärare, före och efter examen 1870, anställd i Åtvid	38
af Klint, Erik Magnus 1813—1877, general, Linköping (Förf:s upp- gift G. af Klint torde vara felaktig)	59
Kluge, konditoriägare i Visby c:a 1863	151
von Konow, Carl Johan 1773—1855, finländsk officer	43
Lagerstedt, N. G. W. 1847—1925, kollega, läroverksråd 1904—13 ..	167 186
Lagerström, Gustaf Oskar 1844—1908, kyrkoherde i Stockholm ..	180 186
Landqvist, Carl Axel Emil 1843—1933, kyrkoherde i Katarina i Stock- holm 1879 (1881), överstyrelsens ordförande	120
Laurell, Fredrik 1845—1905, specialist i arabiska och botanik	158 161 163
Leffler, Johan Olof 1813—1884, fil. d:r, rektor i Katarina	88
Leffler, Magnus Gustaf Mittag- 1846—1927, professor i matematik ..	88
Lenngren, Anna Maria 1754—1817, svensk författarinna	11
Lidberg, Wilhelm 1813—1891, kyrkoherde i Hagebyhöga 1855, folkskole- inspektör 1864—1881, kyrkoherde i Hof	(19) 193
Lindbeck, folkskollärare i Stockholm, stadsbudschef	89

Lindblad, snickaremästare i Stockholm, leverantör	79
Lindgren, Rosalie 1852—1936, folkskollärarinna i Stockholm	183 184
Littorin, Alfred, f. 1837, major; exercitiemästare i Upps.	161 162
Lovén, Per Sigurd 1849—1888, med. lic., direktionsledamot	144—146
Lundgren, Jonas Fredr. 1847—1915, sem.-rektor 1891—1913 ..	118 121 124
Luther, Martin 1483—1546, tysk kyrkoreformator	15
Lynell, Per Leon., f. 1824, ex. 1850, lärare vid Röks kyrka 1853	193
Löfgren, Filip, f. 1841, teckningslärare i Linköping 1881	198
Malm, hustru och man med seminaristkasern i Linköping	39 40 59
Malmberg, Lars Ås- 1861—dec. 1945, lärare i Älvdalen	202 207 208
Malmqvist, P. D., fil. d:r, hyttchef i Åtvid	21 22 38 39 61
Meijerberg, Carl Jonas 1816—1903, rektor i Göteborg. Folkskolein- spektör i Bohuslän 1861—1862; i Sthlm 1863—1888 passim 74—136; 151	
Melanchthon, Filip 1498—1560, "Tysklands lärare"	130
Melin, Karl Alfred 1849—1919, skald, ledamot av Sv. akademien	153
Melin, Karl Erik, f. 1819, lärare på Utö 1846, i Österhaninge 1849	153
Meurling, Charodotes 1847—1923, kyrkoherde i Kristdala	48 56
Molander, Anna Charlotta, f. 1815, mor till K. O. Broström	3 (11 20 33 34 37—39 55)
Molin, Johan 1850—1910, förste lär. i Sthlm 1876—1884. Tidigaste ordf. i SAF. Gasverkskontrollör	51 64 66 110 116 127 128
Montelius, Gustaf Oscar 1843—1921, professor, riksantikvarie	118 119
Nelsén, Richard, seminarieelev i Linköping c:a 1870; synes ej blivit ordinarie lärare	41
Nilsson, Nils Gustaf 1854—1920, lärare i Katarina 1874, i Maria 1882 —1914, lärare vid Stockholms borgarskola	111 112
Nilsson, Lars, f. 1846, seminarieadjunkt i Linköping 1876, lektor i Ny- köping 1880, kyrkoherde i Herslöv 1894 (1896)	197
Nilsson, Lars Aug. 1847—1936, sem.-elev, kyrkoh. i Linnerås 1911	41
N. N., G. A. L., son till en överlärare i Sthlm; "skolpliktig"	106
Nilsson, Sven 1844—1918, fil. kand., förste lärare 1875 i Maria, 1880 i Nikolai. Uppfinnare av luftväxlingssystem	111
Nordenskiöld, Nils Ad. E. 1832—1901, forskningsresande	117
Nordlund, Joseph 1808—1885, kyrkoherde i Maria i Stockholm	102
Nordstedt, Carl Johan 1832—1871, lärare och föreståndare vid Linkö- pings folkskoleseminarium 1862, adjunkt 1864	43 46—48 63
Norlén, Magnus Wilhelm 1826—1896, sem.-rektor i Uppsala ..	162—165 178
Novander, Anders Oskar, skolelev i Åtvid på 1860-talet	24 35
Nyholm, A., tryckeriföreståndare i Stockholm omkring år 1860	150
Nylén, Carl Aug. 1848—1910, musiklärare i Linköping	198
Nylund, Sven, f. 1872, lärare vid Karlstads seminarier och Stockholms folkskolor; sekr. i SAF 1904—1912; undervisningsråd från 1919; skol- rådsledamot 1919—1935	passim 179—191
Nyström, C. A., f. 1831, byråchef, räkneboks författare	152
Nätterquist, Erik 1849—1901, lärare i Adolf Fredrik 1872—1901. Biblio- teksman. Bataljonsbefälhavare	148
Olaus Petri 1493—1552, svensk kyrkoreformator	130
Olsson, Olof 1825—1886, folkskollärare i Katarina 1860—1886, förste lärare till 1874	87—89 95 102 110 116
Oscar II 1829—1907, svensk konung 1872—1907	64
Pedersen, H. C., f. 1853, överlärare i Aarhus, skrivmetodiker	97

Petersson, Gust. R. 1847—1911, folkskollärare i Stockholm, medarbetare i Dagens Nyheter, chefredaktör för Sundsvalls Tidning	(103)
Petré, Oscar, f. 1846, ex. 1871, ord. lärare i Kristberga 1873	41
Pettersson, Erik Leonard 1830—1903, häradsskrivare i Sotholms m. fl. härad i Stockholms län	121—123
Pira, Gotthilf Emil T. 1845—1894, student, avlade jämte studenten Carl Peter Barkander lärareexamen i Linköping 4/6 1872; båda lärare i Sthlm	(62) 121
Redin, A. W., folkskollärare i Skönberga nära Söderköping	196
Regné, Per Bengtsson, f. 1845, tillsyningslärare i Skeppsholmen 1872—75, folkhögskollärare på Gotland 1876—1879, sem.-adj. i Umeå 1880	109 110
Ridderstad, C. Fr. 1807—1886, författare, publicist	42
Rosenqvist, Adolf Henning, v. adj. 1871 och jämte Per Andreas Berggren exam. folkskoll. vid Linköpings sem. 1872, båda prästkandidater (62)	
Rosvall, Alfred, övningslärare i Uppsala folkskoleseminarium, folkskollärare i Eskelhem på Gotland	158
Rudenschöld, Thorsten 1798—1859, svensk skolreformator	54
Ruus, Harald Johan 1821—1889, förste lärare i Katarina, hovpredikant, komminister i Nikolai församling	107 108
Rydberg, Abraham Viktor 1828—1895, skald, professor i Stockholm . .	103
Salomon, Otto 1849—1907, skapare av Nääs slöjdseminarium 1874 . .	175
Samzelius, Per 1827—1899, statskommissarie i Stockholm	117
Sandberg, Johan Fredrik 1833—1896, folkskoleinsp. i Norrköping, seminarierector i Stockholm, kyrkoh. i Solna	35 105 108 109 141 143
Schabus, Jakob 1825—1867, tysk fysiker, professor	152
Schéele, Frans von 1853—1931, docent, titulärprofessor, förste folkskoleinspektör i Stockholm 1905—18	181 188
Schyberg, Johan Erik, f. 1843, ex. 1870, lär. i Godegård	41
Sefström, Anders Gustaf 1790—1861, komminister i Norrbo och i Ljusdal, utg. "D:r M. Luthers Lilla Cateches och d:r J. A. Lindbloms förklaringar, med tillägg och utredningar" . . . (första upplagan 1845)	151
Segerstedt, Albrekt 1844—1912, e. o. lärare i Klara 1868, adj. vid Karlstads folkskoleseminarium, författare	88 182
Segerstedt, T. 1876—1945, professor, GHT:s chefred. 1917	89
Sergel, Johan Tobias 1740—1814, svensk bildhuggare	74
Siljeström, Per Adam 1815—1892, rektor vid Nya elementarskolan 1856, folkskoleinspektör i Sthlm 1862	72 73 97 115 150
Sjöstedt, Sv. Aug. 1843—1907, förste lärare i Stockholm	116
Staaff, Albert Wilhelm 1821—1895, adjunkt, lektor, rektor 1865—1870, kyrkoherde i Adolf Fredrik i Stockholm 1871	111
Starbäck, Carl Georg 1828—1885, lärare vid Nya elementarläroverket i Norrköping 1855—1862, t. f. folkskoleinspektör i Sthlm 1862, lektor vid Norrköpings högre elementarläroverk 1864—1875	73 75 151
Stefanson, August Melcher 1853—1898, lärare i Sthlm 1873—98, SAF:s tidigaste sekreterare	107 109 110 116 127 128
Steinnordh, J. H. W. 1809—1897, lektor i Linköping	58
Stenberg, Oskar, f. 1859, lärare 1886 i Stockholm	189
Stengård, Johannes, f. 1850, ex. 1873, lärare i Rone på Gotland 1882 . .	57
Ström, Otto Fredrik, f. 1880, litteratör, riksdagsman, stadsfullmäktiges ordförande i Stockholm	74

Sundius, K. A. L., f. 1852, trädgårdslärare i Linköping 1890	50 55
Svedbom, Per Erik 1811—1857, rektor i Nya elementarskolan 1850—1856, chefredaktör för Aftonbladet 1856, tonsättare	72
Svensson, Per Ferdinand, f. 1851, lärare i Ramsberg 1874	41 42 57 59
Swärd, Jonas 1838—1904, lärare i Sthlm, förste lär. vid Djurgårdens folkskola 1871, i Hedvig Eleonora 1873—1899	168 169 180—182
Söderberg, Gustaf Adolf 1824—1891, folkskollärare	149—151
Söderberg, Henrik Adolf 1848—1885, äldste son till den förre	149—150
Söderberg, J. G. 1850—1936, lärare i Maria 1870—1880, överl. i Lidköping 1880, i Klara 1903—15, v. ordf. i SAF 1888—1908, red. för Sv. Ltdg 1916—1920	(102 103) 110 127 128 149 154
Söderberg, Karl Emanuel, f. 1853, tredje son till G. A. Söderberg, konditoriföreståndare 1871 i Stockholm	149
Söderberg, Maria Kristina, född Österberg 1818, g. m. G. A. S—g . .	150
Söderstedt, Johan Gabriel, f. 1832, andre lärare i Uppsala	155 157
Tamm, Adolf Vilhelm 1841—1920, fil. d:r, kontrolldirektör	146 147
Tektor, änka, småbarnslärlarinna i Rök, Ö.-götl. på 1860-talet	192—193
Tektor, rånare, mördare; den förras son; avrättad 1876	192—193
Tengdahl, Knut A. 1867—1935, stadsfullmäktiges ordf. i Stockholm . .	115
Törnebladh, Henrik Ragnar 1833—1912, rektor i Kalmar och i Södra latin i Stockholm. Riksdagsman. Bankofullmäktig	112 186
Törnell, J. P. F., f. 1819, organist, lärare i Söderköping 1862	196
Törnwall, Jonas Fredrik 1819—1898, domkyrkoorganist i Linköping, seminarielärare därstädes i sång och musik 1860	(50) 196
Wadström, mamsell, inackorderingstant i Stockholm c:a 1872	66
Wahlström, Abr., f. 1836, ex. 1856, lär. i Gamla Uppsala, slöjdlärare . .	159
Wallberg, Carl Henrik, f. 1810, teckningslär. i Linköp. 1862	43 50 59 198
Weiner, Anders G. 1844—1921, lärare i Evertsholm	196
Wennerqvist, Per Rikard, f. 1851, folkskollärare i Sthlm, överlärare vid Tekniska skolan i huvudstaden	128
Vesterlund, vaktmästare vid Uppsala folkskolor på 1880-talet	157 158
Westling, Bror Gottfr. Wilh. 1844—1925, sem.-adj.; rektor 1897—1910	197
Wetterbergh, C. A. 1804—1889, läkare, författare (Onkel Adam)	57 58
Wezén, Carl Magnus 1832—1928, kyrkoherde i Västra Husby, Ögötl. . .	199
Wieselgren, Harald Oskar 1835—1906, bibliotekarie, skriftställare . .	117
Winslow, Olof, född 1845, fil. d:r, tillsyningslärare i Sthlm 1881	109
Zandell, Sven Lorenz 1840—1902, lärare i Stockholm 1863	116
Zorn, Anders Leonard 1860—1920, svensk konstnär	117
Zweigbergk, Per Anton von 1811—1862, kollega i Maria 1840—1854 . .	19
Ädelgren, C. A. T. 1818—1896, protokollssekreterare	118
Öhman, Fr. Laur., 1838—1918, kateket i Stockholm, förste lärare i Jakob och Johannes 1863—1875, kyrkoherde i St. Malm	106
Östberg, Johan 1855—1925, kammarrättsråd	118—121 123 124
Österlund, Oskar Eugen 1835—1893, lär. i Tunadal nära Sundsvall . .	66
Östling, Gustaf Adolf 1855—1908, folkskollärare i Sthlm 1875	128
Östlund, Johan, folkskollärare i Risinge i Östergötland	5

Recensionsavdelning 1):

av f. Överläraren P. Norberg, Stockholm.

Gösta Cavonius: Folkskollärarnas föregångare i Finland. Klockare och sockenskolmästare under frihetstiden. Akad. avhandling. Helsingfors 1943.

I en nära 400 sidor stark doktorsavhandling har folkskolläraren sedermera folkskoleinspektören i Helsingfors Gösta Cavonius skildrat den finska folkbildningen under frihetstiden. Det är ett förstahandsarbete, som grundar sig på vidsträckt arkivforskning i finska och svenska arkiv. Dessutom har han utnyttjat allt tryckt socken- och skolhistoriematerial.

I en utförlig inledning ges en översikt av folkbildningsförhållandena närmast efter reformationen. Undervisningen så väl i kristendom som i innanläsning måste då skötas av prästerna, eftersom »boklärd» klockare tämligen allmänt saknades. Under 1600-talets sista tre fjärdedelar sökte biskoparna driva församlingarna till att antaga sådana klockare, som skulle kunna lära barnen läsa och innöta kristendomens huvudstycken. Resultatet motsvarade dock icke ansträngningarna, beroende i främsta rummet på bristen på lämpliga »ämnen» och i det andra på församlingarnas obenägenhet att påtaga sig utgifterna därför. Sedan kyrkolagen tillkommit, kunde stiftscheferna stödja sig på dess tydliga föreskrift i paragraf 32 av 24:de kapitlet, att klockaren skulle »med all flit och trohet driva barnaläran», och på föregående paragraf i samma kapitel, att han skulle vara »boklärd och kunna sjunga och skriva, så att han däruti kan undervisa församlingens ungdom». Men att dessa elementära krav icke voro lätta att genomföra, visa visitorernas ständiga påminnelser under hela 1700-talet och det förhållandet, att sockenstämmorna och prästerna vid klockareval sällan frågade efter aspiranternas förutsättningar för att kunna driva barnundervisning.

Hemundervisningen fick stor betydelse under frihetstiden men hade nog också förut bedrivits rätt så flitigt till följd av prästerskapets påtryckningar. Enligt granskarens mening tillägger författaren myndigheternas ofta förekommande önsknings om sockenskollärares tillsättande något för stor betydelse. Det var nog i själva verket ganska sällsynt, att en dylik anställdes vid sidan av klockaren, och när det förekom, blev det ofta blott för kortare tid. Bedömningen i detta fall gäller visserligen blott vissa rikssvenska trakter, som recensenten noggrannare känner till följd av minutiöst genomgående av sockenstämmoprotokoll och visitationshandlingar. Men förhållandena i Finland torde ingalunda ha väsentligt skilt sig från de svenska. Även där fick man nog huvudsakligen lita till hemundervisningen och därvid ta till hjälp varjehanda läskunniga utomstående, manliga så väl som kvinnliga. Den sociala tendensen, som

enligt författaren skulle ha framträtt i föreningen med den hävdvunna kyrkliga, söker man nog förgäves i grundakterna. Den framträder väl endast hos tidens pedagogiska tänkare. För att verkligen få veta, hur det förhöll sig med folkundervisningen, vore en systematisk genomgång av sockenstämmoprotokoll och visitationsakter ytterst nödvändig. Därvid skulle man säkerligen finna, att prästernas besvär, biskoparnas påtryckningar och myndigheternas cirkulär i de flesta fall blivit ganska verkningslösa. I den idérika frihetstiden framkommo många projekt om folkundervisning, ja, till och med förslag om statsunderstöd, men det stannade vanligen därvid. Tanken på läroplikt för barn var heller icke främmande för tiden, men då tillgång på lärare saknades, var också den dödfödd. Och så återstod ingen annan praktisk utväg än att på föräldrarna lägga skyldigheten att lära barnen.

Högsta överhetens syn på saken framgår av kungl. resolutionen på prästerskapets besvär 1723: »Föräldrar och förmyndare skola flitigt hålla sina barn till att lära läsa i bok och deras kristendomsstycken. Kunna föräldrarna själva ej undervisa dem, som deras åliggande plikt är, så skola de vara förbundne att hålla dem hos skolemästaren eller klockaren i socknen eller varest eljest lägenhet därtill finnes, och gälle ingen annan ursäkt till befrielse från vitet än högsta fattigdom». Plikten blev efter tvenne varningar två mark silvermynt till socknens fattiga barns undervisning. Kyrkoherden med sockenstämman skulle tillse, att lagen efterföljdes, och att även de fattiga barnen fingo undervisning. Men i förordningen saknades sådana bestämmelser som omedelbart skulle kunna leda till påtagliga resultat, nämligen om kommunernas skyldighet att hålla skolmästare samt om utbildning och avlöning. I allmänhet hade de bestämmande lätt för att uppställa krav på allmän läskunnighet men svårt för att anvisa medel till dess åstadkommande.

Visitationsprotokollen vittna om att visitorerna allmänt ålade föräldrarna att på något sätt ombesörja barnens läsundervisning och att i nödfall anlita klockarna. Men många av dessa voro inkompetenta, fast det endast gällde läsfärdigheten. Officiellt höll man nog fast vid kyrkolagens krav på att de skulle äga både läs- och skrivfärdighet, men i praktiken släppte många efter på dessa fordringar, i synnerhet på den senare, som vid denna tid hade ringa betydelse för allmogens barn och som dessa icke ännu hade skyldighet att mottaga undervisning i. Läsningen däremot var ju ett medel att bibringa kristendoms-kunskap, varför man mera allmänt krävde färdighet däri hos den, som sökte klockaretjänst. Det förekom visserligen här och där, att en i viss mån skolbildad person sökte sådan befattning, men då var det vanligen någon, som ej förmått avsluta sina studier och därför måste taga klockaretjänst såsom nödbröd. Där det fanns ett gott klockareboställe, hände det, att en präst åtog sig tjänsten, men då skötte han den ofta medelst ett substitut, t. ex. sin dräng.

Själv blev han i de flesta fall kyrkoherdens adjunkt, så vida han inte rent av var komminister. Även barnundervisningen, där sådan förekom, fick ersättaren i många fall sköta om.

Det var sällsynt, att allmogen själv krävde lärarekompetens av klockaren. D:r Cavonius framhåller såsom enastående i hela riket de besvär, som Raseborgs östra och västra häraders representanter framförde vid 1771 års riksdag, nämligen att sökande till klockarebefattning borde visa »prov på sin färdighet att kunna leda sockenbarnen till rätt upplysning». Man fordrade skolbildad klockare och ville t. o. m. ha statsbidrag till hans avlöning. Men naturligtvis gjorde icke detta förslag någon verkan, i synnerhet som både konsistoriet i Åbo och landshövdingen i Hälsingfors funno de bestående förhållandena tillfyllestgörande.

Ännu hade man icke nått fram till den ståndpunkten, att folkbildningen borde vara en hela samhällets eller åtminstone församlingens angelägenhet, utan varje familjefader fick betala för sina barns undervisning, där sådan fanns tillgänglig. De fattiga måste klockaren undervisa gratis eller mot någon liten ersättning ur fattigkassan.

Men var skulle klockareundervisningen äga rum? Befattningshavarens trånga bostad var mindre lämplig men i de flesta fall den enda tillgängliga vid kyrkan. Och så uppstod krav på sockenstugor ej blott för undervisningen utan även för sockenstämmors hållande. Någon förordning därom tillkom ej förrän den 10 mars 1719. Däri omnämnes dock icke undervisningsbehovet, utan förordningens mening synes ha varit, att lokalen skulle vara en värmestuga för allmogen vid kyrkobesöken vintertiden. Först i de prästerliga privilegierna av den 16 oktober 1723 framhålles, att sockenstämmorna kunde hållas i sockenstugorna. Men att de borde användas till lärosalar, förekommer icke i någon förordning, fast tanken upptagits i Åbo stifts allmänna besvär vid 1723 års riksdag. Strävandena att få församlingarna att skaffa särskilda skolrum hade ju ringa framgång under frihetstiden. Klockarens betydelse för folkundervisningen blev ock jämförelsevis liten under denna period. Vi instämma med författaren, att hemmen fingo göra det mesta, vanligen med hjälp av utomstående läskunniga personer, s. k. byskolmästare.

Att ha tillgång till någon person, som kunde samla bybarnen i ett av hemmen, var så bekvämt, att där en sockenskolmästare ovanligt nog antagits, denne hade svårt att få lärjungar. Det var nog samma orsak till att även undervisande klockare mestadels fingo mottaga blott sådana okunniga, som prästen tvingade dit, varför klockareskolan mera blev en »latläsareskola».

Efter den stora ofreden begynte en och annan församling i Finland anställa sockenskolmästare, men detta skedde blott undantagsvis och tillfälligt. Hans lön började nu uttaxeras med viss avgift pr hemman, en modernare princip än den, som följdes vid klockareundervisningen, då det

skulle betalas viss avgift per barn, som undervisades. Där nu en skolmästare antagits och en viss löneöverenskommelse gjorts, vägrade dock allmogen som oftast att giva honom hans avlöning. Man förstår ju, att det icke kändes så behagligt för avlägset boende att erlægga sin tribut, som de icke fingo någon valuta för, då de till följd av de långa avstånden icke kunde anlita honom. Men det förekom också, att han såsom klockaren fick nöja sig med en viss avgift för varje undervisat barn. Statsbidrag förutsattes icke. Vilken slöhet, som rädde beträffande folkets undervisning även hos dem, som borde främst företräda densamma, nämligen konsistorierna, visar det förhållandet, att endast Lunds stiftsstyrelse avgav ett svar på Kungl. Maj:ts skrivelse av den 13 november 1741 till samtliga domkapitel i riket, att de skulle taga under övervägande på vad sätt undervisningen lämpligast skulle kunna ordnas efter varje ords beskaffenhet och omständigheter. Alla de andra så väl i Sverige som i Finland negligerade ärendet, fast de älagts att yttra sig däröver. Emellertid anställdes småningom en del sockenskolmästare på 1750-talet, förnämligast i Savolax, vilket visar, att undervisningsbehovet här och var gjorde sig så starkt gällande, att det måste tillfredsställas, och där detta skedde, var det vanligen någon duktig prästman, som var den drivande kraften. För en viljestark man som prosten Alopæus i Läppävirta gick det att genomdriva antagandet av en skolmästare för socknen, att få honom ordentligt avlönad med sex daler kopparmynt för var person, han undervisade, och att till och med få skolplikt införd med fem daler silvermynts vite för de ohörsamma. Pastors makt över församlingen kunde denna tid vara ganska obegränsad, och när han som i detta fall tillika skaffade sig häradsrättens stöd, blev den nästan fullkomlig. Detta var för övrigt ej den enda gång, skolmästare utsetts vid tinget — en rätt så märklig utnämningmyndighet. Kungliga resolutioner, genom vilka regeringen vältrade över ansvaret för folkets okunnighet på prästerskapet, gävo en viss auktoritet åt prästerna i deras strävan att anställa sockenskolmästare, och därför tillsattes rätt många under frihetstidens senare del. Särskilt tillmäter författaren kungliga resolutionen av den 10 mars 1758 stor betydelse för ökningen av antalet sockenskolmästare. Genom den ålades nämligen domkapitlet i Åbo stift att tillse, att prästerskapet droge försorg om att varje församling hade lärare i kristendoms-kunskapen.

Sjuttonhundrasextioalet blev emellertid det betydelsefullaste årtiondet under frihetstiden för folkundervisningssträvandena. Kungliga resolutionen av den 10 augusti 1762 syftade till införande av en stående skolnärättning för hela riket. Och även kungl. cirkulärskrivelsen av den 19 febr. 1768 angående skolor för allmogens barn hade stor betydelse genom att tvinga präster och andra ämbetsmän och därjämte även sockenstämmor att taga ställning till folkundervisningsproblemet. Kravet på dugliga

barnalärare för allmogen framfördes kraftigt från många håll under denna tidsperiod. Men fortfarande var målet blott kyrkolagens: kristendom och läsfärdighet. En allmänt medborgerlig bildning hade ännu icke skjutits i förgrunden. Kungliga resolutionen av år 1762 krävde särskilda lärare i vidsträckta församlingar, men när pastoreorna sökte genomdriva detta krav i sockenstämmorna, möttes de ofta av ett segt motstånd, och domkapitlen kunde icke hjälpa dem, ty förordningen gav icke stöd för något lagligt tvång. Och därför kan man icke räkna med att förordningens vackra syfte blev i vidsträcktare mån förverkligat.

Kungl. cirkuläret av den 19 febr. 1768, som infordrade underordnade myndigheters utlåtanden om folkundervisningen, lämnade lika litet i Finland som i Sverige något vittgående praktiskt resultat. En viss skillnad kan enligt författaren märkas mellan de båda ländernas utlåtanden, i det att man i Sverige i allmänhet höll på att klockaren skulle undervisa barnen, medan särskilda sockenskolmästare krävdes i Finland. Ett och annat ämbete i Sverige ansåg ytterligare åtgärder för folkundervisningen onödiga, men de finska utlåtandena så väl från länsstyrelser som domkapitel erkände oreserverat nödvändigheten av en förbättrad undervisning för allmogens barn. Bildningsmålet var fortfarande blott kristendoms-kunskap med innanläsningsfärdighet som nödvändig förutsättning. Sedan utlåtandena inkommit, överlämnades handlingarna till 1770 års uppfostringskommission, som icke gjorde något åt saken, och »därmed hade frihetstidens märkligaste initiativ rörande barnundervisningen på landet blivit resultatslöst», konstaterar författaren. »Till denna utgång bidrog otvivelaktigt även den omständigheten, att myndigheternas utlåtanden till övervägande del hade gått i avstyrkande riktning».

På lärarens kompetens sattes ej stora krav. Kyrkolagen fordrade ju av klockaren, att han skulle vara »ärlig, trogen, flitig, boklärd och kunna sjunga och skriva». Men för skolmästarna, som första gången omtalas i 1723 års resolution på prästernas allmänna besvär, föreskrevs icke någon viss kompetens. Därför fanns det i denna kår en brokig samling, vad utbildningen beträffar. En avsevärt stor procent var dock studenter, men många av dessa voro avsigkomna. Tanken på seminarier väcktes rätt så tidigt, men diskussionen ledde naturligtvis icke till något resultat. Detta gäller Sverige. I Finland dryftades lärareutbildningsproblemet över huvud icke alls.

Den äldre avlöningsprincipen för barnalärare, vilken redan Luther förordnat, bestod i att föräldrarna skulle betala för varje barn. Men under frihetstiden framträdde tanken på församlingsbornas plikt att gemensamt underhålla skolmästaren, och den blev nu tämligen allmänt erkänd. Vanligtvis kom då lönen att utgå med en viss mängd spannmål pr hemman och ofta dessutom en penningavgift pr undervisat barn. Därtill kom fritt husrum och kost under den tid, han ambulerade i socknen. Ingen enhet-

lighet rådde dock, utan avlöningssättet och förmånernas storlek växlade i hög grad. I regel levde skolmästarna i stort armod, i synnerhet de, som avlönades uteslutande av barnens föräldrar. De stodo betydligt under klockarna i inkomst, varför det räknades som befördran, då en skolmästare valdes till klockare. Lönerna vid åtskilliga pedagogier i Finland ansågos år 1754 stå under bonddrängarnas, och dock voro de uppförda på kronans stat. Sockenskolmästarens stod i allmänhet betydligt lägre. Själv måste han uppbära den. Och många äro exemplen på hur ogärna allmogen uppfyllde sina överenskomna skyldigheter.

Som en egendomlighet må framhållas, att det i allmänhet var svårt för

P. Norberg.

Gösta Cavonius.

församlingarna att bli av med en ordentligt antagen skolmästare, ty myndigheterna höllo på att överenskommelsen skulle respekteras. Han hade vanligtvis valts av kyrkoherde och socknemän gemensamt. Valet fastställdes sedan av domkapitlet, som även utfärdade fullmakt eller konstitutorial. Men naturligt nog växlade även tillsättningsättet betydligt.

Klockaren som lärare och så sockenskolmästaren voro föregångare till våra dagars folkskollärare. Vid studiet av Cavonius' avhandling får man se, hur de första stegen togos på vägen mot en lagstadgad folkskola. Det är en ovanligt väl genomförd undersökning, som utförligt gör reda för folkundervisningsförhållandena i Finland under frihetstiden och tillika kastar ett skarpt strålkastarljus över den svenska folkbildningen under samma tid. Därför förtjänar den att högeligen uppmärksammas även av svenska läsare, i synnerhet som stilen är klar och redig och uppställningen enkel och översiktlig.

Till överläraren P. Norberg frambäres härmed ett tack för att han arbetat förestående recension. Han anmodades avfatta ett bokomnämmande, trots det jag visste att det skulle taga tid bort från hans rastlösa forskningar rörande bergslagsbygdernas forna kulturliv. Tänk att ha fått ett helt härad uppkallat efter sig! — och är det inte så, så borde det vara så! Ty han har tagit sig an bl. a. Gamla Norbergs bergslags forskningsuppgifter i fråga om näringar och skolor, arbetsledare och lärda, historia och urkunder, och han har utfört sina grundliga undersökningar med klarsynt urskilningsförmåga, smittande arbetsglädje och lyckade arbetsresultat.

Han ägnade sig i yngre år åt pedagogiskt-psykologiskt och metodiskt skriftställereri; bland annat utgav han dels arbeten över barndomsskolans modersmålsundervisning, uppmärksamheten, intresset och minnet, dels översättningar från tyska och engelska av didaktiska skrifter, såsom »Den första räkneundervisningens metodik» och »Undervisning i samhällslära». Så småningom övergick han till bergshistoria med »Avesta skola» såsom övergångsled och såsom en del av ett mycket stort arbete om »Avesta under kopparbrukets tid». Tryckta äro också flera fristående längre utredningar rörande avestaförhållanden, såsom »Avesta vågbok», »Vår förste garmakare» och ett par skildringar av bruksarbetares levnadsvillkor under 1700- och förra hälften av 1800-talet, alla ingående i »Blad för bergshandteringens vänner». Myntverkens i Avesta och Säter grundläggning har intagits i Nordisk numismatisk årsskrift. Två stora arbeten skildra Engelsbergs och Högfors' bruk i Norbergs bergslag, och under tryckning är en redogörelse för folkundervisningen i denna bergslag och Gunnilsbo till och med den statliga folkskolestadgans tillkomst. En stor mängd andra bergshistoriska artiklar ha införts i tidskrifter och tidningar. Även sin hembygd har han ägnat uppmärksamhet. Däröfver vittnar t. ex. »Den ångermanländska linslöjden» (utgiven av Västernorrlands hushållningssällskap) och en del andra uppsatser rörande hembygdsförhållanden, såsom »Lars Landgren» och »Mina lärare» (i »Årsböcker i svensk undervisningshistoria» n:r 54, 51, 47) samt »Matthias Norberg» och »Utöbölingsfiske vid Ångermanlandskusten» m. fl., (vilka ingått i årsboken för Ångermanland och i »Arkiv för norrländsk hembygdsforskning»). För närvarande djupgräver han ett till största delen obrutet forskningsfält, nämligen Sala silvergruvas historia.

Må det tillåtas mig att till den stundande 70-årsdagen framföra dels det önskemål, att han icke måtte behöva gå otackad från det arbete han gått oombedd till, dels ett hjärtligt tack för att han varit en sällspott god rådgivare av osviklig tillförlitlighet och en högeligen intresserad medlem av Föreningen för svensk undervisningshistoria.

B. Rud. Hall.

Recensionsavdelning 2):

av B. Rud Hall.

P. Norberg: Folkundervisningen i Norbergs bergslag och Gunnilsbo t. o. m. folkskolestadgans tillkomst. Ut i Västmanlands fornminnesförenings årsskrift 1943—44. Västerås 1945. Sid. 1—104 + 4 utvikbara blad. Bekostad av Generalkonsul Axel Ax:son Johnson och Norbergs Grufförvaltning.

Förenämnda gruvorts-, yrkes-, penning- och kulturhistoriker har nu alltså fått färdigtryckt sin nämnda parallell till den berömvärda, 21-åriga boken om »Avesta skola 1642—1872». På författarens vanliga vis är framställningen klar, tydlig och givande, centralt hållen och väl skriven. Och han lämnar biografiska uppgifter om ett flertal personer samt återger viktiga och intressanta aktstycken som t. ex. Domkapitlets utredning 1769 om undervisningsverket för allmogens barn, Skolexamenslängder 1760—61 o. Skolstadga 1836.

Ett referat s46 rörande en barnalärares eventuella anställande år 1684 kan belysas och kompletteras av de värdefulla prästmötesstatuterna i Västerås 1679, som avtryckts i ÅSU 21 s 24—42; i synnerhet bör beaktas s 24—25, 31—32.

Utrymmet tillåter mig icke att gå in på de mången gång nedslående detaljerna av det folkliga skolväsendets uppbyggnadsarbete. I stället må ges ett önskemål om hithörande institutioners gruppering. I ÅSU 27 och i Bang-Hall: Uppfostrans historia, uppl. 6, har jag föreslagit resp. anlitat en rågång mellan vissa ordbetydelser. Man synes böra försöka skilja mellan folkundervisning och folkskola och helst även få fram ett uttryck, t. ex. folkliga skolor, såsom namn på mer eller mindre allmänna, icke-latinska barnskolor, som icke hade den karaktär av folkskola, som fastslogs 1842. Uttrycket folkundervisning borde avse av kyrkan påbjuden och ombesörjd kunskapsmeddelelse i synnerhet i templet. Mest talar föreliggande bok om nämnda sags folkliga skolor. Med antydda terminologi kunde den sålunda kallas Folkliga skolor (eventuellt folkskolor) t. o. m. 1847 eller ock Skolväsendet på landsbygden i Norberg etc. 1650—1850 eller Det folkliga skolväsendet i N. 1650—1850.

Innehållsförteckning

A. Hågkomster.

1) K. O. Broström: Levnadsminnen från Åtvidaberg, Linköping och Stockholm. Om tiden 1852—1932	3—148
I. Uppväxtåren i Åtvidaberg	3—34
A. Släktens presentation	3—6
B. Före skoltiden: fattigdom, rum, bohag, läsning	6—12
C. Skollären: Läraren. Skolarbetet. Eneroth. Mat, kläder	12—26
D—G. Dagsverkspojkar. Kolera. Konfirmander. Hem, helg	30—34
II. Småskollärare	34—38
H. Överväganden rörande yrkesval. Utbildning	34—35
I. Lärare i Åtvid. Sjukdom i hemmet. Studiehjälp	36—38
III. Seminarieelev i Linköping 1869—1872	38—63
K—L. Förberedelser och inträdesprov. "Hemliv"	38—42
M—N. Seminariets lokaler etc. Ämneslärare och deras undervisningsverksamhet resp. undervisningsövningar	42—52
O—P. Kyrkbesök. Studier; anteckningar. Skolsjuka. Myteri	52—57
Q. "Uteliv". Kungligt. Färbogar och kissar. Klädedräkt	57—61
R. Avgångsexamen. Avsked. Betygsdebatt	61—63
IV. Lärare vid Stockholms folkskolor 1872—1908	63—148
S. Början. Katekesskolan. "Fäderneslandet"	63—71
T. Bakgrunden för folkskolans ledning och löner	71—74
U. Skollivets yttre: Inspektörens strävan för laglydnad, skolgång, materiell, gymnastik, bad, exercis etc.	74—84
V. Kommunallärareutbildning. Opposition nedslås	84—89
X. Skollivets inre: Undervisning och disciplin. Kritik	89—105
Y. Olyckligt slagsmål och olyckliga överlärare	105—107
Z. Förf:s försök att få bättre avlönad tjänst	107—112
Å. Mildhet hos och hyllning åt Insp. Meijerberg	112—115
Ä. Kamp i folkskoleangelägenheter vid kyrkostämmor	115—125
Ö. Vänkrets. Sällskapsliv. Slutord efter skolminnena	125—128
V. Säregna naturiakttagelser. (Jfr sid. 12)	130—133
Bilaga. Folkskollärelöner i Sthlm 1862—1882	134—147
2) Joel Söderberg: Hågkomster från Stockholm och Ornö	149—154
3) G. Karlsson: Från Uppsala och Sthlm 1879—1935	155—178
A. Hem, folkskola och seminarium i Uppsala 1885—96	155—165
B. Läraretjänstgöring i huvudstaden 1896—1935	165—178
4) Sven Nylund: Från Stockholms folkskolor 1895—1912	179—191
A. Interiörer från skolan. Social hjälp. Lönefrågor	180—186
B. Folkskolestadga. Ombudsförsamling. Senare samverkan	186—191
5) A. H. Ferb: Folkskolor. Seminarium. Musikundervisning	192—201
6) L. Malmberg: Lekar. (Med kommentar och eftermäle)	202—208

B. Kommentarer till Hågkomsterna	209—270
1) Till K. O. Broströms. Där bland följande acta:	209—256
Klasskillnad. Brukskatekes. Enerothska brev	209—216
Undervisningshistoria vid Linköp. semin. 1864	221—224
Från Mbgs inspektionsdistrikt 1861—62	228—232
Om skolk, ordning och uppfostringsanstalter	233—236
"En skolmamsell". F. E. Edgren om Klara skola	236—239
Meijerberg om läreförvärv och hyllningar	239—240
Kritik av Fr. Lundgren. Order och omdömen. Svar	241—251
Minnesord vid Insp. Meijerbergs fränfalle	252—256
2) Till Joel Söderbergs hågkomster	257—264
Om G. A. Söderberg, "Hoppman" och P. C. Kjellberg	257—259
Minnen. Brevväxling. Skamboken. Minnesord om S.	259—264
3—5) Till Karlssons, Nylunds och Ferbs minnen	264—270
Avtryck: Skolkarens far om folkskolan	267—268

C. Personlista över de i hågkomsterna nämnda	271—277
--	---------

Tillägg: Recensioner av P. Norberg och B. Rud. Hall	278—285
Innehålls- och bildförteckning. Tack!	286—288

Förteckning på illustrationerna.

Förste läraren Johan Molin samt folkskoleinspektörerna f. d. rektorerna P. A. Siljeström och C. J. Meijerberg	65
Meijerberg i skarpskytteofficersuniform på 1860-talet. Skarpskyttevänn nen och folkskoleseleten Olof Eneroth	80
Folkskoleungdomens exercisuppvisning 15/5 1867 på Ladugårdsgärdet; etsning av K. A. Ekvall i Ny Illustrerad Tidn. s. å.	80
J. D. Haasums ledarekurs för kompanichefer (förste lärare, folkskollä rare o. a.) vid skolkompanierna under 1880-talets förra hälft	81
Minnestecknaren folkskolläraren K. O. Broström	81 129
Adolf Fredriks skolas exercisövning på Lagårdsgärde 1900 à 1901 ..	148
Överlärarna J. G. Söderberg och J. J. Dalström i Sthlm	152
Otto Salomon, Nääs slöjdseminarii grundläggare	175
Undervisningsrådet Sven Nylund	179
Överläraren Jonas Swärd och prof. Frans von Schéele	181
F. d. läraren sparbanksdirektören Axel Ferb i Söderköping	200
Läraren L. As-Malmberg vid 44 och 80 år. Med närstående	207

Härmed ett värdsamt och hjärtligt TACK

till SAF för ekonomiskt understöd,
till Sv. Ltdg, "Ett skolsekel", fil. lic. Ester Dalström, lärarna Ol. Broström,
A. Ferb och L. Malmberg o. a. för lån av vissa klichéer och fotos samt
till följande o. a. för personella uppgifter etc.: arkivtjänstemannen Erik Axel
son, direktör A. H. Ferb, kyrkoherden B. Forsbring, fruarna Sylvia Haasum
och Irene Åberg, rektor A. Liander, överläraren F. Lindskog, t. f. rektor
K. Marke och läraren K. A. Svensson, Ätvidaberg.